پۆیێتیکا

کۆڤارەکا ئەدەبی وەرزییە، تایبەتە ب هەلبەستێ

ژمارە ١، پاییزا ٢٠٢٢

خودانێ ئیمتیازێ

دەزگەها سپیرێز

سەرنڤیسەر

کارزان فەقێ

Karzanfeqi89@gmail.com

075047377270

دەستەکا نڤیسەران

دیندار مستەفا

داستان تاها

لقمان محەمەد

سوهەیب میکائیل شێخ بزێنی

رەبیع زێباری

سەعد مەلا میکائیل

دیزاین و مۆنتێف

نەجمەدین بیری

هنارتنا بابەتان

Poetica.kurdish@gmail.com

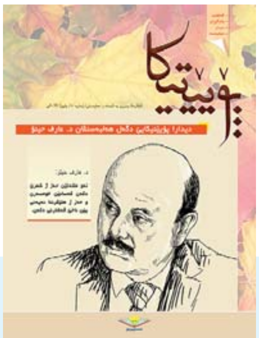

ڤەکۆلین/ ٢

ئیسماعیل بادی/ هێرش کەمال ریکانی/ سوهەیب میکائیل/ داستان تەها عەبدوللا حەمو/ ژیرۆ کامل ئەجەل/ ئازاد دارتاش/ سەعد مەلا میکائیل

وەرگێڕان../ ٩٥

پۆل شائۆل/ لویس ئەراگون/ نزار قەبانی/ محمد الماغوط/ نیتچە/ چارلز بۆکۆفسکی/ گۆتە

دیدار/ ١٢٣

دیدارا پۆیێتیکایێ دگەل هەلبەستڤان د. عارف حیتۆ

هەلبەست/ ١٣٤

دەیکا دالیایێ/ شەمال ئاکرەیی/ د. ئابدوڵلاهـ ئنجەکان/ ساکار کامل/ خەلیل عەبدولغەفوور/ دڵدار موحەمەد/ دیار عەبدولعەزیز/ هیوا فازل/ رزگار وەحید حسێن/ بێوار ئەکرەم/ هێرش شاکر/ گولشەنگ/ دلۆڤان هالۆ

ڤەکۆلین

هەلبەستا (نەوایا مطرب و چەنگێ...) د ناڤبەرا فەقیێ تەیران و مەلایێ جزیری دا ٣

هەڤپەیڤینا فەقیهێ تەیران و مەلایێ جزیری (دەق و ڤەوژارتن) ٨

هۆزانێن (موئەیەد تەیب)ی دناڤبەرا دەمێ سروشتی و دەرونیدا ٢٥

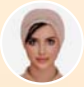
کێش د سترانا دیلانکییا دەڤەرا بەهدینانداا (سترانێن داوەت و گوڤەندێن کوردان) وەك نموونە ٣٥

بونیادی بیر و جوانی لە چوارینەی (دڵی من)ی (بێخود)دا ٥٠

وەرگوهێزکێن هەلبەستا کوردی/ چەند دەقێن هەلبەستڤان (ئاوێزان نوری)، وەکو میناك. ٦٨

سوریالیزم، سەرهەلدان و وەرار ٧٩

هەواڵنامەی کتێب

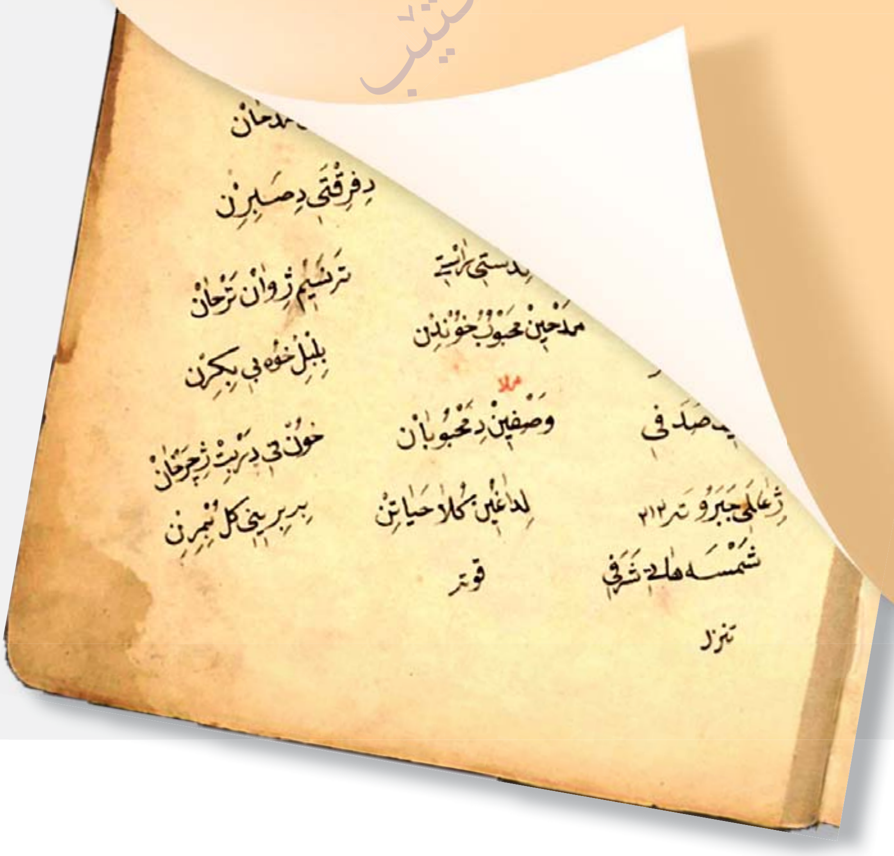

هەلبەستا (نەوایا مطرب و چەنگێ...)

د ناڤبەرا فەقیێ تەیران و مەلایێ جزیری دا

ئیسماعیل بادی

نڤێسین ل دۆر ئەدەبێ کلاسیکیێ کوردی و تایبەت ژی یێ کرمانجی، کارەکە پێدڤی ب هشیاری و شەهرەزاییێ هەیە. نەخاسمە ڕاکرنا هەلبەستان ژ دەستخەتێن د کەڤندا هاتینە نڤێسین، چونکی هەر مەشقکارەکێ خەتخۆش وەکی شەهرەزایا خۆ و ل دویڤ تێگەهشتنا خۆ، هەلبەست و دیوانێن شاعرێن کلاسیک نڤێسینە، د گەلدا ژی گوهۆڕین تێدا کرینە، گەلەک جاران دێ بینین هەلبەستەک بۆ شاعرەکی دانایە، ئەو بخۆ نەیا وییە، یان هەلبەستەک د دەستخەتاندا ل سەر ناڤێ چەندین شاعران هاتییە قەید کرن.

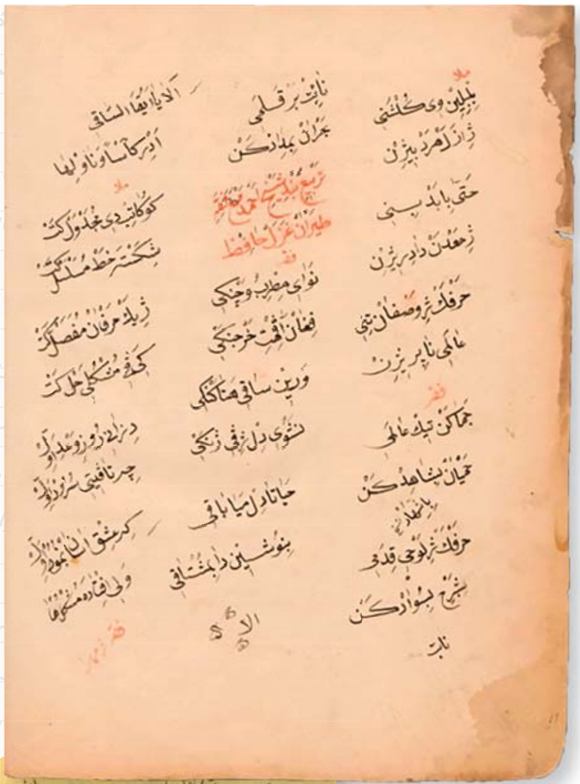

دەستخەتا دیوانا جزیری، پەرتوکخانەکا بەرلین، ژ ئەنتەرنێتێ

دەستخەتێ محمد طیار پاشا، دیوانا جزیری.

دەستخەتێ ئیسماعیل محمد طیار پاشا، دیوانا جزیری.

د دیوانا (مەلایێ جزیری) دا، مە هاڤێتنابەرێك یا وان پێکڤە؛ خاندییە، فەقیێ تەیران و مەلایێ جزیری، هەڤچاخێن ئێك بووینە، یا ئاشکرا هەتا نوکە تنێ ئەو هەلبەست هاتییە دیارکرن کو پێکڤە ڤەهاندییە. بەلێ د دیوانەکا دەستخەتا مەلایێ جزیری دا، کو ل پەرتوکخانا بەرلین دا ل ئەنتەرنێتێ مە چاڤ پێکەڤت و دانەیەکا وێ ل نك خۆ داونلوود کر[1] - ب دیتنا مە، دبیت ژ ئاستێ حافزی ژی بوراند بیت - دەما ل دیوانێ زڤریم، بەلێ ناڤێ هەردووان ل سەرە، لێ دگەلدا ژی وەکی ل بەراهیێ مە ئاماژە دایێ کو گوهۆڕین تێدا هەنە و نەوەکی وان دەقانە یێن هەتا نوکە هاتینە بەلاڤکرن..!!.

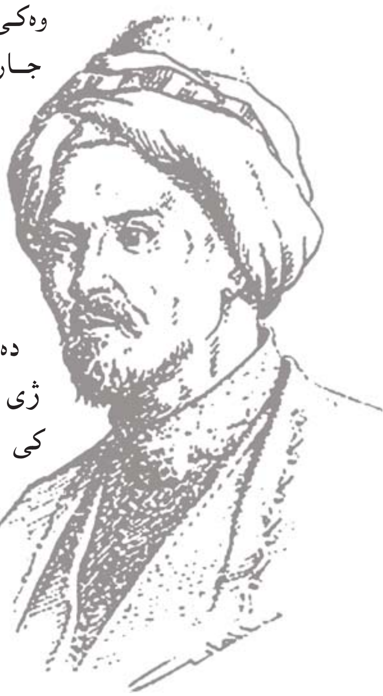

وەکی یا ئاشکرا و بەرچاڤ، گەلەك جاران د دەستخەتاندا ئەڤ چەندە رویدایە و گوهۆڕین کەڤتینە ناڤا هەلبەستان. بەلێ گوهۆڕینەکا هۆسان بۆ جارا ئێکێ یە دهێتە بەرچاڤ، تنێ ئەڤ دەستخەتە هۆسان، بێی بزانین ل بەر کیش دەستخەتێ هاتییە نڤیسین، یان ژی ئەوێ نڤیسای ناڤێ وی چییە و کی بوویە!! کەنگی هاتییە نڤیسین و لکیرێ؟ چونکی ئەڤ پێزانینە ل ناڤ بەرپەڕێن دەستخەتێ نەهاتینە نڤیسین و دیتن.. لەوا ئەڤ چەندە دێ د تاریاتییێدا مینیت..!!

د ڤێ دانەیا دەستخەتدا، ل بەراهیێ فەقی دەستپێکرییە و پاشی مەلایی بەرسڤا وی دایەڤە. دیسان هەکە لگەل یا د دیوانا جزیری دا هەڤبەر بکەین، سەروبنکرنەك د ناڤدا هەیە و هندەك مالك تێدانە د دیوانێدا نینن. ئەرێ ئەڤ هەلبەستا ل وی ئاستێ بلند، دبیت یا فەقیێ تەیران و مەلایێ جزیری بیت؟ ئەوان وەکی هەلبەستا دیتر پێکڤە ڤەهاند بیت!! ئەرێ یا بەرئەقلە وان ژ هەلبەستەکێ پتر پێکڤە ڤەهاند بن؟ ئەرێ بۆچی تنێ بەس د ڤێ دەستخەتێدا ئەڤ چەندە هەبوویە و حەتا نوکە د چ دەستخەتێن دیتردا نەبوویە؟ چونکی ل ناڤ بەرپەڕێن دیوانێن مەلای یێن دەسخەت و

چاپکری گەریاین، تنێ د دەستخەتا بەرلینێ دا ئەڤ چەندە هەیە..!!

ل بەراهیێ ل دیوانا مەلایێ جزیری ڤەگەڕیاین یا کو سەیدایێ رەحمەتی صادق بەهائەددین ئامێدی کۆمکری و تویژاندی و دگەهاندییە چاپێ، ئەوی هەلبەست لبەر (١١) یازدە دانەیێن چاپکری و دەستخەت تویژاندییە، بەلێ ئاماژە نەدایە وێ چەندێ کو هەلبەست د ناڤبەرا هەردو شاعراندا هاتبیتە ڤەهاندن[٢]، بۆ جارا دووێ دیوانا جزیری هاتییە تویژاندن لبەر چەند دانەیێن جوداتر ژ لایێ سەیدا تەحسین ئیبراهیم دۆسکی ڤە، ئەوی ژی ئاماژە نەدایە هندێ کو ئەڤ هەلبەستە د ناڤبەرا وان هەردویاندا هاتبیتە ڤەهاندن. ئانکو تنێ ل سەر ناڤێ مەلایێ جزیری هاتییە[٣].

د دیوانا مەلایێ جزیری دا، ئەوا ل وەلاتێ مسرێ ل سەر کیستێ کتێبفرۆش (محەمەد نوری) ڤە، کو ناڤێ کەسێ دیتر ل سەر نینە؛ هاتییە چاپکرن، ئەڤ هەلبەستە یا ئێکێ یە د دیوانێدا، بەلێ خودانێ دیوانێ ژی ئاماژە نەدایێ و تنێ هەلبەستا ناڤدارا د ناڤبەرا هەردوواندا ل دووماهییا دیوانێ نڤێسییە[٤]، ب دیتنا مە؛ ئەڤ چاپکرییە کورتکرییا چاپا زڤنگی یە، تنێ شرۆڤەکرن ژێ هاڤێتینە و لێکدایەڤە و دایە چاپکرن و پیشگۆتن و نڤیسینا ژیانا مەلایێ جزیری؛ ناڤێ وی ل دووماهیێدا هاتییە[٥].

هەروەسا د پەرتوکا(هۆزانڤانێت کورد)دا، سەیدایێ (صادق) ب درێژی ل دۆر ڤێ هۆزانێ و کارتێکرنا حافزێ شیرازی ل سەر مەلایێ جزیری نڤێسییە، بەلێ چو ئاماژە نەداینێ کو هەلبەست یا هەردو هۆزانڤانا بیت[٦].

د وان کەشکۆلێن ل ئەنتیکخانەیا بەغدا دا هاتینە پاراستن، سەیدا محەمەد عەلی قەرەداغی بەحسێ دەستخەتەکێ دکەت، کو هەلبەستەك د ناڤبەرا (مەلا) و (فقە) دا هەیە، ب دیتنا وی مەلا، مەلایێ باتەیی یە، بێی کو چەند رێزەکا ژ هەلبەستێ بەرچاڤ کەت[٧]؛ ئەڤە جارا ئێکێ یە ناڤێ فەقی و مەلایێ باتەیی پێکڤە

دەستخەتا دیوانا جزیری، پەرتوکخانەکا بەرلین، ژ ئەنتەرنێتێ

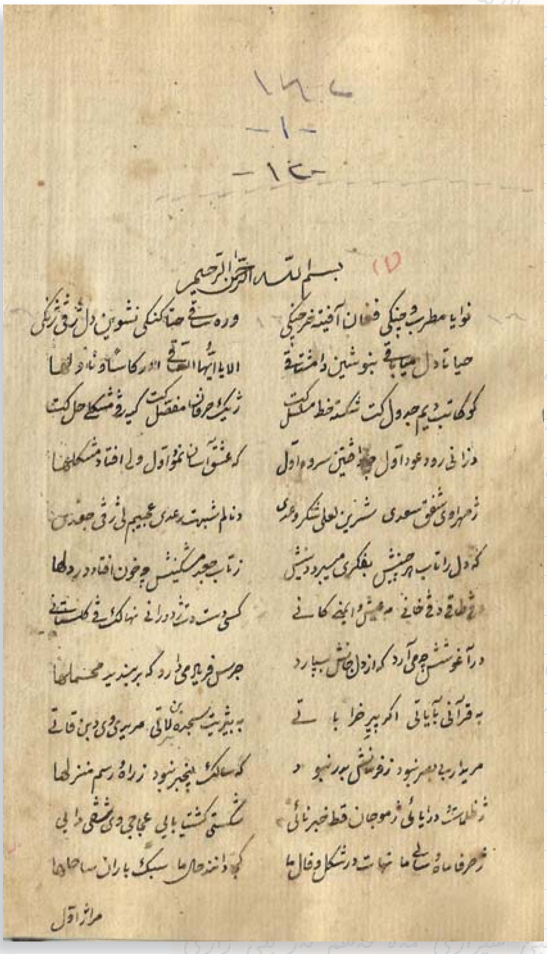

دەستخەتا دیوانا جزیری، پەرتوکخانەکا بەرلین، ژ ئەنتەرنێتێ

دهێت كو هاڤێتنە بەرێكەك وان هەبیت.

ل سەرێ هەلبەستێ نڤێسییە: (تربیع بند شیخ احمد مع فقه طیران غزل حافظ)، ل دویڤ پیزانینێن مالپەرێ دیوان بەلاڤكری، گۆتییە كو سالا ١٣١١مش كو دبیتە ١٨٩٣زا هاتییە نڤێسین. بەلێ مە نەزانی كێ نڤێسییە و لكیرێ هاتییە نڤێسین و چەوا گەهشتییە ئەرشیڤێ پەرتوكخانا بەرلینێ.

هەروەسا د لێگەڕیانا مە دا ل ناڤ بەرپەڕێن دیوانێن دەسنڤیس و چاپكریدا ئەڤێن لبەر دەستێ مە، كەسێ چو ئاماژێێن هۆسا نەداینە كو وان ئەڤ هەلبەستە پێكڤە ڤەهاند بیت!!.

هەلبەست هۆسان دەستپێ دكەت(٨):

فەقە:

نەوایا موطرب و چەنگێ فەغان ئاڤێهت خەرچەنگێ
وەرین ساقی هەتا كەنگێ نەشۆیین دل ژ ڤێ ژەنگێ
حەیاتا دل مەیا باقی بنووشین دا ب موشتاقی
(ألا یا أیها الساقي أدر كأسا وناولها)

مەلا:

كو كاتب دێمی جەدوەل كت شكەستە خەط موسەلسەل كت
ژ یەك حەرفان موفەصصەل كی ڤێ موشكلێ حەل كت
دزانی روز و وەعدێ ئەووەل چ تاڤێتێ سروور ئەووەل
(كە عشق آسان نمود أول ولی أفتاد موشكلها)

فەقە:

ژ مهرا وێ شەفەق سەعدێ شرین لەعلێ شەكەر وەعدێ
دنالم شوبهەتێ ڕەعدێ عەجیبم لێ ژ وێ وەعدێ
كە دل را تاب هر چینش بكفری مي برد دینش
(ز تاب زلف مشكینش چە خون أفتادە در دلها)

مەلا:

د ڤێ طاڤێ د ڤێ خانێ مە عەیش و ئێمنی كانێ؟
كەسێ دەست دا ژ دەورانێ نهالەك ڤێ گولستانێ
در آغوشش چو مي آرد كە أز دل جانش بسپارد
(جرس فریاد مي دارد كە بر بندید محملها)

فەقە:

مە زانی ئەز دل ژ پور خامی كەشا ئاخر بەد بەد نامی
ژ ڕەنگێ سەعدی و جامی ژ شوهرەت بێ حوسەین عامی
ب دەنگ و بانگ و و ئاوازی دبێژت نەغمەیا سازی
(نهان كی ماند ئان رازی كزو سازەند محفلها)

مەلا:

ژ ڤێ ظولمات و دەریایێ ژ مەوجان قەط خەبەر نایێ
شكەستی كەشتییا بایێ عەجاجێ وێ شەڤێ دایێ
ژ حەرفا ماە و سالێ ما نەهات دەر شەكلێ فالێ ما
(كجا دانند حال ما سبك باران ساحلها)

فەقە:

ب قورئانێ ب ئایاتێ ئەگەر پیرێ خەراباتێ
ببێژت: سەجدە بن لاتێ موریدێ دی نەبی قاتێ
مرید أر بی بصر نبود ژ فرمانش بد نبود
(كە سالك بی خبر نبود ز راە و رسم ومنزلها)

مەلا:

ژ حافظ قوطبێ شیرازێ مەلا فەهم ئەر بكی رازێ
ب ئاوازێ نەی و سازێ دڤێ بی سیدرە پەروازێ
تزد من حبە الصفوا بە أهل الهوی نشوی
(متی ما تلق من تهوی دع الدنیا وأهملها).

هەوالنامەی کتێب

پەراوێز

١- ڤێ دووماهیێ، هەڤالی مە یێ نڤێسەڤان (رزگار جەباری) کو مژویلی نڤێسینەکێ بووم ل دۆر هەلبەستا (ألا یا أیها الساقي..) یا حافزێ شیرازی کو مەلایێ جزیری جوانترین هەلبەستا خۆ ل سەر ئاڤاکرییە. مە پرسیارا ژێدەرەکی ژ هەڤالێ خۆ کر، ئەز ئاگەهدار کرم کو د وێ دیوانێدا ئەڤ هەلبەستا جزیری، نەیا وی ب تنێ یە، بەلێ فەقییێ تەیران و مەلایێ جزیری پێکڤە ڤەهاندییە.

٢- صادق بهاءالدین ئامیدی (تویژاندن)، دیوانا مەلایێ جزیری، چاپا ئێکێ، ئەکادیمیا کوردی ل بەغدا، بەغدا- ١٩٧٧، ل٨٣

٣- تحسین ابراهیم دۆسکی، دیوانا مەلایێ جزیری (بەرهەڤکرن و ڤەوژارتن)، پێداچوون و لێ زڤرینا: اسماعیل طه شاهین، دهۆک- ٢٠٠٠، ل٢٣- ٢٥.

٤- محمد نوری، دیوان الشیخ الجزیری، طبع علی نفقه محمد نوری- بائع کتب الدین، مطابع دار الکتاب العربی بمصر، ؟، ص) د المقدمة، ١و٢).

٥- محمد نوری، دیوان الشیخ الجزیری، ژێدەرێ بەرێ، دێ د گووتارەکا دیتردا دێ هەردو دیوانا (زڤنگی و نوری) هەڤبەری ئێککەین.

٦- صادق بهاءالدین ئامێدی، هۆزانڤانێت کورد، چاپا یەکێ، کۆڕی زانیاری عیراق- دەستەی کورد، بەغدا- ١٩٨٠، ل٣٥ - ٣٦.

٧- محەمەد عەلی قەرەداغی، بووژاندنەوەی مێژووی زانایانی کورد لە ڕێگەی دەستخەتەکانیانەوە، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، بەغدا- ١٩٩٨، ل٢٠٣.

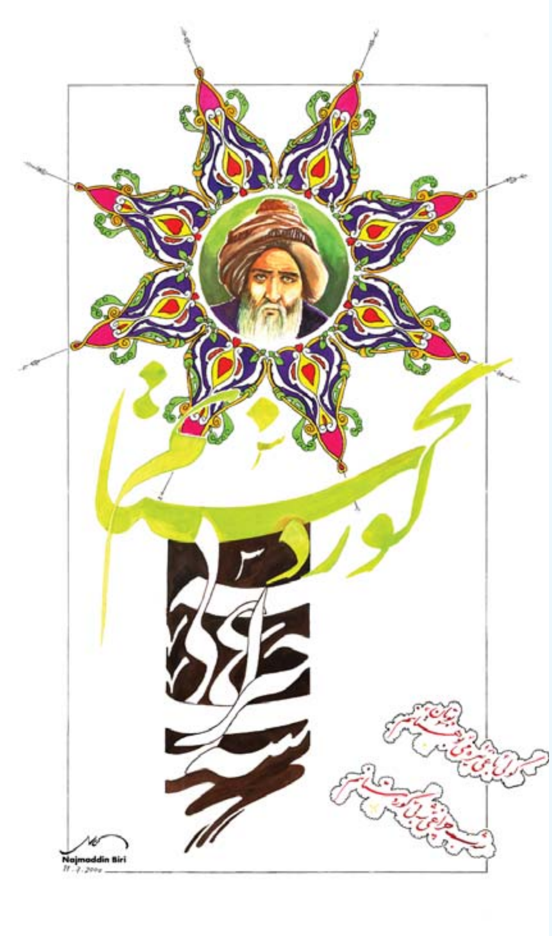

٨- بۆ دروست ڕاکرنا هەلبەستێ ژ دەسنڤیسێ، مە مفا ژ شرۆڤەکرنا هەر دو مامۆستایان ئەڤێن ل خوارێ وەرگرت:

- تەحسین ئیبراهیم دۆسکی، بەرگێ ئێکێ، شەرحا دیوانا جزیری (شرۆڤەکرن)، چ١، ئیران- ٢٠١٨، ل٢٢- ٣٧.

- محمد أمین دۆسکی، شرۆڤەکرنا دیوانا مەلایێ جزیری، بەرگێ ئێکێ، چ١، هەولێر- ٢٠٠٧، ل١٥- ٢٩.

هەڤپەیڤینا فەقیهێ تەیران و مەلایێ جزیری

(دەق و ڤەوژارتن)

هەواڵنامەی کتێب

هێرش کەمال ڕیکانی *

فەقیهێ تەیران وەک ئێک ژمەزنە شاعرێن کلاسیکێن کورد یێن پێشەنگ و ناڤەکێ دیار و مەزن د ئەدەبیاتا کورمانجی دا هەی، زێدەباری ئەو بەرهەمێ وی یێ هەتا نوکە هاتییە دیتن و بەلاڤکرن، بێگومان ئەو ژی وەکی گەلەک کلاسیکێن دی یێن کورد هێشتا بەرهەمێ وی ب تمامی نەهاتییە دیتن و بەلاڤکرن، لەوما هەر هەیام هەیام هندەک ڤەرێژێن نوی دناڤ دەستنڤیسان دا دهێنە دیتن، یان جوداهیێن دناڤبەرا دانەیێن دەستنڤیسان دا، ئێک ژ هەلبەستێن ناڤدار ئەو هەلبەستە یا وی و مەلایێ جزیری هاڤێتیە بەرێک و بوویە هەڤپەیڤینا دناڤبەرا وان دا، دڤێ ڤەکۆلینێ دا دێ دەقێ وێ هەلبەستێ دگەل هەڤبەرکرنا چەند دەستنڤیسان دەینە دیارکرن، ئەڤ ڤەکۆلینە ل سەر دوو تەوەران هاتییە دابەشکرن.

* بەرپرسێ سەنتەرێ قوبەهان بۆ ڤەکۆلینێن بەڵگەنامە و دەستنڤیسان ل بەهدینان/ دهۆک

تەوەرێ ئێكێ:
كورتیەك ژ ژینەنیگارا فەقیهێ تەیران.
تەوەرێ دووێ:
هەلبەستا هەڤپەیڤینا فەقی - مەلێ.
پەیڤێن بژارە:
فەقیێ تەیران، دیوان، بەریكانەیا شعری، دەق و دەستنڤیس.

تەوەرێ ئێكێ:
كورتیەك ژ ژینەنیگارا فەقیێ تەیران (فەقیهێ تەیران)

ناڤێ وی یێ دروست (موحەممەد)ە، ل سالا (٩٥٧مش/ ١٥٤٩ز)[١] ل گوندێ (وەرەزووز) یا سەر ب موكسێ ڤە هاتییە سەر دونیاییێ، ل سالا (١٠٤١مش / ١٦٣٢ز) چوویە بەر دلۆڤانیا خودێ و ل گوندێ (شاندیس) یا سەر ب قەزا هیزانێ (ویلایەتا بەدلیسێ) ڤە هاتییە ڤەشارتن، هەروەكی ل سەر كێلیا گورەكێ ل گورستانەكا مەزن ل باشورێ گوندێ ناڤبری هاتییە دیتن ل سەر هاتییە نڤیسین: «هذا مرقد السعید المرحوم المغفور المحتاج الی رحمة الله تعالی (محمد) المشهور فقەء تیران في سنة ١٠٤١»[٢]
ئێكەم جار خانی د مەم و زینێدا ئاماژە ب فەقیهێ تەیران دایە دەما دبێژیت:

بیناڤە رحا (مەلێ جزیری)
پێ حەی بكرا (عەلی حەریری)
كەیفەك وە بدا (فەقیهێ تەیران)
هەتا ب ئەبەد بمایە حەیران

هەروەسا شاعرێ مەزن ئەحمەدێ خانی د مالكەكا دیتر ژی د(مەم و زین)ێدا ناڤێ فەقیێ تەیران ئینایە و كریە میناكەكێ عەشقێ، هەژی یە بێژین كو ئەڤ مالكە د دانەیێن چاپكرییێن مەم و زینێدا نینە و بۆ ئێكەم جارە ژ دەستنڤیسەكا دانەیا سالا (١١٨٣ مش / ١٧٦٩ز) هاتییە وەرگرتن:

گەر چە تو ب دەردێ من خەبیری
مەدحێ تە دكەم وەكی حەریری[٣]
گەر چە مە نەهن توو خزم و جیران
عەشقا تە كرم فەقیهێ طەیران[٤]

بەرهەمێن فەقیێ تەیران:
فەقیێ تەیران ژ وان كلاسیكێن كوردە یێن كو خودان بەرهەمەكێ گەلەك بەركەفتی و ناڤدار، كو ژبلی یێن هاتینە دیتن و بەلاڤكرن، مە باوەرە گەلەك ماینە كو نەهاتینە دیتن (چونكی بەردەوام هەر هەیام هەیام هندەك ڤەرێژێن وی دهێنە دیتن)، بەركارێن وی یێن هەتا نوكە هاتینە دیتن ئەڤێن ل ژێرینە:

بەیتا شێخێ صەنعانی:
ئەڤ داستانە ئێك ژ بەیتێن ناڤدارێن فەقیهێ تەیرانە، ل سالا (١٠٣٠ مش _ ١٦٢١/١٦٢٠ز) ڤەهاندی هەروەكی وی ل دووماهییا بەیتێ ب پیتێن ئەبجەدی ئاماژە دایە مێژوویا ڤەهاندنێ (غەین و لاما هیجرەتێ: غ (١٠٠٠) + ل (٣٠) = ١٠٣٠)، ئەڤ بەیتە ل سالا ١٩٦٥ رۆژهەلاتناسا روسی مارگرێت رۆدینكویێ (١٩٢٦-١٩٧٦) ل مۆسكو چاپكربوو، ئەڤ چاپكریە ژ (٣١٣) چارینەیان پێكدهێت[٥]، د دیوانا فەقیێ تەیراندا ئەوا ژ بەرهەڤكرنا مامۆستا خالد سادینی ژ (٣٦٣) چارینەیان پێكدهێت[٦].
ژ ڤان مالكان دەستپێدكەت:

گوهبدێرن نوطقا عاشقان
دا ئەز بخونم ڤێ خەطێ
حەمد و ثەنایا خالقێ
سوبحان ژ شاهێ قودرەتێ[٧]

و ب ڤان مالكان ب دووماهیك دهێت:

(مەكسی) ژ عشقێ صوهتییە
ئەڤ قەولێ ل شەیخ نوو گوتییە
حالێ خوە تێدا گوتییە
غەین و لاما هیجرەتێ[٨]

– بەیتا بەرصیصێ عابد:

ئەڤ چیرۆکە ژ (٤٢٢) دێرە شعران پێکدهێت[٩]، هەتا نوکە چ دانەیێن کەڤنێن وێ نەهاتینە دیتن، ئەو نەبیت یا مامۆستا عەبدورەقیب یووسف ل سالا ٢٠٠١ ژ بەر دەستنڤیسەکا دەستپێکا سالێن شێستان ژ سەدێ بیستێ چاپکری.

ژ ڤان مالکان دەستپێدکەت:

گــوهـ بــدنە پیرێ دەفتەران
دا ئــەز بخونم ڤــێ خــەطێ
مــاذن بـبی بــاخــو مــەرا
ل جــونــدییێ دخــزمــەتێ[١٠]

و ب ڤان مالکان ب دووماهیك دهێت:

(میم و حێ) ئەڤ بەند دگوتن
ئەم ب مــەعنایێ هــەڤوتن
عــوجبێ گشت خێران دشوتن
لــەو ریــاء ب کێرنــەتێ

فعلا خــراب خــو دبینی یە
عــوجبێ مــەکن ل دینی یە
دەربــا ســەراست مسکینی یە
ژ دەروێشی و حــەقــارەت[١١]

– بەیتا زەمبیلفرۆشی:

بەیتا زەمبیلفرۆش[١٢] ئێك ژ داستانێن ناڤدارێن فۆلکلۆرێ کوردی یە، هەروەسا ئێك ژ بەیتێن ناڤدارێن ژ ڤەهاندنا (فەقیێ تەیران)ە، کو فەقیێ تەیران ئێکەم کەسە د ئەدەبیاتا کوردی دا ئەڤ داستانە ب شعر ڤەهاندی، پاشی شاعرێ کورد (مرادخانێ بایەزیدی ١٧٣٧_١٧٨٤ز)[١٣] ژی هەر ل سەر شێوازێ فەقیێ تەیران ئەڤ بەیتە ب شعر ڤەهاندی یە.

ئەڤ داستانە ژ ڤێ مالکێ دەستپێدکەت:

ئەی دل وەرن دیسا ب جۆش
جارەك ژ جــارا مــەیمەنۆش
بکەن قصصەتا زەنبیل فــرۆش
دا سەح بکەن حیکایەتێ[١٤]

و ب ڤێ مالکێ ب دووماهیك دهێت:

(میم و حێ) خوەش ڕەهبەرە
کــەسێ ژ مــن نــە بــاوەرە
نە ژ ئــومــمــەتا پێغەمبەرە
نــە لائیقێ شــەفــاعــەتێ[١٥]

– بەیتا داستانا کەلا دمدم:

ئێك ژ داستانێن ناڤدارێن فولکلورێ کوردی یە، هەروەسا ئێك ژ بەیتێن ناڤدارێن ژ ڤەهاندنا (فەقیێ تەیران)ە، هەروەکی مەلا مەحموودێ بایەزیدی نڤیسی: حیکایەتا شەڕێ سەر کەلا دمدمێ دگەل قزلباشان یا فەقیێ تەیران (حکایا شری سر کلیا دمدمی دکل قزلباشان کفتە فقی طیران)، ئەڤ داستانەژ ڤێ مالکێ دەستپێدکەت:

حــەلال کــریە تــەهایێ
مــەزهەبێ ڤە کێرنــایێ
ئــەم دمرن نایینە رایێ
ئاخرەت خۆشترە ژ دنیایێ[١٦]

و ب ڤێ مالکێ ب دووماهیك دهێت:

دپــاش وان قیصصانرا
ژ نــەبی و ئــەولیانرا
ژ (میم و حێ) و خانرا
فــاتحە ژ رووحێ وانرا[١٧]

– بەیتا یووسف و زولەیخایێ:

بەیتا یووسف و زولەیخایێ ژ وان بەیتێن ناڤدارە کو دناڤ ئەدەبیاتا فارسی ژی دا هەی، هەر چەندە هەتا نوکە د ئەدەبیاتا کوردی دا ڤەهینۆکا (یووسف و زولەیخایێ) یا شاعرێ کورد سەلیمێ هیزانی هاتییە ئێکلاکرن کو ل سەدێ (١٨ز) هاتییە نڤیسین، بەلێ دگەل ڤێ چەندێ دا

هەوڵنامەی کتێب

هەر دوو رۆژهەلاتناسێن ئەلمانی (ئویگێن پریم و ئالبێرت سۆسن) دناڤبەرا (١٨٦٨-١٨٧٠ز) ل دەڤەرێن كوردی نەخاسمە توورعابدین و بۆهتان و زاخۆ گەلەك بەیت و چیرۆك و سترانێن فولكلۆرێ كوردی كومكربوون و ل سالا ١٨٩٠ ل سانت پیترسبورگ وەك پەرتووك د دوو بەرگا دا چاپكرن، تێدا بەیتا زەنبیل فرۆش ژی تێدا یە (كو یا فەقیێ تەیران)ە، هەروەسا بەیتەك بناڤێ یووسف و زولەیخە ژی تێدایە كو مامۆستا سەعید دێرەشی ل وێ باوەرێ یە كو ئەڤە ژی ژ ڤەهاندنا (فەقیێ تەیرانە)ە.

بەیت ژ ڤێ مالكێ دەستپێدكەت:

پیرێ یەعقووب دوازدە كوڕ ژێ بوون
ئـەو حـەمـی فێرسێ د چێبوون
زێدە یـووسـف، بنیامـێ بوون
ئـەو دوازدە برانە پژمارە

و ب ڤێ مالكێ ب دووماهیك دهێت:

ل وێـر روونشـتن ل وارە
تەمام بوون شەش لنك هەزارە
رەحمەت ل دەیبابێ گـوهدارە
ئەم دێ هەم چوونە ل مالە[١٨]

ل ڤێرێ سالا (١٠٠٦مش) هاتییە كو دبیتە بەرامبەر (١٥٩٧ز).

زێدەباری ڤان بەرهەمان فەقیهێ تەیران چەندین هەلبەستێن دیتر یێن هەین كو هندەك ژ وان درێژ و ناڤدارن وەكی: ئەی ئاڤ و ئاڤ (هەتا نوكە دانەیەیا ژ هەمیان تمامتر ژ ٨١ مالكان پێكدهێت)[١٩] كو ژ ڤێ مالكێ دەستپێدكەت:

ئـەی ئاڤ و ئاڤ هەی ئاڤ و ئاڤ
مـا تۆ بـە عشق و مـەحبەتێ
مـەوج و پێلان داڤێ بـەلاڤ
بێ سـوكـوون و بێ راحـەتێ[٢٠]

و ب ڤێ مالكێ ب دووماهیك دهێت:

(فـەقییێ دەلال) ئـەز عاشقم
چ بكم كـو ئـەز نـە نـاطقم
مـەئموورێ ئـەمرێ خـالقم
ئـاه و فـغانێ مـوحـبـەتێ[٢١]

هـەروەسا هەلبەستا هەڤپەیڤینا فەقی و مەلێ (جزیری) كو دێ د تەوەرێ دووێ دا بەحس كەین، دلۆ رابە[٢٢].....هتد.

ناسناڤێن فەقیێ تەیران:

فەقیێ تەیران ژ وان كلاسیكێن كوردە یێن پتر ژ ناسناڤەكێ بۆ خۆ هەلبژارتی و بكارئینای، ل ڤێرێ دێ ئاماژەیێ دەینە وان ناسناڤان دگەل دیاركرنا نموونەیێن پارچە شعرێن وی یێن ناسناڤ تێدا بكارهاتین، بۆ نموونە:

- **(میم و حێ):**

ئەڤ ناسناڤە ژ هەمی ناسناڤێن دیتر پتر بكارئینایە كو هەر ژ كورتكریا ناڤێ وی (موحەممەد) هاتییە وەرگرتن، مەلایێ جزیری ژی د هەلبەستا هەڤپەیڤینا دناڤبەرا وی و فەقیێ تەیراندا هەر ناسناڤێ وی ب(میم و حێ) دئینیت دەما دبێژیت:

سـەلامێن مـەلائیكـەتـان بێ حـەدد و بێ حسێبن
شـوبهەتێ ئـاڤێن شـەتان ژ (مەلا) ل (میم و حێ) بن
هـەلاكێن ژ زەحـمـەتـان دەرمـان ژ لام و بـێ بـن[٢٣]

- **موكسی (مكسی):**

ژ بەر كو فەقیێ تەیران خەلكێ باژێرێ مكسێ یە و چەندین سالان ژی ژ ژییێ خۆ ل وێرێ ژیایە، لەوما بۆ خۆ كریە ئێك ژ ناسناڤێن خۆ یێن نیاسینێ، بۆ نموونە هەروەكی د هەلبەستا (الله چ زاتەك ئەحسەنە) دا دبێژیت:

ئەو نـوورەكا ئـەسمانی یە دارێتە قـەلـبێ خـائفان
ژێ شەمعەیەكێدا (مكسی) یەلـەوبوومەنەدیمێ طـائفان[٢٤]

دوورنابینین کو ئەو هەلبەستێن فەقییێ تەیران ناسناڤێ (مکسی) بکارئینای نیشان بن کو ل مکسێ ڤەهاندینە ئانکۆ فەقییێ تەیران ل وی دەمی ل مکسێ بیت.

– فەقیهێ تەیران (فەقی، فەقییێ تەیرا):

هەر چەندە ب ڤی ناسناڤی بەرنیاس بوویە (فەقییێ تەیران/ فەقیهێ تەیران)، بەلێ ئەڤ ناسناڤە گەلەك كێم بكارئینایە، بۆ نموونە دبێژیت:

نەساخێ برینان ئەزم
تازی یێ عوریان ئەزم
ئێ ب کول و دەردان ئەزم
مەجرووح ژ قەهران ئەزم
ڕەبەنێ دێران ئەزم
(فەقیهێ تەیران) ئەزم[٢٥]

تەوەرێ دووێ:

هەلبەستا هەڤپەیڤینا فەقی – مەلێ:

هەلبەستا هەڤپەیڤینێ یان بەریکان و هاڤێتنەبەرێکا شعری دناڤبەرا شاعراندا ، ئێك ژ جورێن بەربەلاڤە د ناڤبەرا کلاسیکێن پێشەنگێن کورد دا، ئەڤ چەندە ژی د ناڤ ئەدەبیاتا کوردی دا نەخاسمە یا کرمانجی دا زووی سەرهلدایە و فەقی و مەلێ دبنە پێشەنگێن ڤێ چەندێ کو هەلبەستا هەڤپەیڤینا فەقی و مەلێ ئێك ژ هەلبەستێن ناڤدارە ئەوا ل سالا (١٠٣١ مش / ١٦٢١ز) هاتییە ڤەهاندن هەروەکی فەقی دبێژیت:

بریندارێ عشقێمە دوورم ژ سها نهان
دزانن مەدداحێ کێمە د هەزار و یەك و سهان
ئەناخوانێ (مەلێ) مە ل هەموو عەرد و جهان[٢٦]

پاشی ل دەستپێکێن سالێن سیهان ژ سەدێ هەڤدێ ئانکۆ دناڤبەرا (١٦٣٤_١٦٣٩ز) ئەڤ جورە بەریکانە دناڤبەرا مەلایێ جزیری و میرێ هەکاری (عیمادەددین هەکاری) ژی دا ئەوێ ناسناڤێ وی (صەبووری) هەبوویە، پاشی ل سەدێ هەژدێ دناڤبەرا مەلایێ باتەیی و مەلا مەنصوورێ گیرگاشی دا...هتد.

ژ دەستنڤیسێن هەلبەستا فەقێ – مەلێ:

دیوانا شاعرێ مەزنێ کورد مەلایێ جزیری (١٥٦٧_١٦٤٠ز) ژ وان دیوانایە یێن پتر ژ هەر دیوانەکا دیتر یا کلاسیك هاتییە نەسخ کرن، ئانکۆ چەندین دانەیێن وێ یێن هەین و زانا و مەلا و فەقەیێن کورد گرنگیەکا باش پێدایە، ل ڤێرێ دێ ل سەر چەند دانەیەکێن دیوانا مەلایێ جزیری راوەستین، نەخاسمە ل سەر وان بابەتێن گرێدای فەقیهێ تەیران ڤە هەی، ئانکو ئەڤ هەلبەستا هەڤپەیڤینا فەقی - مەلێ، د گەل هندەك ژ دەستنڤیسێن کەشکۆل کو ئەڤ هەلبەستا ناڤبری تێدا هاتی.

- کەشکۆلا محمد بن مسیحا ئەوا ل سالا (١١٨١مش/ ١٧٦٧ز) ژلایێ (محەممەد کورێ مەسیحا) هاتییە نڤیسین و مە هێمایێ وی (م.م) دانایە، هەر چەندە مامۆستا عەبدوررەقیب یووسف بۆ پەرتووکا خۆ (دیوانا کرمانجی، بەغدا: ١٩٧٢) مفا ژ ڤێ دەستنڤیسێ وەرگرتی یە، بەلێ مە بۆ هەڤبەرکرنێ پشتگەرمی ل سەر دەستنڤیسێ بخو کریە.

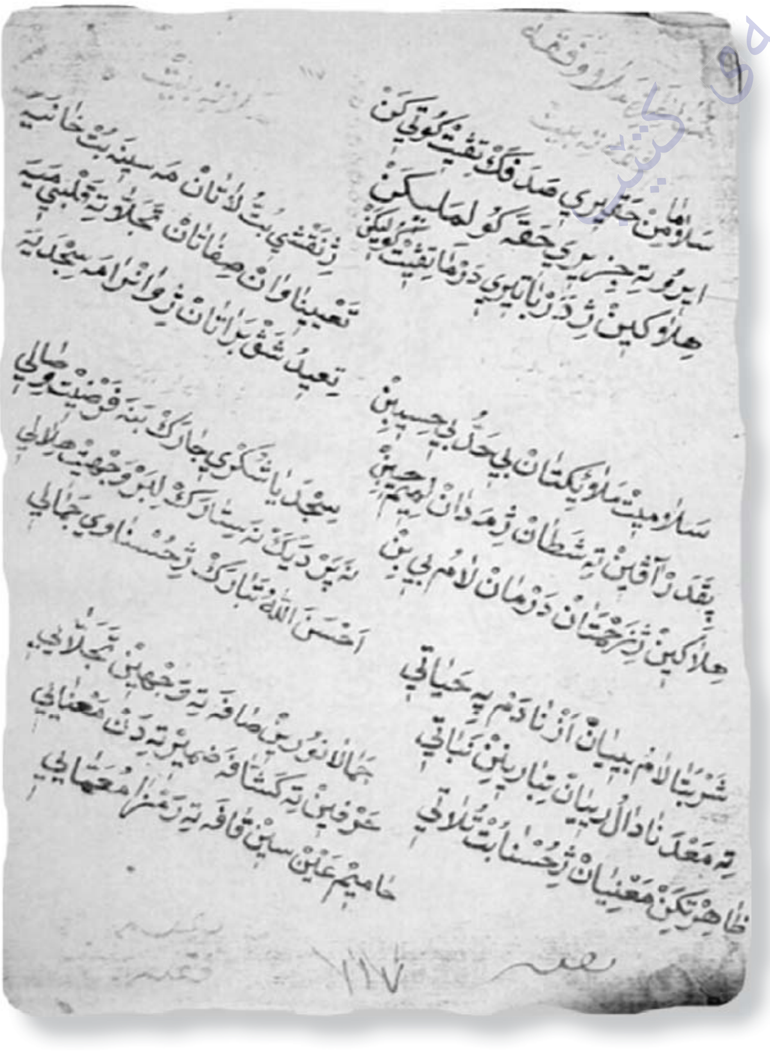

◄ ژ دەستنڤیسا کەشکۆلا محمد بن مسیحا (١١٨١مش / ١٧٨٢ز)

رۆژهەلاتناسێ ئەلمانی (مارتن هارتمان) ڤە هاتییە چاپکرن[٢٧] و مە هێمایێ وی (هـ) دانایە.

- دیوانا مەلایێ جزیری ئەوا ژلایێ مامۆستا تەحسین ئیبراهیم دۆسکی ل سالا (٢٠٢٠) هاتییە چاپکرن مە هێمایێ وی (ت) دانایە.

مە دەقێ ڤێ هەڤپەیڤینێ ژ دەستنڤیسا محەممەد کورێ مەسیحا کریە بنگەهـ و دگەل چەندین دەستنڤیس و چاپکرییێن دیوانا جزیری دا بێن ل ژووری مە دیارکرین یا هەڤبەرکری و پەراوێزێن ژێرا دانایین.

ژ دەستنڤیسا کەشکۆلا محمد بن مسیحا (١١٨١مش / ١٧٨٢ز)

- دیوانا مەلایێ جزیری ژ دەستنڤیسا (محەممەد ئەسمەر خۆشابی) یە هەروەکی ل سەر پەراوێزێ د پەرێ (٣٨) دا هاتییە نڤیسین: (لحرب العلم بالمركب الاحمر على قرطاس الابيض كاتبه محمد الاسمر الخوشابي وطنا آه)، (٧٣) پەر ژ دەستنڤیسێ ماینە، ئانکۆ لاپەرێن دووماهیێ ژ دەستنڤیسێ دکێمن، چونکی نیشانا بەردەوامیێ ل لاپەرە (٧٣) یا دیارە کو تمامەتیا شەشمالکیا ڕەمەزانێ جزیری یە ل سەر غەزەلەکا جزیری، ل سالا (١٢٨٣مش/ ١٨٧٢ز) هاتییە نڤیسین، ل پەرێ دووێ دا کو دیوان دەستپێدکەت ئەڤ ناڤونیشانە هاتییە دانان: (هذا ديوان شيخ أحمد جزيري رحمة الله عليه) و دیوان ب هەلبەستا (الله سەحەرگەها ئەزەل) دەستپێدکەت و ب شەشمالکیا ڕەمەزانێ جزیری ل غەزەلەکا مەلایێ جزیری ب دووماهیك دهێت، ئەڤ هەڤپەیڤینە هۆسا دایە نیاسین:

(بيت مكامله فقه طيران مع شيخ احمد رحمهما الله تعالى ابتداء فقه كفت)

- دیوانا جزیری ئەوا ل سالا (١٩٠٤) ژلایێ

دیوانا مەلایێ جزیری ب دەستنڤیسا (محەممەد ئەسمەرێ خۆشابی) (١٨٧٢ز)

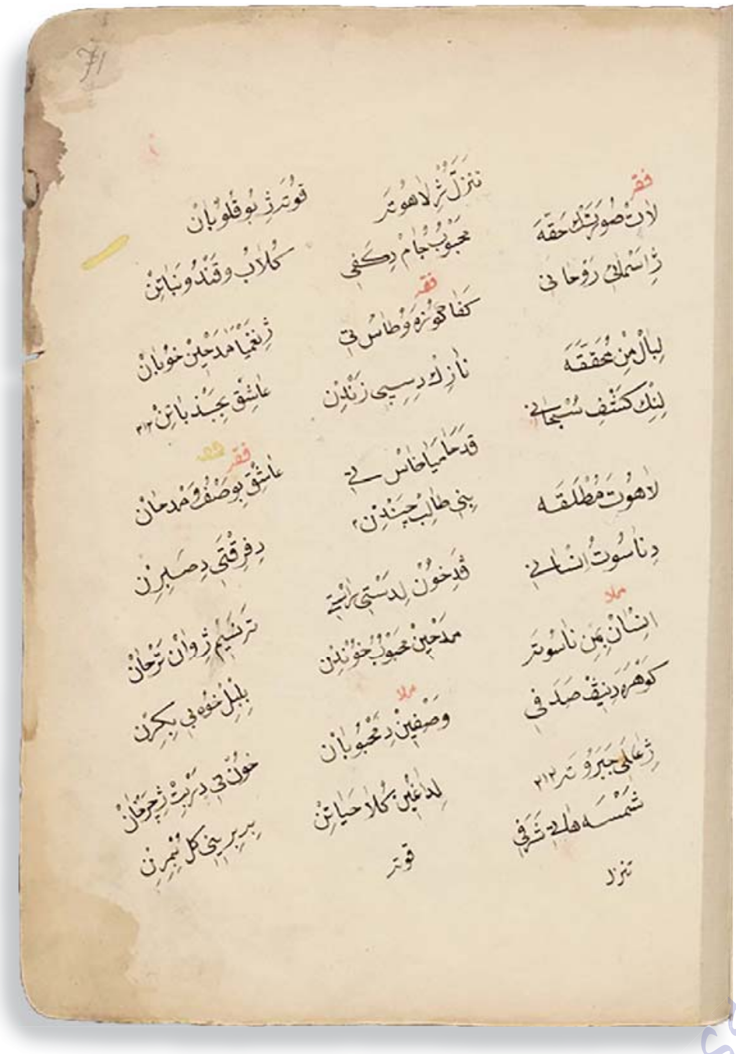

دیوانا مەلایێ جزیری ب دەستنڤیسا (محەممەد ئەسمەرێ خۆشابی) (١٨٧٢ز)

هندەك پەڕاوێزێن خۆشابی ل سەر هەلبەستافەقی

- مەلێ:

ددەستنڤیسا خۆشابی دا ل سەر ڤێ هەلبەستێ د هندەك مالكان دا پەڕاوێز ل سەر هندەك پەیڤان دیاركرینە وەك دیاركرنا ڕامان و مەبەستێ، لەوما دێ ل ڤێرێ بۆ نموونە ئاماژە دەینە هندەك ژ وان:

– **دوومیر:** (ای دائم) ئانكو ب ڕامانا بەردەوام.

– **كەزمە:** سەرتیر. (سەرێ تیرێ/ تیر كڤانی).

– **بۆ مالكا (ژ عەین و قاف و شینن)** پەیڤا (عشق) هاتییە دانان ئانكۆ ئەڤ پیتێن هەنێ كورتكرێن پەیڤا (عشق)ن.

– **موهدار بێ تە بیتن:** ل سەر پەیڤا (بی تە بیتن) هاتییە نڤیسین (بێ قەرارن).

– **تووتاك:** (اسم طیر عاشق) ئانكو ناڤێ بالندەیەكێ عاشقە.

– **گوویین** : پاپووك (اسم طیر) ئانكو ناڤێ بالندەیەكێ یە.

هەولانامەی کتێب

هەلبەستا هەڤپەیڤینا

فەقیهێ تەیران دگەل مەلایێ جزیری

فەقی:

سەلاما مـن حـەقیرێ
صەدەفەكتڤێتكوتێكەن[28]
ئـیرۆ ت[29] جـزیـرێ
حـەققە ل (مـەلـێ) كەن
هیلاكێن ژ دەربا تیرێ[30]
دەرما تڤێت كو لێكـەن[31]

مەلا:

سەلامێت[32] مەلائیكەتان
بێ حەدد و بێ حسێبن[33]
پ قەدەر[34] ئاڤێن ت شەتان
ژ مەدا[35] ل (میم و حێ) بن
هیلاكێن ژ زەحمەتان
دەرمان[36] لام و بێ بن

فەقی:

شەربەتا لام و بێیان
ئەزنادەم پ[37] حەیاتێ
ت مەعدەنا[38] دال و ڕێیان
ت بارینن[39] نەباتێ
ظاهر ت كەن مەعنێیان[40]
ژ حوسنا بوت تۆ لاتێ

مەلا:

ژ نەقشێ بوت و لاتان
مە سینەهـ بوتخانەیە
تەعیینا وان صیفاتان[٤١]
تەجەلّلا ت قەلبێ مەیە
ت[٤٢]عیدو شەڤ بەراتان
ژ وان ڕا مە سجەدەیە

فەقێ:

سجدەیا شوکرێ جارەك
بەنە فەرضێت وصالێ[٤٣]
نە پەردەیەك نە ستارەك[٤٤]
ل بەر وەجهێت هیلالێ
(أحسن الله تبارك)
ژ حوسنا[٤٥]وێ جەمالێ

مەلا:

جەمالا نوورین صافە
ت[٤٦]وەجهێن تەجەلّلایێ
حەرفێن ت کەششافە[٤٧]
ضەمیر ت دەن مەعنایێ[٤٨]
حا میم عەین سین قافە[٤٩]
ت ڕەمزا موعەممایێ[٥٠]

فەقێ:

حیبێت تە هەفت حامیمان[٥١]
نوقطان[٥٢] لێ پەیدا کەن
ئیسمێت ت دوو طاسیمان[٥٣]
میمان[٥٤] ژێ جودا کەن
پاڤێنە سەرجەم جیمان[٥٥]
عشقێ ژێ پەیدا کەن[٥٦]

مەلا:

هەفت خومی تەژی بادە
ت [٥٧] مەیکەدەیا قەدەمێ
خوما کو من ژێ مرادە[٥٨]
عشق ڕێتە[٥٩] جاما جەمێ
لەوحێ کونوونلێ وصادە[٦٠]
فەیضێ ژێ دا قەلەم[٦١]

فەقێ:

ساقیێ خەمرا ئەزەلێ
نوور و[٦٢] قەلەم ژێ ئا فراند
دا ڕێتە[٦٣] لەوحا ئەووەلێ
رزق و نەصیب پێ قەدراند[٦٤]
ئەو بوو مورادا مائیلێ[٦٥]
نەقشێ مەجاز پێ صەووراند[٦٦]

مەلا:

نەقشێ مەجاز طلسمە
مەظهەر ژ ڕەنگ مورئاتێ
سوورەت ل بال من[٦٧] ئیسمە
موسەممایە ت موجەلاتێ[٦٨]
حەرفێن ت نوورین جیسمە
کاف هایە ت[٦٩] ئایاتێ

فەقێ:

کاف ها[٧٠] ئیسمی کوورە
طوغرایە ت تەنزیلێ
جیسم خۆ کووهێ[٧١] طوورە
ت مەعنایێ و تەئویلێ[٧٢]
جەمال ژ[٧٣] عەینی نوورە
کەوکەبە ت قەندیلێ

مەلا:

کەوکەبە دێم بەششەرە
نوورەکە[٧٤] مونەززەهـ تێ
چە حوسنەك موصەووەرە
ئیسمەکە ژ (الله) تێ[٧٥]
یەقین پ خوە مەظهەرە
چەرخەکە[٧٦]صەد خەرگەهـ تێ

فەقێ:

خەرگەهـ پ من حیجابە
ستار ت کەت جەمالێ
عەڤرێ ڕەش خۆ نیقابە[٧٧]
نەدێ کەم ژ هیلالێ[٧٨]
پەروانە لەو پ عەذابە
مەهجوورە ژ شەمالێ[٧٩]

مەلا:

شەمالا ژ[٨٠] عەینی نوورە
شەفەق کو لێ ستار تێ[٨١]
پەروانە بێ دەستوورە
ل[٨٢] چەرخێ سەمادار تێ
حەیرانی سڕڕا غەفوورە
لەو جانفیدایێ یار تێ

فەقێ:

یارێ حەقیقەت[٨٣] خالقە
چێن جانفیدا دا ڤێکەڤین[٨٤]
ڕاستەو دوروستەو صادقە[٨٥]
چە ڕەنگ ڤ شوونا ڕێ کەڤین[٨٦]
قەنجە و لەطیفە و لائیقە[٨٧]
ت باغێ ئیرەم دا ڤێکەڤین[٨٨]

مەلا:

باغێ ژ نوور وەرەق لێ[٨٩]
یاردێ لوێ[٩٠] ظوهووربیت
سپێدەیا[٩١] شەفەقلێ
مەظهەر ژ عەینی نووربیت
پەرتەوژ حوسنا[٩٢] حەقلێ
دا عەکسە بێ قوصوور بیت

فەقی:

عەکسێ ژ حەق تبینین[٩٣]
ل[٩٤] وەجهێن تمەحبووبان
ل حالەك[٩٥] ئەمنامینین
ژ سرڕا وان مەطلووبان
گەهـ تنالین گەهـ تخوونین[٩٦]
دوورین ژ وەصلا خووبان

مەلا:

فریادژ دەستێ فەرقێ
ت دوورین ژی سۆلطانان
تیرە ژ لەونی بەرقێ
هەیبەتا وان خاقانان[٩٧]
رۆژە[٩٨] هاتییە شەرقێ
ت نالین ژ کۆڤانان[٩٩]

فەقی:

کۆڤانێت[١٠٠] میهیرداران
بێ حەدد و بێ ئەژمارن
تیرێ ت وان حیساران[١٠١]
صەد جاران[١٠٢] صەد هزارن
غەدەنگێن ت نووباران[١٠٣]
نهین و خەف ت بارن

مەلا:

نهینی دل ت ڕەشینن[١٠٤]
تیرێن ت سیاهـ[١٠٥] گۆشان
دوومیرپ غەضەب[١٠٦] تکەشینن
ل[١٠٧] قەتلا مە بێهۆشان
ژ قاف و واو و سینن[١٠٨]
غەدەنگێن ئەسوەد پۆشان[١٠٩]

فەقی:

دوو نوون ت سیاهـ ڕەنگن
وان سەرل من ت کێشان[١١٠]
ضەربێن ت وان[١١١] غەدەنگن
ل قەلبێ مە دەروێشان
عاشق ژ دەست پ هەنگن[١١٢]
ژ داغ و زەجر و ئێشان

مەلا:

داغێن ت پوڕ ت کولن[١١٣]
خەبەر ژێ نائێن گوتن[١١٤]
یەنگییان دەرب[١١٥] ل دلن
هناف ژبەر ت صووتن[١١٦]
کەماندار ت ڕەش قاتلن
کەزمە ل دل پ جووتن[١١٧]

فەقی :

کەزمەیێن عەین و صادان
پ ئیشارەت[١١٨] وڕەمزوسوڕن
کەشاندن و گۆشە بادان
مەحبووب ت تیژ ئاڤڕن[١١٩]
تیرێن ت وان[١٢٠] جەللادان
باطن ت دل ت فڕن[١٢١]

مەلا:

ئاوورێن جووتێ[١٢٢] بەلەك
بەرقەکە[١٢٣] ژ سەماواتێ
خۆرشیدەچەرخا[١٢٤] فەلەك
هاتییە[١٢٥] نێڤ مورئاتێ
ئینسانەپ[١٢٦] صوورەت مەلەك
یا حووریە ت جەنناتێ[١٢٧]

فەقی:

حووری[١٢٨] تێك جەما بن
پەری هەمت وێ[١٢٩] گاڤێ
هەمووت[١٣٠] ڕەنگ چرابن
نێزیکی شەمس و طاڤێ[١٣١]
ژ شەرما خویا نابن
ژ حوسنا وێ گولباڤێ

مەلا:

وان شەرمە[١٣٢] ژ دێم زەری
عەقرەبان دەرب ل دل دان
خورشیدوماهـ و موشتەری[١٣٣]
پێرۆ ت[١٣٤] موقابل دان
ئینسانە پ شکل[١٣٥] پەری
یان حووریە[١٣٦] صوورەت ولدان

فەقی:

پێرۆ یەڤین[١٣٧] خالن
ت عەقدا ثورەییایێ
دوو رۆژن[١٣٨] دو هیلالن
ل[١٣٩] دێمێ وێ لەیلایێ
بێ وەصف و بێ مثالن
ت ڕەمزا[١٤٠] شەکەرخایێ

هەولنامەی کتێب

مەلا:

پ رەمز و گوفت و سورران
نەباتێ ئەوت[١٤١] رێژن
عشوەیێن لەعل و دورران
لوئلوء شەکەر بۆهێژن[١٤٢]
غەدەنگێن ت ناووران[١٤٣]
عاشقان ت پەرێژن[١٤٤]

فەقێ:

عاشقێن لەب و لێڤان
شاباشە[١٤٥] ژ خودێ را
سەلوەیا بە و سێڤان
بەلچەن[١٤٦] ژ زیف و زێرا
حەرامن خەوێ ت[١٤٧] شێڤان
ل[١٤٨] کەسێ موحبەت ڤێرا

مەلا:

کەسێ کوئێك ت ڤێتن[١٤٩]
صوهتییە پ ئولفەتێ
شەڤان کو[١٥٠] خەو تێتن
ژ تیرا مووحیببەتێ[١٥١]
عاشق ل پەی وی تێتن[١٥٢]
ژ جەزبە و ژ فیرقەتێ[١٥٣]

فەقێ:

فیراق تێك حیرقەتە
بەعیدە ژ[١٥٤] خەیالێ
تووتاکە پ زەحمەتە[١٥٥]
بولبول ژبەر[١٥٦] جەمالێ
گوییین قەط خەو[١٥٧] ناکەتە
کو دوورە[١٥٨] ژ وصالێ

مەلا:

زەحمەت پ من وصالە
عاشق ژ بەر جەذبەئێ
لەوتێت[١٥٩] پ دەرد و حالە
ژ بەربەرقا[١٦٠] شەعشەعەئێ
دەما کو تێت[١٦١] شەمالە
نەظەر دە[١٦٢] پەروانەئێ

فەقێ :

پەروانە لەو ت مریت[١٦٣]
خوش نینە ئەو پ ژینێ
ضەعیفە خۆ ناگریت[١٦٤]
تیژە[١٦٥] بەرقا ئەڤینێ
ت پەردێ ناصەبریت[١٦٦]
پەردە[١٦٧] کەمالا دینێ

مەلا:

پەروانە لەو ت صوژێ[١٦٨]
ژ لەمعەیا جەذباتێ
فیدا دکرن عومر[١٦٩] و ژێ
ت کەشفا سەبەحاتێ[١٧٠]
کو دا ژ نووقە قەوژێ
باقی بێت ت[١٧١] حەیاتێ

فەقێ:

حەیات پ من[١٧٢] وەصلە
دوو لات گەر ببن[١٧٣] لاتەك
موراد پ خۆ هەر[١٧٤] ئەصلە
تێکدا بنە[١٧٥] صیفاتەك
ژ هەوئییێك نینە[١٧٦] فەصلە
واحد بمینت ذاتەك

مەلا:

واحد ذاتەك فەردە
تەجەللا ت وان[١٧٧] صیفاتان
ل عەینێ[١٧٨] دل نەظەردە
ل جوملەی[١٧٩] تەعەییناتان
تەوەهھووم بوویە پەردە
ب ئیسمێ بوت و لاتان

فەقێ:

لات صوورەتەك حەققە
ژ ئەسمائێت حەققانی[١٨٠]
ل بال من موحەققەقە
تنێڤ کەشفا[١٨١] سوبحانی
لاهووتە[١٨٢] هەر موطلەقە
ت ناسووتا و[١٨٣] ئنسانی

مەلا:

ئینسان پ من ناسووتە
گەوهەر ت نێڤ صەدەفێ
ژ عالەما جەبەرووتە
شەمسە هاتییە[١٨٤] شەرەفێ
تەنەززول ژ لاهووتە
مەحبووبە جام ت کەفێ[١٨٥]

فەقێ:

کەفا کوکوس[١٨٦] وطاستێ
نازك و سپی[١٨٧] زەندن
جاما[١٨٨] مەیا خاص تێ
بنێرن[١٨٩] طالب چەندن
قەخونژ[١٩٠] دەستێ راستێ
پ مەدحان مەحبووب خوەندن[١٩١]

مەلا:

وەصفێن ت[١٩٢] مەحبووبان
ل داغێت کول[١٩٣] حەیاتن
قـــووتە ژ بــۆ قـــولووبان
گولاڤ[١٩٤] و قەند و نەباتن
ژ نەغمەیا مەدحا[١٩٥] خووبان
عاشق ژبەر پ جەذباتن[١٩٦]

فەقی:

عاشق پ وەصف و مەدحان
ت فیرقەتێ ت صەببری[١٩٧]
نەسیمبێت[١٩٨] ژوان تەرحان
بولبول خوهێ بگری[١٩٩]
خوونێ[٢٠٠] دەربێت ژ چەرخان
پ داغێن کول بمری[٢٠١]

مەلا:

بولبولێن وی گـولشەنێ
ژ ئەزەل ئەو[٢٠٢] هەر ت بێژن
حەتتا ئەبەد ژ مەعدەنێ[٢٠٣]
گەوهەران دا بـرێژن[٢٠٤]
حەرفەکێ ژ وەصفان تنێ[٢٠٥]
عالەم تێك[٢٠٦] ناپەرێژن

فەقی:

جەما کەن تێك عالەمێ
هەمووان پ ئوستاد کەن[٢٠٧]
حەرفەك ژ لەوحێ قیدەمێ
بێنێ پ شەرح سواد کەن[٢٠٨]
نائێتە[٢٠٩] بەر قەلەمێ
بەحران ئەرپ[٢١٠] میداد کەن

مەلا:

نەسرین و گول طـەبەقەك
سـەحەر ژ بـاغێ گولان
ژ نـەستەران وەرەقـەك
بـەسە مە صـاحب دلان
عورفخواهێ سـەبەقەك
چێترە ژ صەد سجلان[٢١١]

فەقی:

ئەحسەن ژ تە و سەبەقان[٢١٢]
قـەلەم ژ قەند و نەباتێ
ل صـەحیفەیا وەرەقان
ترێژیت[٢١٣] ئاڤا حەیاتێ
دەست پ دەستێ ژ طەبەقان
مەلەك ت بەنە[٢١٤] جەنناتێ

مەلا:

نـەفـەسا تە ژ عەنبەرە
زوبـاد و مسـك ت رێژن
چە شاخ و[٢١٥] نەیشەککەرە
نـەبات و قەند ت رێژن
نـوطقا تە خوو گەوهەرە
صەد بار گەوهەر ت رێژن[٢١٦]

فەقی:

گـولم ت دەستێ خـاران
پ ئسمێ (موحەممەد) ناڤم
بـولبولم ت گـولزاران
ژ عشقێ لـەو زەربـاڤم
ت رەمـزا میـهرداران
تـۆ رۆژی ئـەز حەطاڤم

مەلا:

دوورم ژ گولێت ب خوناڤە
لەو زەوێ[٢١٧] شوبهەت بهم
سووسنا عـەرەق ژ طلاڤە
ت فـورقەتێ پژهم[٢١٨]
ئیرۆ ژ میهرداران تەڤاڤە[٢١٩]
تۆ حـەطـاڤی ئـەز سهم

فەقی:

بـریـندارێ عشقێ مە
دوورم ژ سـها نـهان[٢٢٠]
تزانن[٢٢١] مەدداحێ کێ مە
ت هـەزار و یەك و سهان
ئەناخوانێ (مـەلێ) مە
ل هەمـوو عـەرد و جهان

مەلا:

چـەندی کـوتگەرهم[٢٢٢]
تکێشم صـەبر و خیرێ[٢٢٣]
شوبهەتێ چەنگ و ژەهم
هیلاکم ژ دەربـا تیرێ
ئـەنـاخوانێ (فەقەهم)
ئیرۆکـە ت جـزیرێ[٢٢٤]

هەوالنامەی کتێب

ليستا ژێدەران

ئێك: دەستنڤیس

- کەشکۆلا محمد بن مسیحا، دەستنڤیس ، (١١٨١ مش / ١٧٦٧ز).
- مەحموود (ناسخ)، فەقیێ تەیران، شێخێ صەنعانی، دەستنڤیس، (١٢٠٣ مش/ ١٧٨٨ز).
- سەلیم (ناسخ) ، ئەحمەدێ خانی، مەم و زین، (دەستنڤیس: ١١٨٣مش/ ١٧٦٩ز).
- مەلا مەحموودێ بایەزیدی ، مجمعا غزلیاتید شعراید کورمانجان ، دەستنڤیس ، (مێژوویا نڤیسینێ نینە).
- (مەلا مستەفا «مەلا مەحموود بایەزیدی»، دەستنڤیس، زەنبیل فرۆش، (١٢٧٦مش/ ١٨٥٩ز).
- مەلا مەحموود بایەزیدی، فەقیێ تەیران، ئەی ئاڤ و ئاڤ، دەستنڤیس، (ئەرزەرۆم: ١٢٨٢مش/ ١٨٦٥ز).
- محەممەد ئەسمەرێ خۆشاڤی (ناسخ)، دیوانا مەلایێ جزیری، دەستنڤیس (١٨٧٢).
- دەستنڤیسا: محەممەد سیراجەددین کورێ مەلا عەبدولحەکیم، (١٣٧٧ مش/ ١٩٦١).

دوو: پەرتووك

- تەحسین ئیبراهیم دۆسکی، ل باغێ فەقییێ تەیران، ژ وەشانێن پەرتووکخانەیا نوورسین - دهۆک، (دهۆک: ٢٠١٨).
- تەحسین ئیبراهیم دۆسکی، دیوانا مەلایێ جزیری، ژ وەشانێن پەرتووکخانەیا جزیری - دهۆک، (دهۆک: ٢٠٢٠).
- تەحسین ئیبراهیم دۆسکی، باغێ ئیرەم گەشتەک دناڤ گولزارا شعرا کرمانجی دا، سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی - زانکۆیا زاخۆ، چ ١، (دهۆک: ٢٠١٩).
- سەعید دێرەشی - پێزانێ ئالیخان، دیوانا فەقێ تەیران، پرتا یەکێ، (بەغدا: ١٩٨٩).
- سەعید دێرەشی، بەرمایێت دیوانا فەقیێ تەیرا، سەنتەرێ ڤەکولینێن کوردی و پاراستنا بەلگەنامەیان زانکۆیا دهۆک، (دهۆک: ٢٠١١).
- ئویگێن پریم - ئالبێرت سۆسن، ڤێکێخستۆکێت کوردی چیرۆک و ستران، سەعید دێرەشی (ڤەکۆلین و بەرهەڤکرن)، رێڤەبەریا چاپ و بەلاڤکرنێ - دهۆک، (دهۆک: ٢٠١٣)
- عبدالرقیب یوسف (بەلاڤکرن)، فەقیێ تەیران، بەرصیصێ عابید، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، چاپی یەکەم، (هەولێر: ٢٠٠١).
- وەصفی حەسەن ردێنی، بەیتا زەمبیل فرۆش (دیرۆک - وارگەهـ - چەند دەق)، دەزگەها سپیرێز بۆ چاپ و وەشانێ - دهۆک، چ ١، (دهۆک : ٢٠٠٨).
- M.Xalid Sadini, Feqiyê Teyran Jiyan berhem û Helbestên wî, Çapa Çarem, Nûbihar. Istanbul: 2010.
- MARTINHARTMANN, GEZIRET IBN OMAR GENANNT MALAI GIZRI , BERLIN: 1904.

سێ: گۆڤار

- عبدالرقیب یوسف، دەستنووسی بەرصیصی عابد لە بەرهەمی فەقیێ تەیران، گوڤاری نوسەری کورد، ژمارە (٢)، خولی دووەم ١٩٧٩.
- م. خالد سادینی، چەند مەسەلەیەک د راستا فەقیێ تەیران دا، گوڤارا دیرۆک، ژ (٢)، پاییزا ٢٠١٣.
- Abdurrahman Adak - Yusuf Baluken - Hayrullah Acar. Gora Feqiyê Teyran, kovara Nûbihar Akadimi, jimar 1, sal 1 , 2014.

پەراوێز

(١) سەعید دێرەشی، بەرمایێت دیوانا فەقیێ تەیرا، سەنتەرێ ڤەکولینێن کوردی و پاراستنا بەلگەنامەیان زانکۆیا دهۆك،(دهۆك: ٢٠١١)، ل ٦٣و٦٧.

(٢) م . خالد سادینی، چەند مەسەلەیەك د راستا فەقیێ تەیراندا، گۆڤارا دیرۆك، ژ (٢)، پاییزا ٢٠١٣، ل ١٠١_١٠٢.

Abdurrahman Adak_ Yusuf Baluken_ Hayrullah Acar. Gora Feqiyê Teyran, kovara Nûbihar Akadimi, jimar ١, sal , ١ ٢٠١٤, L. ١١٥.

(٣) ئەحمەدێ خانی، مەم و زین، سەلیم (ناسخ)، (دەستنڤیس : ١١٨٣مش / ١٧٦٩ز)، ل ٦٥.

(٤) هەمان ژێدەر، ل ٦٥.

(٥) سەعید دێرەشی ــ پێزانێ ئالیخان، دیوانا فەقێ تەیران پرتا یەکێ، (بەغدا : ١٩٨٩)، ل ٢١.

(6) M.Xalid Sadini , Feqiyê Teyran Jiyan berhem û Helbestên wî, Çapa Çarem , Nûbihar. Istanbul: 2010 , L. 336 .

(٧) مەحموود (ناسخ)، فەقییێ تەیران، شێخێ صەنعانی، دەستنڤیس، (١٢٠٣ مش / ١٧٨٨ز)، ل ١.

(٨) هەمان ژێدەر ، ل ٤١.

(٩) عبدالرقیب یوسف، دەستنووسی بەرصیصی عابد لە بەرهەمی فەقێیی تەیران، گۆڤاری نوسەری کورد، ژمارە (٢)، خولی دووەم ١٩٧٩، ل ٨٠.

(١٠) عبدالرقیب یوسف (بەلاڤکرن)، فەقێیی تەیران، بەرصیصی عابید، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، چاپی یەکەم، (هەولێر: ٢٠٠١)، ل ٣٠.

(١١) هەمان ژێدەر، ل ٧٢.

(١٢) ڤەکۆلەرا ئەرمەنی (ژاکلین موسەیلیان) ناماییا دکتورایێ ل سەر (زەمبیلفرۆش) ل موسکۆ وەرگرتی یە، ناڤبریێ (دەه) دەقێت فۆلکلۆری پێن بەیتا زەمبیلفرۆش دگەل دەقێ یا فەقێ تەیران و مرادخانێ بایەزیدی هەڤبەرکریە، ل سالا ١٩٨٣ وەك پەرتووك هاتییە چاپکرن.

بنێرە: وەصفی حەسەن ردێنی، بەیتا زەمبیل فرۆش (دیرۆك ــ وارگەهـ ــ چەند دەق)، دەزگەها سپیریز بۆ چاپ و وەشانێ ــ دهۆك ، چ ١، (دهۆك : ٢٠٠٨)، ل ٢٤ــ٢٥.

(١٣) مرادخانێ بایەزیدی ل سالا ١٧٧٦ز بەیتا زەنبیل فرۆش یا ڤەهاندی هەروەکی وی بخو د دووماهیك مالك دا دیارکری:

پـاشی هــەزارا هجرییە

(مرادخان) دبێت سەرهاتییە

ب شعر و گــۆتنەکا خۆش

ئانکۆ (١١٩٠مش) کو دبیتە (١٧٧٦ز)

. بنێرە: تەحسین ئیبراهیم دۆسکی، باغێ ئیرەم گەشتەك دناڤ گولزارا شعرا کرمانجی دا، سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی ــ زانکۆیا زاخۆ، چ ١، (دهۆك: ٢٠١٩)، ل ٧٧.

(١٤) فەقێ فیظ الله (ناسخ)، فەقییێ تەیران، زەنبیل فرۆش، دەستنڤیس، (١٢٧٢ مش / ١٨٥٥ز)، ل ١٧.

(١٥) هەمان ژێدەر، ل ٢١. دادنەیەکا دیتر دا ئەڤ مالکە ب ڤی ڕەنگی هاتییە:

ئەی (میم و حێ) خوش دەفتەرە هــەر چی ژ مــن نـەباوەرە

نــە ژ ئـومــمەتـا پێغەمبـەرە نە موستەحەقق شەفاعەتێ.

(تەحسین ئیبراهیم دۆسکی، باغێ ئیرەم، ل ٧٦).

دادنەیەکا دیتر دا ب ڤی ڕەنگی هاتییە:

یا موحەممەد هەچی ژ من نە باوەرە

بــزان نە ژ ئــوممەتا پێغەمبەرە

ئـەو بێ هیڤیە ژ شەفـاعــەتێ. (مەلا مستەفا «مەلا مەحموود بایەزیدی»، دەستنڤیس، زەنبیل فرۆش، (١٢٧٦مش/ ١٨٥٩ز)، ل ١٠٧).

(١٦) مـەلا مـەحموودێ بـایەزیدی، مجمعا غزلیاتید شعراید کورمانجان، دەستنڤیس، (مێژوویا نڤیسینێ نینە)، ل ٦٤.

(١٧) هەمان ژێدەر، ل ٦٩.

(١٨) ئویگێن پریم ــ ئالبێرت سۆسن ، ڤێکێخستۆکێت کوردی چیرۆك و ستران، سەعید دێرەشی (ڤەکۆلین و بەرهەڤکرن)، ڕێڤەبەریا چاپ و بەلاڤکرنێ ــ دهۆك، (دهۆك : ٢٠١٣) ، ل ٢٨٥ــ٣١٤.

(١٩) تەحسین ئیبراهیم دۆسکی، ل باغێ فەقییێ تەیران، ژ وەشانێن پەرتووکخانەیا نوورسین ــ دهۆك، (دهۆك : ٢٠١٨)، ل ٨.

(٢٠) مەلا مەحموود بایەزیدی، فەقێی تەیران، ئەی ئاڤ و ئاڤ، دەستنڤیس، (ئەرزەرۆم : ١٢٨٢مش / ١٨٦٥ز)، ل ١.

(٢١) تەحسین ئیبراهیم دۆسکی، ل باغێ فەقییێ تەیران، ل ٣٣.

(٢٢) ئەڤ هەلبەستە ل سالا (١٠٤١مش / ١٦٣١ز) ڤەهاندبوو، هەروەکی د دووماهی مالکێ دا دیار دکەت:

(میم و حێ) حەفتێ فەلەك چوون

ژ هجرەتێ دەوران گـەلەك چوون

سال هــزار و چـل و یەك چوون

ئەڤ غەزەل ئانی دیارە

بنێرە: سەعید دێرەشی ــ پێزانێ ئالیخان، دیوانا فەقێ تەیران، ل ١٣٥.

(٢٣) دیوانا مەلایێ جزیری، محەممەد ئەسمەرێ خۆشاڤی (ناسخ)، دەستنڤیس (١٨٧٢)، ل ٦٧.

(٢٤) سەعید دێرەشی، بەرماییێت دیوانا فەقییێ تەیرا، ل ٤٣.

(٢٥) دەستنڤیسا: محەممەد سیراجەددین کورێ مەلا عەبدولحەکیم، (١٣٧٧ مش / ١٩٦١)، ل ٣٩.

M.Xalid Sadini , Feqiyê Teyran Jiyan berhem û Helbestên wî , L. 433 .

(٢٦) کەشکۆلا محمد بن مسیحا، دەستنڤیس، (١١٨١ مش / ١٧٦٧ز)، ل ١٢٣.

(27) MARTIN HARTMANN , GEZIRET

هەواڵنامەی کتێب

IBN OMAR GENANNT MALAI GIZRI ,
BERLIN : 1904

(٢٨) تڤێ تێکن. (خ : ل ٦٧)؛ تڤێ. (هـ : ل ٢٠٨)؛ دڤێ (ت: ل ٣١٩).

(٢٩) د. (خ : ل ٦٧)؛ ل . (ت : ل ٣١٩).

(٣٠) کو دەربێ تیرێ. (خ : ل ٦٧).

(٣١) دەرمان هەیە لێکن. (خ : ل ٦٧) .

(٣٢) سەلامێن. (خ: ل ٦٧).

(٣٣) بێ حسێبن.(هـ: ل ٢٠٩)؛ حسێبن . (ت : ل ٣١٩).

(٣٤) شوبهەتی. (خ: ل ٦٧).

(٣٥) ژ مەدا. (خ : ل ٦٧).

(٣٦) دەرمان ژ. (خ : ل ٦٧).

(٣٧) نادەم ب. (خ: ل ٦٧) ؛ ئەز نادم . (ت: ل ٣١٩).

(٣٨) مەعدەنا. (خ: ل ٦٧).

(٣٩) دبارینن. (خ: ل ٦٧).

(٤٠) ئیظهار کـــەین مەعنەیان. (خ: ل ٦٧)؛ ئیظهار کـــەین. (هـ : ل ٢٠٩)؛ ظاهر دکن مەعنێیان .(ت: ل ٣١٩).

(٤١) تیعیەنێ وان صفـاتان. (خ: ل ٦٧) ؛ تەعەییونا ڤان صفاتان. (هـ: ل ٢٠٩) ؛ تەعەییونا صفاتان .(ت: ل ٣١٩).

(٤٢) د. (خ: ل ٦٧).

(٤٣) فـەرضـە د وصالێ. (خ: ل ٦٧).

(٤٤) نە پەردە بێ نە ستارەك. (خ: ل ١١٧)؛ نە پەردە نە ستارەك. (ت: ل ٣١٩).

(٤٥) ژ سرڕا. (خ: ل ١١٧).

(٤٦) د. (خ: ل ١١٧).

(٤٧) ب حەرفێن خوە کەشڤافە. (خ: ل ١١٧).

(٤٨) ضەمیر د دەرن ڤێ موعەممائێ. (خ: ل ٦٧)؛ ضەمیر ددن مەعنایێ. (ت: ل ٣١٩).

(٤٩) ئەڤ مالکە د دانەیا (خ: ل ٦٧) دا نینە.

(٥٠) ئەڤ مالکە د دانەیا (خ: ل ٦٧) دا نینە.

(٥١) حێ یێن حەفت حامیمان. (خ : ل ٦٨)؛ حێتێ حەفت حامیمان. (هـ: ل ٢٠٩).

(٥٢) نوقطەیان. (خ: ل ٦٨).

(٥٣) ئیسمێ دو طا سیمان. (خ: ل ٦٨).

(٥٤) میمان.(هـ: ل ٢٠٩)؛ دو میمان . (ت: ل ٣٢٠).

(٥٥) پاڤێنە جەم و جیمان. (خ: ل ٦٨)؛ پاڤێنە جەم جیمان.(هـ: ل ٢٠٩)؛ باڤێنە جەم دو جیمان.(ت: ل ٣٢٠).

(٥٦) عشقێ ژێ پەیدا کەن. (خ: ل ٦٨)؛ عشقێ ژێ پەیدا کەن. (هـ: ل ٢٠٩) ؛ کو ژێ پەیدا کن. (ت: ل ٣٢٠).

(٥٧) د. (خ: ل ٦٨).

(٥٨) ژ خوما کو مەی ئرادە. (خ: ل ٦٨).

(٥٩) ڕهتە. (خ: ل ٦٨).

(٦٠) لەوحێ دو نوون لێ صادە. (خ : ل ٦٨)؛ لەوحێ دو نوون صادە.(هـ: ل ٢١٠)؛ لەوحێ لێ نوون و صادە. (ت: ل ٣٢٠).

(٦١) لەو فەیضە دا قەلەمێ. (خ: ل ٦٨).

(٦٢) نوورا. (خ: ل ٦٨).

(٦٣) دا ڕهتێ. (خ: ل ٦٨).

(٦٤) پێ قەدراند.(هـ: ل ٢١٠) ؛ قەددراند. (ت: ل ٣٢٠).

(٦٥) مەسئەلێ. (خ: ل ٦٨).

(٦٦) پێ صەووراند.(هـ: ل ٢١٠) ؛ صەووراند. (ت: ل ٣٢٠).

(٦٧) من. (خ: ل ٦٨)؛ مە . (ت: ل ٣٢١).

(٦٨) مەعنایە د تەجەللاتێ. (خ: ل ٦٨)؛ ب. (ت: ل ٣٢٠).

(٦٩) کاف هانە د. (خ: ل ٦٨)؛ هایە . (ت: ل ٣٢٠).

(٧٠) ها.(هـ : ل ٢١٠)؛ هایە . (ت: ل ٣٢١).

(٧١) جسمێ کوورە. (خ: ل ٦٨)؛ کووهێ.(هـ: ل ٢١٠)؛ کووهێ. (ت: ل ٣٢١).

(٧٢) ئجمالە د تەفصیلێ. (خ: ل ٦٨).

(٧٣) جەمال. (خ: ل ٦٨)؛ جەمال.(هـ: ل ٢١٠)؛ ژ. (ت: ل ٣٢١).

(٧٤) نوورا. (خ: ل ٦٨).

(٧٥) ئسمەك ژ یێن (الله) تێ. (هـ: ل ٢١٠)؛ ئسمەکە ژ ئەللە هـ تێ. (ت: ل ٣٢١).

(٧٦) چەرخە. (خ : ل ٦٨)؛ چەرخە.(هـ: ل ٢١٠) ؛ چەرخەکە. (ت: ل ٣٢١).

(٧٧) عەورێ ڕەش نقابە.(هـ: ل ٢١٠)؛ عەورێ ڕەش خوە نقابە. (ت: ل ٣٢١).

(٧٨) نەدیکەم ژێ هلالێ.(هـ: ل ٢١٠)؛ ل بەر وەجهێ هلالێ. (ت: ل ٣٢١).

(٧٩) مەحبووبە ژ شەمالێ.(خ : ل ٦٨).

(٨٠) شەمال و . (خ : ل ٦٨) ؛ شەمال عەینێ نوورە.(هـ : ل ٢١١)؛ شەمالا ژ . (ت : ل ٣٢١).

(٨١) شەوقێ ل بەر ستار تێ. (خ: ل ٦٨)؛ شەوقێ ل بەر ستار تێ.(هـ: ل ٢١١)؛ شەفەق کو لێ ستار تێ . (ت: ل ٣٢١).

(٨٢) د . (خ : ل ٦٨) ؛ د.(هـ : ل ٢١١)؛ ل . (ت: ل ٣٢١).

(٨٣) حەقیقەت . (خ: ل ٦٨)؛ حەقیقێ. (هـ : ل ٢١٠)؛ حەقیقێ. (ت: ل ٣٢٢).

(٨٤) کەڤین. (خ: ل ٦٨)؛ جانفدا کەڤین. (هـ: ل ٢١١) ؛ جانفدا دا ڤێ کەڤین. (ت: ل ٣٢٢).

(٨٥) ڕاستە یەمینە صادقە. (خ : ل ٦٨)؛ ڕاستە ئەمین صادقە. (هـ: ل ٢١١)؛ ڕاست و دورست و صادقە. (ت:

ل ٣٢٢).

(٨٦) ب شوونا ڕێ کەڤین. (خ: ل ٦٨)؛ چە ڕەنگ ب شوونا کەڤین.(هـ: ل ٢١١).

(٨٧) قەنجە لەطیفە لائقە. (خ: ل ٦٨).

(٨٨) ڤێکەڤین. (خ: ل ٦٨)؛ کەڤین.(هـ: ل ٢١١)؛ ڤێککەڤین. (ت: ل ٣٢٢).

(٨٩) باغێ ژ نــوو وەز وی لێ. (خ: ل ٦٨) ؛ ژ نوو وەرەق. (هـ: ل ٢١١)؛ وەرەق لێ. (ت: ل ٣٢٢).

(٩٠) د وێ. (خ: ل ٦٨)؛ یار دێ د وێ. (هـ: ل ٢١١)؛ ل. (ت: ل ٣٢٢).

(٩١) د ســوپێدەهـ . (خ: ل ٦٨)؛ د سپێداهی. (هـ: ل ٢١١)؛ سپێدەیا. (ت: ل ٣٢٢).

(٩٢) پـــوڕ ژ حوسن. (خ: ل ٦٨)؛ پەرتەو ژ حوسن.(هـ : ل ٢١١)؛ پەرتەو ژ حوسنا. (ت: ل ٣٢٢).

(٩٣) دا ببینن. (خ: ل ٦٩)؛ دا بینن. (هـ: ل ٢١١)؛ دبینین. (ت: ل ٣٢٢).

(٦٤) د . (خ: ل ٦٩)؛ ل دۆر. (ت: ل ٣٢٢).

(٩٥) ل حالەکێ ئەم نامینین. (خ: ل ٦٩)؛ نامینن. (هـ: ل ٢١١)؛ ل حالەکێ نامینین. (ت: ل ٣٢٢).

(٩٦) دخوونین. (خ : ل ٦٩)؛ دخوینن. (هـ : ل ٢١١).

(٩٧) هەیبەت سوڕرا خانان. (خ : ل ٦٩)؛ هەیبەتا وان خاقانان. (ت: ل ٣٢٢).

(٩٨) ڕۆژا. (خ : ل ٦٩)؛ ڕۆژە. (ت: ل ٣٢٢).

(٩٩) تێ بمرین ب کـوڤـانان. (خ: ل ٦٩)؛ دنالین ژ کۆڤانان. (ت: ل ٣٢٢).

(١٠٠) کۆڤانێن. (خ : ل ٦٩).

(١٠١) تیرێن وان هەساران. (خ: ل ٦٩)؛ د وان. (ت: ل ٣٢٢).

(١٠٢) جار. (خ: ل ٦٩)؛ جاران. (ت : ل ٣٢٢).

(١٠٣) د نووباران. (خ: ل ٦٩)؛ وان نووباران. (ت: ل ٣٢٢).

(١٠٤) نهـین ل دل ڕەشینن. (خ : ل ٦٩)؛ نهین ل دل دڕەشینن. (هـ: ل ٢١٢)؛ نهینی دل دڕەشینن. (ت: ل ٣٢٣).

(١٠٥) تیران ژ سیەهـ. (خ: ل ٦٩)؛ تیرا. (هـ : ل ٢١١)؛ تیرێن د سیاهـ. (ت : ل ٣٢٣).

(١٠٦) دوو میر تغذب. (خ: ل ٦٩)؛ دوومیر ب غەضەب. (هـ: ل ٢١٢)؛ دو میر غەضەب. (ت: ل ٣٢٣).

(١٠٧) ژ. (خ: ل ٦٩) ؛ ل . (ت: ل ٣٢٣).

(١٠٨) ژ عـەیـن و قاف و شینن. (خ: ل ٦٩)؛ ژ عەین قەوسان دوەشینن.(هـ : ل ٢١٢)؛ ژ قاف و واو و سینن . (ت : ل ٣٢٣).

(١٠٩) ڕەشان. (خ: ل ٦٩)؛ کۆشان.(هـ : ل ٢١٢)؛ پۆشان. (ت: ل ٣٢٣).

(١١٠) ب سەر ل من کێشان. (خ : ل ٦٩)؛ ب سەر ل مە کێشان. (هـ : ل ٢١٢)؛ وان سەر ل مە دکێشان. (ت : ل ٣٢٣).

(١١١) دەرێن وان. (خ : ل ٦٩)؛ وان.(هـ: ل ٢١٢)؛ د وان. (ت: ل ٣٢٣).

(١١٢) عـاشق ددەست نەهنگن. (خ: ل ٦٩) ؛ ژ دەست نەهنگن. (هـ : ل ٢١٢)؛ ژ دەست ب هەنگن . (ت: ل ٣٢٣).

(١١٣) داغێن مە پور د کولن. (خ : ل ٦٩).

(١١٤) نایێ کوو گوهتن. (خ : ل ٦٩)؛ خەبەر نائێ گوتن.(هـ: ل ٢١٢)؛ ژێ نایێ گۆتن . (ت : ل ٣٢٣).

(١١٥) دەرب. (خ : ل ٦٩)؛ دەرب.(هـ : ل ٢١٢)؛ ضەرب. (ت : ل ٣٢٣).

(١١٦) هناڤ مە ژ بەر صوهتن. (خ : ل ٦٩) ؛ هناڤ مە ژ بەر صووتن.(هـ : ل ٢١٢) ؛ هناڤ ژ بەر د سۆتن .(ت : ل ٣٢٣).

(١١٧) ب جووهتن. (خ : ل ٦٩).

(١١٨) ئیشارەت .(خ : ل ٦٩).

(١١٩) تیژ ئاورن.(خ: ل ٦٩)؛ تیژ. (هـ: ل ٢١٢)؛ د تیژ. (ت: ل ٣٢٣).

(١٢٠) تیرێن دو. (خ : ل ٦٩)؛ تیرێن دوو.(هـ: ل ٢١٢) ؛ تیرێ د وان. (ت: ل ٣٢٣).

(١٢١) د دل د فرن.(خ : ل ٦٩).

(١٢٢) ئاڤرێن ژ جوهتێ.(خ: ل ٦٩)؛ ئاورێن جۆتێ. (ت: ل ٣٢٣).

(١٢٣) بەرقن.(خ : ل ٦٩) ؛ بەرقەکە . (ت : ل ٣٢٣).

(١٢٤) شەمسە د چەرخێ. (خ: ل ٦٩)؛ خورشیدە چەرخا. (ت: ل ٣٢٣).

(١٢٥) هاتێ.(خ : ل ٦٩) ؛ هاتییە . (ت : ل ٣٢٣).

(١٢٦) ئنسان و صوورەت. (خ: ل ٦٩)؛ ل صوورەت. (هـ: ل ٢١٢)؛ ئنسانە ب. (ت: ل ٣٢٣).

(١٢٧) یان حوورە تەحیياتێ. (خ: ل ٦٩)؛ یان حوورە د حەنناتێ. (هـ: ل ٢١٢)؛ یان حوورییە د جەنناتێ؟ .(ت: ل ٣٢٣).

(١٢٨) حووری.(خ: ل ٧٠)؛ حووری. (هـ: ل ٢١٢)؛ کو. (ت: ل ٣٢٤).

(١٢٩) د ڤــێ.(خ: ل ٧٠)؛ دڤێ. (هـ: ل ٢١٢)؛ پەری هەم د وێ. (ت: ل ٣٢٤).

(١٣٠) حەمی ژ. (خ: ل ٧٠)؛ حەمی. (هـ: ل ٢١٢)؛ هەمور. (ت: ل ٣٢٤).

(١٣١) نیر یەك شەمس دناڤێ. (خ: ل ٧٠)؛ نێزیك شەمس و طاڤێ. (هـ: ل ٢١٢)؛ نێزیکی شەمس و طاڤێ. (ت: ل ٣٢٤).

(١٣٢) شەرمن. (خ: ل ٧٠)؛ شەرمن. (هـ: ل ٢١٣)؛ وان شەرمە.

هەواڵنامەی کتێب

(ت: ل ٣٢٤).

(١٣٣) خورشيده مەهـ موشتەرى. (خ: ل ٧٠)؛ خورشيد و مەهـ موشتەرى. (هـ: ل ٢١٣)؛ خورشيد ماهـ و موشتەرى. (ت: ل ٣٢٤).

(١٣٤) پێرۆنە ت موقابلدان. (خ: ل ٧٠)؛ پەروانە. (هـ: ل ٢١٣)؛ پێرۆ. (ت: ل ٣٢٤).

(١٣٥) ئنسانە ب صوورەت. (خ: ل ٧٠)؛ ئنسان ل شەكلێ.(هـ: ل ٢١٣)؛ ئنسانە ب شەكلێ. (ت: ل ٣٢٤).

(١٣٦) يان حوورە صوورەت ولدان. (خ: ل ٧٠)؛ يان حووريە صوورەت ولدان؟. (ت: ل ٣٢٤).

(١٣٧) پێرۆ يەڤين. (خ: ل ٧٠)؛ پێوەر يەقين خالن. (هـ: ل ٢١٣)؛ كو. (ت: ل ٣٢٤).

(١٣٨) دو ڕۆژن. (خ: ل ٧٠)؛ دو ڕۆژن دو هلالن. (هـ: ل ٢١٣)؛ دو ڕۆژ و. (ت: ل ٣٢٤).

(١٣٩) د. (خ: ل ٧٠)؛ ل. (ت: ل ٣٢٤).

(١٤٠) ڕەمزێن د. (خ: ل ٧٠)؛ د.(هـ: ل ٢١٣)؛ د رەمزا. (ت: ل ٣٢٤).

(١٤١) نەباتە لێڤ. (خ: ل ٧٠)؛ نەباتێ لێڤ. (هـ: ل ٢١٣)؛ نەباتێ ئەو. (ت: ل ٣٢٤).

(١٤٢) بۆهيژن. (خ: ل ٧٠)؛ ديێژن. (هـ: ل ٢١٣)؛ ب هێژن. (ت: ل ٣٢٤).

(١٤٣) غەمزەيێن وان ئاڤران. (خ: ل ٧٠)؛ غەمزێن وان ئاڤران. (هـ: ل ٢١٣)؛ خەدەنگێن د ئاوران. (ت: ل ٣٢٤).

(١٤٤) عاشقان د برێژن. (خ: ل ٧٠).

(١٤٥) شاباشە. (خ: ل ٧٠)؛ شاباشان. (هـ: ل ٢١٣)؛ شاباشە (ت: ل ٣٢٤).

(١٤٦) بلەچن. (خ: ل ٧٠)؛ بەلگێن.(هـ: ل ٢١٣)؛ بەلچم. (ت: ل ٣٢٤).

(١٤٧) حەرامە خەوا. (خ : ل ٧٠) ؛ حەرامە خەوا.(هـ : ل ٢١٣) ؛ حەرامن خەوێد . (ت : ل ٣٢٤).

(١٤٨) كەسێ. (خ: ل ٧٠)؛ ل. (هـ: ل ٢١٣)؛ ل. (ت: ل ٣٢٤).

(١٤٩) يەك بڤێتن. (خ: ل ٧٠)؛ يەقينن. (هـ: ل ٢١٣)؛ دڤێتن. (ت: ل ٣٢٤).

(١٥٠) كوو. (خ: ل ٧٠)؛ تينن. (هـ: ل ٢١٣)؛ وى. (ت: ل ٣٢٤).

(١٥١) مووحبەتێ. (خ: ل ٧٠)؛ مووحبەتێ. (هـ: ل ٢١٣)؛ مەحەببەتێ. (ت: ل ٣٢٤).

(١٥٢) موهردار بێ تە بێتن. (خ: ل ٧٠)؛ پێ تينن. (هـ: ل ٢١٣)؛ عاشق ل پەى وى تێتن. (ت: ل ٣٢٤).

(١٥٣) د وەصلێ د فرقەتێ. (خ: ل ٧٠)؛ د وەصلێ و فرقەتێ. (هـ: ل ٢١٣)؛ ژ جەذب و ژ فورقەتێ . (ت : ل ٣٢٤).

(١٥٤) عەبيد ژ بەر. (خ: ل ٧٠)؛ عەبيد ژ. (هـ: ل ٢١٣)؛ بەعيدە ژ. (ت: ل ٣٢٥).

(١٥٥) تووتاك ب زەحمەتە. (خ: ل ٧٠).

(١٥٦) و بلبل ژ .(خ: ل ٧٠)؛ بلبل ژ وێ. (هـ: ل ٢١٣)؛ بولبول ژ بەر . (ت: ل ٣٢٥).

(١٥٧) خويا. (خ: ل ٧٠)؛ خەو ناكەتە. (هـ: ل ٢١٣)؛ خەو قەط. (ت: ل ٣٢٥).

(١٥٨) دوورن . (خ: ل ٧٠)؛ دوورن. (هـ: ل ٢١٣)؛ كو دوورە. (ت: ل ٣٢٥).

(١٥٩) لەوتێ.(خ : ل ٧٠) ؛ تێ.(هـ : ل ٢١٤) ؛ تێت . (ت : ل ٣٢٥).

(١٦٠) ژ بەرق و. (خ: ل ٧٠)؛ ژ بەرقا. (هـ: ل ٢١٤)؛ ژ بەرقا. (ت: ل ٣٢٥).

(١٦١) دەما لەو بێت. (خ: ل ٧٠)؛ دەما هل بيت. (هـ: ل ٢١٤)؛ دەما كو تێت. (ت: ل ٣٢٥).

(١٦٢) نەظەركە. (خ: ل ٧٠)؛ نەظەركە. (هـ: ل ٢١٤)؛ نەظەر دا. (ت: ل ٣٢٥).

(١٦٣) دمرت.(خ : ل ٧٠).

(١٦٤) خوە ناگرت.(خ : ل ٧٠).

(١٦٥) تەژ و. (خ: ل ٧٠)؛ تيژە. (هـ: ل ٢١٤)؛ تيژە. (ت: ل ٣٢٥).

(١٦٦) پەردێ ناصەبرت.(خ : ل ٧٠).

(١٦٧) پەردە دا بدەت. (خ: ل ٧٠)؛ د بدەت. (هـ: ل ٢١٤)؛ پەردە. (ت: ل ٣٢٥).

(١٦٨) د سوژێ.(خ : ل ٧٠).

(١٦٩) فدا دكەت رووح. (خ: ل ٧٠)؛ فدا دكەت رووح و ژێ. (هـ: ل ٢١٤)؛ فداكرن عومر. (ت: ل ٣٢٥).

(١٧٠) د كەشفا وێ سوبحاتێ.(خ : ل ٧٠).

(١٧١) بت ب.(خ: ل ٧٠)؛ ب. (هـ: ل ٢١٤)؛ د. (ت: ل ٣٢٥).

(١٧٢) يەقين. (خ: ل ٧٠)؛ يەقين. (هـ: ل ٢١٤)؛ ب من هەر. (ت: ل ٣٢٦).

(١٧٣) دو لاتى بن. (خ: ل ٧٠)؛ دو لات بن لاتەك. (هـ: ل ٢١٤)؛ دو لات گەر ببن. (ت: ل ٣٢٦).

(١٧٤) بخوە. (خ: ل ٧٠)؛ بخوە. (هـ: ل ٢١٤)؛ هەر. (ت: ل ٣٢٦).

(١٧٥) ببن.(خ: ل ٧٠)؛ بن. (هـ: ل ٢١٤)؛ ببنە. (ت: ل ٣٢٦).

(١٧٦) ژ هەڤ نينن. (خ: ل ٧٠)؛ نەبن. (هـ : ل ٢١٤)؛ نينە. (ت: ل ٣٢٦).

(١٧٧) تڤان. (خ: ل ٧٠)؛ ب ڤان. (هـ: ل ٢١٤)؛ د وان. (ت: ل ٣٢٦).

(١٧٨) ب عەینێ. (خ: ل ٧٠)؛ ب. (هـ: ل ٢١٤)؛ ل عەینێ. (ت: ل ٣٢٦).

(١٧٩) ل جوملەی جوملێن. (خ: ل ٧٠)؛ حەملێن. (هـ: ل ٢١٤)؛ ل جوملەی. (ت: ل ٣٢٦).

(١٨٠) ژ ئەسمائێ رەوحانی. (خ: ل ٧١)؛ ژ ئەسمایێ ڕووحانی. (هـ: ل ٢١٤)؛ ژ ئەسمائێن حەققانی. (ت: ل ٣٢٦).

(١٨١) ل نك کەشفی. (خ: ل ٧١)؛ ل نك کەشف. (هـ: ل ٢١٤)؛ دنێڤ کەشفا. (ت: ل ٣٢٦).

(١٨٢) هەر. (م.م: ل ٧١)؛ هەر. (ت: ل ٣٢٦).

(١٨٣) د ناسووت و. (خ: ل ٧١)؛ د ناسووتێ. (هـ: ل ٢١٤)؛ د ناسووتا. (ت: ل ٣٢٦).

(١٨٤) هاتی. (خ: ل ٧١).

(١٨٥) مەحبووب و جام دکەڤێ.(خ : ل ٧١).

(١٨٦) کەڤا کووزە. (خ: ل ٧١)؛ کەڤا کووزە. (هـ: ل ٢١٥)؛ کو کووز. (ت: ل ٣٢٦).

(١٨٧) نازك و د سپی. (خ: ل ٧١)؛ و سپی. (هـ: ل ٢١٥)؛ و سپی. (ت: ل ٣٢٦).

(١٨٨) قەدەحا. (خ: ل ٧١)؛ قەدەحا. (هـ: ل ٢١٥)؛ جاما کو. (ت: ل ٣٢٦).

(١٨٩) نەبێ. (خ: ل ٧١)؛ نەبێ. (هـ: ل ٢١٥)؛ بنێرن. (ت: ل ٣٢٦).

(١٩٠) ڤەدخون ل. (خ: ل ٧١)؛ ڤەدخوون. (هـ: ل ٢١٥)؛ ڤەخون ژ. (ت: ل ٣٢٦).

(١٩١) مەدحێن مەحبووب و خووندن. (خ: ل ٧١)؛ مەدحێن. (هـ: ل ٢١٥)؛ ب مەدحان مەحبووب خوەندن. (ت: ل ٣٢٦).

(١٩٢) د. (خ : ل ٧١).

(١٩٣) ل داغێن کولا. (خ: ل ٧١)؛ کول. (هـ: ل ٢١٥)؛ کول. (ت: ل ٣٢٧).

(١٩٤) گولاب. (خ: ل ٧١)؛ گولاب. (هـ: ل ٢١٥)؛ گولاڤ. (ت: ل ٣٢٧).

(١٩٥) مەدحێن.(خ: ل ٧١)؛ مەدحێن. (هـ: ل ٢١٥)؛ مەدحا. (ت: ل ٣٢٧).

(١٩٦) ب جەذباتن. (هـ: ل ٢١٥)؛ ب جەذبە هاتن. (ت: ل ٣٢٧).

(١٩٧) د صەبرن. (خ: ل ٧١)؛ د صەبرن. (هـ: ل ٢١٥)؛ د فراقێ صەبری. (ت: ل ٣٢٧).

(١٩٨) تە نەسیم. (خ: ل ٧١)؛ نەسیم ژ وان. (هـ: ل ٢١٥)؛ نەسیم بێت. (ت: ل ٣٢٧).

(١٩٩) بلبل خوە ژێ دگرن. (هـ: ل ٢١٥)؛ بولبول خوەی بگری. (ت: ل ٣٢٧).

(٢٠٠) تێ. (خ: ل ٧١)؛ دێ. (هـ: ل ٢١٥)؛ دێ. (ت: ل ٣٢٧).

(٢٠١) بەر برینێ گول بمرن. (خ: ل ٧١)؛ ل پێش کول دمرن. (هـ: ل ٢١٥)؛ ب داغێن کول بمری. (ت: ل ٣٢٧).

(٢٠٢) ژ ئەزەل. (خ: ل ٧١)؛ ژ ئەزەل. (هـ: ل ٢١٥)؛ ئەو. (ت: ل ٣٢٧).

(٢٠٣) حەتتا ب ئەبەد بنی. (خ: ل ٧١)؛ حەتتا کو د دنێ مینێ. (هـ: ل ٢١٥)؛ ئەبەد ژ مەعدەنێ. (ت: ل ٣٢٧).

(٢٠٤) ژ مەعدەن دا درێژن. (خ: ل ٧١)؛ ژ مەعدەن دا درێژن. (هـ: ل ٢١٥)؛ گەوهەران دابرێژن. (ت: ل ٣٢٧).

(٢٠٥) حەرفەك ژ وەصفان تەنێ.(خ: ل ٧١).

(٢٠٦) عالەمێ. (خ: ل ٧١)؛ عالەم. (هـ: ل ٢١٥)؛ عالەم تێك. (ت: ل ٣٢٧).

(٢٠٧) حەمیان ب شاهد کەن. (خ: ل ٧١)؛ حەمیان ب ئیشهاد کەن. (هـ: ل ٢١٥)؛ هەمووان ب ئوستاد کن. (ت: ل ٣٢٧).

(٢٠٨) ب شەرح ب سەواد کەن.(خ: ل ٧١)؛ ب شەرح و ب سەواد کەن. (هـ: ل ٢١٥)؛ بینن ب شەرح سەواد کن. (ت: ل ٣٢٧).

(٢٠٩) نائێت. (خ: ل ٧١)؛ نائێتە. (هـ: ل ٢١٥)؛ نائێتە. (ت: ل ٣٢٧).

(٢١٠) بەحران. (خ: ل ٧١)؛ بەحران. (هـ: ل ٢١٥)؛ ئەر. (ت: ل ٣٢٧).

(٢١١) ژ ڤی شەشمالکیێ هەتا دووماهیێ د دەستنڤیسا (خۆشابی) دا نینە و دانەیا مارتن هارتمان ژی هەر هندی یا دەستنڤیسا ناڤبری یە ، مالکێن دووڤ دا مە ژ دەستنڤیسا کەشکۆلا (محمد بن مسیحا: ١١٨١ مش / ١٧٦٧ز) ڤەگوهاستی یە.

(٢١٢) ژ نەوسەبەقان. (ت : ل ٣٢٨).

(٢١٣) درێژت. (ت : ل ٣٢٨).

(٢١٤) تیننە. (ت : ل ٣٢٨).

(٢١٥) چ شاخێ. (ت : ل ٣٢٨).

(٢١٦) درێژن. (ت : ل ٣٢٨).

(٢١٧) زەرێ. (ت : ل ٣٢٨).

(٢١٨) د فورقەتێ دبژەم. (ت : ل ٣٢٨).

(٢١٩) ژ بال خودان دلا ڤە. (ت : ل ٣٢٨).

(٢٢٠) بهان. (ت : ل ٣٢٨).

(٢٢١) دزانن. (ت : ل ٣٢٨).

(٢٢٢) د گەڕڕەم. (ت : ل ٣٢٩).

(٢٢٣) دکێشم صەبر و حیرێ. (ت : ل ٣٢٩).

(٢٢٤) د جزیرێ. (ت : ل ٣٢٩).

هەواڵنامەی کتێب

هۆزانێن (موئەیەد تەیب)ی دناڤبەرا دەمێ سروشتی و دەرونیدا

سوهەیب میکائیل

ئەڤ ڤەکۆلینە ل ژێر ناڤێ (دەم د هۆزانێن موئەیەد تەیب) یدا. بزاڤەکە ژبۆ دیارکرنا گرنگترین جۆرێن دەمی و رەنگڤەدانا وێ د ناڤ هۆزانێن هۆزانڤانیدا. ژ بەر کو هەر د کەڤندا تا نهۆ، دەم بەردەوامە دگەل ژیانا مرۆڤی بەرەڤ پێشڤە دچیت. دەم کەرەستەکێ نە بەرهەستە و نکارین دەستێ خۆ ب سەردابگرین؛ چونکو ب درێژاهیا ژیان و هزرا مرۆڤیڤە گرێدایییە. وەک رەگەزەکێ سەرەکی ژی پشکداریێ د پێکهێنانا هەمی بوارێن ژیانێدا دکەت. دڤێ ڤەکۆلینێدا بزاڤ هاتییە کرن رەنگڤەدانا دەمی دناڤ بەرهەمێ ئەدەبیدا دیار بکەین ب تایبەت د بیاڤێ هۆزانێدا، بۆ ڤێ مەبەستێژی سەرجەمی هۆزانێن (موئەیەد تەیب)ی هاتینە وەرگرتن و رەنگڤەدانا جۆرێن دەمی د هۆزانێن وی هاتینە پراکتیزەکرن.

١- پێشەکی:

خویایە دەم د ژیانا هەمی مرۆڤاندا هەیە، لێ ب کارئینانا دەمی ل جەم هەمی کەسان وەکهەڤ نینە. نەخاسمە ل دەڤ ئەدیب و نڤیسەران. هەمی دەما هوزانڤان کاردکەت لسەر بکارئینانا دەمەکێ نوی بۆ هوزانێن خۆ. ئەو ژی هندەکجاران ب رێکا رەڤینێ یە ژ دەمێ نۆرمال، یان ب رێکا رێکخستنا دەمێ نۆرمال، دەمەکێ نوی چێدکەت. گرنگیا پێپەرێ د هندێ دایە کو بابەتێ دەمی د هۆزانێدا کێم ل سەر هاتییە نڤیسن. ب تایبەت ئەو هەر چار دیوانێن هۆزانڤان (موئەیەد تەیب)ێ ل پشتی سالا (٢٠١٦)ێ بەلاڤکرین، کو ئەڤە دبیتە ئێکەم ڤەکۆلین دبیاڤێ دەمیدا کو ل سەر وان دیوانان هاتبیتە پراکتیکرن. ژ بۆ گەهشتن ب خالێن دەست نیشانکریێن ڤەکۆلینێ، یا پێدڤی بوو ژ لایێ تیوری و پراکتیکی ڤە بهێتە دیارکرن، لەورا مفا ژ رێبازا نڤیسینا (وەسفی - شرۆڤەکاری) هاتییە دیتن. ڤەکۆلین ژ دوو پشکان پێک دهێت. پشکا ئێکێ دەربارەی دەمییە د بیاڤێ ئەدەبیدا، ئەڤ پشکە ل سێ تەوەران پێک دهێت. تەوەرێ ئێکێ پێناسەیا دەمی د ئەدەبیدا هاتییە بەحسکرن. د تەوەرێ دوویدا، پێناسەیێن دەمی د هۆزانێدا هاتییە روونکرن. د تەوەرێ سێیدا، جۆرێن دەمی هاتینە پێش چاڤکرن. د پشکا دوویدا رەنگڤەدانا دەمی د هوزانێن (موئەیەد تەیب) یدا هاتییە پراکتیکرن. زێدەباری ڤێ، ڤەکۆلەر ل دوماهیا ڤەکۆلینێ گەهشتیە چەند ئەنجامەکان کو ل دوماهیا ڤەکۆلینێ د چەند خالەکاندا هاتینە رێزکرن.

٢- دەم د (هوزانێ) دا:

فۆرمالیستێن رۆس ئێکەم کەس بوون ڤەکۆلینێن دەمی د تیورا ئەدەبیدا ئەنجامدای، لێ ئەڤ دەسپێکە ل دەڤ رۆسان مانە ڤەشارتی و ژلایەکێ دیڤە بەرهەمێن فۆرمالیستان د وی دەمیدا نەهاتنە وەرگێران بۆ زمانێ فەرەنسی و ئینگلیزی هەتا دەسپێکا سالێن شێستان. یا ئاشکرایە دەمی سێ رەهەند یێن هەین، ژ دەمێ بوری دەستپێدکەت و د دەمێ نهۆدا بەرەڤ دەمێ داهاتی دەرباز دبیت. ئەڤ رەهەندێژی دەمێ فیزیکی و دەرونی پێک دئینن. هۆزانڤانێ شەهرەزا ئەوە یێ کو بشێت یاریێ ب دەمی بکەت د هۆزانێدا و گەلەک جاران بزاڤ و لڤینێ دئێخیتە دەدەمیدا و پاش و پێش کرنێ تێدا ئەنجام ددەت. «هندەک ژی د شێن دەمی وەکو کەسایەتیەکا هونەری ب ئافرینن کو ئەو بخۆ رویدانا دروست بکەت و رویدان پێڤە بهێنە گرێدان».[١] ل دۆر دەمێ هوزانێ (گ. ر. لیسینگ) دیار دکەت کو (لدیڤ ئێک هاتنا د دەمیدا د بوارێ هوزانێدا وەکی دیڤ پێکهاتنا بوارێ جهی یە د هونەریدا).[٢] هەروەها وەها هاتییە پێناسەکرن (د پێکهینانا هوزانێدا دەم ناهێتە جوداکرن ژ پێکهاتا جهی بەلکو هەر دوو پێکهات د ئێک کریاردا دهێتە تێکەل کرن، ئەگەر هوزان پێکهاتا دەمی بیت، یا جهی یە ژی د هەمان دەمدا، لێ ئەگەر د راستیدا سەرپێچیا دەمی بیت یا جهییەژی دگەل هەڤ).[٣]

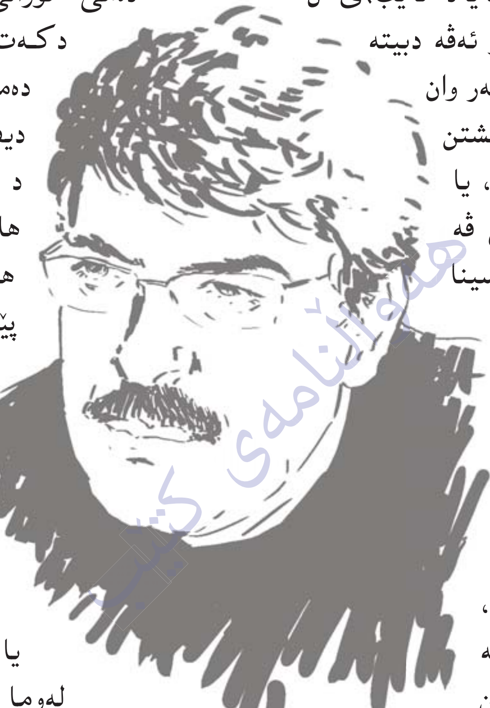

لەوما دەمی بەحسێ دەمێ هوزانێ بکەین ژ دوو دەمان پێکدهێت ئەوژی (دەمێ وێنە کری و دەمێ نوی).[٤] دەمێ وێنەیی ئەو دەمە ئەوێ کو هوزان ژێ پەیدا دبیت. ئەڤ دەمە یێ پڕە ژ هزر و کریارێت دیارکری، ئەڤ دەمە بدروستی دەمێ پەیدا بوونا هوزانێ یە، ژ بەر کو ئەو ژی بەشەکە ژ دەمێ جیهانێ.

بەلێ دەمێ نوی ئەو دەمێ گرنگە بۆ هوزانێ. ژ بەر کو ئەو دەمێ ئەنتولوجی یێ هۆزانێ یە یێ کو بەردەوام دبیت دگەل هۆزانێ و هەمی لڤینێن وێدا و ب گشتی دگەل دایە د هەبوونا وێدا و راوەستیانا وێدا. ب شێوەیەکێ گشتی «کاتیش لە جولانەوەیەکی بەردەوام وبەگۆڕی دینامیکی بێ ئەوە ئەو دیوارەی

شیعرێ (دوێنێ) و (ئەمرۆ) لێکتر دەترازێنێ دەروخێ.. چونکیم ئێمە بمانەوێ و نەمانەوێ دەبێ شعیر بە چەمکە فرەوانەکەی خۆیەوە وەرگرین، ئینجا ئەگەر بەرهەمی دوێنێ بوو یان ئەمرۆ، تا بزانین تا چەرادەیەک توانیوتی و دەتوانی ژانە گەورە و بچووکەکان بکاتە کوڵ خۆی»[٥] ل دوماهییێ دێ شێین بێژین دەم د هۆزانێدا ئەوە یێ هوزانڤان ژ دەمێ نهو و دزڤریتە ڤە دەمێ بووری پاش جارەکا دی دچیتە دەمێ داهاتیدا. هەلبەت ئەڤ نەرێکخستنا بکارئینانا دەمی دناڤ دێرێن هۆزانێ گەلەک جاران ژ بۆ جوانیا دەربرینێ د هوزانێ دا هاتییە بکارئینان و هۆزانڤان ب رێکا تەکنیکا (فلاش باک) ل دەمێ بوری دزڤریت و وێنێ هۆزانێ پتر روون دکەت.

٢- ١ جۆرێن دەمی:

رەخنەگر و ڤەکۆلەرێن ئەدەبی ب شێوەیەکێ گشتی دوو جۆرێن دەمی دەستنیشان دکەن کو بشێن رولەکێ مەزن د ناڤ دەمێ بەرهەمێ ئەدەبیدا بگێرن ئەوژی:

ئێک: دەمێ سروشتی:

دەمێ سروشتی ب چەند زارەڤەیەکێن دنژی هاتییە ناسین.وەک: دەمێ (دەرەکی، مێژوویی، بابەتی). ئەڤ جۆرە «پەیوەندییەکی بە تینی بە مێژووەوە هەیە، چونکە ئەو نووسەرەی دەقی گێرانەوەیی رووداوە مێژوویەکان دەگێڕێتەوە و پەیوەندی بە کاتێکی مێژووییە وەهەیە کە رووداوەکەی تیا روویداوە».[٦] هەروەها مەبەست ژ ڤی جورێ دەمی «ئەو دەمێ کو دکەڤیتە ل ژێر هندەک پیڤەرێن بابەتی و دەرەکی کو دهێتە پیڤان ب (سال، هەیڤ، روژ، سپێدە، ئێڤار، شەڤ...هتد) ئانکو دەمێ سروشتی، ب خوڤە گرتنا ئەوان پیڤەرانە ئەوێن مروڤ وەک سیستەمەکێ رێکخستنەکا دەستنیشانکری بۆ رێڤەبرنا کار و کریارێن ژیانا خوە زێدەباری هندێ وەک ئالاڤەک بۆ سەرەدەری کرنێ ل گەل دەوروبەرێن خوە بکاردئینیت».[٧] ئانکو ئەم گرێداینە ب وی دەمی یێ کو ئەم پێ کاردکەین، ب هاریکاریا دەمژمێر و سالناما. «دەمێ سروشتی دگەل پەیدابوونا وەرزان و شەڤ و رۆژا و دەسپێکا ژیانێ ژدایک بوونێ هەتا مرنێ دیاردبیت ، ئەڤ دیاردەیە بەردەوام ئاشکرا دبیت، کو هەبوونا ئەردی یا هەی ئانکو بزاڤا دەمی و پەیدابونا خورست یا سروشتێ ئەردی ژ ئەنجامێ لڤینێ یە، ئەڤە دوپات دکەت و دووبارە دبیت، وەرزێن سالێ چوارن و زێدە و کێم نابن، ئانکو تێکەلکرنا ڤان زڤرینان دەمەکێ درێژ بخوڤە دگریت بۆ مروڤی ژ مێژوویا ژدایک بوونێ و مرنێ».[٨]

هەروەها دەربارەی چەمک و جورێن دەمی (ساموێل ئەلیکسەندەر) دبێژیت: دەم دوو جۆرە « ر- کاتی عەقلی. ب- کاتی سروشتی. پاشان جەختی لە سەر ئەوە کردۆتەوە کە کاتی یەکەم رەنگدا ئەوەی کاتی دووەمە، لە پەیوەندی پێشین و پاشین دا دروست بووە کە دوو تەخەی خۆیین و دەیانخەینە سەر کات».[٩]

مەبەست ژ پەیڤا (پێشین) دەمێ بورییە و (پاشین) دەمێ داهاتییە. و ژ سیفەتێن نەگۆر یێن ڤان هەردوو دەمان ئەوە کو هەرگیز ناگەهنە ئێک. چونکو دەم دووبارە نابن.

دوو: دەمێ دەرونی (ویژدانی، سایکلوژی):

ئەڤ جورێ دەمی، هەروەک ژناڤێ وێ دیار(دەمەکێ گرێدای دوخێن سایکولوژیێن مرۆڤییە، کو دهێتە جوداکرن ژ دەمێ سروشتی ب ئەوێ چەندێ کو «دەمێ سایکولوژی ب دەمژمێر و رۆژان ناهێتە پیڤان، بەلکو لەزاتیی و هێدی بوونا وێ گرێدای دوخێن هەسپێکرێن دەرونی مرۆڤینە».[١٠] ئانکو هەر چ لڤین وگوهرینەک د دوخێ دەرونیێ مرۆڤی دا روبدەت رەنگڤەدانا وێ ل دەمێ ڤەگێرانێ دا خویادبیت. ئەوەدەم دەربینێ ژ ئەوان هەستێ ژ ناخێ مرۆڤی بەرامبەر هەلویستێن ژیانێ بگشتی دەردکەڤن، خویادکەت، لەورا د ڤی جورێ دەمیدا «بزاڤا دەمی و ریتما وێ گرێدای ریتما هەست و سۆزایە، د دەلیڤێن بەرتەنگ و چاڤە رێ بوو تێدا هێدی دچیت و د دەلیڤێن خوشییێ دا بلەز دچیت».[١١] لەوما دبینین «ئەم کاتە پابەندی پێوەری ئاسایی نی یە، بەلکو خوێنەر بەرێگای خێرایی (لەز) و هێواشی (مەند) ی کات دەزانێ جۆری تێپەربوونی کاتیە بەگوێرەی زمان دەبێت کە هەستی ناوەوەی کەسایەتی دەردەبرێت. کات درێژ و گران دەبێت لە

کاتی هەلویستی تورەیی و نا ئومێدی کەسایەتی، بە پێچەوانە ریتمی کات و شەقلی گێرانەوە خێراتر دەبێت لە کاتی کامەرانی کەسایەتی یەوە. رۆلی زمان لێرەدا زۆر گرنگە بۆ دەربرینی لە خۆدی کەسەکانە وەکە بەگوێرەی هەست و هەلویستیان دەگورێت».[١٢]

ئانکو ئەڤ جورێ دەمی پەیوەندی ب لایەنێ نافخۆیی و دەرونیێ کەسایەتیانڤە هەیە. ژبەرکو ئەڤێ جۆرێ دەمی پەیوەندی ب هەست و هۆشێ مرۆڤیڤە هەیە، نەشێین ب پیڤەرەکێ دیارکری بۆ دیاربکەین. چونکو هەست و هۆشێ ئەوێ کەسایەتیێ ب خۆ دبیتە پیڤەرێ دیارکرنا ئەوە دەمێ کو دەرونێ وی تێدا دەربازدبیت. «کە ئەم پێوانەیە پێوانەیەکی دیاریکراو نیە و لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر دەگورێت»[١٣] ل ڤێرێ دیاردبیت دەمێ دەرونی شیانێن هەین بۆ دەربازبوونا سنورێن دەمێ وداب‌ەشکرنێن دەرەکی (رابردوویی، نوکە، داهاتی)، پشتی هنگی چێدبیت د ئێک خولەکدا مرۆڤ بشێت پتر ژ دەمەکێ جودا بدەست خۆڤە بێنیت و بیرهاتنێ بهایەکێ مەزن یێ هەی بو دەست ڤەئینانا رابردووی، بۆ مرۆڤی دیسان رولەکێ بەرچاڤ یێ هەی بۆ دەست ڤەئینانا دەمی «ئەگەر مە بیرهاتن نەبیت دێ هەستا مە بەرزەبیت، دگەلدا پالدانا دەمی ژی دێ بەرزەبیت».[١٤] دەمێ بورێ ژ ئالیێ دەمیڤە د بزاڤا خۆدا ب دویماهیک هاتییە و نازڤریتە ڤە، لێ «کارتێکرنا وی یا بەردەوامە ل سەر چرکا ئێستادا، چونکو مرۆڤ د ئێستا خۆدا چ بووشایی نینن، بەلکو ژ ئالیێ دەرونی و لەشی ڤە پالپشتێ لسەر رابردووی و بیردانکێ دکەت».[١٥] یان ب ئاوایەکێ دی ئەو دەمە یێ کەسایەتیەک تێدا دژیت و هەموو جورێن وی وەک و یەک نینە، چونکە دگەل گوهرینا دەمی و مرۆڤ ژی د گوهرینێ دایە).[١٦] ب رێکا بەردەوام

گوهرینا دەمی دەمێ رابردو، نوکە، داهاتو بۆ مە پەیدا دبن.

٣- رەنگڤەدانا دەمی د هوزانێن (موئەیەد تەیب یدا:

دەم تشتەکێ رێژەییە، ل دەڤ هەر ئێکی ب شێوەیەکیە، چونکو «دەم رەگەزەکێ گرنگە یێ دانوستاندنێ یە دگەل تێکستێ ئەدەبی».[١٧] بێگومان هوزانڤان (موئەیەد تەیب)ێ بەردەوام هایژدەمی هەبوویە، دەم د هۆزانێن ویدا ب رەنگەکێ گشتی ب زویی ب رێڤە ناچیت و دبەحسکرنا خودا بۆدەمی زێدەتر وەسفا چاوانیا کاودانەکێ دەستنیشانکری دکەت. هەروەها د هوزانێن ویدا هەردوو جورێن دەمی، (دەمێ سروشتی و دەمێ دەروونی) تێدا رەنگڤەددەن. هەر ئێک ژڤان جۆرانژێ دابەشی ب سەر چەند جورێن دی دبیت.

٣- ١- دەمێ سروشتی:

دەمێ سروشتی دابەشی سەر دوو جۆران دبیت: (١- دەمێ بوری. ٢- دەمێ نەبوری)

١- دەمێ بوری: ئەو دەمە کو رویدان یان کار بەری ئاخفتنێ تەمام بویە. ئەڤ جۆرێ دەمی دابەشی سەر چوار جۆران دبیت:

ر- دەمێ بوریێ نێزیك: ئەڤ جۆرە ب کارێ سادە ژی دهێتە ناسین. دەلالەتێ ل رویدانا کارەکێ دکەت ل دەمێ بوری، لێ دەمێ رویدانێ گەلەک ب سەرڤە نەچوویە و نێزیکە. د زمانێ کوردیدا ب لادانا پیتا (ن) ژ چاوگێ دروست دبیت.[١٨] ئەڤ جۆرێ دەمی دناڤ هۆزانێن (موئەیەد تەیب)یدا ب بەرفرەهی هاتینە بکارئینان. بۆ نمونە د هۆزانا (کۆلبەر)دا هاتییە:

باری هێسترەکێ ل پشتێ بوو
هەتا ناڤ تەنگێ د بەفرێ رابوو
هندی چاڤێن خۆ گێران
ژ بەفرێ پێڤەتر تشتەک نەدیت.[١٩]

دڤێ پارچە هۆزانێدا، پەیڤێن (بوو، رابوو، نەدیت) ل رێژەیا (دەمێ بوریێ نێزیک)ن. (بوو، رابوو) هەردووک

ژ چاوگێ (بوون) دروست بوینە ، و (دیت) ژ چاوگێ (دیتن) هاتییە و دۆخێ نەرێ وەرگرتیە. هەر ئێک ژ وان ب لادانا پیتا (ن)ا چاوگی دروست بوینە. دڤێ هۆزانێدا هۆزانڤان بۆ دەمێ بوری ڤەگەڕیایە دەردەسەریا پیشەیا کۆلبەرییێ وێنەدکەت کو ل سنورێن دەستکردێن دناڤبەرا پارچەیێن کوردستانێ کارێ کۆلبەرییێ دکەن و ژیانەکا پڕی دەردەسەری دبەنە سەر. هەروەها د هۆزانا (گەمیەک ل ناڤ بیابانێ) دا هاتییە:

گەمیەک ل ناڤ بیابانێ
گەر ڤێ جارێ
تۆفان ژی هات
پاشی داهات
نە جودی ملێ خۆ ددەتە بەر
نە ئارارات.[٢٠]

دەمێ بورییێ نێزیک د پەیڤا (هات) دایە. کو د بنەرەتدا ژ چاوگێ (هاتن) دروست بوویە. دڤێ هۆزانێدا هۆزانڤان گەمیەکێ ل ناڤ بیابانێ وێنەدکەت و وەها دبینیت ئەگەر گەمی ل ناڤ بیابانێ بیت بلا هەر با خێلێن وێ راکەتە گۆڤەند و دیلانێ، وێ چ رێ ل بەر نەماینە ژ بلی تۆفانێ .

ب- دەمێ بورییێ تەمام: د کرمانجیا ژۆریدا ئەڤ دەمە ژ (قەدێ چاوگی + یە، ییە) دروست دبیت. دەلالەتێ ل رویدانا کارەکێ بوری دکەت لێ نە بوریەکێ گەلەک دویر و نە گەلەک نێزیک.[٢١] ئەڤ جۆرە د هۆزانا (د بن ئاخێ ڤە) دا هاتییە:

د بن ئاخێ ڤە
نامەیەک هەیە
کین و ئەڤینێ
ب هەڤرا نڤیسییە
خوداوەندێن خێر و شەڕی
واژۆ کریە
دەستە کی ئینایە و
دەستەکی بریە.[٢٢]

دەمێ بورییێ تەمام د ڤێ پارچە هۆزانێدا د کارێن (نڤیسییە، کریە، ئینایە، بریە)دا بەرجەستە دبیت. هەروەها د هۆزانا (وەک نێرگزەکێ مر)دا هاتییە:

من تو نەدیتیە
لێ وێنەیێ تە
ب هەمی رۆندکێن دایکا من ڤە بوو
من تو نەدیتیە
لێ وێنەیێ تە
ب سۆرکێن هەر چار زارۆکێن من ڤە بوو.[٢٣]

دەم د کارێ (نە دیتیە)دا دیاردبیت کو (دەمێ بورییێ تەمام)ە ل دۆخێ نەرێیە، هۆزانڤانی ئەڤ هۆزانە بۆ برایەکێ خۆ یێ چار سالی گۆتیە، کو ژ ئەگەرێ نەخۆشیا (سۆرکا)

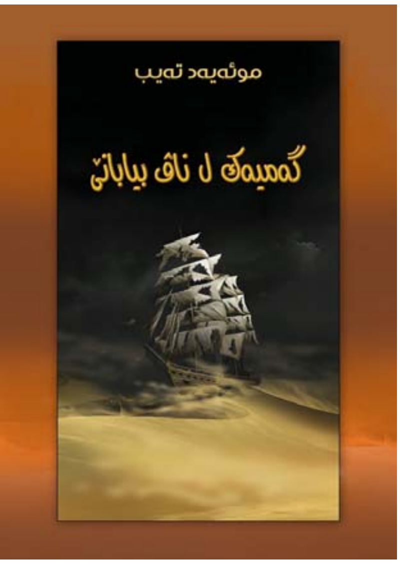

مریە. هەرچەندە دەمەکێ درێژ ب سەرڤە چۆیە لێ وەک خویایە کو هۆزانڤانی (دەمێ بورییێ دوور) ب کار نەئینایە، بەلکو (دەمێ بورییێ تەمام) هاتییە بکار ئینان. هەر وەکی بەری نها ئاماژە پێ هاتە دان کو دەلالەتێ ل رویدانا کارەکێ بوری دکەت لێ نە بوریەکێ گەلەک دویر. ئەڤە رامانا هندێ ددەت کو راستە رویدان ژ لایێ دەربازبوونا رۆژ و مەه و سالان دەمەکێ درێژ ب سەردا دەربازیوویە، لێ ئەڤ رویدانە بوویە چیرۆکەکا خەمگین و کاریگەریا خۆ ل سەر دەرونێ هۆزانڤانی هێلایە. ژبەر هندێ ل (دەمێ بورییێ تەمام) دەربڕین لێ هاتییە کرن.

ج- دەمێ بورییێ دوور: ئەڤ دەمە دەلالەتێ ل رویدانا کارەکی دکەت کو دەمەکێ درێژ ب سەرڤە چوویبیت.[٢٤] ژ (قەدێ چاوگی) + نیشانا دەمێ بورییێ دوور (بوو) دروست دبیت. هەر وەکی د هۆزانا (مرهۆڤ)دا هاتییە:

هێشتا
نەبرسیێ ب سەردا گرتبوو
نە تێهنیێ گەوریا وی دیتبوو
دارستان ل دویڤ دارستانێ خار و
رویبار ل دویڤ رویباری
ب سەرداکر.(٢٥)

دڤێ پارچە هۆزانێدا دەمێ بوریێ دوور د کارێ (گرتبوو)بەرجەستە دبیت. کو ل دویـڤ دەسـتوریێ دەمێ بوریێ دوور دروست بوییە. هۆزانڤان بەحس ل رویدانەکێ دکەت کو دەمەکێ درێژ ب سەرڤە چوویە لێ کاریگەریا نەرێنییا ئەوێ رویدانێ هێشتا دناڤ جڤاکیدا مایە.

د - دەمێ بوریێ بەردەوام: ئەڤ جۆرە دەربرینێ ل رویدانا کارەکێ بوری دکەت کو هێشتا ل دۆخێ بەردەوامییە.(٢٦) ل کرمانجیا ژۆری ژ نیشانا دەمێ بوریێ بەردەوام (د) + (قەدێ چاوگێ) دروست دبیت. هەروەکی د هۆزانا (مەجنوونێ بێ لەیلا) دا هاتییە:

چاڤێن من د شێلی نەبوون
دەستێ من نەدلەرزین
لێ هەر جار
من رویێن خۆ خوینەلۆ دکرن
درەنگ من زانی
ئەو چێکێن خوینێ
نامەیێن سۆرێن بیرکرنێ بوون.(٢٧)

د ڤێ پارچە هـۆزانێدا دەمێ بوریێ بـەردەوام د کارێ (دلەرزی، دکرن) دایـە. ئـەڤ هـەردوو کارە ل دویـڤ دەسـتوریێ دەمێ بوریێ بەردەوام دروست بووینە. هۆزانڤانێ دۆخێ بەردەوامییێ بۆ ڤەگێرانا وێ رویدانێ ب کارئینایە. هەروەها د هۆزانا (وەک ڤێ هەلبەستێ)دا هاتییە:

هەلبەست
هندەک جارا
وەک کولارەیێن زارۆکان
ل هنداڤ سەرێ من دفرن
لێ چ ژوان
دەزیێ خۆ نادەنە دەستێ من
هندە جا ژی
وەک قەرەجەکێ ب لێڤا من ڤە دمینن
هەتا تشتەکێ نەکەمە دەستێ
ژ بەر دەرێ من ناچن
وەک ڤێ هەلبەستێ.(٢٨)

دەمـێ بوریێ بـەردەوام د ڤێ هۆزانێدا د هـەردوو کارێن (دفرن، دمینن) دا دیار دبیت. هـەردوو کار ل دویڤ دەستوریێ دەمێ بوریێ بەردەوام دروست بووینە و ل دۆخێ بوریێ بەردەوامدانە. هۆزانڤان سەربۆرا خۆ یێ نڤیسنا هۆزانێ ل دەمێ بوری وێنەدکەت لێ ئەڤ دەمێ بـوری ل دۆخێ بەردەوامییێ هاتییە دەربڕین و وێنەکرن.

٢- دەمێ نەبوری: رویدانا کارێ دکەڤیتە پشتی دەمێ ئاخفتنێ، ئانکو کار هێشتا نەهاتییە ئەنجامدان. یان ل دەمێ نهۆ یان داهاتی، دێ رویدەت. د زمانێ کوردیدا و ل کرمانجیا ژۆرێ، دەمێ نەبوری ل دویڤ ڤێ دەسـتوری دروسـت دبیـت: (د/دێ + رەگ + جهناڤێ لکاوێن کۆمەلا ٣)(٢٩) دەمێ نەبوری دابەشی سەر دوو جۆران دبیت.(ڕ- دەمێ نهۆ. ب- دەمێ داهاتی).

ڕ- دەمـێ نهۆ: رویدانا دەمێ کـاری ل دەمـێ نـهۆیە و هێشتا بـەردەوامـە و تـەمـام نـەبـوویـە. ل کـرمـانـجـیـا ژۆری ل دویـڤ ڤێ دەسـتـوری دروسـت دبیـت. (د + رەگ + جهناڤێ لکاو کۆمەلا ٣). ئەڤ جۆرێ دەمـێ د هۆزانا (ئەم

ژبیر دکەین) ب ڤی رەنگی رەنگڤەددەت:

ئەم ژبیر دکەین
ئەڤ جۆکا
ئەم هەر جارەکا د بەر را دبورین
دفنێن خۆ دگرین،
رۆژەکێ
عەورەکێ بلند و کانیەکا شرین بوو.[٣٠]

د ڤێ پارچە هۆزانێدا دەمێ بوریێ نهۆ د هەردوو کارێن (ژبیر دکەین و رادبورین)دایە. ئەڤ هۆزانڤانی هەردوو کارە ل دویڤ دەستورێ نەبوریی بۆ دەمێ نهۆ دروستکرینە.

ب- دەمێ داهاتی: رویدانا کاری هێشتا روینەدایە و ل پشتی ئاخفتنێ و دەمێ داهاتی رویددەت. کرمانجیا ژۆری ل دویڤ ڤی دەستوری دروست دبیت. (دێ + رەگ + جهناڤێ لکاو کۆمەلا ٣). ئەڤ جۆرێ دەمی د هۆزانا (لەز) ب ڤی رەنگی دیاردبیت.

بەفر ب لەزە
ئەز ب کانیێ رانەگەهم
دێ هشک بیت
کانی ب لەزە
ئەز ب جۆکێ رانەگەهم
دێ هشک بیت.[٣١]

دەمێ نەبوری بۆ دۆخێ داهاتی دڤێ پارچە هۆزانێدا د کارێ (دێ هشک بیت) رەنگڤەددەت. هۆزانڤان ئاماژێ ددەتە لەزاتیا دەربازبوونا دەمی و دڤێت ڤێرا بگەهیت. ب ڤی رەنگی د ڤان نمونەیێن ل ژۆری دیار بوو کو هۆزانڤان (موئەیەد تەیب) ی سەرجەم جۆرێن دەمێ سروشتی دناڤ هۆزانێن خۆ ب کارئینانە.

٣- ٢- دەمێ دەرونی:
ئەڤ جۆرێ دەمی گرێدایی دۆخێ دەرونیێ هۆزانڤانییە و بەروڤاژی دەمێ سروشتیە کو ب رێکا دیارکرنا دەمێ بوری و نەبوری و یاسایێن رێزمانیێن زمانی دروست دبیت. دەمێ دەرونی چ یاسا و دەستورێن جێگیر نینن، بەلکو چ لڤین و گوهۆرینەک ل دۆخێ دەرونیێ هۆزانڤانی روبدەت، رەنگڤەدانا وێ دۆخێ ل دەمێ ڤەهاندنا هۆزانێ بەرچاڤ دبیت، چونکو هۆزان دەربرینە ژ هەستێ هۆزانڤانی ل هەمبەر ئەو کاودانێن ئەو تێدا دژیت. ئانکو دەمێ دەرونی پابەندی پیوەرێن ئاسایی نابیت. هەر گاڤا نەخۆشی و دەردەسەری د ژیانا هۆزانڤانیدا هەبن دەمێ دەرونی دناڤ هۆزانێدا سست و خاڤ دبیت. لێ بەروڤاژی دەمێ هۆزانڤان هەست ب دلخۆشیێ دکەت هەست ب لەزاتیا دەمێ دەرونی دهێتە کرن. دەمێ دەرونی د هۆزانا (شڤێدی) ب ڤی رەنگی هاتییە:

شڤێدی
هەر تشتەک وەکی خۆ بوو
دلێ من نەبیت
ئەو بووبوو شەمالکەک
هەتا سپێدێ
ئاگر پێڤە بوو.[٣٢]

د ڤێ پارچە هۆزانێدا دەمێ دەرونیێ هۆزانڤانی سست خاڤ برێڤە چوویە. ئانکو هەستێ هۆزانڤانی ب دەمەکێ نەخۆشدا دەربازبوویە، هەرچەند دەمێ سروشتی و دەمژمێر ب شێوەیەکێ ئاسایی دەربازدبن هەر وەکی هۆزانڤان دبێژیت (هەر تشتەک وەکی خۆ بوو) لێ ئەو ئاگرێ د دلێ هۆزانڤانیدا هەتا سپێدێ نەهێلایە بنڤیت و ئەڤە بوویە ئەگەر کو شەڤ درێژببیت و درەنگتر ب بیتە سپێدە، ئانکو دەمێ دەرونی ل دەڤ وی سست و خاڤ بوویە. هەروەها د هۆزانا (سترانەکا زەلال ژ زیندانەکا شێلی) دا هاتییە:

هایێ دایکا منێ هایێ
خەمێت من هندی دنیایێ

قامچیا رەش..
لەشێ من خوار
خەریبیا ..
جەرگێ تە خوار.
ئەڤ دنیایا هۆ بەردریایی..
ما بوهوستەک و چار دیوار
رۆژ کەڤرن..
ب رێ ڤە ناچن.
سال دەورن ..
خلاس نابن.(٣٣)

وەکی د ناڤەرۆکا هۆزانێدا خویا دبیت، ئەڤ هۆزانە ل زیندانی و د تاریاتیەکا شێلیدا و ل ژێر دەسهەلاتا رژێما بەعسیا هاتییە نڤیسین. ئەڤەژی ل دەربرینا (ئەڤ دنیایا هۆ بەردریایی، ما بوهوستەک و چار دیوار) ب ئەشکرایی دیار دبیت. هەلبەت زیندان جهەک بوویە کو زیندانی تێدا هاتینە ئەشکەنجەدان، مرۆڤ هەردەم ل بەندا وێ رۆژێنە کا کەنگی دهێنە ئازادکرن، ژبەر هندێ دەمێ دەرونی د زیندانێڤە ب شێوەیەکێ ئاسایی برێڤە ناچیت. د ڤێ پارچە

هۆزانێدا هۆزانڤان هەست ب راوەستیانا دەمی دکەت دەمێ دبێژیت: «رۆژ کەڤرن.. ب رێڤە ناچن» ئەڤە ژ ئەنجامێ هەستکرنا هۆزانڤانیە ب هەرفینا دەمی و د ئەنجامدا راوەستیانا دەمێ دەرونی دیار بوویە. هەردڤێ هۆزانێدا دەربرینا (سال دەورن ، خلاس نابن) پتر ئەڤێ راستییێ د سەلمینیت کو هۆزانڤان د دەمەکێ بازنەییدا ژیایە، ئانکو رۆژ و سالێن ب سەر وی دا دەر باز بووینە د زیندانێدا وەکهەڤن و چ گوهرین تێدا نینە، دەمێ هۆزانڤان هەست ب رۆژێن دووبارەکری دکەت و پتریا دەمێ خوە وەکی رۆژێن دی دبینیت. ئەڤە دبیتە ئەگەر کو هەست ب راوەستاندنا دەمی بکەت. هەروەها د نمونەیاکا دن دەمێ دەرونیێ هۆزانڤانی دیار دبیت دەمێ دبێژیت:

رۆژێن کورت و تاری
شەڤێن رەش و بێ داوی
وەک کۆرە مارەکی
د گەردەنا من ئالیاینە و
ئەز مرم بۆ
فرەکا بای و
چەنگەکێ هەتاڤی.(٣٤)

دیسان دڤێ پارچە هۆزانێدا راوەستیانا دەمی بەرچاڤ دکەڤیت، ب تایبەت شەڤ درێژن و نابورن وەک (کۆرەمارەکی د گەردەنا هۆزانڤانی ئالیاینە) هۆزانڤان هەست ب خەندقینێ دکەت دبێژیت «ئەزمرم بۆ فرەکا بای» هەلبەت راوەستاندنا دەمی واتە مرن لێ ب رەنگەکێدی. د پارچە هۆزانەکادیدا هۆزانڤان دبێژیت:

بێزار و دلتەنگ
ئەز ژ خۆ درەڤم
لێ هەر جهەکی
بەرێ خۆ ددەمێ
ژ خۆ پێڤەتر
نابینم
ئەز نزانم کەس ل ڤێ جیهانێ نەمایە
یان جیهانا من
چار دیوارێن ژ ئاوێنایە.(٣٥)

ل ڤێرێ دەمێ دەرونیێ هۆزانڤانی سست و خاڤ ب رێڤە دچیت، هۆزانڤان هەر خۆ دبینیت و یێن وەکی وی هزردکەن ل نێزیکی خۆ نابینیت.ئەڤە بوویە ئەگەرێ بێزاری و دلتەنگیا هۆزانڤانی. هەرچەندە د ڤان نمونەیێن ل ژۆرێ راوەستیان و سستیا برێڤەچوونا دەمێ دەرونی ل جەم هۆزانڤانی دیاردبیت لێ دڤێ پارچە هۆزانێدا ئەڤ هاوکێشەیە بەروڤاژی دبیت. دەمێ دبێژیت:

لێ دایکێ
هەر هۆ نابیت
زیندان .. هەر مالا مە نابیت.
شینی.. هەر کارێ تە نابیت
بوهارا مە هەر د زکێ حویتی دا نابیت.
سبە دیوارێت خلۆلە دێ هەرفن.
قەید و زنجیر.. دێ هەرشن
قامچییێت رەش .. دێ بن بزۆت،
لەشێ خودانێ خۆ دسۆژن.
دێ هێمەڤە و دێ رزگار بین.
ئەز ژ دیوارا و
تو ژ خەریبیا.[٣٦]

ل ڤێرە دیاردبیت کو هۆزانڤانی دەست ژ خوە بەرنەدایە و بێ هیڤی نەبوویە، دێ شێین بێژین ئەڤە سەرکەفتنە ل سەر دەمێ راوەستیای یان پێنگاڤەکا باشە بۆ سەرکەفتنێ کو ژ دەمێ راوستیایی یان ستس و خاڤ دەرباز ببیت و بەرف دەمێ ئاساییێ دەرونی بچیت. هەوەکی د هۆزانا (لەهیەکا رۆناهییێ)دا ئەڤ ئاسایی بوونە هەست پێ دهێتە کرن و لەزاتیا دەمێ دەرونی هەست پێ دهێتە کرن. دەمێ دبێژیت:

لەهیەکا رۆناهییێ
ل پەنجەرا من دا و
دوو رۆژ ب هەڤرا هەلاتن
ئێک ل بەر پەنجەرا من
ئێک ل سەر بالگەهێ من
هێشتا خەوێ
چاڤێن من بەرنەدابوون
هەردوو د فنجانەکا قەهوێ دا ئاڤابوون.[٣٧]

د ڤێ هۆزانێدا دەم بەروڤاژی نمونەیێن ل ژۆرینە و لەزاتی تێدا دیاردکەڤیت و دەم بەرێ ژڤانێ خوەژی رادکەت و بلەز دبەزیت. هەلاتنا دوو رۆژان پێکڤە و ئاڤا بوونا وان ل دەمەکێ کێم بەرێ کو هۆزانڤان چاڤێن خوە ڤەکەت شکاندنا سیاقێ ئاساییێ دەمیە و دەم ژ رێرەوێ برێڤەچوونا خۆ دەربازبوویە و ب لەزتر کەتیە.

ل دوماهییێ و پشتی شرۆڤەکرنا ئەڤان نمونەیان دیاردبیت کو (موئەیەد تەیب) ێ گەلەک هەست ب بابەتێ دەمێ کریە د هۆزانێن ویدا رەنگڤەدایە. هەلبەت رێژەیی بوونا دەمی د هۆزانێن وی ب ئەشکرایی بەرچاڤ دبن کو پتریا جاران دەم ب شێوێ ستس و راوەستیایی یان درێژ و هندەکجارانژی کورت و بلەز دبوریت. ئەڤەژی گرێدایی وان کاودانان بوویە کو هۆزانڤان د ژیانا خوەدا تێدا دەربازبوویە.

٤- ئەنجام:

١. **دەمێ سروشتی د هۆزانێن** (موئەیەد تەیب) یدا ب بەرفرەهی بەرجەستە دبیت. دەمێ بوری و نەبوری و جۆرێن وان، ب بەرفرەهی دناڤ هۆزانێن ویدا بەرجەستە دبن.

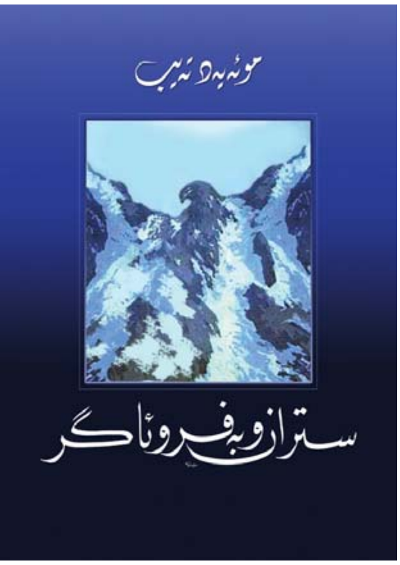

٢. **دەمێ دەرونی د هۆزانێدا رێژەییە**. ژ بلی کو ژ کەسەکی بۆ کەسەکێ دی دهێتە گوهۆرین، ل جەم هۆزانڤانەکی بتنێ ژی ئەڤ رێژەیی بوونە دیار دبیت کو هندەکجاران درێژ و ستس برێڤە دچیت و هندەکجارانژی کورت و بلەز دەربازدبیت.

٣. **ب شێوەیەکێ گشتی دەمێ دەرونی د هۆزانێن (موئەیەد تەیب) یدا**، ب زویی ب رێڤە ناچیت، پتریا جاران دەم ب شێوێ ستس و راوەستیایی یان درێژ دبوریت، هەرچەندە هندەکجارانژی د هندەک هۆزانێن ویدا دەمێ دەرونی کورت و بلەز دبوریت. لێ رێژەیا وێ کێمترە. ئەڤەژی گرێدایی وان کاودانان بوویە کو هۆزانڤان د ژیانا خوەدا تێدا دەربازبوویە.

پەراوێز ◄

پەراویز

١- د. نعمت الله حامد نهێلی، پراکتیزەکرنا رەخنا نوو یا ئەنگلۆ ئەمریکی لسەر تێکستێن نویکرن هەروەهەر، ژ وەشانێن ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد — دهۆک، چاپا ئێکێ، چاپخانا هاوار، دهۆک، ٢٠١٣، ل ٢٦٣.

٢- علی ابراهیم، الزمن والمكان فی روايات غائب طعمة فرمان ((دراسة نظرية تطبيقية))، الطبعة الاولى، سورية — دمشق، ٢٠٠٢، ێ١٠٥.

٣- حنان محمد موسى حمودة، الزمكانية وبنية الشعر المعاير رحمد المعطى عزرجا، ي١١٤

٤- عزيز السيد جاسم، دراسات نقدية فی الرِدب الحديث، الهيئة الميْرية العامة للكتاب، ١٩٩٥، ێ٢٩-٣٠.

٥- ئازاد عبدالواحد، خوێنەرو نوێ بوونەوەی سەردەم، گۆڤارا روشنبیری نوێ، مكتبة دار الثقافة والنشر الكردية، ساحة الغلافی، بغداد، ١٩٧٩، ژمارە (٦٤-٨٧)، ل٦٨.

٦- پ.ی.د. نوزاد وقاێ سعید و م. نعمه قرنی اسماعیل، هونەری ژیاننامەی خودی لە ئەدەبی کوردیدا (پاکیزە رەفیق حلمی))، گوڤارا ئەکادیمیای کوردی، هەولێر، ٢٠١١، ژمارە (١٧)، ل٢٨٩.

٧- گولستان بەدەل محەمەد حەسەن، ژیینماا خویی وەک جورەکێ ئەدەبی (نورەددین زازا) وەک نموونە، ٢٠٠٩، ل١٢٠.

٨- د. مها حسن القيراوی، الزمن فی الرواية العربية، ێ٢٢-٢٣.

٩- سەنگەر قادر شێخ محەمەد، بنیاتی گێرانەوە لە داستانی (مەم و زین)ی ئەحمەدی خانی و رۆمانی (شاری موسیقارە سپیەکان ی بەختیار عەلی دا لێکولینەوەیەکی (رەخنەیی، پراکتیکی، بەراوردکاری)یە، ل١١٠.

١٠- گولستان بەدەل محەمەد حەسەن، ژیینماا خویی وەک جورەکێ ئەدەبی (نورەددین زازا)، وەک نموونە، ل١٢٣-١٢٤.

١١- هەمان ژێدەر، ل ١٢٤

١٢- نەوزەت ئەحمەد عوسمان زێباری، رەگەزەکانی چیرۆک لە داستانی (مەم و زین)ی خانی، کولیژی پەروردە، ئیبن روشد، زانکۆی بەغدا، ١٩٩٩، ل١١٣.

١٣- رزگار عبدالقادر سعید، بینای هونەریی چیرۆکی مندالان لە چیروکەکان گوڤاری هەنگ (١٩٩٣- ٢٠٠٠)، نامەی ماستەر، کۆلیژی ئاداب، زانکو سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠٠٤، ل١٥١

١٤- د. مها حسن القيراوی، الزمن فی الرواية العربية، ێ٢٣-٢٤.

١٥- ئەمین عەبدولقادر، شعیرییتا رۆمانێن (سدق هروری)، ڤەکولینەکا شلوڤەکاری- هونەری یە، ل١٣٧.

١٦- مزەفەر مستەفا ئیسماعیل، روخسار و ناوەرۆکی چیرۆکی مندالان لای لەتیف هەلمەت، ناما ماستەرێ، کولیژا زمان، زانکویا سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠٠٨، ل٥٥-٥٦.

١٧- کوڤان خانکی، ئوسمان سەبری و ئالیەک ژ سەربورا وی یا ئەدەبی , چاپخانا حاجی هاشم، هەولێر،٢٠١١. ل١٢٣.

١٨- ئەورەحمانی حاجی مارف(د)، رێزمانی کوردی، بەرگی یەکەم (وشەسازی)، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، ٢٠٠٠، ل ٢٠٠.

١٩- موئەیەد تەیب، نەشەڤ تێرا خەونێن من دکەن نە رۆژ تێرا خەمێت من، هۆزان، دەزگەها سپیرێز یا چاپ و وەشانێ، چاپا ئێکێ، دهۆک، ٢٠١٨، ل ٣٠

٢٠- موئەیەد تەیب، گەمیەک ل ناڤ بیابانێ، هۆزان، چاپا ئێکێ، چاپخانا رانمی - ایران، دهۆک، ٢٠١٩، ل ٢٨

٢١- بائیز عمر احمد، تێنس لە دیالێکتی ژووری زمانی کوردیدا، (گۆڤەری بادینی)، دەزگای چاپ و بەلاوکردنەوەی موکریانی، چاپخانەی خەبات، دهۆک، ٢٠٠٢، ل ١١٦.

٢٢- موئەیەد تەیب، نە با من سوار دکەت نە ئاخ من پەیا دکەت، هۆزان، ژ وەشانێن کتێبخانا جزیری - دهۆک، چاپا ئێکێ، دهۆک، ٢٠١٦، ل ٦٤

٢٣- موئەیەد تەیب، زەڤیەکا ب سەرابێ ئاڤدایی هەلامەت لێ شین دبن، هۆزان، دەزگەها سپیرێز یا چاپ و وەشانێ، چاپا ئێکێ، دهۆک، ل ١٤

٢٤- بائیز عمر احمد، تێنس لە دیالێکتی ژووری زمانی کوردیدا، (گۆڤەری بادینی)، ل ١١٦.

٢٥- موئەیەد تەیب، نە با من سوار دکەت نە ئاخ من پەیا دکەت، ل ٥٩.

٢٦- نەریمان عەبدولا خۆشناو، رێزمانی کوردی(کرمانجی ناوەراست و کرمانجی سەروو)، چاپی یەکەم، چاپخانەی رۆژهەلات، هەولێر، ٢٠١٢، ل ١١٠

٢٧- موئەیەد تەیب، زەڤیەکا ب سەرابێ ئاڤدایی هەلامەت لێ شین دبن، ل ٣٤

٢٨- هەمان ژێدەر، ل ٤٦-٤٧

٢٩- محەمەد عومەر عەول، دابەشبونی کرداری لێکدراو لە روویی دارشتن و ئەرکەوە، نامەیا ماستەرێ، زانکۆیا سلێمانی، ٢٠٠١، ل ٢٨

٣٠- موئەیەد تەیب، گەمیەک ل ناڤ بیابانێ، ل ٣١

٣١- هەمان ژێدەر، ل ٧٨

٣٢- موئەیەد تەیب، زەڤیەکا ب سەرابێ ئاڤدایی هەلامەت لێ شین دبن، ل ١٣١

٣٣- موئەیەد تەیب، ستران و بەفر و ئاگر، هۆزان، ژ وەشانێن کتێبخانا جزیری، چاپا سێیەم، دهۆک، ٢٠٠٩، ل ٢١- ٢٢

٣٤- موئەیەد تەیب، نە با من سوار دکەت نە ئاخ من پەیا دکەت، ل ٣٦

٣٥- هەمان ژێدەر، ل ١١٦ — ١١٧

٣٦- موئەیەد تەیب، ستران و بەفر و ئاگر، ل ٢٢

٣٧- موئەیەد تەیب، زەڤیەکا ب سەرابێ ئاڤدایی هەلامەت لێ شین دبن، ل ١٣٥.

کێش د سترانا دیلانکییا دەڤەرا بەهدیناندا

(سترانێن داوەت و گوڤەندێن کوردان) وەك نموونە

داستان تەها عەبدوللا حەمو

پشکا زمانێ کوردی، کۆلیژا زمانان، زانکۆیا دهۆک، هەرێما کوردستانێ - عیراق

سترانا فۆلکلۆری ب ئێکەمین هۆزانا کوردی دهێتە هەژمارتن؛ د دەما شلوڤەکرنێدا پێدڤییە هەردوو جەمسەرێن (ناڤەرۆک و ڕوخسار)یێن بونیات و شەنگستەیێن ئاڤاکرنا تێکستێ هۆزانێ بهێنە ڤەخواندن، چونکی پەیوەندییەکا بهێز پێکڤە هەیە. د هەمان دەمدا بەر ب دوو تەوەرێن ڤەکۆلینێن جوداڤە دچن.

گرنگیا ئەنجامدانا ڤەکۆلینێ ب مەرەما ڤەژاندنا هۆزانا فۆلکلۆرییا نەتەوەییە، ل ڤالبدانا سترانا دیلانکی ب شێوەیەکی ژ شێوێن زانستی و ئەکادیمی. ئەڤ ڤەکۆلینە ل دۆر تەوەرێ ڕوخسارا هۆزانا فۆلکلۆری ب گشتی و جۆرێ هۆزانا سترانێ ب تایبەتی هاتییە ئەنجامدان. دیسان هەولەکە ژبۆ سەلماندنا رۆلێ کێشا هۆزانێ و جۆرێن وێ د سترانا دیلانکییا دەڤەرێدا.

ژ سەدەما ئەوان پرسێن د بیردانکا مرۆڤاندا دروستدبن: ئایا د هۆزانا فۆلکلۆرییا کوردیدا مل ب ملێ سیستەمێن کێشناسییا جیهانی هەڤرێبووینە؟ یان خودان سیستەمەک سەربەخۆ بوویە؟ ل گورەی ڕەسەنایەتی و تایبەتمەندییا زمان و کۆلتۆرێ نەتەوەی خودان کێش بوویە؟ ڤەکۆلین ژ کومکرن و لێکدانا چەندین بوچوونێن جودا، د هەردوو لایەنێن تیور و پراکتیکێدا ب پشتبەستنا ژێدەران هاتییەلێکدان.

پێشەکی

ستران وەکو بەشەکێ هەرە زیندی و بەرفرە دناڤا کۆلتۆرێ کوریدا بوویە هێزەکا جێگیر ژبۆ ڤەحەواندنا گشت بوارێن ژین و ژیارا مللەتی، وەکە هێمایەک بۆ نەمریی و هێزا هەبوونا نەتەوەیی ب تومارەکا دیرۆکیا گشتگیر ژ هەلویستێن خۆش و نەخۆشێن رەوشا تاکێ کورد ب زارەکی پاراستییە.

ڤەکۆلین د ئاستێ کێشێدا ل سەر هۆزانا فۆلکلۆری ب رەنگەکێ بەرچاڤ دکێمن نەخاسمە د زارێ کرمانجیا ژووریدا، لەورا یا فەربوو کار ژبۆ ئەڤی بابەتی بهێتەکرن بۆ ب دەستڤەئینانا چەند ئارمانجان و زانینەکا باشتر د بوارێ هۆزانا فۆلکلۆرییا کوردیدا؛ ب سەر چ جۆرە کێشدا دهێتە پارڤەکرن؟ و زانینا یەکەیێن ئاستێ کێشا هۆزانێ د سترانێدا چنە و ب چ رەنگ سەرەدەری دگەلدا هاتییە کرن؟

ڤەکۆلەرێ دنڤێسینا بابەتیدا، رێبازا (وەسفی شیکاری) بکارئینایە.

پەیکەرێ ڤەکۆلینێ ژ دوو پشکان پێکدهێت ب ئەڤی رەنگێ ل خوارێ:

پشکا ئێکێ: دابەشی دوو تەوەران دبیت؛ ئەوەرێ ئێکێ باس ل (زاراڤ و تێگەهێن سترنێ و جۆرێن سترانێ، سترانا دیلانکی) دکەت. تەوەرێ دووێ پێکدهێت ژ (کێش د هۆزانا فۆلکلۆریدا، جۆرێن هۆزانا فۆلکلۆرییێن: هۆزانا بێکێش و هۆزانا کێشدار).

پشکا دووێ: پراکتیزەکرنا گرنگترین کێشێن برگەیی یێن (حەفت برگە و هەشت برگە، نەە برگە، دەە برگەیی) ب پێکهاتەیێن ریتمییێن جودا د سترانا دیلانکییا دڤەرا بەهدینانادا هاتینە بکارئینان د ئەڤێ پشکێدا ژ پەرتوکا (سترانێن داوەت و گوڤەندێن کوردان) وەک نموونە هاتییە وەرگرتن و شلوڤەکرن.

پشکا ئێکێ

تەوەرێ ئێکێ

تێگەهـ و زاراڤێن سترانێ:

ستران وەکو بەرهەمەکێ ئەدەبی ل سەر سێ ستوینێن سەرەکی (ئاستێن زمانی، ریتم، خەیال) هاتییە ئاڤاکرن. ب راما هندێ هەر پارچە هۆزانەک ئافرانديیا خەیالەکا وێنەکرییە ب رێیا پەیڤان و ئاوازەک ل سەر دهێتەدانان و ب ریتمەکا جوان هاتبیتە ستراندن دبێژنێ هۆزانا سترانکی. مەبەست لڤێرە ژ هۆزانا فۆلکلۆری سترانا فۆلکۆرییا دیلانکییە؛ کامل حەسەن بەسیر دبێژیت ((شیعر بەشێکە لە گۆرانی، چونکە چی گۆرانی و چی شیعر هەردووکیان وەزن و قاقیە و دەنگی تایبەتیان تێدایە))[1]. واتە ئەو دەربرینەیا ژ هەست و سوزێن دناخ و دەروونێ مروڤیدا هاتییە هەبوونێ؛ بوویە بەشەک ژ ژیانا گەلێ کورد، کو خودانێن گەنجینەیەکا گەلەک دەولەمەندن د سترانا فلۆکلۆریدا هەمەجۆرییا بابەتان هەیە. سەرباری رەسەنایەتی و مورەک ژ تایبەتمەندییا کۆلتۆرێ خۆ رەنگ و چێژا کوردەواری د دەتە گوهداری.

پەیوەندییا موزیک و سترانا کوردی ب ئەوی رادەیی یا توندە هەتا ب سترانا کوردزمان ناڤدار دبیت. هەر ژ کەڤندا ئەڤ تایبەتمەندیی هەبوویە، دەولەمەندی و رەهو ریشالێن رەسەناتییا خۆ پاراستینە. قەشەیێ گەریدەیێ فەرەنسی (توماس بوا) دبێژیت ((ستران و گوڤەندێن کوردان بێ موزیک نا هێنەکرن، بێگومان موزیکا کوردی بەشەکە ژ موزیکا دبێژنێ (موزیکا رۆژهەلاتی) نابیت ب موزیکەکا تێکەل ب موزیکا (عەرەب، فارس، ترکی، ئەرمەن) بکەن، د کەڤندا

موزیکا کوردی کارتیێکرن ل سەر موزیکا گەلێن دەردورا خۆ کرییە))[٢].

ڤەکولەرێ ئەلمانی (هـــردر-Herder) بۆ جارا ئێکێ د پەرتوکاخۆ یا لژێر ناڤونیشانێن (دەنگێن مللەتان د سترانانداندا) ل سالا ١٧٧٨ زاراڤێ (Volkslied)د بۆ سترانا فۆلکلۆری بکارئینایییە.[٣] د ئەڤێ پەرتوکێدا هەولا کۆمڤەکرنا سترانێن فۆلکلۆری هاتییەکرن و رەنگڤەدانا وێنەیێ ملەتێ ئەلمانی. د زمانێ کوردیدا چەندین زاراڤێن جۆدا ل دویف دەڤەر و جۆرێن سترانێ ژلایێ رۆخسار و ناڤەروکا وێ ڤە دهێنەبکارئینان وەکی (لاوک و حەیران، گۆرانی، دیلۆک، پەستە، دیلان، نارین، لاوژە، تەرانە و مەقام گوتن...هتدد).[٤]

هۆزانا سترانکی ژی وەکو گشت ژانرێن دی یێن ئەدەبی ل دەستپێکێ ب شێوێ سەرزاری بوویە، ئانکو ئەو هەست و هەلچونێن ل دەڤ تاکی کومڤەدبوون ب شێوێ سـەرزاری ژ سینگەکی بۆ ئێکی هاتییە ستراندن. پێکهاتەیەک بوویە ژ موزیکەکا نەرم و ب پەیڤێن سادە، هەلگرا کویراتییا ئەوێ هەست و سوزێ بوویە. هەروەکی شوکریە رسول دبێژیت ((گورانی ئاوێنەی گیانی مللەت و گەنج و بیر و ئامانجی یەتی، نەک تەنیا ئاوێنەی هەستی دانەرەکەیە))[٥] واتە هەر نەتەوەیەکی سترانا خۆ هەیە کو گەل داهێنەرێ وێیە و هزر و ئارمانج و هیڤیێن وی گەلی دیاردکەن، هەروەسان تێگەهێ سترانێ د فەرهەنگا تێرمێن وێژەییدا ب ئەڤێ رەنگی هاتییەکرن ((ژانرەکە ژ ئەدەبا گەلێری کو ب هەلکەفتنا جەژنەکێ ژ جەژنان تێتە گوتن یان ژی ب رابوون و روینشتنێن جڤاکی ڤەگرێدایییە، وەکو داوەت، بەرهەڤدانا موسم - دەخل)).[٦]

د ئەڤێ بەرهەمیدا داهێنانا مللەتێ کورد تێنە دیارکرن ژ هەمی لایەکی ڤە، رەسەناتییا زمانێ کوردی خویادبیت و فەرهەنگا وێ بەرفرەه دبیت، کو ب رەنگەکێ جوان و ژێهاتی سترانبێژ پەیڤان دادرێژن و شیاینە ب سەدەهان ناڤێن جە و کەسایەتی و رویدانان ب پارێزن و تا نهاژی مفایی ژێ وەردگریت، هەر وەکو نڤیسکار (ئەحمەد زەرو) دبێژیت: ((سترانێ شیاییە زاراڤ و ئیدیومێن کوردی یێن خۆرستی ڤەگریت و بێخیتە دنێڤ فەرهەنگا کوردیدا))[٧] لڤێرە بۆمە دیاردبیت کو د فەرهەنگا گشت مللەتێن جیهانێدا و سترانێ کاریگەریەکا مەزن ژبۆ پاراستنا فەرهەنگێن زمانێ نەتەوەیی کرییە نەخاسمە وەلاتەکێ مینا کوردستانی کو د درێژییا دیرۆکێدا پێکولا نەمان و ژناڤبرنا ڤێ نەتەوەیی هاتییەکرن، بەلێ ئەگەر تا چ رادە ژی دەنگ و رەنگێ وی نەتەوەیی هاتبیتە بێدەنگکرن، لێ د هەمان دەمدا ئەڤ زمانە د هەست و هزر مللەتیدا ژیایە و برێکا سترانێ ئەندازە و رەسەناتیاخۆ پاراستییە ((ستران هەمی دەما شیایە ل هەمبەری دوژمنا راوەستیت و نەهێلیت هیچ جارەکێ زال بیت ل سـەر زمـان و کەلتور و رەوشتێ مرۆڤێ کـورد)).[٨] ئەڤە وێ چەندێ دگەهینیت، کو بەهرا

کەڤالێ هونەرمەند سەردار کێستەیی

پتریا مێژوویا کوردان چ گرێدایی شەر و مێرانی یان پاراستنا ڕەوشت و تیتالان و کۆلتۆرێ وان ب گشتی د ناڤاسترانێدا هاتییە ڤەگوهاستن ژبەرەبابەکی بۆ بەرەبابێن ل دویڤدا، چونکی مللەتەکێ نە خواندەڤا بوویە سیمایێن سادە و سڤک و چێژا سترانێ شیایە زیندی د ناڤا مللەتیدا بۆ چەندین چەرخان بژیت و بەردەوامبیت. سەبارەت ئەڤێ چەندێ (ئەلکزاندر هجر کراب) دبێژیت (من گەلەک دیڤچوونکرن و گەهشتمە وێ باوەریێ کو سترانا فۆلکلۆری هۆزانەکا ئاوازکرییە، دانەرێ وێ دیارنینە، د سەردەمێن کەڤن د ناڤ مرۆڤێن نە خواندەواردا پەیدابوویە و تا نوکە ژی زیندییە و دهێتە ڤەگێران)[٩]. بەشێ هەرە زۆرێ سترانا کوردیا فۆلکلۆری سترانا دیلانکییە و ستراناهۆزانێن نڤێسی ژی ل سەر هەمان بناغەیێ کێشێن فۆلکلۆری هاتییە ڤەهاندن.

ستران سامانەکێ خۆمالییە و ناڤەرۆکا وێ هەلگرا بابەتێن جۆرا و جۆرێن جڤاکی و ڕامیاری و دیرۆکی، ئابوری، ئاینییە ب هەمی تایێن وانڤە. سەبارەت ئەڤێ چەندێ عیماد خالد وەیسی دبێژیت: ((سترانا کوردی شیایە چەند نەریتێن ژیانا کوردەوارییێ بهەمی ئالیێن خۆڤە خویا بکەت و بدەتە نیاسین وەک ڕەوشت، مال و مالداری، بازرگانی، کار وپیشە، وەفاداری، حەزژێکرن، شەرو ململانێ، ...هتد))[١٠] ب ئەڤێ تێگەهێ ستران دبیتە گەنجینەیەک بۆ پێشاندان و پاراستنا شوێنەوارێن دێرین و وێنەیێن جوان و ڕاستەقینەیێن سروشتی و هەروەسا دبیتە بابەتەک بۆ ڤەکۆلینکرن ل سەر ژیانا جڤاکی (داب و نەریت، پەیوەندیێن جڤاکی، کەلوپەل،..) کەواتە ستران کەرستەیەکێ بهێزە بۆ ڤەکۆلینا مێژوویا هەر نەتەوەیەکی. کەواتە د شیاندایە خۆرستیا جڤاکێ خۆ برێیا سترانێ بزانین ژ بەرەبابێن بەرێ و تا نها.

سروشتێ کوردستانێ و جوانیا دیمەنێن وەرزێن وێ، کو دەڤەرەکا چیایی و بخەملە، بوویە هوکارەک بۆ دەولەمەندییا سترانا کوردی و نەخاسمە ناڤێن چەندین گوند و باژار و چیا و ڕێبارێن وەلاتی دناڤا سترانێدا هاتینە پاراستن برێکا ستران وەکی (بەحرا وانێ، بەرچەلیان، شوشێ، هارینا، دهۆک، چیایێ گارە،..)[١١]. هەروەسان ستران بوویە ئەگەرێ پەیدابوونا هەڤکارییێن هەرە وەرزی د ناڤا چینێن جڤاکێ کوردیدا و گیانێ هاریکارییێ د دەمێ کارکرنێدا. وگوتنا سترانێن د بەر کارکرنێدا بۆ هندێ، کو کەیفەک و سڤکییەکێ ل دەڤ مروڤی دروستبکەن، وەکی سترانێن درینا گەنم و جەهی یان گیایی بۆ مەڕ و مالاتی، لڤێرە بۆ مە دیاردبیت، کو هەرجهەک و دەمەکی ل دەڤ تاکێ کورد جۆرەکێ سترانێ هاتییەگوتن. سترانێ خزمەتا پاراستنا زمانێ نەتەوەی ژی کرییە ((سترانێ مەزنترین کەرستێن زمانڤانی بۆ مە پاراستییە، ژ پەیڤ و ئامراز و زاراڤ و پەیڤ و ئیدیەما))[١٢] ڕەسەناتیا زمانێ کوردی و بەرفرەهکرنا فەرهەنگا زمانێ کوردی سترانێ ڕۆلەکێ مەزن گێڕاییە. ل داوییێ ستران ئالاڤێ ساخکرنا بیرەوەریێن خۆش و نەخۆشێن کوردان بوویە.

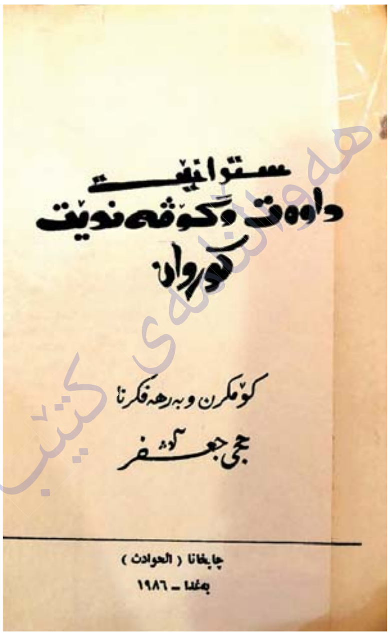

جۆرێن سترانێ:

گەلەک ڕەخنەگر و نڤیسەران ل دویڤ بیروبۆچوونێن خۆ دابەشکرنێن جۆدا جۆدا داینە جۆرێن سترانێ. ئەگەر دابەشکرنەکێ ل دویڤ ڕوخسار و ناڤەرۆکا تێکستێ هۆزانا سترانکی بدەیینێ، دێ ب ئەڤێ ڕەنگێ ل خوارێ بیت:

جۆرێن سترانێ ژلایێ ناڤەرۆکێڤە کو گەلەک دابەشکرن هەنە، ژ ئەوانان دابەشکرنا هاتییەکرن ژلایێ (جوتیار اسماعیل نبی) ب ڕەنگەکێ ئەکادیمی د ناما ماستەرێ یا ل ژێر ناڤونیشانێ (ناڤەرۆکا حەیرانوکا کوردی)دا ل سەر ئەڤان جۆرێن لخوارێ دابەشکرینە:

١- سترانێن جڤاکی. ٢- سترانێن ئەڤینی. ٣- سترانێن کاری. ٤- سترانێن دیرۆکی. ٥-سترانێن ئایینی. ٦-

سترانا پێگوتن. ٧-سترانێن رامیاری وشۆڕەشگێری. ٨-سترانێن زارۆکـــان.[١٣]، بەلێ ژ لایێ ڕوخساری ڤە برێکەفتنا پرانییا رەخنەگران دابەشی دوو جۆرێن سەرەکی دبن. ئەو ژی (سترانێن کێشدار و سترانێن بێکێش).

سترانا دیلانکی:

د ناڤ سترانا کوردیدا بەشێ هەرە مەزن ژێ سترانا دیلانکییە، دیلان ژ کۆمەکا لڤینێن د گەل ریتمەکا دیارکری دهێتە گۆتن (شایی-هەڵپەرکێ)، کو دەربرینێ ژ خۆشی و شادی یان هەڤخەمی و بێزاری، تولڤەکرنێ و جاران ژی بۆ سوپاسیکرنا تاکەکەسی ب کار ئینایە. وەکو دیلانا (شیوەن) ل دەڤەرا کرماشان و ئیلامێ د دەمێ تازییاندا دهێتە کرن و دیلانا (عیرفانی- سەما) جۆرەکێ دیلانا تایبەتە ب تەریقەتا قادری و نەخشەبەندی و پیرشالیارێ هەورامان، کو زێدەتر وەکو زیکر دهێتە ئەنجامدان.[١٤] بەلێ ب ڕەنگەکێ گشتی دیلانێن ل هەلکەڤتێن کوردەواری دهێنەکرن د بەربەلاڤن، تێکستا ئەڤان سترانان ژی زێدەتر بۆ جوانییا ئەڤینا راستا کچ و کوران ب زمانەکێ سڤک و موزیکەکا هەستبزوێن (حماس) دسترن، ل هەمی دەڤەرێن کوردستانێ ب شێوازێن جودا د گەل بۆرینا دەمی خۆ گونجاندینە و هاتینە پاراستن. ئارمانج ژێ دەربرینا هەست و هزرا گەلی بوویە وەکو فیساگۆرس دبێژیت: ستران و موسیقا مینا دەرمانینە بۆ گەلەك نەخۆشیێن سایکۆلۆژی وەکی: ترس، هەڵچوون، خەم، تورەبوون... هتد.[١٥]

سترانا دیلانکیا کوردی ژ بەندان پێکهاتییە. بەهرا پتری بەندێن وێ ژی ژ سێ ڕێزکان پێک دهێن، کێش و سەروا د ئەڤان ڕێزکاندا مینا ئێکە، هەر وەکی محەمەد بەکر دبێژیت: ((تەنانەت بێ دەستنیشانکردنی (یەکە) کانی ڕیتمیش، ل هەندێ دۆخی دەگمەندا نەبێت، بەوردی هاوکێشەی نیوەدێرەکانی تێدا پارێزراوە))[١٦] ئەڤ جۆرە ژ سترانان پتر ژ هەمی ڕەنگێن دی پەیڤ و بەند لێ دهێنە زێدەکرن و کێمکرن و گوهۆڕین، چونکی پتر گرنگییێ د دەتە ئاواز و ریتما ناڤەکی و ب ڕەنگەکێ هونەرییێ جوان ئاوازا سترانێ دروست دکەت.

پشکا ئێکێ

تەوەرێ دووێ

کێش د هۆزانا فۆلکلۆریدا:

کێش و موسیقا بنەمایەکن ژ بنەماییێن هۆزانێ و پەیوەندییەکا ب هێز پێکڤە هەیە، نەبوونا هەر ئێک ژ وان کەموکورتییەکێ ب پێکهاتا واتایی و شێوە و ڕوخسارێ هۆزانێ ددەت. ژ بەر ئەڤێ چەندێ ژی ((کێش بە بونیاتی مەرجی شیعر هەژمار دەکرێت)).[١٧] هۆزان ئەو دەربرینەیە یا ژ دەروون و ناخێ هۆزانڤانی پەیدادبیت و ئەوان هەستان ب ڕێکا زمانی وێنە دکەت، ئەڤ وێنە د قالبێ کێش و سەروایێدا دهێتە هەبوونێ و ناڤەندەکا ڕیتمی و دویر ژ ڕۆژانەیێ ڕێکخستی پێک دئینیت. کەواتە کێش (meter) ئەو ڕێکخستن و لێکدانا دەنگان یا ل دەڤ مللەتێن جۆراوجۆر. ئاهەنگ و موسیقایەکا تایبەت هەیی. نعمت اللە حامد د پەرتووکا (شێوازگەری)دا ئاماژە ب ئەڤێ یەکێ کرییە کو ((کێشا هۆزانێ ژ ئەنجامێ دروستکرن و کارکرنا پەیڤانە د ناڤ پەیوەندییێن دەنگیدا، کو ژ پەیوەندییێن دەلالی و ڕێزمانی ناهێتە جوداکرن)).[١٨] ئەڤجا هەر نەتەوەیەک ل دویڤ تایبەتمەندییا زمانێ خۆ جۆرەکێ کێشا تایبەت بکاردئینیت. بۆ نموونە د زمانێ ئینگلیزی و یوونانیدا کێشا ئەیامبیک و د زمانێ فرەنسی دا ئەلکساندەرە، لێ ب شێوەکێ گشتی چار سیستەمێن جیهانی هەنە ئەو ژی: ((کێشا ژمارەیی، کێشا چۆنی، کێشا چەندی، کێشا ئاوازەیی)).[١٩]پرانییا رەخنەگرێن کورد وێ چەندێ دیار دکەن، کو هۆزانا فۆلکلۆرییا کوردی ل سەر کێشا برگەیی هاتییە دانان.

برگە ب شێوەکێ گشتی رۆلەکێ کاریگەر د کێشا شعریدا دگێریت، وەکو ئاوازەکێ ب هاریکارییا ڤاوڵان ب ئەرکێ دابەشکرنا پەیڤان ڕادبیت. کەواتە کێش کۆمەکا برگەیانە و پێکڤە دێرا هۆزانێ پێکدئینن. دێر ژی یەکەیەکا ریتمی یە. ((ئاستێ کێشێ د دێرا هۆزانا فۆلکلۆریدا د وەکهەڤن و ریتم ب شێوازەکێ هونەری هاتییەدانان)).[٢٠] ل ڤێرە دیار دبیت کو کێشا خۆمالی کێشەکا کەڤن و نەتەوەییە، ڕێژەکا زۆر یا مەزن ژ شعرا فۆلکلۆرییا ڕەسەنا کوردی پێ هاتییە ڤەهاندن. پشکا هەرە مەزن ژێ هۆزانا سترانکییە و د

گەل تایبەتمەندییێن زمانێ کوردی دگونجیت. ئەڤ جۆرێ کێشا شعری ل دویڤ هژمارتنا برگەیێن دێرا شعری کار دکەت. و گرنگییێ ب کورتی و درێژییا برگەیان، چاوانییا ڕێزبوون و هێزا ئەوانان نادەت.

جۆرێن هۆزانا فۆلکلۆری:

د بوارێ رۆخسارا هۆزانا فۆلکلۆرییا کوردیدا دوو جۆرێن هۆزانان هەنە د سەرەکی و بەربەلاڤن، ئەو ژی:

١- هۆزانا فۆلکلۆرییا بێکێش:

پێدڤییە بێژین ئەڤ هۆزانە ژ لایێ هژمارا برگەیان ڤە چ یەکسانی نینە د ناڤ ڕێزێن هۆزانێ دا. بنیاتێ ڕیتمێ تێدا ڕەگەزەکێ سەرەکی یە، ل سەر بنچینەیا دووبارەکرنا چەند دیاردەیەکێن زمانی وەکی (براینە، برادەرینە، لێ لێ، لالا، لولو) هەروەسا دووبارەکرنا دەنگ و پەیڤ و ڕستەیان ژ لایێ سەروایێ ڤە سەروایا روالەتییە. جۆرێن هۆزانا فۆلکلۆرییا بێکێش دبنە:

١- حەیران

٢- لاوک[21]

ئەڤ جۆرێ هۆزانا فۆلکلۆرییا کوردی د بێکێشن، ل سەر بنیاتێ ڕیتمێ د گۆتنەکا پەخشانکی دا دهێنە ڤەهاندن. بەلێ ڕیتما ناڤەکی د ئەڤان جۆرە هۆزانان دا یا زالە و ب ڕەنگەکێ گشتی ڕیتما ناڤەکی ب هۆزانا بێ کێش ڤە تایبەتە، هەر چەندە د هۆزانا کێشدار ژی دا هەیە، بەلێ گرنگییا وێ پتر د هۆزانا کێشدار دا یا دیارە، کو بریتییە ژ ڕەگەزێن دووبارەکرنێ ئانکو ((دووبارەکرنا دەنگ و پەیڤ و ڕستەیان ب شێوەیێ ئاسوویی و ستوینی هەروەسا ب کارئینانا سیستەمێن (سەرواسازی)یێ د ناڤ ڤی جۆرە هۆزانێ دا)).[22] وەکی د ئەڤێ نموونەیا ل خوارێ:

کەڤیکێن بەفرێ بە من سێنە (٣+٣+٣)
هەلال و بەیبین ئاشقێن بەفرێ نە (٥+٣+٣)
شاهدێن من و لاوکێ دەلال مەلائیکەتێن خودێ نە.[23] (٤+٥+٤+٣)

ئەگەر تەماشەی ئەڤێ پارچە حەیرانوکا ل سەری بکەین کێش د ناڤا ئەوان دێران دا گرنگ نەبوویە و زێدەتر گرنگی ب ناڤەرۆکا وێ هاتییە دان، لەورا ژی ڕێکخستن ب ڕێکا پەیڤان بوویە نەکو برگە و سیستەمێن کێشێ بوویە ب سترانا بێکێش دهێتە هژمارتن.

بهارە بهارا فینکێ (٣+٣+٣)
بزنکا کیڤی کارکێ خۆ دایە بەرسینگێ (٥+٤+٥)
دێ بلا من دەلالێ دلێ خوە دیتباڤە (٥+٣+٣+٣)
بلا ب ڕێڤینگێ (٣+٣)
بهارە بهارا د دەمێ دا (٣+٣+٤)
تەیران و تەوالا هێلینا خۆ چێکرن (٣+٣+٤+٣)
دانا... د سۆرگولێ دا (٣+٤)
عەیالێ خەلک و عالەمێ بێت بازێر و بەلەدا (٥+٣+٣+٤+٣)
دێ بلا من زانیبا بێت من عەبدالا خودێ (٤+٥+٥)
کەفتنە د دستێ کێ دا[24] (٣+٥)

د ئەڤێ نموونەیا هۆزانا فۆلکلۆریدا بۆ مە دیار دبیت، کو ڕیتما ناڤەکی ب دووبارەبوونا چەند دەنگان د ناڤا هۆزانێدا وەکی دەنگێ (ا) د هەروو کۆپلەیان دا (٣١) جاران دووبارە بوویە، هەروەسا دەنگێ (ێ) ژی (٢١) جاران هاتییە دووبارەکرن. ژ لایێ پەیڤان ڤە هندەک ب شێوەکێ بەرچاڤ دووبارە بووینە وەکی پەیڤا (بهار).

٢- هۆزانا فۆلکلۆرییا کێشدار:

بەشێن هۆزانا فۆلکلۆرییا کێشدار ئەڤێن ل خوارێ نە:

١- ستران و گۆرانی: بریتینە ژ هۆزانێن لیریکی و کێشدارێن فۆلکلۆری، ژ لایێ زمانیڤە د ڕەوان و سادەنە و ژلایێ کێشێ ڤە د ڕێکخستی و ڕەنگا و ڕەنگن ژ لایێ هەژمارا برگەییانڤە، لەورا ژی جۆرێن کێشێن برگەیی وەردگریت.

٢- بەیت: جۆرەکێ هەڤپشکە د ناڤبەرا هۆزانێن کێشدار و ستران و گۆرانییاندا و هۆزانا بێ کێش لاوک و حەیران، گەلەک جاران ب ڕەنگەکێ تێکەل دهێنە ڤەهاندن. واتە ((هزرەکا درێژە یان چیروکە، سەرهاتییە، پرانیا ئەوان چیروکێن ئەڤینداری و مێژووی، ل سەر شێوێ

بەیتان ب کێشێن دەه برگەیی هاتییە دروستکرن)).[٢٥]

ب شێوەکێ گشتی هۆزانا فۆلکلۆری، ئەڤجا چ ستران بیت یان بەیت ب سەر هندەک کێشێن دیارکری دهێتە ڤەهاندن، کو ئەڤێن ل خورایێ ئەو کێشن یێن ل سەر هاتینە ڤەهاندن:

١- کێشا (٧) برگەیی ب ڕیتما (٤+٣) یان (٣+٤) برگە:

کێشا حەفت برگەیی ئەو جۆرەیێ زێدەتر دناڤاکرمانجییا سەریدا دهێتە دیتن بۆ نموونە:

هەرێ بازو کورێ پیری
خەنجەر بازو کورێ پیری [٢٦]

١	٢	٣	٤	٥	٦	٧
هە	رێ	با	زو	کورێ	پی	رێ
خەن	جەر	با	زو	کورێ	پی	رێ
ڕاوەستانا واتایی				ڕاوەستانا واتایی		

وەکو یا دیار د ئەڤان دوونیڤە دێڕێن هۆزانێدا کێشا (٧) برگەیی یا ڕەسەنا فۆلکلۆرییا کوردی ب کار ئینایە کو ل سەر بنیاتێ وێنێن ڕیتمی یا (٣+٤) دروستبوویە.

٢- کێشا (٨) برگەیی ب ڕیتما (٣+٤) یان (٣+٥) برگەیی:

ئەڤ کێشە د ناڤا کرمانجییا سەری دا دهێتە دیتن. کو ل دویڤ ڕاوەستیانێن واتایی و بنیاتێ ڕیتمێ هەنە وەکی نموونە:

های های وەسمەر جانێ دلبەر
هەڕە کانییێ و وەرەڤە [٢٧]

١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨
های	های	وەس	مەر	جا	نێ	دل	بەر
هە	ڕە	کان	یێ	و	وە	رە	ڤە
ڕاوەستانا واتایی				ڕاوەستانا واتایی			

٣- کێشا (٩) برگەیی ب ڕیتما (٣+٣+٣) برگە:

د هۆزانا فۆلکلۆرییا کوردی دا هندەک کێشەیێن دی هەنە، بەلێ گەلەک د بەربەلاڤ نینن، وەکی کێشا (٩) برگەیی ب ڕیتما (٣+٣+٣) بۆ نموونە:

خەزالم خەزالا لنهێلا
چ بچەرم چ بمەشم ناڤ عێلا [٢٨]

١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩
خە	زا	ل	خە	زا	لا	لن	هێ	لا
چب	چە	رم	چب	مە	شم	ناڤ	عێ	لا
ڕاوەستانا واتایی			ڕاوەستانا واتایی			ڕاوەستانا واتایی		

٤- کێشا (١٠) برگەیی ب ڕیتما (٥+٥) برگە:

ئەو ژی پشتی (٥) برگەیان ڕاوەستیانەکا واتایی دروست دبیت وەکی د نموونێ دا ل خوارێ:

بارانکەک باری یا هیرە هیرە
یێ ل من ڕەشاندی کەلەک و شویرە [٢٩]

١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠
با	ران	کەک	با	ری	یا	هی	رە	هی	رە
یێ	لمن	ڕە	شان	دی	کە	لەک	و	شوی	رە
ڕاوەستانا واتایی					ڕاوەستانا واتایی				

پشکا دووێ

پراکتیزەکرنا کێشا خۆمالی د سترانا دیلانکێدا ل دەڤەرا بەهدینان:

(سترانێن داوەت و گوڤەندێن کوردان) وەک نموونە:

سترانا دیلانکێ ئەوێ چەقێ دەولەمەندە ژ سترانا کوردی یا پڕی ڕەوشەنبیری و ئاواز و دەگێن خۆش. ئارمانج ژێ شایی و سەمایە، لەوما ژی پتر د بەر خەملا ڕوخسارا خۆڕا چوویە. سترانا دیلانکێ هۆزانەکا ب کێش و سەروایە، ئەڤ سترانە ل سەر گەلەک کێشان هاتییە دانان و بەهرا پتر ل سەر (حەفت) برگەیان

دچیت، بەلێ هندەک ل سەر (هەشت) بڕگە و (دەهـ) بڕگە و (یازدە) بڕگە و (سێزدە) بڕگەیان ژی هاتییە ڤەهاندن.[30]

د ئەنجامدانا لێکۆلینێدا ل دور کێشا سترانا دیلانکی دیاربوو کو گشت ستران ب کێشانا خۆمالی ب (کێشا بڕگەیی یان کێشی پەنجەیی)[31] دهێتە ناڤکرن، چونکی ئاسان بڕگەیێن سترانێ ب رێکا پەنجەییان دهێنە هەژمارتن. ((هەموو هۆزان و سروود و گۆرانییێن فۆلکلۆری ل سەر ئەساسێ ئەڤێ جۆرە کێشێ (خۆمالی) هاتینە رێکخستن))[32] ل ڤێرە دێ بزاڤێ کەین ل دویڤ جۆرێن کێشا خۆمالی ڤاڤارتنەکێ بۆ سترانێن د ناڤا پەرتووکا (سترانێن داوەت و گوڤەندێن کوردان) ژ کۆمکرن و بەرهەڤکرنا (حجی جعفر)دا ئەنجام دەین ب ڤی رەنگێ ل خوارێ:

١- کێشا (حەفت) بڕگە:

ئەڤ جۆرێ کێشا حەفت بڕگەیی سڤکترین کێشا خۆمالییە، ب رێژەیەکا زۆر دسترانا کرمانجییا سەریدا هاتییە بکارئینان ب رێتمێن (٣+٤) یان (٤+٣) وەکو دنموونێدا دیار کو ل سەر رێتما (٤+٣) هاتییە ڤەهاندن:

های رەوشەنێ رەوشەنێ   مالا بابێ رەوشەنێ

١	٢	٣	٤	٥	٦	٧
های	رەو	شە	نێ	رەو	شە	نێ
ما	لا	با	بێ	رەو	شە	نێ
راوەستاناواتایی			راوەستاناواتایی			

- ئاستێ کێشێ: دروستە (٧ =٧) بڕگە.
- ئاستێ رێتمێ: دوو راوەستیانێن واتایی دهەر نیڤەدێرەکێدا هەنە.
- کێشا (٧) بڕگەیی ب رێتما (٤+٣) بڕگە.

ئەو هۆزانێن ل سەر ئەڤێ جۆرێ کێشا حەفت بڕگە هاتینە ڤەهاندن د ناڤا پەرتووکێ دا ئەڤێن ل خوارێ نە:

ژمارە	ناڤێ هۆزانێ	لاپەر	ژمارە	ناڤێ هۆزانێ	لاپەر
١	رەوشەنێ	٨	٥٢	وەسمان	٢٠٦
٢	گووزەلێ	١٠	٥٣	های گەورێ	٢٠٨
٣	کەوێ لال	١٦	٥٤	هۆی زینێ	٢٠٩
٤	سێلوان	٢٣	٥٥	هەی بێرێ	٢١٠
٥	مومیک	٢٥	٥٦	کەچەل	٢١٣
٦	لۆ شڤانۆ	٢٨	٥٧	پوشی	٢١٥
٧	های نار	٤٢	٥٨	های چوخۆ	٢١٧
٨	های یارک	٥٠	٥٩	لەیلا	٢٢٥
٩	های دەستۆ	٥١	٦٠	چیاوۆ	٢٢٦
١٠	یار دلۆ	٥٣	٦١	تۆبا میسل	٢٣٠
١١	گوهار ب گزنیژە	٥٥	٦٢	چاڤرەش چاڤا هەلین	٢٣٩

١٢	هۆ لەیلۆ	٦٩	٦٣	شیر بەنانی وەرنە ڕاپێ	٢٤٠
١٣	دەڤ زەری	٧٣	٦٤	وەرنە سێڤا	٢٤٢
١٤	هەی بلدانە	٧٤	٦٥	یار هەی ڕەندێ	٢٤٣
١٥	سەر سیپانێ	٩٠	٦٦	وەرنە ڕێزێ	٢٤٥
١٦	ئەم دێ بار کەین بار ناکەین	٩٣	٦٧	شیر لە ژەنگە	٢٤٧
١٧	های وەلاتا	٩٤	٦٨	های ڤێ جارێ ڤێ جارێ	٢٤٩
١٨	دێ وەرنێ وەرنێ	٩٦	٦٩	مەلک کەژ	٢٥٣
١٩	های گولێ گولێ	١٠٩	٧٠	فەرشێ کانیێ شینە	٢٥٩
٢٠	هات کولندە	١١١	٧١	های خانێ	٢٦٠
٢١	عەبدالۆ مالۆ بەینە	١١٦	٧٢	بلیجان و بلیجان	٢٦٣
٢٢	هۆلێ	١١٩	٧٣	کەهی و محێ برانە	٢٦٤
٢٣	های گورگ	١٢١	٧٤	های ویما	٢٦٦
٢٤	گول شێنی	١٢٣	٧٥	نار خەزال	٢٦٩
٢٥	توتیک	١٢٦	٧٦	هەی داوۆ	٢٧٢
٢٦	عەیشۆێ	١٣١	٧٧	ڕەشک	٢٧٨
٢٧	های تالانە	١٣٢	٧٨	چووم حەلەبێ	٢٨٠
٢٨	هەی ناز	١٣٧	٧٩	جووت کاریتە	٢٨٢
٢٩	مامەدا	١٤٧	٨٠	های بەردە	٢٨٣
٣٠	های ژارێ	١٥١	٨١	های مێمێ	٢٨٤
٣١	ئاخ لا دلا	١٥٤	٨٢	های وێتیما	٢٨٦
٣٢	قەسرێن ئاکرێ	١٥٥	٨٣	کاروبارێ بەگییێ	٢٨٧
٣٣	یار یا دلا سینەمێ	١٥٨	٨٤	عندەلی	٢٨٨
٣٤	باقێ	١٦٠	٨٥	ئەحیا بەگ	٢٨٩
٣٥	کوڕکا	١٦٥	٨٦	بەرچەلان و نەرچەلان	٢٩١
٣٦	شێخانی	١٦٧	٨٧	های گەردێ	٢٩٢
٣٧	تیل مەرحان	١٦٩	٨٨	یار هەی دیلان	٢٩٤
٣٨	خانم جان	١٧٢	٨٩	بەیرەم بەگ	٢٩٥

ژ	ناڤ	لاپەڕ	ژ	ناڤ	لاپەڕ
٣٩	نێرگز	١٧٧	٩٠	یار هەی مامە	٢٩٦
٤٠	بەگین	١٨٠	٩١	های دوو گوردی	٢٩٧
٤١	نورێ	١٨٢	٩٢	بارانۆک	٢٩٩
٤٢	زەڤیا ڕەنگ ڕەنگ	١٨٥	٩٣	های بارانە	٣٠١
٤٣	های بەڕی بەڕی	١٨٨	٩٤	نازۆک	٣٠٣
٤٤	های دیلۆ	١٩٠	٩٥	تەختێ فەریق	٣١١
٤٥	های لە دێری لەدێرێ	١٩١	٩٦	ئاگرێن خیڤەتا	٣١٣
٤٦	های شەمامێ	١٩٣	٩٧	های تۆزە	٣١٦
٤٧	های بیلاتێ بیلاتێ	١٩٨	٩٨	خانومان	٣١٩
٤٨	های ملانێ	١٩٩	٩٩	های وەز دزم	٣٢٣
٤٩	های زێرینێ	٢٠٢	١٠٠	هەیلا لمن غەریبێ	٣٢٥
٥٠	هەرشەڤ ل گوندێ مە داوەتە	٢٠٣	١٠١	های گولێ	١٣٣
٥١	هەرێ بازۆ	٢٠٥			

٢- کێشا (هەشت) بڕگە:

جۆرەکێ دییێ کێشا فۆلکلۆرییا کوردی کێشا هەشت بڕگەییە، ب چەند ڕیتمێن جودا دهێتە بکارئینان ئەوژی ڕیتما (٥+٣) یان (٤+٤) وەکو نموونا ل خوارێ:

قـودیـکـەک چـێـکـر قـودیـکـێ   نـەیـنـیـکـەک چـێـکـر مـالامـن
کـەڤـتـو بـەرزە بـو قـودیـکـێ   یـا شـەپـەرزە بـو مـالامـن

١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨
قو	دی	کەك	چێك	کر	قو	دی	کێ
نەی	نی	کەك	چێك	کر	ما	لا	من
کەڤت	تو	بەر	زە	بو	قو	دی	کێ
یا	شە	پەر	زە	بو	ما	لا	من
ڕاوەستاناواتایی				ڕاوەستاناواتایی			

- ئاستێ کێشێ: دروستە (٨ =٨) بڕگە.
- ئاستێ ڕیتمێ: دوو ڕاوەستیانێن واتایی دهەر نیڤەدێرەکێدا هەنە.
- کێشا (٨) بڕگەیی ب ڕیتما (٥+٣) بڕگە.

ئەو سترانێن ب ڤێ کێشێ هاتینە ڤەهاندن ئەڤێن د خشتێ خوارێ دانە:-

ژ	ناڤێ سترانێ	لاپەڕ	ژ	ناڤێ سترانێ	لاپەڕ
١	های مفردی	١٢	١٥	های نەرمێ	١٩٤
٢	های فەیدیێ	١٤	١٦	کەلەکڤان	٢٠٠
٣	کەلها ڕەشۆ	١٧	١٧	شێخ و مەلا	٢٢٧
٤	نەینک	١٩	١٨	گەلیێ سیریێ	٢٢٨
٥	قودیک	٢٠	١٩	چوومە چەلێ	٢٢٩
٦	های جەلەبە	٥٩	٢٠	بلا بێتێ	٢٣٢
٧	های های وەسمەر	٩٨	٢١	بەطاڵ نەکەن	٢٣٤
٨	های گولانۆ	١٠٤	٢٢	مێرەم	٢٣٦
٩	عەلۆ دینۆ	١٠٥	٢٣	ئەز کۆ فیبیێ چێنا کەم	٢٣٧
١٠	کنا ڕندا	١٠٧	٢٤	دمدم	٢٥٥
١١	مومۆکە	١٣٥	٢٥	بان هەی بانۆ	٢٥٧
١٢	های گوڤەندێ	١٣٩	٢٦	لاو گدیا	٢٧٣
١٣	لاویا نەچە	١٤١	٢٧	کانێت میرا	٢٧٦
١٤	پەی من ڤەنابن	١٥٦			

کێشا (نەهـ) برگە:

ئەو سترانێن ل سەر کێشا نەهـ برگەیی هاتینە ڤەهاندن گەلەك دکێمن د ناڤا سترانێن فۆلکۆرییا دەڤەرێدا کو ژ ڕیتمێن (٣+٣+٣) دروستدبن. بۆ نموونە:

مامر مامر هۆ مامۆ   مامر مامر مامر هۆ لاوۆ
مامر تە ژمن چیە هو مامۆ   مامر تە ژمن چیە حەیرانو

١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩
ما	مر	ما	مر	ما	مر	هۆ	ما	مۆ
ما	مر	ما	مر	ما	مر	هۆ	لا	وۆ
ما	مر	تە	ژمن	چی	یە	هۆ	ما	مۆ
ما	مر	تە	ژمن	چی	یە	حە	یرا	نۆ
ڕاوەستانا واتایی			ڕاوەستانا واتایی			ڕاوەستانا واتایی		

- ئاستێ کێشێ: دروستە (٩ =٩) برگە.
- ئاستێ ریتمی: سێ راوەستیانێن واتایی دهەر نیڤەدێرەکێدا هەنە.
- کێشا (٩) برگەیی ب ریتما (٣+٣+٣) برگە.

ئەو سترانێن ب ڤێ کێشا نەه برگەیی هاتینە ڤەهاندن و د ناڤا پەرتووکێ دا هاتینە کۆمڤەکرن ئەڤێن د خشتێ ل خوارێ دانە:

ژ	ناڤێ سترانێ	لاپەر
١	مامر	٢٦٧
٢	کولاڤ رەش	٢٢٣

ژ هەژی یە بێژین کو سترانا (کولاڤ رەش) ژ لایێ کێشا شعری ڤە کێشا وێ یا رێک و پێک نینە، چونکی ژ (دەه) برگەیان دەست پێ دکەت و پاشان دبیتە (حەفت) برگە و پاشی (نەهـ) برگە ژی ب کار ئینایە، لێ بۆ دەنگبێژی نابیتە ئاریشە و د دەما گۆتنێ دا ب رێکا ئاواز و دەنگێ خۆ کورت و درێژ دکەت.

١- کێشا (دەه) برگە:

ئەڤ کێشە د کرمانجییا ناڤەراست دا ب بەرفرەهی دیار دبیت و هەردەم ئێک بنیاتێ ریتمی هەیە، ئەو ژی پشتی (٥) برگەیان راوەستیانەکا واتایی دروست دبیت وەکی د نموونێ دا ل خوارێ:

مالێت مە بارکر ژ گەلیوکێ تەنگە   بەر بسکێت خانێ ئارمیشێ رەنگە

١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠
ما	لێت	مە	بار	کر	ژ	گەل	یوکێ	تەن	گە
بەر	بس	کێت	خا	خانێ	ئار	میش	ێ	رەن	گە
راوەستانا واتایی					راوەستانا واتایی				

- - ئاستێ کێشێ: دروستە (١٠ = ١٠) برگە.
- - ئاستێ ریتمی: دوو راوەستیانێن واتایی دهەر نیڤەدێرەکێدا هەنە.
- - کێشا (١٠) برگەیی ب ریتما (٥+٥) برگە.

ناڤ و هژمارا سترانێن ل دویڤ کێشا دەه برگە د خشتێ ل خوارێ دا هاتینە رێزکرن:

ژمارە	ناڤێ سترانێ	لاپەر	ژمارە	ناڤێ سترانێ	لاپەر
١	مەندک	٢١	١٠	خەجێ	١٥٣
٢	نالبەند	٣٧	١١	لۆلۆ پسمامۆ	١٧٠
٣	خانێ تو خانێ	٤٨	١٢	عێلێ بارکر	٢٢١

٤	جەرو مەسینا شەرە	٧٠	١٣	باران باری	٢٧٤
٥	هەی هۆ مەردێ	٧٥	١٤	یال دۆلەکێ دا	٣٠٦
٦	های پیدا پیدا	١٠٣	١٥	شکێرێ گەودیا	٣٠٨
٧	کەپرۆکا چێکەن	١١٤	١٦	کانی یا ل چیایی	٣٠٩
٨	یار گووزەل	١٢٧	١٧	ئەو کی یە	٣١٠
٩	های وێلی	١٤٩	١٨	هەی بۆزێ	٣٢٩

د ئەنجامێ ڤەکۆلینێدا ژمارە و رێژەیا هەر جۆرەکێ کێشێن برگەیی یێن هاتینە بکارئینان دڤەهاندنا سترانێن دیلانکێین د ناڤا پەرتوکا (سترانێن داوەت و گوڤەندێن کوردان)دا ب ئەڤێ رەنگێ ل خوارێ بوینە:-

ژمارە	جۆرێ کێشێ	ژمارا هۆزانان	رێژەیا سەدی
١	کێشا حەفت برگە	١٠١	٦٨.٢٤٪
٢	کێشا هەشت برگە	٢٧	١٨،٢٤٪
٣	کێشا نەه برگە	٢	١،٣٥٪
٤	کێشا دەه برگە	١٨	١٢،١٦٪
سەرجەم		١٤٨	١٠٠٪

ئەنجام:

دەستکەفتن ل پاش ئەنجامدانا ئەڤێ ڤەکۆلینێ د چەندین خالێن گرنگدا، ب کورتی دێ دەینە پێشچاڤکرن:

١- کێش د هۆزانێدا ئستاتیکا شعری تەمام دکەت؛ ژ زمانێ ئاسایی جودا دکەت، تایبەت د هۆزانا دیلانکیدا رۆلێ جەمسەرەکێ سەرەکی دگێریت و پارچەیەکە ژ داهێنان و چێژوەرگرتنێ ب مەرەما دروستکرنا سەقاییەکێ سەماکەر.

٢- کێش د هۆزانا فۆلکلۆریا کوردیدا پشتبەستنێ ل سەر ئاستێ زمانی و هەژمارا برگەیێن نیڤەدێرێن شعریدا دکەتن، بوویە جاران ب زاراڤێ کێشا برگەیی دهێتە ناساندن.

٣- د پراکتیزەکرنا کێشێن خۆمالیدا ل سەر پەرتوکا هەلبژارتی وەسان خۆیابوو، رێژا هەرە مەزن ژ کێشێن هاتینە بکارئینان د ڤەهاندنا سترانا دیلانکیا فۆلکلۆرا دڤەرا بەهدینان کێشا (حەفت) برگەیی بوویە ب رێژا (٦٨،٢٤٪) ژ سەدێ.

لیستا ژێدەران:

پەرتوکێن زمانێ کوردی:

١. ئەدیب عبدالله، حەیرانوک (نامێن ئەڤیداران)، چ: ئیکێ، چا: هەوار، دهۆک،٢٠٠٦.

٢. باقی نازێ، فەرهەنگا ویژیی، چ: ئیکێ، چا: هەوار، دهۆک، ٢٠١٢.

٣. جەمیلە جەلیل، گورانی کوردی، چ: ئیکێ، سلێمانی،٢٠٠٤ .

٤. حجی جعفر، سترانێن داوەت و گوڤەندێن کوردان، چا: الحوادث، بغداد، ١٩٨٩.

٥. د.محمد بکر، کێش و ریتمی شعری فۆلکلوری کوردی، چ: یەکەم، چا: وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٤.

٦. شکریە رەسول ئیبراهیم، ئەدەبێ فولکلۆریی کوردی، چ: ئیکێ، چا: موکریانی، هەولێر، ٢٠٠٨.

٧. کامل حەسەن بەسیر، مێژووی رەخنەسازی، ئا: گیان کامل بەسیر، چ: یەکەم، چا: تاران، ناوەندی غەزەلنووسی، سلێمانی، ٢٠١٥.

٨. کامیران بەرواری، سترانێن فۆلکلۆری (پەروا

چیا)، م: للثقه و الشباب، بغداد، ١٩٨٦.
٩. کامیران درباس هروری، شقان شکری هروری، سترانێن گەلێری، چ: ئێکێ، چا: وەزارەتا پەروەردێ، هەولێر، ٢٠٠٥.
١٠. محمود زامدار، دەروازەک بۆ ئاواز و گورانی کوردی، چ: یەکەم، چا: دارالحریة، بغداد، ١٩٩٢.
١١. مسعود جمیل رشید، قوناغێن کێشناسیا هۆزانا کوردی، چ: ئیکێ، چا: خانی، دهۆک، ٢٠١٤.
١٢. مسعود جمیل رشید، کێش و سەروا دهۆزانا کوردیدا، چ: ئیکێ، چا: هیڤی، هەولێر،٢٠١٧.
١٣. نوری فارس حەمەخان، عەروزی کوردی، چ: یەکەم، چا: ئاراس، هەولێر،٢٠٠٤.
١٤. وریا احمد، ئامێرەکانی موزیکی کوردی، چ: ئیکێ، چا: زانکۆیا سەلاحەدین، هەولێر، ٢٠١٦.
١٥. ئەحمە زەرو، سترانا لیریکی (حەیرانوک)، چ: ئێکێ، چا: الزمان، بغداد، ١٩٨٧.
١٦. ئەمین عەبدولقادر، تێکست دناڤبەرا گوتارا ڕەخنەی و ڕێبازێن ئەدەبیدا، چ: ئیکێ، چا: هەوار، دهۆک، ٢٠٠٨.

پەرتوکێن زمانێ عەرەبی:

١- عبدالقادر نگور، الاغنية الشعبية فی الجزائر- منطقة الشرق الجزائری نموزجا، رسالة دکتوراه کلیة الادب و اللغات، جامعة منتوری- قسطنيطنه،الجزائر، ٢٠٠٨- ٢٠٠٩.
٢- الکزاندر هجرتی کراب، علم فلکلور، ت: رشید صالح، م: دار الکتب العرب، القاهرة، ١٩٦٧.

نامێن ئەکادیمی:

١- جوتیار اسماعیل نبی، ناما ماستەرێ، ناڤەرۆکا حەیرانوکا کوردی، کۆلیژا ئاداب، زانکۆیا دهۆک، ٢٠١٣.
٢- حەلیما خورشید عەبدوللا، بەراوردیەکا کێشناسی دناڤبەرا عەرووزا کوردی و فارسی، دیوانێن (مەلایێ جزیری و حافزی شیرازی) وەك نموونە، ناما ماستەر، زانکویا دهۆك، کۆلیژا ئادابێ، ٢٠٠٧.
٣- نیعمەت الله حامد نهێلی، شێوازگەری تیۆر و پراکتیک، ناما ماستەرێ، کۆلیژا ئاداب، زانکۆیا دهۆک، ٢٠٠٦.

گۆڤار:

١. عیماد خالد وەیسی، فۆلکلۆریا نەتەوەییا کوردی، گ: پەیڤ، ژ: ٢٢، دهۆک، ٢٠٠٥.
٢. نازدار عارف بریندار، سترانا فلولکلۆری، گ: هیزل، ژ: ١٩، دهۆک، ٢٠١١.

سایتێن ئەلکترونی:

١- بەختیار ئەحمەد مەحمود، موسیقای دەرەوە لە قەسیدەی (گوتم بە بەختی خەوالو...)ی حاجی قادری کویی.
https://www.hawler.in/index.php/٠٧-١٩-٢٣-٢٨-١٢-٢٠١٧/item/-١٤٣٨٥ ٢٠١٩/٨/٢٠) .١٣-٥٨-١٠-٢٠-٠٨-٢٠١٩).
٢- هیوا نورەدین، هەموو شعرێک دەبێت کێشی هەبێت،
https://www.hawler.in/index.php/٠٧-١٩-٢٣-٢٨-١٢-٢٠١٧/item/-١٩١٦٣ ٢٠٢٠/٢/٣) ، ٢٢-٥٨-١٠-٠٤-٠٢-٢٠٢٠).
٣- ئەمین خەوالە، هەڵپەرکێ، گوڤەند و شایی یا دیلان.
http://www.vokradio.com/content/view/٢٠١٨/٩/٢٦) ./١/٢١١٥).

پەراوێز:

١. کامل حەسەن بەسیر، مێژووی ڕەخنەسازی، ئا: گیان کامل بەسیر، چ: یەکەم، چا: تاران، ناوەندی غەزەلنووسی، سلێمانی ، ٢٠١٥، ل ٥٠٠.
٢. وریا احمد، ئامێرەکانی موزیکی کوردی، چ: ئیکێ، چا: زانکۆیا سەلاحەدین، هەولێر، ٢٠١٦، ل١٠.
٣. عبدالقادر نطور، الاغنية الشعبية فی الجزائر- منطقة الشرق الجزائری نموزجا، رسالە دکتوراه کلیة الادب و اللغات، جامعة منتوری- قسطنیطنیة،الجزائر، ٢٠٠٨- ٢٠٠٩، ێ١٣.
٤. ئەحمە زەرو، سترانا لیریکی (حەیرانوک)، چ: ئێکێ، چا: الزمان، بغداد، ١٩٨٧،ل ٦.

٥. شکریە رەسول ئیبراهیم، ئەدەبێ فولکلۆریی کوردی، چ: ئێکێ، چا: موکریانی، هەولێر، ٢٠٠٨، ل ١٠٢.

٦. باڤێ نازێ، فەرهەنگا ویژەیی، چ: ئیکێ، چا: هەوار، دهۆک، ٢٠١٢، ل ١٩٨.

٧. ئەحمە زەرو، سترانا لیریکی (حەیرانوک)، ل ٧.

٨. ئەمین عەبدولقادر، تێکست دناڤبەرا گوتارا ڕەخنەی و ڕێبازێن ئەدەبیدا، چ: ئیکێ، چا: هەوار، دهۆک، ٢٠٠٨، ل ٢٣٩.

٩. الكزاندر هجرتی کراب، علم فلكلور، ت: رشيد صالح، م: دار الكتب العرب، القاهرة، ١٩٦٧، ێ ٢٥٣.

١٠. عیماد خالد وەیسی، فۆلکلۆریا نەتەوەییا کوردی، گ: پەیڤ، ژ: ٢٢، دهۆک، ٢٠٠٥، ل٢٨.

١١. کامیران بەرواری، سترانێن فۆلکلۆری (پەروا چیا)، م: للثقة و الشباب، بغداد، ١٩٨٦، ل٨.

١٢. هەمان ژێدەرێ بەرێ، ل ٩.

١٣. جوتیار اسماعیل نبی، ناما ماستەرێ، ناڤەرۆکا حەیرانوکا کوردی، کۆلیژا ئاداب، زانکۆیا دهۆک، ٢٠١٣، ل٢٢.

١٤. ئەمین خەواله، هەڵپەرکێ، گوڤەند و شایی یا دیلان.
http://www.vokradio.com/content/view/١/٢١١٥/

١٥. محمود زامدار، دەروازەک بۆ ئاواز و گورانی کوردی، چ: یەکەم، چا: دارالحریە، بغداد، ١٩٩٢، ل١٨.

١٦. د.محمد بکر، کێش و ریتمی شعری فۆلکلوری کوردی، چ: یەکەم، چا: وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٤، ل ١٢٠.

١٧. بەختیار ئەحمەد مەحمود، موسیقای دەرەوە لە قەسیدەی (گوتم بە بەختی خەوالو...)ی حاجی قادری کویی.
https://www.hawler.in/index.php/-٢٠١٧-١٤٣٨٥-٢٠١٩-٠٨-٢٠-١٠-٥٨-١٣/item/١٢-٢٨-٢٣-١٩-٠٧

١٨. نیعت الله حامد نهێلی، شێوازگەری تیۆر و پراکتیک، ناما ماستەرێ، کولیژا ئاداب، زانکۆیا دهۆک، ٢٠٠٦، ل٢٠٧.

١٩. هیوا نوردەدین، هەموو شعرێک دەبێت کێشی هەبێت.
https://www.hawler.in/index.php/-٢٠١٧-١٩١٦٣-٢٠٢٠-٠٢-٠٤-١٠-٥٨/item/-١٢-٢٨-٢٣-١٩-٠٧-٢٢

٢٠. مسعود جمیل رشید، کێش و سەروا دهۆزانا کوردیدا، چ: ئیکێ، چا: هیڤی، هەولێر،٢٠١٧، ل ١٠١.

٢١. هەمان ژێدەرێ بەرێ، ل ١١٦.

٢٢. نازدار عارف بریندار، سترانا فلولکلۆری، گ: هیزل، ژ: ١٩، دهۆک، ٢٠١١، ل٥٨.

٢٣. ادیب عبدالله، حەیرانوک (نامێن ئەڤینداران)، چ: ئیکێ، چا: هەوار، دهۆک،٢٠٠٦،ل ٨٩.

٢٤. هەمان ژێدەرێ بەرێ، ل ٥٩.

٢٥. مسعود جمیل رشید، ڤوناغێن کێشناسیا هۆزانا کوردی، چ: ئیکێ، چا: خانی، دهۆک، ٢٠١٤،ل ١٠٧.

٢٦. حجی حفعر، سترانێن داوەت وگوڤەندێن کوردان، چا: الحوادث، بغداد، ١٩٨٩، ل٢٠٥.

٢٧. حجی حفعر، سترانێن داوەت وگوڤەندێن کوردان، ل ٩٧.

٢٨. کامیران بەرواری، سترانێن فۆلکلۆری (پەروا چیا)، ل٢٢٠.

٢٩. کامیران درباس هروری، شڤان شکری هروری، سترانێن گەلێری، چ: ئێکێ، چا: وەزارەتا پەروەردێ، هەولێر، ٢٠٠٥، ل ٧.

٣٠. نوری فارس حەمەخان، عەروزی کوردی، چ: یەکەم، چا: ئاراس، هەولێر،٢٠٠٤،ل ٩٢.

٣١. حەلیما خورشید عەبدوللا، بەراوردیەکا کێشناسی دناڤبەرا عەرووزا کوردی و فارسی، دیوانێن (مەلایێ جزیری و حافزی شیرازی) وەک نموونە، ناما ماستەر، زانکویا دهۆک، کۆلیژا ئادابێ، ٢٠٠٧، ل ٢١٨.

بونیادی بیر و جوانی

لە چوارینەی (دڵی من)ی (بێخود)دا

ژیرۆ کامل ئەجەل

ئەم لێکۆڵینەوەیە لەژێر ناونیشانی بونیادی بیرو جوانی لە چوارینەی (دڵی من)ی بێخودا هەوڵێکە بۆ ناسینی بێخودو بونیادی شیعرەکە ،گرنگی ئەم بابەتە لەوەدایە کە هەوڵدانێکە بۆ ناسینی بنەماکانی جوانی و مۆسیقاو بیری ئەم شیعرە ،کە زۆر لەناو خەڵکدا بەر بڵاوە بەڵام بەرچاومان نەکەوتووە کەسێک وەکو ملوانکەیەک دەنکە میروەکانی هەڵبووەشێنێتەوە ئەو تاڵەدەزوانە دیاری بکات کە هەڵبەستەکەی لەسەر بونیاد نراوە، بۆیە لەم باسەدا سەرەتا هەوڵدراوە خودی وشەی بونیاد پاشان بونیادی شیعرو شاعیرەکە و دواتریش بونیادی بیرو بەرژەوەندی دەستنیشان بکرێت، پاشان هەوڵی تەواومان داوە بونیادی مۆسیقای دەرەوە لە ڕووی کێش و کە کێشەکە بنەماکەی لەچیەوەهاتووەو چۆن بەکارهاتووە و سەرواى شیعرەکە چۆنە پاشان بونیادی جوانی شیعرەکە بەپێی بنەماکانی جوانکاری ڕەوانبێژی بخەینە ڕوو.

کلیلی توێژینەوەکە

(بونیاد، بێخود، جوانکاری، مۆسیقای شیعر)

پێشەکی

هزرو جوانی دوو تەوەری زۆر جوانی هەموو دەقێکی ئەدەبیە، راددەی بەرزی و نزمیان لەسەر نوسەری دەقەکە وەستاوە ،لەناو دەقەکانیشدا شیعر پشکی شێری هەیە، لە هزرو جوانی بۆیە دەمانەوێت لەبونیادی ئەو دوو بنەماگرنگەی شیعری (دڵی من) وردبینەوە، لایەنە شاراوەکانی جوانتردەرخەین و ڕۆشنای بخەینە سەر دیوەتاریکەکانی. توێژینەوەکەمان لە ڕووی پێکهاتەوە لە دوو بەش و پوختەو پێشەکی دەروازەو کلیلی توێژینەوەکە پێکهاتووە کە بەم جۆرەیە سەرەتا پوختە کە گرنگی بابەتەکەی تیادا باسکراوە پاشان پێشەکی کە ناوەرۆکی توێژینەوەکە ڕووندەکاتەوە دواتر لە دەروازەدا چەمکی بونیاد و ژیانی بێخودو بونیادی هۆنراوەکە باسکراوە و پاشان لە بەشی یەکەمدا سەرەتا دەقی شیعرەکامان داناوە بۆ بەرچاو ڕوونی پاشان بونیادی بیر لە هۆنراوەکەدا خراوەتە ڕوو کە هەوڵمان داوە دیوی دووەمی هۆنراوەکە ئاشکرابکەین پاشان پەیامەکانی هۆنراوەکە لەڕووی شیکردنەوەی هۆنراوەکە باسکراوە و دواتریش بەرژەوەندیاکان لەناو دەقەکەدا بە چەند خاڵێک پوختە کراوە، لە بەشی دووەمدا بونیادی مۆسیقاو جوانی باسکراوە سەرەتا بونیادی مۆسیقای دەرەوە کە کێش و سەروایە و دواتر مۆسیقای ناوەوە تیشکی خراوەتە سەر لە بونیادی جوانیدا جوانی هۆنراوەکە بە پێی بونیادی هونەرەکانی جوانکاری ڕەوانبێژی خراوەتە ڕوو، دواتریش ئەنجامەکان ئەو خاڵانەی پێی گەشتووین بە خاڵ نوسیومانە،لە کۆتایشدا ئاماژەمان بە لیستی سەرچاوەکان کردووە. لە توێژینەوەکەماندا مێتۆدی شیکاری وەسفیمان بەکارهێناوە.

پێشینەی توێژینەوە:

توێژینەوە لە باری چوارینەی (دڵی من)ی بێخودەوە بەرچاومان نەکەوتووە تەنیا لە لە دوو شوێندا هەوڵی شیکردنەوەی چوارینەکە دراوە.دکتۆر مارف خەزنەدار لەبەرگی شەشەمی مێژوویی ئەدەبی کوردی لەباسی ژیانی بێخودا ئەم چوارینەیەی لێکداوەتەوە تەنیا لە ڕووی واتاوە کە ئاماژە بەوە دەکات بێخود ئەم چوارینەیەی بۆ برازایەکی نوسیووە کە لە ئاوی دیجلەی بەغدادا خنکاوەوەهای لێکداوەتەوە کە دەڵێ: داڵدەو پەنای لە پێغەمبەردا دۆزیوەتەوە دڵی کە هەمیشە لەگەڵ جوانەمەرگدایەو هەردوکیان چونە بۆ خزمەتی سالاری مەدینەوە ئیتر دەکەوێتە مەدحی پێغەمبەر(خەزنەدار، ٢٠١٠ : ل٨٦-٨٩).هەروەها سدیق بۆرەکەیی لە کتێبی مێژووی وێژەی کوردیدا لە پێش چوارینەکەوە ئەمە دەڵێت:لەم پارچە هەڵبەستەدا گلەو گازندە لە دڵی خۆی دەکات هەموو سەر لێ شێواوی بێ سەورو شوێنی خۆی لە دڵییەوە دەزانێت(بۆرەکەیی،٢٠٠٨ : ل٧٣٩-٧٤١). ئەم چوارینەیە لە دیوانەکەیدا کە لە دوو جێی جیاواز چاپکراون هەیە کە هەردوکیان هەر کۆ کراوەکەی محەمەدی مەلا کەریمە(بێخود،١٣٦٥:ل٧٦-٧٧)(بێخود،٢٠١٨ : ل١٠٤-١٠٦).

چەمك و پێناسەی بونیاد

ئێمە لە خودی وشەی بونیاد مەبەستمانە بگەینە بنج و بناوانی ئەوشتەی کە کەدەمانەوێت وشەی بونیاد بخەینە پێشی، وەکو خانویەک دەمانەوێت لە بناغەکەوە تا سەرەوە بزانین هەرخشتێک چۆن دانراوە یاخود وەک گوریسێک لەتاڵەمووەکانی بونیاد نانی گوریسەکە وردوەبین و هونەرەکانی چنینەکەی درک پێبکەین«وشەی بونیاد (بنیە) لە لاتینییەوەوەرگیراوە (STUERE) بەواتای بونیاد (البناء) یان ئەو ڕێگەیەی کە تەلارێکی پێ بونیاد دەنرێ» (شێخ بزێنی، ٢٠١١ :ل١٩). کەواتە وشەی بونیاد بە نزیکەیی لە هەموو زمانەکاندا هاوواتایە کە هەموو بە مەبەستی بیناکردنەکەی بەکاریان هێناوە. «ئەم ڕەوتە یان ئەم مێتۆدە پێی وایە زمان بریتییە لە کۆی پێکهاتەی ڕەگەزە جیاواز و پێکەوەبەستراوەکان،بەجۆرێک ناشێت هیچ ڕەگەزێک لەپەیوەندیدا بە کۆی ڕەگەزەکانی ترەوە دیاری بکرێت»(ئەسوەد،٢٠١٥ : ل٨٧). کە باسی بونیادی دەق دەکرێت ناکرێت باسی زمان نەکەی چونکە ئەوە زمانە کە وەکو دەفرێک کۆی واتاو جوانی و وشەو برگەو ڕستەکانی کۆکردۆتەوە بە

جۆرێکە کە بەبێ زمان هیچیان نابن،هەربۆیە زمان ئەوپەیوەندیەی نێوان ڕەگەزەکان دەپارێزێت بەجۆرێک پێکەوە گرێیان دەدات کە ناتوانی بەسەربەخۆیی لێیان بدوێی.«بونیادی زمانی ئەو بناغەیەیە، کەلەسەر وشەو دەربڕینە فەرهەنگی و نافەرهەنگیەکان، دروست و خوازەکان،ئاشکراو شاراوەکان درووستبووە،لەدەقێکی ئەدەبیەوە بۆدەقێکی تر پێکهاتەی ئەو بونیادە زمانییە دەگۆڕێت، چونکە هەمیشە گۆڕانکاری بەسەر دەقە ئەدەبیەکاندادێت»(عەبدوڵلا،٢٠٢١:ل١١٤).

ژیانی بێخود

ژیانی مەلا مەحمودی موفتی بێخود لە بارەی ژیانی بێخودەوە سەرچاوەکان هەر دووبارە کردنەوەی ئەو باسە کورتەن کە موحەممەدی مەلا کەریم لە پێشەکی دیوانەکەیدا نوسیویەتی لەبەر ئەوە ئێمەش تەنیا ئەوە دەنوسینەوە.

«بێخود لەساڵی ١٢٩٦ی کۆچی هاتوەتە دونیاوە، لای زانایانی ناوداری ئەو سەردەمەی سلێمانی خوێندنی تەواو کردووە. ساڵی ١٩٠٠ زاینی کراوە بە حاکمی هەڵەبجە، لەگەڵ مامۆستایان (ڕەفیق حیلمی) (زێوەر) دا مامۆستایەتیی کردووە، بێئەوەی بەرامبەر بەوە هیچ مانگانەیەك وەربگرێت.پێش کۆچیدوایی موفتی کاکی، چەند ساڵێکی لە هەڵەبجە بەسەربردووە. ئەوجا گەڕاوەتەوە بۆ سلێمانی و تا مردنی لە جێگاکەی ئەودا مفتی بووە. کاتژمێر سێ و چارەکی پاشنیوەڕۆی ٢٥/٨/١٩٥٥ بەرامبەر بە (١٣٧٦ی کۆچی) بۆ دواجار ماڵئاوایی کرد»(بێخود،١٣٨٥:لل١٣-١٤)، بە کۆچی دوایی ئەم زاتە چرایەکی تری شیعری کلاسیکی کوردی کوژایەوە. «بێخود» بێجگە لە شیعری کوردی، شیعری زۆریشی بە زمانی فارسی هەیە.

شیعرەکانی بێخود لەم بوارانەدان:

* - باسی ئایینی و پێداهەڵگوتنی پێغەمبەر(س.خ).
* - غەزەل و سۆز و ڕازی ئەویندارانە.
* - (ڕێکەوت)ی کۆچی دوایی یان لەدایکبوونی ناودارانی سەردەمی شاعیر.
*- شیعری نیشتمانی

لەبارەی هۆنراوەکەوە

(دڵی من) لە ڕووی جۆری ئەدەبیەوە دەکەوێتە ناو خانەی (ستایشی پێغەمبەر(س.خ) هەڵبەستەکە چوارخشتەکی(چوارینە)یە و لەسەر کێشی هەزەجی هەشتی ئەخرەبی مەکفوفی مەحزوفە و سەرواکەشی چوارینەی یەکەم و چوارەم نیوە دێڕی هەموو هەڵبەستەکە یەک سەروایەو نیوە دێڕی یەکەم و دووەم و سێیەمی چوارینەکانی تر هەرجارەو ڕەویەکەی پیتێکە.

شیعری (دڵی من)یەکێکە لەو شیعرەبەناوبانگانەی بێخود کە ناوبانگی شیعرەکە لە ناوبانگی شاعیرەکەی

هەولێرنامەی کتێب

زۆرترە،شیعرێکە بەجۆرێک بەر بڵاوە کە خوێندەوارو نەخوێندەوار لەبەریانەو لەبەر خۆیانەوە بە ئاوازی جیاجاو شیعرەوە دەیڵێنەوە هۆکاری بەناوبانگەیەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ ئەم چەند خاڵە کە گرنگترینیان باس دەکەین.

یەکەم: شیعرەکە لەڕووی بونیادی بیر و وشەو واتاو مۆسیقاو کێش و سەرواو ڕەوانبێژییەوە لەپلەی باڵادایە

دووەم: بۆ عیشقی پێغەمبەرمان محمد(س.خ) نوسراوە کە میللەتی کورد هەموو گیان فیدای ئەو زاتە موبارەکەن

سێیەم: لەلایەن چەندین گۆرانی بێژی بەناو بانگ و ناسراوی کوردەوە کراوە بەگۆرانی و ئاوازی جیای بۆ دانراوەو زۆریش دەوترێتەوە لەو هونەرمەندانەش(تاهیر تۆفیق،مەزهەری خالقی،ناسری ڕەزازی،کیژان ئیبراهیم، مەنسوری شەهرامی،کەویار،گرووپی بێخود...هتد).کە سەرەکیترین هۆکاری بڵاو بونەوەی شیعرەکەیە.

چوارەم: چەندین شاعیر لەسەر هەمان وەزن و قافیەو ڕەدیف ئەم شیعرەیان وتووەتەوە وەک(ویساڵی ، شێخ نوری شێخ ساڵح).

لەبارەی هۆکاری نوسینی شیعرەکەوە دوو ڕای جیاواز هەیە کە هەردوکیان دەخەینە ڕوو:

یەکەم: مارف خەزنەدار لە کتێبی مێژووی ئەدەبی کوردی دەڵێت هۆکاری نووسینی ئەم هەڵبەستە دەگەڕێتەوە بۆ خنکانی برازایەکی لە ڕوباری دیجلەدا گوایە ئەم شیعرە بۆ ئەو برازەیەی وتراوە.

دووەم؛ ڕایەکی تر هەیە کە لە زۆر کۆڕو کۆبوونەوەدا دەوترێتەوە ئەویش ئەمەیە«پێغەمبەر(س.خ) و بێخود ڕۆژێکیان لە دوای نوێژی بەیانی مامە پیرەیەک بێخودی شاعیری بینی و پێی وت: بێخود ئەو شەو خەوێکم پێوە بینیوی،ئەویش وتی :چی بوو بۆم بگێڕەوە؟ ،مامە پیرەش دەستی بەگێرانەوەی خەوەکەی کردو وتی: لەخەونمدا پێغەمبەر(س.خ) بە تەنیشتم دا ڕۆیشت و سەلامێکی لێکردم و منیش وەڵاممدایەوە و وتم : علیکم السلام یا رسول الله یاخوا بەخێربێی فەرموو بۆ کوێ دەچی؟پێغەمبەر(س.خ) فەرمووی: دەمەوێ بچمە لای بێخودی شاعیر، پاشان هەندیک ڕۆیشت و لە نیوەی ڕێگادا گەڕایەوە و دەستێکی بڵند کرد و ڕۆیشت.مامە پیرە لە قسەکانی بەردەوام بوو کاتیک سەری هەڵبڕی سەیری کرد بێخود چاوی پڕ فرمێسک بوو بوو ، تا دڵۆپە فرمێسکەکانی ریشی تەڕکردبوو، بێخود وتی : واللە ئەمشەو لە خزمەت خۆشەویستدا بووم(س.خ) بە قەصیدەیەک تا درەنگانێکی شەو ، ئیتر لە ناوەندی قەصیدەکە ئاگام لە خۆم نەماو خەوم لێکەوت ، هەر بۆیە پێغەمبەر(س.خ) لە نیوەی ڕێگادا گەڕایەوە»(بێ ناو.٢٠٢٠) لەڕاستیشدا ڕای دووەم زیاتر ڕێی تێدەچێت چونکە تەواوی ئە و شێعرە هەر بەدەوری نەعتی پێغەمبەر(س.خ) ەوە دەسوڕێتەوە.

بەشی یەکەم

تەوەرەی یەکەم:

دەقی چوارینەکە

(١)

لەو ڕۆژەوە ڕۆیشتووە تۆراوە دڵی من
هەرچەند ئەگەڕێم بێ سەر و شوێن ماوە دڵی من
ئاخۆ بە چ شاخێکەوە گیرساوە دڵی من
یا خۆ بە چ داخێکەوە سووتاوە دڵی من

(٢)

ئەو هەمدەمی غەمخوار و نەدیمی منە یا ڕەب
ئەو مەحرەمی ئەسرار و قەدیمی منە یا ڕەب
ئەو گەوهەری شەهوار و یەتیمی منە یا ڕەب
کەوتۆتە چ بەحرێکەوە، خنکاوە دڵی من

(٣)

مەجنوونی دوو گیسوویی چ لەیلایەکە ئاخۆ
یا وامیقی جادوویی چ عەزرایەکە ئاخۆ
دێوانەیی ئاهوویی چ سەحرایەکە ئاخۆ
کام چیهرەپەری دیوە کە ترساوە دڵی من

(٤)

ئەتلێتەوە گاهێ بە خەیاڵی خەت و خاڵی
ئەخولێتەوە گاهێ بە چرای شەوقی جەماڵی
نازانی ئەگەر چۆنە بەدەس دەردەوە حاڵی
وەک پووش و پەڵاشێکە بەدەم باوە دڵی من

(٥)

لـەو چـۆڵ و بـیـابانـە ئـەبێ یـاوەری کـێ بێ
یا بـەو کـەژ و کـێـوانـەوە سـەوداسـەری کـێ بێ
یا لەت لەت و ئەفگاری موژەی خەنجەری کێ بێ
چـۆن مـاوە لـە سـەد لاوە کـە کـوژراوە دڵـی من

(٦)

بۆ چی نـەڕژێ سەیلی سروشکم وەکـوو بـاران
بۆ چی وەکـوو یەعقووب نەبمە شوهرەیی شاران
لـەو یـوسـفـە پـرسـیـومـە لـە بـێگـانـە و یـاران
هـەرگـیـز نـییـە سـۆراغـی لـە هـیـچ لاوە دڵـی من

(٧)

بـۆ خـۆی بـگـریـم یـا نـەفـەسـی پـەردەدڕاوی
یـا بـۆ جـگـەری کـون کـون و سـەدپـارەکـراوی
چی کـردووە یا ڕەب، کـە خـەو و خـواردن و ئـاوی
دایـم غـەم و بـیـداری و خـوێـنـاوە دڵـی من

(٨)

چ بـکـەم، چ بـڵـێم، بـۆ دڵـەکـەم کـاریـیـە دەردم
شاهێدی مـنـن مـوویـی سپی و چـیـهـرەیی زەردم
خـۆڕایـی نییە نـاڵـەیی گـەرم و دەمـی سـەردم
هـەڵـبـەت بـە بـەڵایـێـکـەوە ئـاڵاوە دڵـی من

(٩)

ئەو سینە لـە غـەش خاڵییە، ئـەو بێ ڕق و کینە
ئـەو خادیمی شـەرعـی نـەبـەوی و میللەت و دینە
مـەعـلـووم چـووە بـۆ خـزمـەتـی سـالاری مـەدینـە
وام زانـی کـە فـەوتـاوە، نـەفـەوتـاوە دڵـی من

(١٠)

قـوربـانـی کـەسێ بـم کـە بـە قـوربـانـی نـەبـی بێ
وەک بـەنـدە سـەگـی دەرگـەهـی شـاهـی عـەرەبـی بێ
شـاهـی عـەرەبـی یـەعـنـی قـورەیـشـی نـەسـەبـی بێ
جـەرگـی بـە دوو ئـەبـرۆی ئـەوە جـنـراوە دڵـی من

(١١)

زاتـێـکـی وەهـای گـرتـووە ڕۆحـم بـە فـیـدای ئـەو
شاهان شـەو و ڕۆژ دێنە قـەدەمبۆسی گـەدای ئەو
بێخود مـەبـە ئـیـتـر بـە ئـومـێـد و بـە تـەمـای ئـەو
نـایـێـتـەوە لات گـەر سـەری دانـاوە دڵـی من

(بێخود،٢٠١٨: ل١٠٥)

تەوەرەی دووەم:
بونیادی بیر

بۆ دۆزینەوەی بونیادی بیری هەڵبەستەکە سەرەتا پێویستە سەنتەری بیر دیاری بکەین.لە هەڵبەستەکەدا (دڵی من) سەنتەری بیرە و هەموو ڕوداوو بابەتەکە بەچوار دەوری (دڵی من)ەوەیە،هەڵبەستەکە هەڵدەوەشێنینەوە وەکوو چیرۆک باسی لێوە دەکەین کە بەم جۆرەیە:

شاعیر ڕۆژێکی بەسەردا دێت کە دڵی لێی ئەتۆرێت و ئەڕوات و جێی دیڵێت واتە لێرەدا (دڵی من)ی بێخود وەکو کەس یاخود مرۆڤ مامەڵەی لەتەکدا کراوە، کە تۆران و ڕۆشتن سیفەتی مرۆڤە دواتر بێخود دەکەوێتە شوێن ونبووەکەی، پرسیار دەکات، ئەبێ چی بەسەر هاتبێ،لەکوێ بێ و چووبێ بۆ لای کێ لە شاخا بێت یا لەسەحرا یا بەدەشت دەر و یاخود لەناو بەحرا خنکابێت،دواتر خۆی پرسیاری ئەوە ئەکات ئەبێت ئەوە کێ بێ یاخود چی بێ کە دڵی بردووە ئەبێ چ لایلایەک دڵی کردبێ بە مەجنون چ عەزرایەک جادووی لە دڵە وامیقەکەی کردبێ، یاخود شێتی چ ئاسکێکی بیابان نشین بووە، دواتر بۆمان دەردەکەوێت کە عیشقەکەی ئەم وەک ئەوان دونیایی نییەو زۆر لەوانەش گەورەترە کە لە کۆتاییا پێیە گەداکانی مەعشوقەکەی شاهەکەن بە کۆ ریز ئەبەستن بۆ ماچ کردنی ،کەواتە لە هەڵبژاردنی مەعشوقا بێخود کەسێکی هەڵبژاردووە کە هاوشانی نییە،ئەو مەعشوقە کێیە؟ کە بەجۆرێک دڵی پەرێشان کردووە، دەمێک بۆ خەت و خاڵی ئەتلێتەوەو دەمێک وەک پەروانەی دەوری شەم تەوافی ڕووناکی ئەکا کە جگە لەبێخود کەس نازانێ ئەو دەردە ئەو ئازارە چۆن حاڵی پەرێشان کردووە، هەر لەسەرو بەندی گەڕانەکەیدا وەسفی دڵی خۆی و باسی گرنگی دڵی خۆی دەکات کە مەحرەمی ئەسرارو هەمدەم و هەمڕازو تاقانە مرواری دەگمەنی شاهانەی ئەوە کە ئەم وەسف و پیاهەڵدانە بۆ ئەوەیە کە مەعشوق بزانێت کە بێخود بە نرخترین و گەورەترین شتی خۆی پێشکەش کردووە، دواتر کاتێک کە مەعشوق ئەدۆزێتەوە بێخود ناوی ناڵێت ئەیەوێت ئێمە لە ڕێگەی سیفەت و ڕەوشتییەوە مەعشوقەکەی بناسین تا تامەزرۆی زیاترمان ببێ بۆ

ناسینی کە دەڵێ ئەو سینە لە غەش خاڵییە ئەو بێ ڕق و کینە،خادیمی شەرعی نەبەوی، میللەت و دین،کە ئەویش سالاری مەدینەیە هێشتا هەر ناوەکەی ناڵێت بەڵام پێمان ڕادەگەیەنێت کە وایزانی فەوتاوە نە فەوتاوە دڵی،خۆی لەگەڕان ڕزگاری دەبێت و دەگاتە پلەی ئارامی و ئۆقرەگرتن،دواتریش نەک بەقوربانی مەعشوق بەڵکو بەقوربانی هەرکەسێکیش دەبێت کە بەقوربانی مەعشوقەکەی ئەم بێت ،هەروەها خۆی بە سەگی بەردەرگەکەی ئەشوبهێنێ و مەعشوقیش بە شاهی عەرەبی و کە نەسەبیشی قوڕەیشییە، دواتریش لەوەتێ ئەگا کە دڵی تازە ئەمی ناوێ و جێی خۆی دۆزیوەتەوە ئەگەر سەریشی تیاچێت تازە ناگەڕێتەوە،وەک دەبینین هەتا ئاخیریش هەر ناوی پێغەمبەر(س.د)ی نەبرد ئەمیش بۆ بەگەورە زانینی ئەو خۆشەویستەیە چونکە خۆی بە سەگ شوبهاندووە پێی گوناهە ناوی موبارەکی بەسەردەمی سەگێکدا بێت.

ئەم بەسەرهاتە چیمان بیردەخاتەوە؟

کاتێک کە بەسەرهاتی دڵی بێخودمان گوێلێدەبێت ڕاستەوخۆ بەسەرهاتی «زەیدی کوڕی حاریسە»(ویکیبیدیاك،٢٠٢٠)مان بەخەیاڵدا دێت کە بێخود بە باوکی زەید چوێنراوەو دڵی بێخودیش زەیدە،وەهای دەگێڕنەوە کە زەید بە منداڵی دزراوەو لە شوێن و جێگەی خۆی دورخراوەتەوەو هێنراوە لە بازاڕی عوکازی مەککەدا فرۆشراوە پێغەمبەر(س.د)زەیدی کڕیوەتەوە بۆ خێزانەکەی دوای ماوەیەکی زۆر کاتێ حاجیان دێنە مەککە و زەید دەناسنەوەو هەواڵ بەباوک وکەس و کاری زەید دەدەن کە زەید ماوەو لەمەککەیە دواتر کەسوکاری زەیدو باوک ومامی دێنو زەید دەدۆزنەوەو دەیانەوێت لەگەڵ خۆیانا بیگەڕێننەوە،بەڵام پێغەمبەر(س.د) ئازادی هەڵبژاردن دەداتە زەید لە نێوان باوکی و خۆیدا، بەڵام زەید مانەوە لەگەڵ پێغەمەر(س.د)هەڵ دەبژێرێت، کە دواتر زەید لە(غزوة مؤتة)شەهید دەبێت و سەری دادەنێت، هەربۆیە دڵی بێخودو زەید لێکچونێکی زۆرهەیە لەنێوانیاندا لەوەی کە هەردوکیان واز لە خاوەنەکانیان دێنن بۆ پێغەمبەر(س.د)وەک دەبینین دوورنییە ئەم بەسەرهاتە هەوێنی ئەم شیعرەی بێخود بێت.

تەوەری سێیەم:
پەیامەکان لە ڕووی بەرژەوەندییەوە:

مەبەستمان لە بەرژەوەندی بریتیە لە هەموو ئەو شتانەی سودێک بە مرۆڤ دەگەیەنێت جا ئەو بەرژەوەندییە دەکرێت چێژێک بێت ئامۆژگارییەک بێت پیشاندانی ڕێگایەکی دونیای یا دینی یا زانستی هتد..«بەرژەوەندی بریتیە لە هەموو ئەو پەیامانەی دەقی ئەدەبی ،کە دونیایەکی ئاسودەو قیامەتێکی ئاسودە بۆ ئادەمیزاد وەدەست دەخەن،ئەویش بریتییە لە خۆشەویستکردنی هەموو ئەو بەها ژیاری و ئاینیانەی زامنی ئەو ئاسودەییە دەکەن،کە ئادەمیزاد خەونی پێوە دەبینێ وەکو خودا ناسی ئایناسی دونیا ناسی ژیانسازی..»(عەبدوڵلا،٢٠٢١:ل٣٦). لە ژێر ڕۆشنیایی ئەم تێڕوانینە ئەگەر سەری بەرژەوەندییەکانی ئەم هەڵبەستە بکەین دەگەینە ئەم ئەنجامانە؛

١- بەرژەوەندی دینی: سەرانسەری بابەتەکە پەیوەنی ڕوون و ئاشکرای دینی دەردەخات کە ئەوە دینە مرۆڤ دەکاتە خاوەن دڵێکی ئارام و مرۆڤ بەبێ دین هەمیشە دڵی لە گووم ڕایی و ئازارو تلاناوەیە بەدەم دەردەوە

٢- بەرژەوەندی دوونیایی: هەموو بەرژەوەندییەکی دینی دونیایشە،چوون بەتایبەت دینی ئیسلام ژیاندۆستەو دەبێت بۆ دونیاش هیمەتت هەبێت،نەک تەنیا بۆ مردن بژیت خزمەت کردنی دین لەخۆیدا هەڵگری چەمکی بەختەوەرییە بۆ دونیا.

٣- هەوڵدان و کۆڵ نەدان: لەم هەڵبەستەدا بێخود فێری کۆڵنەدانمان ئەکات کاتێک سەرەتا خۆی ئەخاتە ژێر چەندین پرسیاری قورسەوە وەک بە چ شاخێکەوە گیرساوە، بە چ داخێکەوە سوتاوە، کەوتۆتە چ بەحرێکەوە، مەجنوونی چ لەیلایەک بووە،دێوانەی چ ئاهوویەک بووە... هەموو ئەم ئەگەرانە ڕێگەکە قورستر ئەکەن کە خۆی بە پوش و پاڵاشیک ئەچوێنێ بەدەم باوە بەڵام

کۆڵیش نادا هەتا ئەوەی کە دەیەوێت دەیدۆزێتەوە.

٤- خۆش ویستنی پێغەمبەر(س.د) بێخود دەیەوێت خۆشەویستی ئەو نازدارە بە کردەوەیی لەژیانمانا ڕەنگ بداتەوە کە دەبێت ئازیزترین شتەکانی خۆمان لە پێناو ئەو گلێنەی دوو چاوەدا بەخت بکەین وە ئەم هەڵبەستە ئەوە دەسەلمێنێت کە بێخود پێغەمبەر(س.د)ی لە خۆی و لەدایکو باوکی و تەواوی شتەکانی خۆشتر دەوێت،وە بەجۆرێک عاشقی ئەو سەرورەیە کە خۆی بە سەگی بەردەرگای دەشوبهێنێت.

بەشی دووەم:

جوانی لەمۆسیقادا:

مەبەست لە مۆسیقا هەموو ئەو دەنگ و ریتم و ئاوازانەیە کە پێکەوە هارمۆنەتیکێک دروست دەکەن لە دەقێکدا یاخود هاو ئاهەنگیەک بونیاد دەنێن کە بە بیستنیان هەست بەو رێکی و جوانیە دەکرێت ،هەرچەنە شاعیر لێزان و زاناتر و وەستایانە تربێت لە سەنعەتکاری شیعردا ئاوازەکان خۆشترو مۆسیقاکان دڵ نشینتر دەبن«مۆزیقا کە دەنگی تێداهەیە ئەویش هونەرێکە کە ئەتوانێ ئەم هەست و گیانە بە جیهانەکەی تر بگەیەنێ.کەوابوو هۆنراوە ئەبێ ئەو دەنگەی تێکەڵاو بێت کە ئێمە بە مۆزیقا ناوی ئەبەین،تێکەڵاو بێ بۆ ئەوەی تەوزیمی خۆی بەجێ بێنێ!..ئەوا بەم جۆرە هۆنراوەو مۆزیقا تێکەڵاو بوون ،وەهۆنراوە سرووشێکە کە پێویست بوو کە ئەو سرووشە بە دەنگ بگەیەنرێت بە مەردم»(سەججادی،٢٠١٨:ل٢٢٩).کەواتە مۆسیقا کاتێک ئاوێزانی شیعر دەبێت دەبێتە دەرچەیەک یا دەلاقەیەک بۆ جیهانێکی تر کە وشە کۆشک و سەراکەی چنیووە.مۆسیقاش دابەش دەبێتە سەر دوو بەش:

تەوەری یەکەم:

مۆسیقای دەرەوە مۆسیقای دەرەوە لە دوو بەشی سەرەکی پێك دێت کە بریتین لە کێش و سەروا:

١-: کێش:

کێش: لە کۆنەوە چەند پێوەرێک دانراوە بۆ بەراوردکردن و جیاکردنەوەوی شیعر لە پەخشان و بابەتە ئەدەبیەکانی تر وە خاڵی هەرەگرنگ و سەرەکیش کێشە،((کێش هۆنینەوەو گونجاندنێکی تایبەتییە لە دەنگ ،ئەم هۆنینەوەو گونجاندنەی دەنگەکان لای میللەتە جیاجیاکان چەشنە ئاوازو مۆسیقایەک دەردەخات)) (شمسیا، ١٣٨٣:ل٦). د.عەزیز گەردی لەبارەی کێشەوە دەڵێت: ((کێشی شیعر ئاوازەو ئاوازی شیعریش لە دەنگەوە دێت.لەگەڵدەنگی هاوبەشی زمانەکاندا ،هەرزمانەو ژمارەو هەندێ دەنگی تایبەتی خۆی هەیەو بە پێی کۆمەڵە سیستەمێکی تایبەتی کار دەکا.هەر ئەمەیشە وای کردووە کۆمەڵ بنەمایەکی جیاوازی کێشی شیعری پەیدا دەبێت))(گەردی،٢٠١٤:ل٩).لە ئەدەبیاتی کوردیدا دوو جۆرە کێش هەیە یەکێکیان کێشی خۆماڵیە کە بەپەنجە دە ژمێردرێت ئەوی تریش کێشی عەرووزی عەرەبیە، ئێمە لەسەر کێشی عەرووزی عەرەبی دەوەستین،زانستی عەرووز بۆ یەکەم جار لەسەر دەستی (خەلیل کوڕی ئەحمەدی فەراهیدی ١٠٠ھ -١٧٥ھ) یەوە داهێنراوە (خەلیل)زانایەکی شارەزابووە لە بواری نەحو سەرف و ئاوازدا(یافعي، ٢٠٢٠) عەروز زانستێکە لە کێشی شیعری دەکۆڵێتەوە بە هۆیەوە درووستی و نادروستی بەکارهێنانی کێشەکانی پێ دەستنیشان دەکرێت. کێشی شیعری عەروزی بە ستوونی بەسەر دوو نیوە دێڕدا دابەش دەبێت،کە نیوە دێڕی یەکەم پێ دەگوترێت (سەدر) نیوەدێڕی دووەم پێی دەگوترێت (عەجز) کە هەریەک لەم سەدرو عەجزەش لە چوار پێ پێک هاتوونە هەر پێیەکیش ناوی تایبەتی خۆی هەیە،ئەم دابەشکردنەی عەزیز گەردی بەتەواوی دێڕە شیعری عەروزی ڕوون دەکاتەوە.

دێـــــــــــــــــــــــــــــــــــــڕ							
سەدر				عەجز			
سەدر	حەشوو	حەشوو	عەرووز	ئیبتیدا	حەشوو	حەشوو	زەرب

(گەردی،٢٠١٤: ل٢٤)

شیعری (دڵی من) لەسەر کێشی عەروزی (هەزەجی هەشتی ئەخرەبی مەکفوفی مەحزووف)ە دیارە کە دەڵێین کێشی هەزەج دەبێ بچینەوە سەر ئەسڵەکەی و دواتر بزانین کێشەکە چۆن بووە بە ئەخرەب پاشان مەکفوف دواتریش مەحزوف .ئەسڵی کێشی هەزەج (هەزەجی هەشتی تەواو)ە کە لە چوار پێ یاخود تەفعیلە پێک دێن کە بریتیین لە (مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن) کە لە بڕگەیەکی کورت و سێ درێژ پێکهاتووە، کە هەرگۆڕانێک لەو پێیانەدا ناوی کێشەکە دەگۆڕێت،لەم خشتەیەی خوارەوەدا پێیەکانی چۆنێتی گۆڕانەککاریەکان ڕووندەکەینەوە کە سەرەتا پێیەکان وەکو خۆیان دەنوسین دواتر ئەو پیتەی کە دەگۆڕێت پاشان پێیەکە چۆن دەنوسرێتەوە دواتر ناوەکەی دەبێت بە چی.

مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	هەزەج
فاعیل	مفاعیل	مفاعیل	مفاعی	گۆڕانکارییەکان
مفعول	مفاعیل	مفاعیل	فعولن	کێشی نوسین
سەدر ئیبتیدا	حەشوو حەشوو	حەشوو حەشوو	عەرووز زەرب	ناوی پێیەکان
ئەخرەب	مەکفوف	مەکفوف	مەحزووف	ناوی گۆڕانکارییەکان

ناوی هەریەک لەو گۆڕانکاریەنە لە زمانی عەرەبیدا لە سەرچاوەیەکەوە وەرگیراوە کە ئاماژە بە واتای ناوەکانیان دەکەین« خەرب: لە زماندا بەواتای گوێ کونکردن هاتووە،وەک زاراوەش لابردنی یەکەم پیت و دوا پیتی پێی (مفاعیلن)ە و دەیکات بە (فاعیل) یان (مفعولن)»(باڵەکی،٢٠١١:ل٣٤).

«**کەف:** لە زماندا واتا وازهێنان،وەک زاراوەش بریتییە لە لابردنی حەوتەم پیتی وەستاوی پێ لەناو سەبەبدا، وەکو:مفاعیلن←مفاعیل»(باڵەکی،٢٠١١:ل٣١).

«**حەزف:** فڕێدانی سەبەبی سووکی کۆتایی تەفعیلەیە،ئەو تەفعیلەیەی حەزفی دەچێتە سەر دەبێتە مەحزوف(...)مفاعیلن+حەزف=مفاعی دەگۆڕدرێتەوە بە (فعولن)»(عەزیز،٢٠١٦:ل٢٩).گۆڕانکارییەکان بەو جۆرە بوونە بە ئەخرەبی ماکفوفی مەحزووف وەکێشەکەش خۆی هەزەجە لەبەر ئەوەی ئەسڵی کێشی هەزەجی چوار هەنگاویش لە هەر سەدر و عەجزێکدا هەشت بڕگەیە ئەو ناوەی وەرگرتووە هەرچەندە ئەم زاراوەیە وەرگێڕدراوە بۆ کوردی یاخود بە کوردی کراوە بووە بە «هەزەجی هەشتانەی خراوی کوێرکراوی قرتاو»(فەرهەنگی ئەناهیتا،٢٠١٣). لەم خشتەیەی خوارەوەدا تەواوی شیعری (دڵی من) دەنوسینەوە و بڕگەو تەفعیلەکانی دیاری دەکەین هەر بڕگەیەک لەناو خانەیەک دادەنێن کە بەرامبەربێت لە گەڵ درێژی یاخود کورتی بڕگەکەو هاوکات بەرامبەریش بێت لەگەڵ وشەی تەفعیلەکە و ژماری بڕگەکەدا بۆ بڕگەی درێژ هێمای – دادەنێینو بۆ کورت Uدادەنێین.

مف	عو	ل	م	فا	عی	ل	م	فا	عی	ل	ف	عو	لن
-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-
١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠	١١	١٢	١٣	١٤
لەو	ڕۆ	ژە	وە	ڕۆ	یش	تو	وە	تۆ	را	وە	د	ڵی	من
هەر	چەند	ئە	گە	ڕێم	بێ	سە	ر و	شوێن	ما	وە	د	ڵی	من
ئا	خۆ	بە	چ	شا	خێ	کە	وە	گیر	سا	وە	د	ڵی	من
یا	خۆ	بە	چ	دا	خێ	کە	وە	سوو	تا	وە	د	ڵی	من
ئەو	هەم	دە	می	غەم	خوا	ر و	نە	دی	می	م	نە	یا	ڕەب
ئەو	مەح	رە	می	ئەس	را	ر و	قە	دی	می	م	نە	یا	ڕەب

ئەو	گەو	هە	ری	شەە	وا	ر و	یە	تی	می	م	نە	یا	ڕەب
کەو	تۆ	تە	چ	بەح	ڕێ	کە	وە	خن	کا	وە	د	ڵی	من
مەج	نوو	نی	دوو	گی	سوو	یی	چ	لەی	لا	یە	کە	ئا	خۆ
یا	وا	می	قی	جا	دوو	یی	چ	عەز	را	یە	کە	ئا	خۆ
دێ	وا	نە	یی	ئا	هوو	یی	چ	سەح	را	یە	کە	ئا	خۆ
کام	چیهـ	ڕە	پە	ری	دی	وە	کە	تر	سا	وە	د	ڵی	من
ئەت	لێ	تە	وە	گا	هێ	بە	خە	یا	ڵی	خە	ت و	خا	ڵی
ئەخ	لێ	تە	وە	گا	هێ	بە	چ	رای	شەو	قی	جە	ما	ڵی
نا	زا	نی	ئە	گەر	چۆ	نە	بە	دەس	دەر	دە	وە	حا	ڵی
وەک	پوو	شو	پە	ڵا	شێ	کە	بە	دەم	با	وە	د	ڵی	من
لەو	چۆ	ڵو	ب	یا	با	نە	ئە	بێ	یا	وە	ری	کێ	بێ
یا	بەو	کە	ژ و	کێ	وا	نە	وە	سەو	دا	سە	ری	کێ	بێ
یا	لەت	لە	تو	ئەف	گا	ری	مو	ژەی	خەن	جە	ری	کێ	بێ
چۆن	ما	وە	لە	سەد	لا	وە	کە	کوژ	را	وە	د	ڵی	من
بۆ	چی	نە	ڕ	ژێ	سەی	لی	س	روش	کم	وە	کوو	با	ران
بۆ	چی	وە	کو	یا	قووب	نە	ب	مە	شوهـ	ڕە	یی	شا	ران
لەو	یو	س	فە	پر	سیو	مە	لە	بێ	گا	نە	وو	یا	ران
هەر	گیز	نی	یە	سۆ	را	غی	لە	هیچ	لا	وە	د	ڵی	من
بۆ	خۆ	یی	ب	گریم	یا	نە	فە	سی	پەر	دە	د	ڕا	وی
یا	بۆ	ج	گە	ری	کون	کو	ن و	سەد	پا	ڕە	ک	را	وی
چی	کر	دو	وە	یا	ڕەب،	کە	خەو	خ	وار	د	ن و	ئا	وی
دا	یم	غە	م و	بی	دا	ر	ی و	خوێ	نا	وە	د	ڵی	من
چ ب	کەم،	چ	ب	ڵێم	، بۆ	د	ڵە	کەم	کا	ری	یە	دەر	دم
شا	هێ	دی	م	نن	موو	یی	س	پی و	چیهـ	ڕە	یی	زەر	دم
خۆ	ڕا	یی	نی	یە	نا	ڵە	یی	گەر	م و	دە	می	سەر	دم
هەڵ	بەت	بە	بە	ڵا	یێ	کە	وە	ئا	ڵا	وە	د	ڵی	من
ئەو	سی	نە	لە	غەش	خا	ڵی	یە،	ئەو	بێ	ڕ	قو	کی	نە
ئەو	خا	دی	می	شەر	عی	نە	بە	ویو	میل	لە	تو	دی	نە
مەع	لووم	چو	وە	بۆ	خز	مە	تی	سا	لا	ری	مە	دی	نە
وام	زا	نی	کە	فەو	تا	وە	، نە	فەو	تا	وە	د	ڵی	من
قور	با	نی	کە	سێ	بم	کە	بە	قور	با	نی	نە	بی	بێ
وەک	بەن	دە	سە	گی	دەر	گە	هی	شا	هی	عە	ڕە	بی	بێ

هەواڵنامەی کتێب

شا	هی	عە	رە	بی	یەع	نی	قو	ڕەی	شی	نە	سە	بی	بێ
جەر	گی	بە	دو	ئەب	ڕۆی	ئە	وە	جن	را	وە	د	ڵی	من
زا	تێ	کی	وە	های	گر	تو	وە	ڕۆ	حم	بە	فی	دای	ئەو
شا	هان	شە	و و	ڕۆژ	دێ	نە	قە	دەم	بۆ	سی	گە	دای	ئەو
بێ	خود	مە	بە	ئی	تر	بە	ئو	مێ	د و	بە	تە	مای	ئەو
نا	یێ	تە	وە	لات	گەر	سە	ری	دا	نا	وە	د	ڵی	من

وەک دەبینین کێشەکە بەتەواوی دروستەو هیچ لەنگیەکی تێدا نییە جگە لە چەند وشەیەک کە پێدەچێت هەڵەی ڕێنوسی بێت بەڵام ئێمە بۆ جوانکاری شیعرەکە لامان بردوون وەک چوارینەی (سێیەم) لە وشەکانی (لەیلاییێکە، عەزراییێکە، سەحراییێکە) کە نیشانەی نەناسروێکە بە (ییک) نوسراوە کە لەنگی لەکێشە دروست دەکات بەڵام ئەگەر بیکەینەوە بە (یەکە) کێشەکە بەتەواوی دروست دەبێت. یاخود (ویسف) کە کراوە بە (وێسف) کە ئەویش لەنگی دروستدەکات.

٢:- سەروا:

سەروا بریتییە لەچەند دەنگێک یاخود چەند پیتێک کەلەکۆتای دێڕی شیعریدا دووبارە دەبنەوە،بەواتایەکی دی سەروا چوون یەک کردنی چەند دەنگێکە لەکۆتایی دێڕەکاندا کە مۆسیقایەکی تایبەتی بە شیعر دەبەخشێت،سەروا هەمیشە لە نیوە دێڕی دووەمدا یاخود لە کۆتا دێڕی کۆپلەدا دێت«بریتیە لەدەنگێک یاخود کۆمەڵە دەنگێک کە لەکۆتایی هەموو دێڕێکدا یان دوو نیوە دێڕدا یاخود کۆپلەیاکدا دووبارەدەبێتەوە و ئاوازو مۆسیقایەکی جوان دەبەخشێتە سەرجەم شیعرەکە»(مستەفا،٢٠٠٩:ل١١٨).هەروەها عەزیز گەردی لە بارەی سەرواوە دەڵێت«سەروا لەسەر یەکبوونی یەک یان چەند دەنگێک،واتە دووبارەبوونەوەی دەنگە لێکچووەکان لە مەدای زەمەنی تایبەتدا درووستبووە ئەم دووبارەبوونەوەیە لەگەڵ رەگەزی جۆراوجۆری بەیەکەوەبایی و تریە دروستدەکەن لەوکاتەدا قسە وەکو ئاوی ڕەوان دەڕوا بەدارشتنی ساناو وشەی ناسکی وا کە ڕستەو دێڕەکانی هۆنراوەکە کارێکی وا لە دڵ بکەن کە بەشتی تر نەکرێ»(گەردی،١٩٩٩:ل٣٢). هەروەها

د.ابراهیم ئەنیس لەبارەی سەرواوە دەڵێت«سەروا هیچ نییە جگە لە دووبارەبوونەوەی چەند دەنگێک لە کۆتای دێڕو بەیتەکانی قەسیدەدا وە دووبارەبوونەویان کە دەبێتە بەشێکی گرنگی مۆسیقای شیعری ،وەکو وەستانی مۆسیقی کە گوێگر چاوەڕێی دووبارەکردنەوەی دەکات ئەم دووبارەبونەوەیە چێژ بەخش دەبێت کە بەر گوێ دەکەوێت لە کاتێکی ڕێکخراودا»(انیس،١٩٥٢:ل٢٤٤). کەواتە سەروا هەموو ئەو دەنگە دووبارانەن کە لە کۆتایی دێڕو کۆپلەکاندا دووبارە دەبنەوە کە بە پێی بەکارهێنانیان جۆروو شێوازی زۆرە بەڵام ئێمە تەنیا جۆری ئەو سەروایە دیاری دەکەین کە شیعری (دڵی من)ی لەسەر هەڵچنراوە.هۆنراوەکەی بێخود چواینەیە واتە لە چوار نیوە دێڕ پێک دێت،چوارینەی یەکەم هەر چوار نیووە دێڕەکەی لەسەر یەک سەروایە و باقی چوارینەکانی تر نیوە دێڕی یەکەم و دووەم و سێیەم یەک سەروایان هەیە و چوارەم لەگەڵ چوارەم دێڕی تەواوی هۆنراوەکەدا یەک سەروای هەیە کە چوارینەی سەرەتای موسەرڕەعی پێدەگوترێت وەک:

AAAA،BBBA,CCCA,DDDA,EEEA

ئێمە هەوڵدەدەین وشەی سەرواکان و ڕەوی و پێش ڕەوی و پاش ڕەویەکان هەموویان دیاری بکەین سەرەتا چوارینەی یەکەم و نیوە دێڕی چوارەمی هەموو هۆنراوەکە وەردەگرین پاشان نیوەدێڕی یەکەم و دووەم و سێیەمی هەموو هۆنراوەکە بەدوی یەکدا وەردەگرین و دیاریان دەکەین.

لەو ڕۆژەوە ڕۆیشتووە تۆراوە دڵی من
هەرچەند ئەگەڕێم بێ سەر و شوێن ماوە دڵی من
ئاخۆ بە چ شاخێکەوە گیرساوە دڵی من
یا خۆ بە چ داخێکەوە سووتاوە دڵی من

ئەو هەمدەمی غەمخوار و نەدیمی منە یا ڕەب
ئەو مەحرەمی ئەسرار و قەدیمی منە یا ڕەب
ئەو گەوهەری شەهوار و یەتیمی منە یا ڕەب
کەوتۆتە چ بەحرێکەوە، خنکاوە دڵی من

ئەگەر سەرنجی چوارینەی یەکەم بدەین دەبینین وشەی سەروا پێکهاتووە لە هەریەک لە(تۆراوە، ماوە، گیرساوە، سووتاوە).

ڕەوی: (دوا پیتی بنجی وشەکەیە) بریتییە لە (و) ئەم پیتە لە چوارینەی یەکەم و تەواوی چوارەم نیوە دێڕی هۆنراوەکەدە دووبارە بۆتەوە وەکوو ڕەوی بەبێ ئەوەی هیچ لەنگیەکی تێ کەوتبێت،کە هەموو وشەکان ئەمانەن(تۆراوە، ماوە، گیرساوە، سووتاوە،خنکاوە،ترساوە،باوە،کوژراوە،لاوە،خوێناوە،ئالاوە،فەوتاوە،جنراوە،داناوە).

پێش ڕەوی: پیتی پێش (و) کە بریتییە لە (ا) بزوێنی درێژ لە چوارینەی یەکەم و نیوە دێڕی چوارەمی هەموو هۆنراوەکەدا دووبارە بۆتەوە.

پاش ڕەوی(ڕەدیف): دوو دەرکەوتنی هەیە:

یەکەم: پیت بریتییە لە پیتی (ە) بزوێنی کورت کە لەدوای هەموو ڕەویەکانەوە دووبارە بۆتەوە.

دووەم: گرێ بریتییە لە گرێی (دڵی من) لە چوارینەی یەکەم و نیوە دێڕی چوارەمی هەموو هۆنراوەکەدا دووبارە بۆتەوە.

لە چوارینەی دووەمدا وشەی سەروا بریتین لە(نەدیمی،قەدیمی ،یەتیمی) کە ڕەوی پیتی (م)ەو پێش ڕەوی پیتی (ی) ەو پاش ڕەوی پیتی (ی) و گرێی (منە یاڕەب)ە.

لە چوارینەی سێیەمدا وشەی سەروا (لەیلایەکە،عەزرایەکە سەحرایەکە) کە ڕەوی پیتی (ا)بزوێنی درێژە و پاش ڕەویش نیشانەی نەناسراوی (ەکە) و وشەی (ئاخۆ)یەلە چوارینەی چوارەمدا وشەی سەروا (خاڵی ،جەماڵی، حاڵی) ڕەوی پیتی (ڵ)ە و پێش ڕەوی بزوێنی درێژە. لە چوارینەی پێنجەمدا وشەی سەروا (یاوەری، سەوداسەری، خەنجەری) ڕەوی پیتی (ر)ە پێش ڕەوی بزوێنی کورتەو پاش ڕەوی پیتی (ی) و (کێ بێ) یە. لە چوارینەی شەشەمدا وشەی سەروا (باران ،شاران ،یاران) لەم وشانەدا شار ،یار نیشانەی کۆی (ان)یان وەرگرتووە بەڵام باران خۆی وشەیەکی سەربەخۆیە بۆیە ناتوانین بڵێین ڕەوی تەنیا پیتی (ر) واباشترە ڕەوی بە هەموو پیتەکانی (اران) دابنێین.لە چوارینەی حەوتەمدا وشەی سەروا (پەردەدڕاوی ، پارەکراوی ، ئاوی) ڕەوی پیتی (و)ە پێش ڕەوی پیتی بزوێنی درێژە و پاش ڕەوی پیتی (ی)یە.لە چوارینەی هەشتەم وشەی سەروا (دەردم ،زەردم ،سەردم) ڕەوی پیتەکانی (رد)ەو پێش ڕەوی بزوێنی کورتەو پاش ڕەوی جێناوی لکاوی (م)ە.لە چوارینەی نۆیەمدا وشەی سەروا (کینە ، دینە ،مەدینە) ڕەوی پیتی (ن) و پێش ڕەوی پیتی (ی)پاش ڕەوی پیتی بزوێنی کورتە.لە چوارینەی دەیەمدا وشەی سەروا (نەبی، عەرەبی، نەسەبی) ڕەوی پیتەکانی (ەبی) یە پاش ڕەوی وشەی (بێ)یە.لە چوارینەی یازدەیەمدا وشەی سەروا (فیدای ، گەدای ، تەمای) ڕەوی پیتی (ا) یەو پاش ڕەوی پیتی (ی) جێناوی سەربەخۆی (ئەو)ە.جگە لە سەروای کۆتایی سەروای ناوەکیشی بە کارهێناوە بە تایبەتی لە دوو چوارینەدا کە بەڕاستی لەو جۆرە شیعرە لە ئەدەبیاتی کوردیدا دەگمەنە،

ئەو	هەمدەمی	غەمخوار	و نەدیمی	منە یا ڕەب
ئەو	مەحرەمی	ئەسرار	و قەدیمی	منە یا ڕەب
ئەو	گەوهەری	شەهوار	و یەتیمی	منە یا ڕەب

لەم سێ نیوە دێڕەدا ئەگەر ورد بینەوە هەموو وشەکان جگە لە(گەوهەر) کە بریا وشەیەکی وەکو (سەرجەم)ی بەکار دەهێنا هەموو وشەکانی دی هاو ڕیتم و هاو ئاواز و هاو کێشو هاو سەروان بەتایبەت لە وشەکانی (نەدیم ،قەدیم ،یەتیم) تەنیا پیتی یەکەمی وشەکان گۆڕدراون،ئەمەش ئاماژەیە بە زمان زانی و مێشک دەوڵەمەندی لە فەرنگی زماندا.

مەجنوونی دوو	گیسوویی	چ لەیلاییکە	ئاخۆ
یا واميقی	جادوویی	چ عەزراییکە	ئاخۆ
دێوانەیی	ئاهوویی	چ سەحراییکە	ئاخۆ

بەهەمان شێوە ئەو وشانەی دیاریمان کردون هاو ئاوازو هاو کێش و هاو سەروان.

تەوەری دووەم:
مۆسیقای ناوەوە:

بریتیە لە ڕێکخستنی ورد و دڵگیری وشەو دەنگەکان بەهۆی دووبارەکردنەوەو پاش و پێشخستنی وشەو دەنگەکان «مۆسیقای ناوەوەی شیعرخۆی لە ڕێکخستنی وردو جوانی وشەکانی ناو دێڕە شیعر و پاش و پێش کردنیان دووبارەکردنەوەیاندا دەردەخات بەمەش ئاوازێکی ڕەوان بە شیعرەکە دەبەخشێ»(مستەفا،٢٠٠٩:ل١٣٠). بێخودی شاعیر زۆر بە وردی مۆسیقای ناوەوەی بەکار هێناوە کە جوانیەکی لە ڕادە بەدەری بە شیعرەکە بەخشیووە کە هەموو وشەکانی وەستایانە هەڵچنیووە هەوڵدەدەین دانە دانەیە لایەنە جوانیەکەیان بخەینە ڕوو.

دووبارە کردنەوەی دەنگ لە باری ئاسۆیدا:

دووبارەبوونەوەی چەند جارەی دەنگێکە لەناو نیوەدێڕێکدا لەسەر ئاستی ئاسۆیی.
لەم نیوەدێڕانەدا ئەو دەنگانە دیاری دەکەین کە بەشێوەی ئاسۆی دووبارە بوونەتەوە.

لــەو ڕۆژەوە ڕۆیــشــتــووە تــۆراوە دڵــی من

(دووبارەبوونەوەی دەنگی (وە) سێ جار)

وەك بەندە سەگی دەرگەهی شاهی عەرەبی بێ

(دووبارە بوونەوەی دەنگی (ی) چوار جار)

شاهـی عـەرەبـی یەعنی قورەیشی نـەسەبی بێ

(دووبارە بوونەوەی دەنگی (ی) پێنج جار)

چ بـکـەم چ بـڵێم بـۆ دڵـەکـەم کـاریـیـە دەردم

(دووبارە بوونەوەی جێناوی لکاوی (م) چوارجار)

شاهێدی منن موویی سپی و چیهرەیی زەردم

(دووبارە بوونەوەی دەنگی(ی) چوار جار)

لەم نیوە دێڕانەدا ئەو دەنگوو پیتانە دووبارە بوونەتەوە مۆسیقایەکی جوانیان بە دێڕەکان داوەو هەمووشیان کەوتوونەتە کۆتایی وشەکان ئەمیش ئاوازەکەی ڕەوانترو خۆشتر کردووە.

دووبارە کردنەوەی دەنگ لە باری ستوونیدا:

واتە ئەو دەنگانەی کە بەشێوەی ستوونی لە نیوە دێڕەکاندا لەڕاست یەکدا دێن:

ئەو هەمدەمی غەمخوار و نەدیمی منە یا ڕەب
ئەو مەحرەمی ئەسرار و قەدیمی منە یا ڕەب
ئەو گەوهەری شەهوار و یەتیمی منە یا ڕەب

دووبارە بوونەوەی پیتەکانی(ەمی) لەهەرسێ نیوەو دێڕەکەداو لە وشەی یەکەمدا،دووبارەبوونەوەی (ار) لە وشەی دووەمی هەرسێ نیوەو دێڕەکەدا،هەروەها دووبارە بوونەوەی (یمی) لە وشەی سێیەمی هەرسێ نیوە دێڕەکەدا،هەموو ئەمانە هەموو ڕێکیەکی ناوازەی بە شیعرەکە داوە.

مەجنوونی دوو گیسوویی چ لەیلایێکە ئاخۆ
یـا وامـیـقـی جـادوویـی چ عـەزرایـێـکـە ئاخۆ
دێـوانـەیـی ئـاهـوویـی چ سـەحـرایـێـکە ئاخۆ

لـەو چـۆڵ و بیابانە ئـەبێ یـاوەری کێ بێ
یا بـەو کـەژ و کێوانەوە سـەوداسـەری کێ بێ
یا لەت لەت و ئەفگاری موژەی خەنجەری کێ بێ

دووبارە بوونەوەی هەموو ئەو وشانەی دەستنیشانمان کردون لە ڕاستی یەکتر بەشێوەیەکی ستوونی بێگومان مۆسیقای ناوەوەی شیعرەکەی جوانتر کردووە.

دووبارە بوونەوەی وشە لە باری ئاسۆیدا:

دووبارە کردنەوەی وشەیە لە یەک نیوەدێڕدا.

چ بکەم چ بڵێم بۆ دڵەکەم کارییە دەردم

دووبارە بوونەوەی پەیڤی پرسی (چ)

ئەو سینە لەغەش خاڵییە ئەو بێ ڕق و قینە

دووبارە بوونەوەی جێناوی سەربەخۆی (ئەو)

قوربانی کەسێ بم کە بە قوربانی نەبێ بێ

دووبارە بوونەوەی وشەی (قوربانی)

دووبارە بوونەوەی وشە لەباری ستوونیدا:

واتە دوو بارە بوونەوەی وشەیەک لە دوونیوە دێڕ یان سێ نیوە دێڕدا لە ڕاستی یەکتریدا جگە لە گرێی (دڵی من) کە چواردە جار لە تەواوی شیعرەکەدا هاتووە ئەم وشانەی تریش هەن:

ئەو هەمدەمی غەمخوار و نەدیمی منە یا ڕەب
ئەو مەحرەمی ئەسرار و قەدیمی منە یا ڕەب
ئەو گەوهەری شەهوار و یەتیمی منە یا ڕەب

جێناوی سەربەخۆی (ئەو) لە هەرسێ نیوەدێڕەکەداو لەسەرەتای ڕستەوە دووبارەبۆتەوە، (منە یارەب) بە پێچەوانەوە لەکۆتایی هەرسێ نیوە دێڕەکەدا دووبارە بۆتەوە.

مەجنوونی دوو گیسوویی چ لەیلاییکە ئاخۆ
یا وامیقی جادوویی چ عەزراییکە ئاخۆ
دێوانەیی ئاهوویی چ سەحراییکە ئاخۆ

پەیڤی پرسی (چ) سێ جار لەدوای وشەی دووەمی هەرسێ نیوەدێڕەکەوە هاتووە،(ئاخۆ) لە کۆتایی نیوە دێڕەکانەوە دووبارە بۆتەوە.

لەو چۆڵ و بیابانە ئەبێ یاوەری کێ بێ
یا بەو کەژ و کێوانەوە سەوداسەری کێ بێ
یا لەت لەت و ئەفگاری موژەی خەنجەری کێ بێ

بۆ چی نەرژێ سەیلی سروشکم وەکوو باران
بۆ چی وەکوو یەعقووب نەبمە شوهرەیی شاران

ئەو سینە لە غەش خاڵییە، ئەو بێ ڕق و کینە
ئەو خادیمی شەرعی نەبەوی و میللەت و دینە
وەك بەندە سەگی دەرگەهی شاهی عەرەبی بێ
شاهی عەرەبی یەعنی قوڕەیشی نەسەبی بێ

زاتێکی وەهای گرتووە ڕۆحم بە فیدای ئەو
شاهان شەو و ڕۆژ دێنە قەدەمبۆسی گەدای ئەو
بێخود مەبە ئیتر بە ئومێد و بە تەمای ئەو

هەموو ئەو پیت و وشانەی دەستنیشانمان کردوون بەشێوەی ستوونی لە نیوە دێڕەکاندا دووبارە بوونەتەوە.

تەوەرەی سێیەم:
هونەرەکانی جوانکاری لە هۆنراوەکە

لە جوانکاریدا مەبەستمان ئەو هونەرانەی جوانکارییە کە لە زانستی ڕەوانبێژیدا هەن کە لە دوو ئاستدا دەردەکەون.

یەکەم: جوانکاری وشەیی:
هەموو ئەو جوانکاریانە دەگرێتەوە کە لە چوارچێوەی وشەدا دەکرێت.

ڕەگەزدۆزی:
یەکێکە لەو دیاردانەی کە لەپێکهێنانی مۆسیقای ناوەوە ڕۆڵی هەیە.«بریتییە لەبوونی دوو وشە لە دەربڕیندا لێکچووبن و لەواتادا جیاواز بن»(عەبدوڵڵا،٢٠١٢:ل١٣).
ڕەگەز دۆزی تەواو و ناتەواومان هەیە کە ناتەواو (٦) جۆرە تەنیا ئاماژە بەوانە دەکەین کە لەم شیعرەدا بەرجەستەن.لە سەرجەمی هەڵبەستەکەدا ڕەگەزدۆزی تەواوی تێدا نییە.
ڕەگەز دۆزی ناتەواوی جودا:بریتیە لە دوو وشە کە ژمارەو شێوەی ڕیزبوونی پیتەکانی وەک یەک بێت تەنیا لە یەک پیتدا لە یەک جیاواز بن.

ئاخۆ بە چ شاخێکەوە گیرساوە دڵی من
یا خۆ بە چ داخێکەوە سووتاوە دڵی من

ڕەگەزدۆزی ناتەواوی جودا لە نێوان وشەی (شاخێکەوە،داخێکەوە)دا هەیە لە پیتی (ش،د) جیاوازن.

ئەو هەمدەمی غەمخوار و نەدیمی منە یا ڕەب
ئەو مەحرەمی ئەسرار و قەدیمی منە یا ڕەب
ئەو گەوهەری شەهوار و یەتیمی منە یا ڕەب

لەوشەکانی (نەدیمی،قەدیمی،یەتیمی) ڕەگەزدۆزی

ناتەواوی جودا هەیە تەنیا لەپیتی (ن،ق،ی) جیاوازن.

ئەتلێتەوە گاهێ بە خەیاڵی خەت و خاڵی
ئەخولێتەوە گاهێ بە چرای شەوقی جەماڵی
نازانی ئەگەر چۆنە بەدەس دەردەوە حاڵی

وشەکانی (خاڵی،حاڵی)تەنیا لە پیتی (خ،ح) جیاوازن.

بۆ چی نەڕژێ سەیلی سروشکم وەکوو باران
بۆ چی وەکوو یەعقووب نەبمە شوهرەیی شاران
لەو یوسفە پرسیومە لە بێگانە و یاران

(باران،شاران،یاران)تەنیا لە پیتی یەکەمدا جیاوازن.

چ بکەم، چ بڵێم، بۆ دڵەکەم کارییە دەردم
شاهێدی منن مووییە سپی و چیهرەیی زەردم
خۆڕایی نییە ناڵەیی گەرم و دەمی سەردم

(دەردم،زەردم،ســـەردم) تەنیا لە لە یەکەم پیتا جیاوازن.

ڕەگەز دۆزی ناتەواوی زیاد:- بریتییە لە بوونی دوو وشە کە ژمارەی پیتی وشەیەکیان لەویتر زیاتر بێت بە یەک پیت.«بریتییە لەو ڕەگەز دۆزییەی کە دوو وشەکانی لە جۆر و شێوە ڕیزبوونی پیتەکانیان یەکبن ،بەڵام ژمارەی پیتەکانیان ئەوەندەی یەکتر نەبن» (عەبدوڵڵا،٢٠١٢:ل٢٣).

ئەو خادیمی شەرعی نەبەوی و میللەت و دینە
مەعلووم چووە بۆ خزمەتی ساڵاری مەدینە

ڕیگەزدۆزی ناتەواوی زیاد هەیە لە نێوان وشەکانی (دینە،مەدینە) وشەی دووەم تەنیا (مە)ی زیاترە

قوربانی کەسێ بم کە بە قوربانی نەبێ بێ
وەك بەندە سەگی دەرگەهی شاهی عەرەبی بێ
شاهی عەرەبی یەعنی قورەیشی نەسەبی بێ

(نەبێ بێ،نەسەبی بێ) تەنیا وشەی دووەم دەنگی (سە)ی زیاترە.

ڕەگەز دۆزی ناتەواوی هاوکێشی: بوونی دوو وشە یان زیاترە ئەگەرچی پیتەکانیان لەگەڵ یەک جیاوازە بەڵام لەسەر هەمان کێشن.واتە ئەگەر وشەی یەکەم لە سێ بڕگەی (کورت+درێژ+کورت) وشەکەی تریش دەبێت هەمان شت بێت،مەرجی سەرەکی دووبارەبوونەوەی پیتە بزوێنەکانە.

ئەو هەمدەمی غەمخوار و نەدیمی منە یا ڕەب
ئەو مەحرەمی ئەسرار و قەدیمی منە یا ڕەب
ئەو گەوهەری شەهوار و یەتیمی منە یا ڕەب

(غەمخوار، ئەسرار، شەهوار) هاوکێشن(نەدیمی، یەتیمی، قەدیمی) ڕەگەزدۆزی ناتەواوی هاوکێشن.

هێنانەوە(دووا بۆ سەر):
ئەم هونەرەش سێ جۆرە ئێمە تەنیا باس لەوە دەکەین کە لەم شیعرەدا بەرجەستەیەکە ئەویش بریتییە لەو هونەرەی«دوا وشەی کۆتایی دێڕی شیعری وەک وشەی نیوەی دێڕی یەکەم بێ» (گەردی،٢٠١٣:٢٦٧).

وەك بەندە سەگی دەرگەهی شاهی عەرەبی بێ
شاهی عەرەبی یەعنی قورەیشی نەسەبی بێ
هاوسەر یاخود موتریف(المطرف)

بریتیە لە دوو وشەی کۆتایی نیوەدێڕەکان کە هاوسەروابن بەڵام هاوکێش نەبن«بریتییە لە ڕێکەوتنی نێوان دوو وشە کەلەڕووی پیتی سەرواوە هاوسەروابن،بەڵام هاوکێش نەبن» (فەرحان،٢٠١٧:ل١٣٩).

ئەتلێتەوە گاهێ بە خەیاڵی خەت و خاڵی
ئەخولێتەوە گاهێ بە چرای شەوقی جەماڵی

وشەکانی (خاڵی ، جەماڵی) هاو سەروان بەڵام هاو کێش نین.

تەتریز(التطریز):
بریتییە لەدووبارە بوونەوەی چەند وشەیەکی هاوکێش و هاو سەروا کە لە دوو دێڕ یاخود زیاتری هۆنراوەیەکداو لە هەمان شوێن دووبارە ببنەوە«بریتییە لە بوونی چەند وشەیەکی هاوکێش کەلەچەند دێڕێکی بەدوای یەکدا هاتووی هۆنراوەدا هاتبێت»(فەرحان،٢٠١٧:ل١٤١).
لەم چوارینەیەدا سەرجەم چوارەم نیوەدێڕەکان هونەری تەتریزیان تێدایە.

لەو ڕۆژەوە ڕۆیشتووە تۆراوە دڵی من
هەرچەند ئەگەڕێم بێ سەر و شوێن ماوە دڵی من
ئاخۆ بە چ شاخێکەوە گیرساوە دڵی من
یا خۆ بە چ داخێکەوە سووتاوە دڵی من
کەوتۆتە چ بەحرێکەوە، خنکاوە دڵی من
کام چیهرەپەری دیوە کە ترساوە دڵی من
وەك پووش و پەلاشێکە بەدەم باوە دڵی من
چۆن ماوە لە سەد لاوە کوژراوە دڵی من
هەرگیز نییە سۆراغی لە هیچ لاوە دڵی من
دایم غەم و بیداری و خوێناوە دڵی من
هەڵبەت بە بەلایێکەوە ئالاوە دڵی من
وام زانی کە فەوتاوە، نەفەوتاوە دڵی من
جەرگی بە دوو ئەبرۆی ئەوە جنراوە دڵی من
نایێتەوە لات گەر سەری داناوە دڵی من

هەریەک لە وشەکانی (تۆراوە، ماوە، گیرساوە ،سووتاوە،خنکاوە،ترساوە،دەم باوە،کوژراوە،هیچ لاوە،خوێن اوە،ئالاوە،فەوتاوە،جنراوە،داناوە)هەموو هاو کێش و هاو سەرواشن،ئەمەش توانای شاعیرە کە ئەو وشانە بەو جۆرە هەڵدەبژێرێت.

گێرانەوە:
یەکێکی ترە لە هونەرەکانی مۆسیقای ناوەوەو لە هەمان کاتیشدا جوانکاری وشەییە«بریتییە لە بەکارهێنانی چەندجارەی وشەیەک یان دەستەواژەیەک بەو مەرجەی هەرجارەی لەپاڵ شتێکەوە بێت»(عەبدوڵڵا،٢٠١٢:ل٣٤).
گێرانەوەش شێوەی زۆرە بە پێی جۆری وشەو دەستەواژەکە ناوەکەی دەگۆڕێت.

١- گێڕنەوەی هاوەڵناوی پرس.

ئاخۆ بە چ شاخێکەوە گیرساوە دڵی من
یاخود بە چ داخێکەوە سووتاوە دڵی من
کەوتۆتە چ بەحرێکەوە خنکاوە دڵی من
چ بکەم چ بڵێم بۆ دڵەکەم کارییە دەردم

وەک دەبینین هاوەڵناوی پرسی (چ) لە پێنج شوێندا بەکار هاتووە یەک جاریش(چی) بەکارهاتووە بەڵام بەشێوەی جیاواز بەکارهاتووە نەمان نوسیووە.

٢- گێڕانەوەی جێناوی سەربەخۆی (ئەو)

ئەو هەمدەمی غەمخوار و نەدیمی منە یا ڕەب
ئەو مەحرەمی ئەسرار و قەدیمی منە یا ڕەب
ئەو گەوهەری شەهوار و یەتیمی منە یا ڕەب
ئەو سینە لە غەش خالییە، ئەو بێ ڕق و کینە
ئەو خادیمی شەرعی نەبەوی و میللەت و دینە

پێنج جارو لەگەڵ پێنج وشەی جیاوازدا دووبارە بۆتەوە

٣- گێڕانەوەی هەوەڵکاری کاتی (گاهێ)

ئەتلێتەوە گاهێ بە خەیاڵی خەت و خاڵی
ئەخولێتەوە گاهێ بە چرای شەوقی جەماڵی
٤- گێرانەوەی هەوەڵکاری پرسی (بۆچی)
بۆ چی نەڕژێ سەیلی سروشکم وەکوو باران
بۆ چی وەکوو یەعقووب نەبمە شوهرەیی شاران

پەیوەستبوون بە پێویست(لزوم مایلزم):
بریتییە لە دووبارەکردنەوەی پیتێک یان زیاتر لە پیتێکی پێش ڕەوی. لەبەر ئەوەی پێشتر لە بابەتی سەروادا باسمان کردووە دووبارە ناگەڕێینەوە سەری.

دووەم جوانکاری واتایی:
هەموو ئەو جوانکاریانە دەگرێتەوە کە لە چوار چێوەی واتادا ئەنجام دراون
دەستپێکی دڵگیر:
ئەو هونەرەیە کە شاعیر لە دەسپێکی هەڵبەدتەکەیدا

هەولێرنامەی کتێب

واتە نیوەدێڕی یەکەمی رستەو وشەی دڵگیری وا بەکاربهێنێت کە سەرنجی خوێنەر بۆخۆی پەلکێش بکات.

لەو رۆژەوە رۆیشتووە تۆراوە دڵی من
هەرچەند ئەگەڕێم بێ سەر و شوێن ماوە دڵی من

کاتێکە دەسەکەی بە خوێندنەوەی ئەم دەسپێکە یەکسەر سەرنجت ڕا ئەکێشێ کەسێک دڵی خۆی لێ تۆرابێت و لێی ونبووبێت.

دژ یەك:

ئەو هونەرەی ڕەوانبێژییە لە نێوان دوو وشەدا کە پێچەوانەی یەکتری بن لە واتادا ،بەزۆریش پێچەوانەو دژ یەکەکان لە هاوەڵناوەکاندا دەردەکەون«بریتییە لە کۆکردنەوەی دوو وشە ، کە ئەو وشانە لە ڕووی واتاوە دژ و پێچەوانەی یەکتربن»(عەبدوڵلا،٢٠٠٧:ل٢٧١).
وەک بەرز و نزم ،دوور و نزیک ،شیرین و تاڵ، پاک و ناپاک...هتد دژیەکیش دەبێتە دوو بەشەوە

یەکەم: دژیەکی فەرهەنگی: واتا ئەو وشانەی کە خۆیان لە فەرهەنگدا دژوپێچەوانەیان هەیە.

بۆ چی وەکوو یەعقووب نەبمە شوهرەیی شاران
لەو یۆسفە پرسیومە لە بێگانە و یاران

لەم نیووە دێڕەدا وشەی (بێگانە و یاران) دژی یەکن دژیەکێکی فەرهەنگیشن

شاهێدی منن موویی سپی و چیهرەیی زەردم
خۆڕایی نییە ناڵەیی گەرم و دەمی سەردم

بەهەمان شێوە گەرم و سەرد یاخود سارد دژیەکی فەرهەنگین.

زاتێکی وەهای گرتووە رۆحم بە فیدای ئەو
شاهان شەو و رۆژ دێنە قەدەمبۆسی گەدای ئەو

لێرەدا شاهو گەدا دژی یەکن هەریەکەو لە جەمسەرێکن هەرچەندە شاهان بە کۆ هاتووە گەدا بە تاک بەڵام هەر لە ڕووی واتاوە پێچەوانەی یەکن.

دووەم: دژ یەکی نا فەرهەنگی: بریتییە لەو وشانەی کە لە فەرهەنگدا یەک وشەن بەڵام بە هۆی ئامرازەکانی نەرێکردنەوە(نە،مە،نا) دەبنە دژ.

مەعلووم چووە بۆ خزمەتی سالاری مەدینە
وام زانی کە فەوتاوە، نەفەوتاوە دڵی من

وشەی فەوتاو بە هۆی ئامرازی نەرێی (نە)وە کراوە بە نەفەوتاوە کە دژەواتایی دروستکردووە.

پێچە پەخشە(پێچان و کردنەوە):

«ئەوەیە چەندوشەیەک بێنی لە دوایشدا بۆ هەریەکێک لەو وشانە وشەی تریێنی ،پەیوەندی بە وشەکانی بەراییەوە هەبێ بەبێ دەستنیشانکردن،لەبەر ئەوەی گوێگر دەزانێ سەربەم وشەوەیە»(گەردی،٢٠١٣:ل٣٢١). کەواتە هێنانی چەند وشەیەکە لە نیوەدێڕی شیعرێکدا دواتر لەنیوەدێڕی دواتردا چەند وشەیەکی تریێنی کە پەیوەندی واتاییان پێکەوە بێت یاخود بکەرێکبن و کارەکانیان دابنێیی بە بێ ڕوونکردنەوە خوێنەر خۆی تێبگات لە مەبەستەکە.

چی کردووە یا رەب، کە خەو و خواردن و ئاوی
دایم غەم و بیداری و خوێناوە دڵی من

ئەگەر لە نیوەدێڕی یەکەم وردبینەوە وشەکانی (خەو و خواردن و ئاو) لە نیوە دێڕی دووەمیشدا وشەکانی (غەم و بێداری و خوێناو) هەیە کە (خەو و بێداری) و(غەم و خوارد) و (ئاو و خوێناو) پێچە پەخشەیەکی جوانیان دروستکردووە واتە خەوەکەی هەر نەخەوتنە هەمیشە بە ئاگایە خواردنەکەی هەر غەمەو ئاوەکەشی هەر خوێناوە.

تێلنیشان:

بریتییە لە ئاماژەکردن بۆ پەندێک یا بەسەرهاتێک چیرۆکێک یا ڕوداوێک بە چەند وشەیەک بەبێ ئەوەی زانیاری زیاتری لەبارەوە بخاتە ڕوو«لە عەرەبیدا (تەلمیح)ی پێدەگوترێت بریتییە لە ئاماژەدانی شاعیر،بە

ئایەتی قورئانی پیرۆز یا فەرموودەیەک یان پەندێکی پێشینان یا ڕووداوێکی مێژووی گرنگ یان داستانو بەسەرهات و هەرشتێکی تری هاو شێوە،بەڵام بەبێ ئەوەی ئاماژە بۆ شتێک دەکات لەسەری بووەستێ و بەدرێژی باسی بکا بەڵکو هەر بە ئاماژەیەکی خێرا بەسەریاندا تێدەپەڕێت»(عەبدوڵلا، ٢٠١٢ل:١٤٦).

مەجنوونی دوو گیسوویی چ لەیلایێکە ئاخۆ
یا وامیقی جادوویی چ عەزرایێکە ئاخۆ

لەم دوو نیوە دێڕەدا ئاماژە بەدوو حیکایەتی دڵداری لە ناو ڕۆژهەڵاتا کراوە کە ئەویش حیکایەتی (لەیل و مەجنون ، وامیق و عەزرا)یە کە حیکایەتی خۆشەویستینی لە کۆتاییدا بە یەکتر نەگەشتوون.

بۆ چی وەکوو یەعقووب نەبمە شوهرەیی شاران
لەو یۆسفە پرسیومە لە بێگانە و یاران

لە دێڕەشدا ئاماژە بە بەسەرهاتی پێغەمبەران(یەعقوب و یوسف)درووودی خوایان لەسەربێت کراوە کە لە قورئاندا هاتووە و بە باشترین چیرۆک وەسف کراوە.

خۆ هەڵەکردن:

خۆ هەڵەکردن لە کوردیدا هاو واتا یان ناوی تری زۆری هەیە هەمووشی مەبەست لەوەیە کە شاعیر گەمەزمانیەک بکات کە بەرامبەرەکەی وا هەستکات کە هەڵەیە بەڵام لەڕاستیدا شاعیر خۆی بە ئەنقەست ئەو کارە دەکات تاکوو جوانیەکی تر بدات بە شیعرو واتاکەی»بریتییە لە خۆ هەڵەکردنی شاعیر بەرامبەر بە شتێک کە باش دەزانێت ڕاستی ئەو شتە چییە،یان چۆنە، بەڵام بۆ مەبەستی تایبەت بەو شێوەیە خۆی هەڵەدەکات»(عەبدوڵلا،٢٠٠١٣ : ل١٣٥)

لەو ڕۆژەوە ڕۆیشتووە تۆراوە دڵی من
هەرچەند ئەگەڕێم بێ سەر و شوێن ماوە دڵی من
ئاخۆ بە چ شاخێکەوە گیرساوە دڵی من
یا خۆ بە چ داخێکەوە سووتاوە دڵی من

هەر لە دەسپێکی شیعرەکەوە شاعیر والە خوێنەر دەگەیەنێت کە دڵی تۆراوەو ونبووەو نازانێ چی بەسەر هاتووە بە نزیکەیی زۆربەی شیعرەکە هەر گفتوگۆی خۆ هەڵەکردنی شاعیرەو گەڕانە بەدوای دڵی خۆیا دواتر خۆشی ئاماژەی پێدەکات کە دەڵێ: وامزانی فەوتاوە نە فەوتاوە دڵی من کە ئەمەش جوانییەکی بە شیعرەکە بەخشییەوە خوێنەریش لەزەتی زیاتری لێ دەبات.

ڕوونکردنەوە:

بریتیە لەوەی کە شاعیر لە چوارچێوەی دەقەکەیدا خۆی پرسیارێک دەورووژێنێت و دواتر هەر خۆشی وەڵامی پرسیارەکە ڕووندەکاتەوە«بریتییە لەوەی شاعیر یا نووسەر دوای ئەوەی باس لە شتێکی دیاریکراو دەکەن،دواتر پرسیار بۆ شتەکە دروست دەکەن بە وەڵامی پرسیارەکە شتەکە چاکتر ڕووندەکەنەوە»(عەبدوڵلا،٢٠ ٠١٣ل:١٤٢).

لەم هونەری ڕەوان بێژییەدا بێخودی شاعیر زۆری بە کارهێناوە بە جۆرێک نیوەی زیاتری شیعرەکە پرسیارەوە وەڵامەکەشی لە سێ چوارینەکەی کۆتایی شیعرەکەدایە.

مەجنوونی دوو گیسوویی چ لەیلایێکە ئاخۆ
یا وامیقی جادوویی چ عەزرایێکە ئاخۆ
دێوانەیی ئاهوویی چ سەحرایێکە ئاخۆ
کام چیهرەپەری دیوە کە ترساوە دڵی من

لەم چوارینەیەدا سێ جار پەیڤی پرسی (چ) و یەکجاریش(کام) بەکارهاتووە کە هەموشی پرسیارە لەو کەسەی کە دڵی بردووە.

لەو چۆڵ و بیابانە ئەبێ یاوەری کێ بێ
یا بەو کەژ و کێوانەوە سەوداسەری کێ بێ
یا لەت لەت و ئەفگاری موژەی خەنجەری کێ بێ

لەم سێ نیوە دێڕەدا سێ جار پرسیاری ئەو کەسە ئەکات کە دڵی یاوەریەتی سەوداسەریەتی لەت لەتی خەنجەریەتی. بەڵام دواتر خۆی وەڵامی خۆی ئەداتەوەو کەسەکە دیاری ئەکات.

ئەو سینە لە غەش خاڵییە، ئەو بێ ڕق و کینە

ئەو خادیمی شەرعی نەبەوی و میللەت و دینە
مەعلووم چووە بۆ خزمەتی سالاری مەدینە
وام زانی کە فەوتاوە، نەفەوتاوە دڵی من

بەم چوارینەیە وەڵامی هەموو پرسیارەکانی پێشووی ئەداتەوە کە دڵی چووە بۆ خزمەتی پێغەمبەر(س.د) کە شوێنەکەشی لە مەدینەیە کۆمەڵێ وەسفیشی ئەکات و خۆشی ئەگاتە پلەی ئارامی.

ئەنجام

لە کۆتایی باسەکەماندا گەشتین بەم خاڵانە

١- چوارینەی (دڵی من) لە ڕووی کێشەوە بە کێشی عەروزی عەرەبی نوسراوە لەسەر کێشی هەزەجی هەشتی ئەخرەبی مەکفوفی مەحزوفە و چوارەدە بڕگەییە و هیچ لەنگیەکی تێدا نییە.

٢- لە ڕووی سەرواوە بەشێوەیەکی زۆر زانستی سەرواکانی بەکارهێناوە (ڕەوی) و پێش ڕەوی و پاش ڕەویشی هەیەو هیچ لەنگیەکی لەسەرواد نییە

٣- گرنگیەکی زۆر بە مۆسیقای ناوەوی شیعرەکە دراوە بەشێوەیەکی سەنعاتکاری هەموو وشەکان لەجێگەی خۆیان دانراون ئیقاع و ریتمی بابەتەکە بەشێوەیەکی ناوازە هاو ئاوازن.

٤- لە ڕووی بونیادی بیرەوە سەنتەری بیرەکە(دڵی شاعیرە)و هەموو بابەت و بیرەکانی لەڕێگەی بەسەرهاتی دڵیەوە چنییەوە.

٥- تەواوی هەڵبەستەکە تەرخانکراوە بۆ خۆشەویستی و مەدح و سەناو ستایشی پێغەمبەر(س.خ)

٦- لە ڕووی بونیادی جوانکارییەوە چ جوانکاری وشەیی و چ واتای زۆرێک لە هونەرەکانی تێدایە کە دەگمەنە لەچوارینەیەکدا ئەو هەموو هونەرە جێگای بکرێتەوە کە هونەرەکانیش لە ڕووی جوانکاری وشەییەوە بریتین لە (ڕەگەزدۆزی،هێنانەوە،گێرانەوە،هاوسەر،پەیوەستبوون بە پێویست) لە جوانکاری واتایش هەریەک لە هونەرەکانی (دەسپێکی دڵگیر،دژ یەک،پێچەو پەخشە،تێ لنیشان،خۆهەڵەکردن،ڕوونکردنەوە.)ی بەکارهێناوە.

٧- بەهۆی جوانی شیعرەکە لە هەموو ڕوویەکەوە. ناوبانگی شیعرەکە لە شاعیرەکە زۆرترەو کراوە بە گۆرانی و چەندین ئاوازی بۆ دانراوەو چەند شاعیرێکیش لاسایی ئەم شیعرەیان کردۆتەوە.

لیستی سەرچاوەکان

بەزمانی کوردی

١- باڵەکی،یادگار رەسول(٢٠١١) عەرووز وەکو پێوەرێک بۆ ساغکردنەوەی شیعری نالی:هەولێر.چاپخانەی ڕۆشنبیری.

٢- بێ ناو (٢٠٢٠)پێغەمبەر(س.د) و بێخود.
https://m.facebook.com/story.php?storY بەرواری سەردان(٢٠٢٠/١٢/٣١)

٣- بێخود(١٣٨٥)دیوانی شیعر،ساغ کردنەوەی محەمەدی مەلا کەریم:سنە،انتشارات کردستان

٤- بێخود(٢٠١٨)دیوانی شیعر،ساغ کردنەوەی محەمەدی مەلا کەریم،بانە،چاپەمەنی مانگ

٥- سەججادی،عەلائەدین(٢٠١٨) نرخ شناسی :سنە. بڵاوکردنەوەی کوردستان(انتشارات کردستان).

٦- عزیز،هیوا نورالدین(٢٠١٦)عەروزناسی شیعری کلاسیکی کوردی:هەولێر.پەرتوکخانەی سۆران بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە.

٧- عەبدوڵڵا،ئیدریس(٢٠٠٧) هەندێ هونەری جوانکاری لە شیعری (پیرەمێرد)دا،گۆڤاری ئەکادیمی ژمارە (٦). هەولێر.چاپخانەی دەزگای ئاراس.

٨- عەبدوڵڵا،ئیدریس(٢٠١٢)جوانکاری شیعری کلاسیکی کوردی:هەولێر.چاپخانەی هێڤی.

٩- عەبدوڵڵا،ئیدریس(٢٠١٣) کۆ وانەکانی ڕەوانبێژی:هەولێر .چاپخانەی منارە.

١٠- عەبدوڵڵا،ئیدریس(٢٠٢١)دەقناسی ئەدەبی کوردی،چاپی دووەم:هەولێر.چاپخانەی تەفسیر.

١١- گەردی،عەزیز(١٩٩٩) سەروا:هەولێر.چاپخانەی ئاراس.

١٢- گەردی،عەزیز(٢٠١٤) کێشناسی کوردی:ڕانیە.ئارام.

١٣- گەردی،موحسین ئەحمەد مستەفا(٢٠١٣)بەهاری ڕەوانبێژی.هەولێر.چاپخانەی نارین.

١٤- مستەفا،ئاسۆ عومەر (٢٠٠٩) بەها ئیستاتیکیەکانی شیعر: دهۆک.چاپخانەی خانی.

١٥- ئەسوەد،نەوزاد ئەحمەد(٢٠١٥)فەرهەنگی زاراوەکانی ئەدەبو زانستە مرۆڤایەتییەکان،سلێمانی،چاپخانەی تاران. بڵاوکردنەوەی ناوەندی غەزەلنوس.

به زمانی عەرەبی:

١٦- انیس،ابراهیم(١٩٥٢)موسیقی الشعر.مصر:الطبعة الثانیة.مطبعة الجنة البیان العربي.

١٧- ویکیبیدیا (٢٠٢٠)زید بکحارثة، https:/_٪D٪٨A٨D٨٪٩D٪٨AB٪D٪٨A٩ (بەرواری سەردان(٢٠٢١/١٠/٠٢

١٨- یافعي،عفیف الدین(٢٠٢٠)الفراهیدي...اللغوي البارع الزاهد.
ht٪D٪٨AF٪D٨٪٩A-٪D٩٪٨٪٨F/ بەرواری سەردان(٢٠٢٠/١٢/٢٦).

بەزمانی فارسی:

١٩- شمسیا ،سیروس(١٣٨٣) عروض و قافیة.چاپ ١٤.انتشارات دانشگاه پیام نور.

وەرگوهێزکێن هەلبەستا کوردی

چەند دەقێن هەلبەستڤان (ئاوێزان نوری)، وەکو میناك.

هەواڵنامەی کتێب

ئازاد دارتاش

لە چاوی شیعرێکەوە رەسمت دەگرم و ..
دەتخەمە نێو ئەلبومێکی رەنگاو رەنگەوە
تا لە تایفەی گۆڵ بچی و ..
نەچیەوە سەر بەندەیەکی یاخی
لە یاهوی هەناسەیەکیش
ماڵێکت لە تەریقەت بۆ دروست دەکەم
پر بێ لە دەنگی حەزو ..
پر لە زیکری بەختەوەری

"ئاوێزان نوری"

د قادا ئەدەبیاتێن کوردی دا و نەمازە د ڤان سیهـ سالێن بوری دا، هۆزانڤان و چیرۆکنڤیسێن کورد شیاینە ل گۆر دانێن ئەڤێ گاڤێ کارێ خوه یێ ئەدەبی دارێژن و بەرسڤا تەکنیک و ئالاڤێن نوی بدەنڤە و شێوازو تەرزێ نڤیسینا خوه بگۆهرن و بیاڤەکا بەرفرەهتر بدەنە ئاشۆپا خوه و سەرەدەریەکا پۆزتیڤ لگەل وەرگرِی بکەن، نها هەلبەستڤانێن کورد هەنە، ل پەی دانێن تیۆر و خۆیندگەهێن پۆست مۆدێرنێتە رستەیا خوه یا شعری دادرِێژیت و تایتل و دەرازینکێن دی ب شارەزابوون هەلدبژێریت و ئاست و رۆلێ وەرگرِی و پێگەهێ وی د کارێ ئەدەبی دا ب ئاوایەکێ ئەرێنی هەلسەنگینیت و ناهێلیت رامان د قاد و چارچووڤەیەکی دا(هەر چەند یێ بەرفرەهـ بیت) ب مینیت، بنگەهێ هەنێ کارتێکرن ژ ستایلێ دەربرِینێ و شێوازێ گۆتنێ و وێنەیێ شعری و بیرۆکە و تیمەیێن دی کرینە، کار لسەر زمانی کریە و پەیڤ بوویە جەڤەنگ و بەر ب چەندین سەمتان ڤە دچیت، ئەگەر وەکو میناک لسەردەڤێن شیعری یا هەلبەستڤان ئاوێزان نوری باخڤین، دێ سەرهەلی چەند ئالاڤ و گۆهارتنان بین، کو ئاوێزانا هۆزانڤان د هەلبەستێن خوه تەوزیفکرینە، هۆزانڤان د تێکستا هەلبەستی یا ژێر تایتلێ(سەمایەک.. لەو دیوی یاخییبونەوە) دا دبێژیت:

لەم دەڤەرە خنکاوەدا
خەریکە لە حیکمەتی ئاو رادەمێم و ..
خۆم تەسلیمی قەدەری باران دەکەم
تا ئەجەل ببێتە خوناو
بە تەوێڵی ساتە سەرمەستەکانی ئاسماندا شۆربێتەوە
خەریکە ئولفەت بەم نازی عیشقەوە بگرم
تا لە دڵە راوکێی فیراق ببمەوە
خەریکە دەمبە کۆرپەی بەفرو..

هەلبەستڤانێ ب زمانەکێ شعری یێ چر دەربرِین ژ حالەتەکێ خوه یێ دەرۆنی وەکو ژنەکا رۆژهەلاتی کریە، دیارە بۆیەر و رویدان هەبوویە و کارتێکرن ژ ناخێ وێ یا هەلبەستڤان کریە، مە ئەو بۆیەر نەدیتی یە بەلکو ئەو ژی قالا وێ روویدانێ ناکەت، لێ دەربرِینێ ژ باندۆرا وان بۆیەران لسەر دەرۆنێ خوه دکەت، و دەما تێکهەلی جیهانا تێکستێ دبین و خەیالا خوه ئازاد دکەین، دێ هەستەک کەین کو ئەم یێ بۆیەرێ ب چاڤان دبینین، هەر ییێک ژ مە وەکو خۆیندەڤان دێ وەکو خوه بینیت، دێ دیتنێن مە ژ ییێک جودا بن، چونکو ئاوێزانێ سینۆر د نێڤبەرا واقعی و خەیالێ دا شکاندی نە، دەما بۆیەرێ کارتێکرن ژ ناخێ وێ کری، وێ ئەو مژار ب ئاوایەکێ راپۆرتی ژ مەرا ڤەنەگێرایە، بەلکو تێکهەلی خەیالا خوه کریە، د گاڤا ڤەگێرانێ دا، گاڤەک دی چیبوویە، گاڤا وێ یە،گاڤێ هەلبەستی بوونێ یە وێ گاڤێ نەمازەیێن خوه هەنە ژوانا دابرِان لگەل جیهانا هەستپێکری، دەمەکە ژ نەهشی یا بەهرەمندی دەردکەڤیت، هەر وەکو گاستون باشلار دبێژیت(گاڤەگا میتافیزیکی یە)، وەکو چریسکەکێ یە و ب تنگژینێن وێ ڤە هەڤبەندە، زمان ب ئاستەکێ بلّندتر ب کارئینایە، هەلبەت مژداریەک چێ بوویە ود نێڤ رِستەیان دا دەرز و ڤالاتی درۆست بووینە، جۆرێن هەنێ یێ مژداریێ ئاسۆیێن پێشبینیان دشکینیت، خۆینەرێ نەرینێ ژ تێکستێ بێزار دبیت، چونکو ئەو باگراوەندێ ئەپستی و سەربوور لگەل وی ژانرێ ئەدەبی یان ڤی شێوازێ نڤیسینێ نییە، یان یێ فێری تەرزەکێ دی یێ نڤیسینێ بی، تەرزەکێ راپۆرتی و راستەوخۆ، لێ خۆینەر ئەرێنی دێ هەست ب هەبوونا خوه د نێڤ ئاڤاهییێ تێکستێ دا کەت، دێ خەیالا وی ئەکتیڤ کەت، دێ چێژەکێ ژێ وەرگرِیت ژبەرکو دێ لگەل ئەتمسفورمێ کاری تێکهەل بیت.

تایتل بخوه (سەمایەک .. لەو دیوی یاخییبونەوە)، تێکستەکا خەست و تیرە و خۆینەر نەشێت ب هێسانی خوه ژێ ڤەدزیت، پێدڤی ب سەر راوەستیانێ یە، چونکو رستەیەکا سرِنج راکێشە و هەلگرِا چەند ئاماژەیانە، سەما وەکو گۆڤەندەکا ئایینی یا سوفیگەرانە یە، د ئایینێ ئێزدیان دا، سەما گۆڤەندەکا ئایینی یا پیرۆزە و د ریتوالەکێ ئایینی یێن گرِنگ دا و ل لالشا نورانی د جەژن و هەلکەفتێن جودا دا دهێتە کرن، دیسان گەلەک رێچکەیێن سوفی ژ وانا رێچکەیا (مەولەوی) یا مەولانا شێخ جەلال ئەلدینێ رومی، هەمان ریتوال لێ

ب شێوازەک جودا پراکتیزە دکەن و مەبەست ژێ ئەوە مرۆڤ دەستی ژ حەزێن خوە یێن دونیایێ بەردەت تا ب رێیا تێرامان و تێهزرکرنێ و خوە تافیلکرنێ بگەهیتە قوناغا کەمالبوونێ، وەها دبینن سەما گەشتا مرۆڤی یە بەر ب یەزدانی، د ڤێ گۆڤەندا ئایینی دا، دەروێش لدۆر خوە دزڤریت و هندەک ئاخفتن و پەیڤێن نە زەلال دبێژیت، هەر وەکو لگەل خوە دپەیڤین و ل پەی نێرینا سۆفیگەران ئاخڤتنا راست پێدڤی یە ژ دلی بۆ دلی بیت و ل گۆر دیدا ڤەکۆلەران ئەڤ جۆرێ زکرێ سوفی وبیرۆکە یا زڤرینێ، ژ زڤرینا هەسارەیان لدۆر رۆژێ هاتییە وەرگرتن، وەها د هەلبەستێ دا و ب رێیا هەڤبەردانێ د ناڤبەرا تێکستان دا (التعالق بين النصوص)، و ب کارئینانا ئەلێمێنتا میتافوران، تێکست زەنگین بوویە و وەها شیانێن پەیڤێ دپەقن و نیشانەیێن ئاماژەیی ژێ دچن و دکاریت وێنەیەکێ قەشەنگ و دنیایەکا جوان و فرەرامان د هوندری هەڤوکێ دا چێ بکەت، رستەیەکا موکم و خۆدی ستراکچەرەکێ هزری، مینا ئەو تایتلێ وێ هەلبژارتی (سەمایەک .. لەو دیوی یاخیبونەوە)، وەرگر هەر ب خوێندنا تایتلێ دێ هەست کەت هۆزانڤان دێ ب ستایلەکێ نەمازەیی پەیڤیت، ب زمانەکێ بەرۆڤاژییا پێشبینییێن وێ هەلبەستا خوە دارێژیت، چونکو رستە یا کەهی نییە و خۆدی گەلەک رامان و ئاماژەیێن کویرە و ب هێسانی ناڤەرۆکێ خوە رادەستی وێ ناکەت، هەلبەستڤان ناخوازیت گشت نەهێنیان ئاشکرا بکەت، بەلکو دخوازیت تێکهەلیێن وەرگرێ لگەل تێکستێ تێکهەلەیکا هاوسەنگ بیت، پەیوەندیەکا دوو لایەن بیت، لسەر دوو ئاراستەیێن جودا ب رێڤەبچیت(ژ تێکستێ بوو وەرگرێ و ژ وەرگرێ بوو تێکستێ)، وەها دێ وەرگر هەست کەت یێ داخۆاز کرییە ببیتە جەمسەرەکێ کارا د ئاڤاهیێ تێکستێ دا، چونکو بوشایی و دەرز د هەلبەستێ دا هەنە و ئەو دێ کاریت کارێ خوە تێدا بکەت، ئەگەر جارەک دی تەماشەی تایتلێ هەنێ بکەین، دێ بینین ل ناڤبەرا پەیڤا سەما و لە دیوی یاخیبونەوە، دوو خال(..) هاتینە دانان، ئەو خال پتر پەیڤان رامانان هەلدگرن، رامانا وان ئەوە کو هەلبەستڤانێ هندەک گۆتنێن دی هەنە لێ نەگۆتی نە یان هاتینە ژێبرن، یان خۆاستی یە کو بێژیت د نێڤبەرا یاخیبونێ و سەمایێ دا، قوناغەک تژی ڤەگۆهارتنان هەیە، زۆر ئاخڤتن هەنە بێنە گۆتن لێ چ پەیڤ و ئاخڤتن نکارن هەمبەری وی حالەتی بن یان وێ ئەزموونێ بن ئەوا هەلبەستڤان تێدا بوری، لەوما ب رێیا تێرامانان وەرگر دێ کاریت رامانان دەربینیت و سەرهەلی سەربووریێ بیت و وان ڤالاتیان داگریت، دبیت ئەو رامانێن ئەو ڤەدبینیت نیزیکی مەبەستا وێ بیت و دبیت ل گۆر ئەزموونا خوە وێنەیەکێ دی د هشێ وی دا چێببیت.

پشتی هەر دوو خالان رستەیا خوە تەڤاف دکەت(.. لەو دیوی یاخیبونەوە)، یاخیبون ژی رامانێن کویر هەلدگریت، نەمازە کو بەرییا وێ دەستەواژەیا (لەو دیوی) هاتییە رامانێن وێ توخ و کویر تر دکەت، نیشانەیە کو ئەو د لوتکەیا یاخیبوونێ دا بوویە، یاخیبون ئاماژەیە بۆ ئەو رەوش و بارەدوخێن جڤاکی و دەروونی یێ مرۆڤێ کورد نەمازە ژن تێدا دبوریت، یاخیبوون وەکو چەمک ئاماژەیێن نەرازیبوون و رەتکرنەڤێ هەمبێز دکەت، رەتکرنەڤا داب و نەریتێن جڤاکی و نە جێبەجێکرنا فەرمانان، یاخیبون رامانا وێ ئەوە سیستەمەکێ ستەمکار و عەقلەک هوشک و دائێختی هەیە و یێ زال و دەستهەلاتدارە، لێ بەرانبەر ژی دەنگ هەنە و کار دکەن ژبۆی هەلوەشاندنا وی سیستەمی و جارەک دی سیستەمەکێ دی ئاڤابکەن یێ گۆنجایی بیت لگەل ئارمانج و نێرینێن نفشێ تازە، هەلبەستڤانێ باوەری ب روحا یاخیبوونێ نەمایە، هەڤرکی یا لگەل دەوروبەرێ یا بێ ئەنجامە و ئەو نکاریت درێژەهیێ ب وێ هەڤرکییێ بدەت، لێ د هەمان دەم نکاریت خوە لگەل یاسا و پەرەنسیپێن زال بگۆنجینیت، لەوما پەنا بەر ب ژیانا روحانی برییە، ل ڤێرێ بوو مە دیار دبیت هەلبەست یان هەر کارەکێ دی هونەری بینینەکا خەست و نەمازەیی یە بوو کەتواری، هەول ددەت لایەنەکێ ڤەشارتی یێ ژیان و جیهانێ روهن و زەلال بکەت، یان هەلۆێستە و شێوازەکێ ژ شێوازێن دەربرینێ.

هۆزانڤانێ تایتلەکێ بالکێش و هەلگرێ چەندین ئاماژە و کودێن سێمیۆلۆکی ژ تێکستا خوە را هەلبژارتی یە، کار لسەر دەرازینکان کریە و ب هێسانی نە هەلبژارتی یە، لەوما دێ کارین بێژین دەرازینکا

هەنێ مەسجا ییێکێ ژ مە ییێن وەرگرِ را وەشاندی یە، پەیامەکێ هزری و ڤەکری و ییێ پێچایی ب بەرگەکێ هونەری، پەیامێ هەنێ دێ کاریت چەندین خۆیندنان هەمبێز بکەت و ئەمێن وەرگرِ لسەر ییێک رامـان و خۆیندن رێکنەکەڤین.

دایە گیان...
مە پرسە چی دەکەم و لە کوێم
بپرسە بۆ منیان بردو.. لە کوێ هەراجیان کردم
من ئەوەتام لە پشت ئاوێنە شکاوەکانی ئەودیو
خەریکی کۆ کردنەوەی جەستەم لە نێو پارچەکاندا...

(ئاوێنە شکاوەکانی)، ب ڤێ هەڤوکێ رۆمانا (ژنا شەکستی) یا رۆمـان نڤیس و چالاکڤانا چەپا فرەنسی(سیمون دی بوفوار١٩٠٨- ١٩٨٦) هاتیە بیرا من، بیرمەندا هەنێ ب نڤیسین و چالاکی خوە و نەمازە ب کتێبا (رەگەزێ دی) ناڤدار بوو، کتێبا هەنێ ژبۆ فێمینیزما هاوچەرخ وەکو تێکستا دامەزراندنێ دهێتە هژمارتن، رۆمانا هەنێ لدۆر پرسا ژنێ و ئێش و ئازارێن سێ ژنا دنرخینیت، ئاوێزان ژی ب ئاوایەکێ هونەری و زمانەکێ چر و کورت و تێر ژ لایێ سێمانتیکی ڤە، قالا مژار وخەم و ئازارێن ژنێ دکەت، د هەمان دەم دا بهایێ ئەستاتیکی یێ تێکستێ پارێزتی یە، هۆزانڤانێ د پرۆسێسا چێکرنا وێنەیێ شعری دا، تەکەز لسەر تێگەشتن و راڤەکرنا رەوشا جڤاکی و دانێن بابەتی کریە و پاشان بەرژەنگێن وێ رەوشێ د خەیالا خوە دا حەلاندینە و ب هێزا وی ئالاڤی ب فورمەکێ دی دەرئینایە و رستە و وێنەیێ هەلبەستی ژی وەها چێدبیت، هەر وەکو(د. نەوال بن صالح) دبێژیت:) لسەر بنەمایێ دوو پرۆسەیان یا ییێکێ تێگەهشتن(الأدراك Perception)، هوشیارییا مرۆڤی ژ خوە و جیهانێ بگەهیت، یا دوو یێ ژی ئاشۆپگەە(التخیل Imagination)، وەها دێ تێکهەلبونەک د ناڤبەرا راستی یێ و خۆازەیان دا چێبیت. (ب ڤێ تێکهەلبوونێ وێنەیەک د هشێ وەرگرِی درۆست دبیت، لێ نەرەنگڤەدانەکا راستەخۆە یا واقعەکێ دیار، بەلکو دانەرێ ب وێنەیان و هەستەکا

وژدانی و هشەکێ دویربین، دەربڕین ژ باندۆرا روویدانێ کریە وێنەیەک چێکریە و بینین تێدا هەنە و ئەو وێنە رەوانەی مە یێن وەرگر کریە و هەلبەت دێ وێنەیەک د هشێ مە دا ژی بیت، چونکو هۆزانڤانێ هەر پەیڤەک ب مەبەست هەلبژارتیە وەکو میناک دەما گازییا خو ئاراستەی دایکا خو دکەت(دایە گیان)، بنگەهەکێ موکمێ چێکرنا تێکهەلیان و د هەمان دا یێ نەرم و مشت دلێنیی و ئەو دبیتە ستراکتوورێ چێکرنا وێنە و بزاڤتنێن تێکستێ.

ئاوێزانا هەلبەستڤان د تێکستەکا دی دا و یا ژێر تایتلێ (زەمیلەیەک بەختەوەری) دا دبێژیت:

لە چاوی شیعرێکەوە رەسمت دەگرم و ..
دەتخەمە نێو ئەلبومێکی رەنگاو رەنگەوە
تا لە تایفەی گوڵ بچی و ..
نەچیەوە سەر بەندەیەکی یاخی
لە یاهوی هەناسەیەکیش
ماڵێکت لە تەریقەت بۆ دروست دەکەم
پر بێ لە دەنگی حەزو ..
پر لە زیکری بەختەوەری

هەر ل دەسپێکێ وەرە کودەتا لسەر زمانێ کەهی و گوتارکی کریە، لادان د تایتلی دا کرینە (زەمیلەیەک بەختەوەری)، تەم و مژداریەک هەیە، رامان لسەر یێک سەمت سەقامگیر نابیت، لسەر دوولیزیما کومکرنا ناکوکان د یێک قەوارە دا کارێ خو یێ شعری کریە، میکانیزما هەنێ وێنەیەکێ مشت ژ فندبازییا هەلبەستی (المراوغة الشعرية) چێدکەت، دیسان شێوازێ هەنێ تەڤگەرەکا خۆرت د رستەیێ دا دخۆلقینیت و دژبەری نەلڤی و راوەستانێ یە و ناهێلیت رامان لسەر سەمتەکێ سەقامگیر ببیت و ئەڤە ژی وەرگوهێزکەکا هەلبەستی یە، دیتن و شێوازەکێ هزرکرنێ یە و هەلوێستەکە وەردگرێت، هەلبەستڤان د تایتلی دا فرە ئاماژە دا چر دکەت.

زەمبیل تشتەکێ ماتریالی یە لێ یا مشت کری ب تشتەکێ مورالی، ئەگەر گوتبا (زەمیلەیەک لە گوڵ)، دا رستەیەک سادە و دویر ژ پێڤەرێن پوەتیکابوونێ بیت، مرۆڤ د هەلکەفتان دا گوڵا پێشکێشی خۆشتڤیێن خو دکەت، وەها گوڵ دبیتە ئامرازەک ژبۆ چێکرنا بەختەوەری یێ، لێ بەختەوەری هەست و بریارە و ئەو ب خو ئارمانجە، ئەم وی تشتی نابینین لێ ئەم هەست پێ دکەین، کومکرنا هەڤدژان د یێک قەوارە دا هەستان دئارینیت، بیاڤەکا بەرفرە ژ نیشانە و ئاماژەیان چێدکەت، کومکرنا پرتێن ناکوک د رستەیا شعری دا، یێکە ژ ئالاڤێن هەستیار ئەوێن تێنەکا زێدە ژ تێکستێ را دبەخشن، وەرگر هەست دکەت کو بزاڤتن و لیڤینەکا بەردەوام تێدا هەیە، کومکرنا ناکوکێن هەنێ (ماتریالی و مورالی) بیاڤا خەیال بەرفرەهکریە و ژ مایکرۆ ئاڤاهیێ (تایتل) را تایبەتمەندییا درێژکرن و پان و بەرینکرنێ بەخشییە، دووالیزیما ناکوکان هەبوونەکا کوالێتی و ستراکتووری تێکستا سەرەکی ب هێز و موکم دکەت، ب ڤێ چەندێ ژی دیار دبیت،

هەلبەستڤانێ تێپەراندن لسەر تاما سەردەت کرییە، ئەو تام(الذائقة السائدة) یا لژێر باندۆرا چاندا دەڤکی جهگیر بووی، وەها ژی کودەتا لسەر وێ دەستەواژێ کریە ئەوا دبێژیت: (هەلبەست دهێتە بهیستن و ناهێتە خۆیندن)، تاتیتلێ هەنێ پێدڤی ب خۆیندن و لسەر راوەستیان و ئەنالیزکرنێ یە، تایتل وەکو مایکرۆ ئاڤاهیەکێ چر، گاڤەکا نەمازەیی یە مە یێن وەرگر رادکێشیتە هوندری ئاڤاهیێ مەزن، بەلکو تایتل وەها ب هێسانی رامانا خو رادەستی مە ناکەت، و هەتا ئەم تێکستا مەزن ژی بخۆینین هەر ب مینیت کود و رامان خو یا نخافتی ئاشکرا نەکەت، جاران ژی لگەل تایتلێ سەرەکی(ناڤنیشانێ دیوانێ) هەڤجووت دبیت و ب هەڤرا پان و بەرینیێ ژ کومێ را دبەخشن، نەپەنی و نەهینێن وێ پتر کویر دکەن، ژبەرکو هەلبەستڤانێ ب ئاوایەکێ سێمبۆلێک دەربرین ژ سەربوورا خو کریە و د نێڤ رستەیێن دا مژداری هەیە و بیاڤەکا ئەستاتیکی چێبوویە، ب ستایلەکێ گوتارا خو دارێژتییە کو پەیڤ هاتینە بارکرن ب رامانێن تازە، بووینە جەڤەنگ، ب جۆرەکێ وەها سەردەری لگەل زمانێ کریە کو بەرۆڤاژییا پێشبینی یێن مە یێن وەرگر

بیت، ل پەی مەرجێن پوەتیکابوونێ کار د نێڤ زمانی دا کریە.

ل ئالیەکی دی ڤە، دبینین تونەکا نەرما رومانتیکی د هەلەستێن وێ دا هەیە و باندۆرا پەیرەوێ رۆمانتیکی و کارتێکرنا کەڤنە شوپا شعرا سوفی و کلاسیکێن کورد و هەلبەستا لیرکی یان هەلبەستکی لسەر ناخێ وێ یا هەلبەستڤان هەیە، لەوما شیایە ب شێوازەک وەها هەلبەستا خوە دابرێژیت، کو نە مەلکەچا زمان و فەرهەنگ و یاسا و پەرەنسیپێن خوەدی یێک پیڤان بیت، بەلکو زمان د خزمەتا ئاشوپ و هەست و تنگژینێن وێ دا بوویە، هەر وەها مفا ژ خوێندگەه و پەیرەوێن رەخنەیی و ژوانا ژی ستراکتوورێن تیۆرا ئەستاتیکا وەرگرتنێ وەرگرتینە، د هەمان دەم هەلبەستێ تاما خوە یا خوەمالی ژ دەست نەدایە، بەلکو گۆهدێر ژی دێ هەست کو یێ ل دیوانا هەلبەستا کلاسیک رۆنشتی.

هۆزانڤانێ ل پەی بنگەهێ ئیستراتیژیا سەردابرنێ سەرەدەری لگەل وەرگرێ کریە، ئاسۆیێ پێشبینیێن وی بشکێنیت و نێرینا زال دەربارەی هەلبەستێ بهەلوەشینیت و رستەیەکا نە چاڤەرێکری پێکبئینیت و د وێ رستەیێ دا بیاڤەکا ئەستاتیکی بخۆلقینیت، هەر وەکو یا دبێژیت: تێکست یا چاڤەرێی وەرگرێ باشە و چالاکە، ل بەندا خوێنەرێ زانا و شارەزا یە.

وەرگـرێ هەنێ دێ کاریت ببیتە جەمسەرەک د کـارێ هـەی دا، دێ کـاریت دەرزان دابگریت و تێکستەکا دی لسەر ئاڤابکەت، ژبۆی کو لایەنێ ئەستاتیکی چێبکەت و کارێ داهێنانێ ل جەم وی ب دووماهیک بێت، ب ڤێ چەندێ ژی دێ کاریت ب سەلمینیت کو خوە یێ خوێندەڤان(الذات القارئة) ژێدەرێ تێگەهشتن و چێکارێ لایەنێ ئەستاتیکی یێ کارێ ئەدەبی و هونەری یە.

هۆزنڤانێ وەرگر یێ ل هەمبەر فورمەکێ گران دانـای، لێ ئـەو دەرفـەت ژی ژێـرا دابین کریە کو رامانا تێکستێ ڤەببینیت و چەند کود رادەستی وی کرینە کو ببنە فاکتەرێن هاریکار د پرۆسەیا راڤەکرن و داگرتنا دەرزان و ڤالاتییان دا، دەستهەلات ژ خوە و تێکستێ ستاندی یە و رادەستی وەرگرێ باش کریە، تێکست بوویە ئالاڤەک ژ ئالاڤێن هەژاندنا هەست و هشێ وەرگرێ و بەرفرەهکرنا بیاڤێن خەیالا وی، ب وی ستایلی دارێژتی یە کو هەرتم تێکست ب مینیت ڤەکری و ب چ دووماهیکان قایل نەبیت، هەلبەت ئەمێن وەرگر چ جاران لسەر یێک رامان رێکناکەڤین، بەلکو دێ ل جەم هەر یێک ژ مە تێکستەک جودا جهگیر بیت، ژبەر کو شێوازێ دارێژتن و دەربرینێ یێ فرە رەهەندە و ب یێک پیڤان قایل نابیت و ب ئاوایەکێ راستە راست یان ژی بازنەیی نازڤریت، بەلکو ب شێوازەکێ سپایرل (spiralحلزونی) د تەڤگەرەک بەردەوام دایە، لەوما لسەر چ رامانێن ڤەبر سەقامگیر نابیت.

مە گۆت تۆنەکا رومانتکی د تێکستێن وێ دا هەیە و ئەو تۆن دەرئەنجامە و سەدەم ژی نێرینە ب چاڤێ دلی، دەما ب چاڤێ تەماشە تەماشەی تشت و دیاردەیان دکەت نێرین کویر تر دبیت، ژبۆی دیارکرنا بێزاری و نەرازیبوونا خوە هەمبەر کەتواری ژبەر ئەگەرێن جودا جودا، کار دکەت ژبۆی سمتنا تیڤلێ سەرڤە یێ تشت و سەدەمێن بۆیەران، هەول ددەت لایەنێ ڤەشارتی ڤەبینیت، لێ هەست دکەت کو زمانێ سادە یێ دەربرینێ نەشێت هەست و هزر و دلێنییا وێ ڤەحەوینیت، لەوما پەنا بەر ب کارئینانا جەڤەنگ و میتافۆر و خۆاستان بریە، ب وێ چەندێ ژی گۆهرینەکا جۆرێ چێبوویە و تێکستێ رەهەندەکێ دی یێ هەستیار هەمبیز کریە، نوزعەکا سوفیزم ب رەهەندێ خوە یێ هومانیزم جهگیر بوویە، ئاوێزان د دەقا دی دا و یا لژێر ناڤێ (لەگەڵ خۆمدا چەند غەریبم) دا، ب زمانەکێ خۆازەیی د پەیڤیت و ب وی ئالاڤێ تێکستەکا مشت ب بینین و گەریان ل دویڤ ئەو تشتێ نەدیار و هێز نەهاتی دادرێژتی یە، دەما دبێژیت:

لەگەڵ سووتانی باڵی پەروانەیەکدا
بە شەمعی ژوورەکەم من دەسوتێم
لەگەڵ شکانی پەنجەرەی ماڵێکی چۆڵدا
من دەشکێم
لەگەڵ وشکبوونی گەڵایەک بەداری مەینەتی پایزەوە
هەڵدەوەرێم

هەلبەست، ل جەم وێ دەربازبوونە ژ سینۆرێن عەقلیێ، رەتکرنەڤا دانێن واقعی یە، یاخیبوونە لسەر بها و نرخێن زال و دەربڕینە ژ جیهانا هوندری و ناسکرن و هەمبێزکرنا رەهابوونێ یە، سوفیزم ژی د گەوهرێ خوە دا دوودلی و هاڤیبوون و یاخیبوونە، د خالێن هەنێ و چەندێن دی دا سوفیزم و شعرا نوی ل هەڤ دگرن، هەلبەستڤانێ ب ئالاڤێن سیمبۆلیک دەربڕینێ ژ ناخێ خوە یێ بریندار و نەرازی و دیتنێن خوە یێن ئاراندی و دژوار کریە،(سووتان، شەمع، مالێکی چۆل، وشکبوون، ئازاری گۆلێک، تەراتیلەکانی کلێسە، بانگی موحەمەد، باران، غەرق، فیراق...هتد)، هەلبەستڤانێ کومەکا پەیڤ و دەستەواژەیێن نیزیک ژ فەرهەنگا سۆفیزمی د تێکستێن خوە دا تەوزیف کرینە، هەر ییێک ژ پەیڤ و دەستەواژەیێن هەنێ دوو رامانان، ییێک یا ئاشکرا و یا دی یا ڤەشارتی هەمبێز دکەن، پەیڤێن هەنێ بووینە جەڤەنگ و هێما و دەربڕینێ ژ ئەڤینی یێ و پاکژکرنا نەفسا مرۆڤان و رەوشتێ بلند دکەن، ژ لۆژیکا عەقلی دەرباز ب بووینە، چونکو عەقل نەشێت هەمبەری تەڤ پرسیارێن هەڤبەند ب هەبوونێ ڤە راوەستیت، هش نکاریت گشت پرسگرێکان چارەسەربکەت، بەلکو گشت جاران پرسگرێک و ئالزی و قەیران بەرهەمێن عەقلی بووینە، هەر وەها زۆر تشت هەنە مرۆڤ ب رێیا چاڤێ عەقلی نابینیت، چاڤێ عەقلی ب تنێ لایەنێ ئاشکرا یێ تشت و دیاردەیان دبینیت، ئەو چاڤ دێ کاریت پێشڤەچوونێن زانستی و تەکنەلۆژی ب دەستڤە بینیت و گشت سیماییێن مالتریالی چێبکەت، لێ ئەو شارستانی یا ئەو چێدکەت شارستانیەکا ماتریالی یە و یا هوشک و رەق و بێ بەزەیی یە و ژ رامانا راستەقینەیا هەبوونێ و ژیانێ ناگەهیت، ب تنێ لایەنێ ئاشکرا دبینیت، لایەنێ دی یێ ژیان و هەبوونێ ل جەم وی یێ وەندایە، هەر وەکو فەیلەسوفێ فرەنسی (هنری برگسون) دبێژیت: (عەقل د بیاڤا مالتریالی دا یێ شیای دەرئەنجامێن هەری مەزن ب دەستڤەبینیت، لێ ئەو نەشیایە دید وێنەیەکێ زەلال لدۆر سرۆشتێ ژیانا راستەقینە چێبکەت)، عەقلێ زانستی نکاریت ژ وژدان و دلێنیێ بگەهیت، نەشێت پێناسە بکەت، نەشێت دیتنەکا زەلال دەربارەی تشتان گەلالە بکەت، نڤیسکارێ مەغربی موحسن ئەلمەحەمەدی دبێژیت: (تێگەهێ نەست(Intuition)، بنگەهێ تیۆرا فەلسەفا فەیلەسوفێ فرەنسی برگسونی یە، زانین یان دیتنا راستەراست یا تشتان دێ ب رێیا تێگەهشتنا هوندری جهگیر دبیت) ، سوفیزیم هەر د بنگەهێ خوە دا لسەر وێ چەندێ درۆست بوویە، شۆرشەکا روحی یا مرۆڤێ یاخی و نەرازی یە، ڤیژییا وی مرۆڤی یە ئەوێ ب دیتنەکا ییێک لایەنا سەرڤەیی قایل نابیت و کار دکەت ژبۆی سمتنا و هەلوەشاندنا ئاڤاهی یێ سەرڤە یێ دیاردە و تشتان و ئاشکرەکرنا بونیاتێن ڤەشاراتی یێ سیستەمێ تێگەهشتن و رێڤبەرنێ.

ئەزموونا سۆفیزم ئەزموونەکا زەنگینە و باندۆرا خوە یا ب هێز لسەر ئەدبیاتێن جیهانی کریە، بەلکو چەندین رێبازێن هونەری و ئەدەبی یێن مودرن ب هزرا سوفیزم داخبار بووینە، نەمازە ب تێگەهێن وێ یێن گرێدایی ب ئێش و ئازارێن مرۆڤی و ژینگەهێ و مژارێن هاڤیبوون و یاخیبوونێ و تەوزیفکرنا جەڤەنگ و دەمامک و بکارئینانا زمانی ب ئاوایەکی سیمبۆلێک ژبۆی کو دەربڕینێ ژ ئەزموونەکا روحی و نێرینەکا کودەتایی بکەن.

ئاوێزانا هەلبەستڤان ژی یا ڤەدەر نەبوویە ژ کارتێکرنا هەنێ، هەلبەست ل جەم وێ دەربڕینە ژ ناخەکێ ئازاردایی، تێکستێن خوە ب جەڤەنگان تێن دایە و ئاستێ دەربڕینێ ژ ئاستێ دایرێک بەر ب ئاستێ دەربڕینا مەجازی و ئاشۆپی برییە، داکوکی لسەر جەڤەنگ و نیشانە کریە، ژبۆی کو پەیام و دیسکورس و ئەزموون و ئازارێن خوە یێن روحی ب ئاوایەکێ هونەری ژ مە یێن وەرگر ڕا تێز بکەت، دبینیت ئەو زمانێ هەی، تێرا دلێنی و تنگژینێن وێ ناکەت، زمانێ زال یێ سینۆر دایە و دەربڕینێ ژ کەتوارەکێ دائێخستی دکەت، لەوما نکاریت ب وی زمانی کەتوارەکێ ئالز و پڕ پرسگرێک ڤەخۆینیت و دەربڕینێ ژ خەون و نێڕین و بینینێن خوە بکەت، لەوما پەنای بەر ب ئەزموون و فەرهەنگا سۆفیزم دبەت و ب ئیشارەتان لگەل مە دپەیڤیت و ب ئاماژە و سیمبۆلان دەربرینێ ژ حالەتێ خوە یێ دەرۆنی دکەت، وەها دبینم ئەوا هەلبەستڤان یا دایەلۆکێ لگەل خوەدی خوە دکەت و د ئەزموونەکا روحی دا تێدپەریت و کار دکەت ژبۆی

کو لگەل ئەو تشتێ نەدیار تێکهەل ببیت و بەر ب رەهابوونێ ڤە بچیت، رەهەندێ هەنێ یێ سۆفیگەرانە دگەهیتە لۆتکێ دەما دبێژیت:

لەگەڵ "با " دا سەما دەکەم
لەگەڵ ئاوابوونی خۆر ئاوا دبم

هەلبەستڤان، هەول ددەت ژ کەتوارێ هەی دەرباز ببیت، ب زمانەکێ چر و یێ پێکهاتی ژ جەڤەنگ و میتافور و ئیحائاتان دەربڕینێ ژ ئەزموونەکا وژدانی یا کویر دکەت، ئەڤ چەندە ژی دەرئەنجامێ دیتنەکا دژوارە، خۆدانێ وێ نکاریت ڤەشێریت و ب ئاماژە و نیشانەیێن نەرم و ب وێنەیێن شعری دەربڕینێ ژ دوو دلّی و نەرازیبوون و دیتنا خوە دکەت، کار دکەت ژبۆی کو جیهانا هەی تێپەرینیت و بەر ب جیهانەکا خەیالی ڤە یان بەر ب هوندرێ خوە ڤە بچیت، دایەلوکە لگەل ئەوێ رەها و نەدیار دکەت و سوفیزم ژی هەر لسەر ستۆینێن هەنێ چێبوویە(دابڕان و هەڤگرتن)، ئەزموونا سوفیزم دابڕانە ژ واقعێ هەی، تێپەرینە ژ واقعێ ماتریالی و هەڤگرتنە لگەل خوەدەکێ بلّند، گەریانە ل دویڤ رەهابوونێ، زمان ژی یێ مشتە ب ئاماژە و سیمبۆلان و فرەە دەنگی یێ، لەوما دێ مژداریەک تێدا هەبیت، لێ ئەو مژداری دەرئەنجامەکێ سرۆشتی یێ کارەکێ هونەری یێ نەمازەیی یە، هەلبەت دێ وەرگرێ سادە هەڤریشی هەنگافتنێ بیت و دێ مەندەهوش مینیت، لێ هەلبەستڤان د وێ باوەرێ دایە کو وەرگرەک هەیە و یێ ئامادەیە لگەل وێ یان جودا ژ وێ گەشتا خوە یا بەرهەمدار د نێڤ قادا تێکستێن وێ دا بکەت.

ئەگەر تایتلێ کتێبا شعری گرنگترین دەرازینک بیت و هاوتەریب لگەل تێکستا سەرەکی، دیسان تاتلێن لاوەکی ژی هەمان گرنگی هەیە لەوما ئاوێزانێ ئەو تایتل هەلبژارتی نە، کو یێن گۆنجایێ بن لگەل ئاڤاهیێ تێکستان(بێزاری لەمن ئەچێ، سەمایەک .. لەو دیوی یاخیبونەوە، وەرزی بیرچوونەوە، رەنگی خودا، هێندە دووریت لێمەوە نیزیکی، خالّیم لە خۆم و پرم لە زیکری تۆ...هتد)، بنێرە چەوا گرنگی ب تایتلێن هەر تێکستەکێ دایە، کو هەر یێک ژوانا هاوتەریبێ یێ دی بیت، یان یێ دی تەڤاف بکەت، ب رێیا کارئینانا تۆرەکا سیمبۆلێن ل پەی هەڤ، ئاڤاهیەکێ تەکنیکی یێ یێکگرتی چێبوویە، هۆزانڤانێ وەها سەردەری لگەل ناڤونیشانان کریە، کو هەموو ب هەڤرا تەڤنێ دەرڤە یێ دیوانێ موکم دکەن و تێکستا سەرەکی ب ژێدەرێن لاوەکی تێر بکەن.

هەلبەستڤانێ لگۆر ئیستراتیژیەتەکێ کار کریە کو نەپەنی و شیانێن ئەستاتیکی یێن زمانی دەربینیت، هەلبەستڤان کودەتا لسەر رستەیا کەهی کریە، دەربڕینێ ژ بابەت و کەتوارەکێ دیار دکەت، لێ واقعێ هەی تێکهەلی خەیالا خوە دکەت، هەمبەرێ بابەتی یێ تایبەت ب ئەزموونا خوە ڤەدیتی یە و ب ئالاڤێن شعری و ستایلەکێ هونەری تشتەکێ دی دەردئینیت، د ڤەگەرێ دا مرۆڤ واقعێ هەنێ نابینیت، لێ هەست پێ دکەت، دیسان دەما دیوانا خوە یا شعری(لە جەستەی گەڵا یەکدا دمرم) ب ناڤکری یا شارەزابوویە،
چەوا دێ
ب ڤی

تایتلێ یان ب ڤێ رستەیا هەلبەستی یا خەست و تیر سڕنجا وەرگڕی راکێشیت و وی هەڤریشی شۆک و هەنگافتنێ کەت.

وەرگڕێ شارەزا و سەرهەلی ژانرێ هەلەبستێ، لگەل خۆیندنا ناڤونیشانی دێ زانیت کو خانما هەلبەستڤان دێ مە بێن خۆیندەڤان بەر بەر ب جیهانەکا دی بەت، دونیا یا وێ یا تەم و مژدارە، لێ ئەو مژداری یا ب ئەنقەست چێکری نییە، بەلکو دەرئەنجامێ کارەکێ هونەری یێ ئافرێنەرە، کلیلێن ڤەکرنا کودێن تێکستێن ب هێسانی رادەستێ مە بێن وەرگڕ نەکرینە، لێ خۆینەرێ هەژی و نەمازەیی دێ کاریت ب خۆیندن و لسەر راوەستیانا کودێن هەنێ ڤەبکەت و چێژێ ب ڤەدیتنێن خوە ببینیت، لگەل خۆیندنا تایتلێ سەرەکی دێ هەست کەت کو تێکستێن دیوانێ ب زمانەکێ نەمازەیی و ستایلەکێ پۆست مۆدرن هاتینە دارێژتن و هەلبەستڤانێ ب شارەزایی تایتل هەلبژاتی یە و هەلبەت د ڤی حالەتی دا دێ د هشێ وی دا نێرینەک ئەرێنی جهگیر بیت کو هەلبەستڤانێ دێ وی بەر ب گەشتا تازە بەت، یان دێ کاریت تشتەکێ نوی د بیرادانکا وی دا جهگیر بکەت.

ساڵ نییە

نەڵێن خۆزگەمان بە پار

ئێرە مەملکەتی جەلادە

جەلاد ئەم قەسیدەیەی کوشت

قەسیدەیەک

سەری هی وێنەکێشێک بوو

دەستی هی پیانۆ ژەنێک

ژبۆی کو ئاستێ دارێژتنێ ڕستەیێ بگەهیتە ئاستێ پوەتیکابوونێ، پێدڤی یە گۆتن دژی گۆتنێ بیت(پوەتیکا ئەوە هەرتم ئاخفتن دژبەری ئاخفتنێ بیت)، ئاوێزانی کار لسەر رێچکەیا هەنێ کریە و ئەلیمێنتا پارادوکسان د تێکستێن خوە دا تەوزیف کریە، بونیاتێ ئاشکرا یێ تێکستێ قالا مرن و نەمان و کوشتنێ دکەت، لێ بونیاتێ ڤەشارتی ڤیژیەکە ژبۆی ژیان و هونەر و مرۆڤ دۆستی یێ، ستراکتووریێ تێکستێ لسەر پارادوکسان چێبوویە، گۆتن هەڤدژی مەبەستە، یان تشتەک گۆتی و ل پشت وێ گۆتنێ مەبەستەکا دی هەیە، پارادوکس ژی میکانیزمەکا گرنگە د پرۆسێسا چێکرنا رامانێ دا و دبیت واتەیا پەیڤێ بەرۆڤاژی بکەت و وەرگڕ دێ پشتی خۆیندنەکا جدی سەرهەلی رامانێ بیت، پارادوکس، بیاڤا تنگژینێ و دەرزان و سپرایز د رستەیێ دا دخۆلقینیت و ئاسۆیێن پێشبینیێن خۆیندەڤانی دشکینیت، ب گۆتنەک دی پارادوکس فاکتەرەکێ هەری گرنگە د کارێن ئەدەبی و گشت هونەرێن جوان دا، لەوما نها دهێتە هژمارتن وەکو تەکنیکەکا هەری ئافرێنەر د کارێن هەنێ دا و د خۆینگەهێن رەخنەیی مینا شێوازگەرایی و رەخنەگرتنا بەرسڤدانا وەرگڕی و تیۆرا وەرگرتن و پێشوازیکرنێ دا، ژ ئالاڤێن ییێکانە کو بووینە جهێ پۆیتەدانێ.

،،با،، بە تەنیشت ماڵمدا تێدەپەڕێت و ..

بیری دەچێت دەرگا و پەنجەرەکەم بخاتە سەرپشت

پێڵاوەکانم دەڕۆن و..

بیریان دەچێت پێیەکانم لەگەڵ خۆیان ببەن..

دەرئەنجامێ ب کارئینانا زمانی ب شێوازەکێ جودا، دەرز و بیاڤێن تنگژینێ چێبووینە، ئەو بیاڤ مەرجەکێ گرنگە د مژارا پوەتیکابوونێ دا، ژبۆی کو کارێ هەنێ بکەت و بیاڤەکا ئەستاتیکی د نێڤ دەقێ دا جهگیر بکەت، لادان و ڤارێبوون د هوندری ڕستەیێ دا خۆلقاندی نە، ل پەی پێشبینیێن مە کار نە کریە، بەلکو کارکریە ژبۆی شکاندنا ئاسۆیێ پێشبینی یا وەرگڕی، گۆهارتنا ئاسۆیێ پێشبینی کرنێ، خۆیندەڤانی هەڤریشی سەرسۆرمان و هەنگافتنێ دکەت، ب وێ هەنگافتنێ هەستێن وی د ئارینیت، بەلکو خۆیندەڤانی پالڎدەت پتر لسەر فورمێ راوەستیت، فورمێ نەچاڤەرێ کری پڕسیاران چێدکەت، ژبلی وێ چەندێ کو فورم پشکەکێ ئۆرگانی یە د ئاڤاهیێ تێکستێ دا، دیسان د نێڤبەرا فورم و ناڤەرۆکی دا هەڤگرتنەکا ئۆرگانیک هەیە، فورم رەنگڤەدانا ناڤەرۆکی یە، بینینا شعری و چێکرنا ئەندازەیا فورمی تێکهەلیەکا موکم ب ئەزموون

و چاند و نێرینێن دانەری ڤە هەیە، فورمێ گران ڕەهەندێن هزری و هونەری ژێ دچن و فورمێ هەنێ وەرگر پاڵددەت ژبۆی کو وی ستراکتووری هزری ڤەبینیت ئەوێ فورمێ هەنێ داهێنای، یان ب واتەیەکا دی دێ هەول ددەت ناڤەرۆکێ ژ فورمی دەربێخیت، چونکو هەر گاڤا لڤینەک یان گۆهارتنەک د فورمی دا دروست ببیت، بێ گۆمان ل پشت وێ گۆهارتنێ، وەرگوهێزەکا دی هەیە لسەر ئاستێ ناڤەرۆکێ، چونکو فورمێ گران دەرئەنجاڤێ گۆهارتنێن مەزنن کو د هزرێ دا چێدبن و ئەو گۆهارتن کارتێکرنێ ژ فورمی و شێوازێ دەربرینێ دکەن.

ژ ئالیەک دی ڤە، ئاویژانێ تەڤنێ هەلبەستا خوە لسەر تەڤلی هەڤی یا رومانتیکی و تراژیدیایێ چێکریە، یان لسەر نێرینەکا رومانتیکی بوو واقعەکێ تراژیدی بونیات نایە، خۆیندڤان هەست ب واقعەکێ تراژیدی دکەت، لێ هەست ب چێژەکێ دکەت، ژبەر کو وێ خرابی ژمەرا نە ڤەگۆاستی یە ب یێ خراب تر، بەلکو هەلبەستڤان شیایە بەهەستەکا شاعری یا مێیانە هەستێن خوە ژمەرا ڤەگۆهێزیتن و وێنەیەکێ شعری یێ وەها چێبکەت کو لگەل چێژا مە ژێ وەرگرتی وژدانا مە ژی ب هەژیێت، ئەگەر خەمەک یان ترسەک یان دوودلیەک د هشێ وێ دا هەبیت، ل پشت رستەیان وێنەیێ شعری ئەو خەم و ترس ژێ جوانکرینە، مرۆڤ هەست دکەت یێ ل هەمبەر کەڤالەکێ جوان و چێژ بەخش راوەستیای و د هەمان دەم دا هەست دکەت ئەو کەڤال ب دەستێ هونەرمەندەکێ زانا و غەمگین و بن دەست و هەست نازک هاتیە چێکرن و دارێژتن.

دیارە هەلبەستڤانێ ب زمانەکێ شعری یێ مێ و نـازک هەستێن خوە کرینە هـونەر و بەرۆڤاژییا پێشبینیێن مە وەرگری کارێ خوە کریە، دبیت مژارا وێ یان ناڤەرۆکێ تێکستێن هەنی لدۆر پرسا ژنێ د جڤاکەکێ رۆژهەلاتی دا بیت، یان لدۆر دیاردەیا تیرۆر و تۆندرەویێ بیت، لێ زمان ب ستایلەکێ شعری یێ نەمازیی بکارئینایە و ب دەرز و لادانان و پیاڤێن ئەستایتکێ خۆلقاندی نە و ب ئالاڤێن هەنێ ب شاکاندنا ئاسۆیێن پێشبینیکرنێ ڕابوویە، ب وێ چەندێ بیاڤەکا ئەستاتیکی خۆلقاندی یە، بیاڤا وەرگر چێژێ لێ وەربگریت و تێرامانێن خوە د جیهانا تێکستێ بکەت و پرێن هەڤگەشتنێ لگەل مە یێن خۆیندەڤان موکم بکەت و ئەو زەمینە خۆش کریە کو د ناڤبەرا ئەوا هەلبەستڤان و ئەمێن وەرگر پرۆسێسا هەڤگەهشتنێ گرەنتی ببیت، وەها ئەزێ وەرگر بونیاتێ ڤەشارتی یێ تێکستێن هەنێ ڕاڤە دکەم، دبینم هەلبەستڤان یا د سەردەمەکێ ئالز و قەیرانکی دا تێدپەریت، یان بەلکی هەڤریشی ترس و دوولیەکا دەروونی بیت، لێ ئەو ترس و دوولی و ئالوزی(ئەگەر هەبن) برینە هوندری ناخێ خوە یێ هەلبەستڤان و تێکهەلی خەیالا خوە کرینە و د ڤەگەرێ دا تشتەک تـازە چێبوویە و ڕەنگڤەدانا کـەتـواری تێدا دیـارە لێ ڕەهەند بەرفرەهتر بووینە و پیڤانێن تازە هاڤێتینە و سینۆر شاکندی نە و زەمەنێ تێکستێ، چاخەک دی یە و جە یێ نە دیارە، جە و دەم تێکهەلی هەڤ دوو بووینە، ئەو جە و دەم ب چ بازن و پیڤانان قایل نابن، لەوما تێکست ب گشتی ڤەکری دمینیت، وەها تێکست چەندین خۆیندنان قەبوول دکەت، بەلکو هەر یێک ژ مە دێ لگۆر تێگەهشتن و ئامرازێن خوە یێن ئەپستی دەڤێ ئەنالیزەکەت، من ژ ئالیەکی ڤە ل ڤێ تێکستێ مێزە کر، هەلبەت دێ وەرگرەکێ دی ب ئالیەکێ دی ڤە تەماشەی کارێ هەنێ کەت و دبیت خۆیندنا مە ماندل بکەت و یێ دی بێت و یا مە هـەر دوویـان ماندل بکەت، چونکو ئەوا هۆزانڤان، ب فورمەکێ وەها هەلبەستا خوە دارێژتی یە کو چ جاران ملکەچی یێک خۆیندن نەبیت و تەڤ پیڤانان ڕەتبکەتەڤە ، چونکو ئەو ستایلێ هاتیە ب کارئینان بخوە قایل نابیت ب یێک ڕامان و هەتا مەبەستا هەلبەستڤانێ ژێ ڕەتدکەتەڤە، دەرز و ڤالاتی و جهێن مژدار د تێکستێ دا، دبنە قادا نێرین و بیاڤێن تێرامانان د حالەتێ هەنێ دا، هەر وەرگرەک نەمازە یێ حەواندی ، دێ وەکو خوە دەرز و ڤالاتیێن هەنێ داگریت و مژدارییێ ڤەرەڤینیت، دیسان دەما وێ تێکستا خوە نڤیسی و بەلاڤکری، ئێدی ئەو دزانیت کو ئەو نڤیسین نەما یا وێ، ڕاستە تێکست دێ مینیت ب

دانەری ڤەگرێدایی، ئەم مرنا ئەوێ دانەر راناگەهینین، لێ ب خۆیندنێن خوە دێ سەنترالیزیما وی هەلوەشینین، نامینیت لێڤەگەر دێ ل دەسەڵاتا وی دەین، دێ بینە هەڤکارێن وی، نڤیسەر نامینت جەمسەرێ سەنتەری، بەلکو هەر وەکو نڤیسکار(موسی ربابعه) دبێژیت: {د پرۆسێسا خۆیندنێ دا دانەر نامینیت جەمسەرێ سەرەکی، بەلکو دێ بیتە یێک ژ سێ جەمسەران(دانەر، تێکست، خۆینەر)}، ئێدی ڤەکۆلینێن ئەدەبی پۆیتە ب ژیان و جە و دەمێ هۆزانڤانی و رۆمان نڤیسی نادەن، یان هەتا رەوشا وی یا جڤاکێ و رەوشا ئۆبجێکتڤی ژی گرنگیێ پێ ناهێتە دان، دێ یا گرنگ ئەو بیت کا ئەوێ هۆزانڤان ب چ زمان و ئالاڤ و تەکنیک و میکانیزمێن هونەری دەربڕین ژ پرۆژەکتێ خوە یێ ئافرێنەر و ئەوی چەوا پەیامێ خوە دارێژیت و دێ چ د هشێ ئەوێ وەرگڕ دا جهگیر کەت.

وەرگرێ باش و سەرهەل و خۆدان باگڕاوەندەکێ زەنگین و موکم، ئەرکێ دانەری، دەرهێنەری، نڤیسکاری و شێوەکاری قورس دکەت، دەما ئەمێن وەرگڕ خوەدی دید و نێرینین سەربخۆ و دیتنا گەش بین و هەرتم دێ چاڤەرێی بەرکارێن نوی بین، د حالەتێ هەنێ دا هەلبەستڤان و رۆمان نڤیس و هونەرمەند و هەتا سیاسەتمدار و گۆتارخۆین ژی..هتد، دێ یێن داخۆاز کری بن، ئالاڤ و میکانیزمێن تازە ب کاربینن و ببنە گەرۆک و لدویڤ شێوازو ئامرازێن نوی بگەهڕێن و واتەیێن نوی بەرهەم بینن، دێ هێنە پاڵدان گەڕ نەبێژین دێ نەچار بن، بینین و هزر و بۆیەر و سەربۆرێن خوە، د قالبەکێ تازە دا دابڕێژن و ب تێگەه و چەمکێن نوی زەنگین بکەن و ب هێز و شیانێن خەیالێ تێن بدەن، ب ئاوایەکێ وەها ژمەڕا ڤەگۆهێزیت کو نە بتنێ پێشبینیێن مە بشکینین، بەلکو تێپەراندن و دەربازبوونێ لسەر یێن بەرێ بکەت، خالەکا نوی د دیرۆکا ئەدەبی دا ریجیست بکەن.

ب نێرینا مە، تێکهەلیەکا دیالیکتیکی د ناڤبەرا وەرگری و دانەری دا هەیە و وەرگرێ پازیڤ نڤیسکارەکێ تەمبەل وخراب چێدکەت، لێ وەرگرێ ئەرێنی قادا ئەدبیاتان د هەژینیت و دبیتە فاکتەرێ هاریکار ژبۆ چالاککرنا قادا ئەدەبی و هەتا یا هزری ژی، دێ هۆزانڤان و رۆمانڤیس و سینەماکار پێ هێنە هاندان ژبۆی خۆرتکرنا پرۆسێسا داهێنان و بەرهەم ئینانا کارێن ئافرێنەر، چونکو ئەگەر کارێ جودا نەکەن دێ بەرهەم و بەرکارێن وان هەڤریشی رەخنێ بن، وەرگڕ هوشیار نڤیسکاری پاڵددەت داکو کارەکێ نەمازەیی دەربینیت، ژبۆی کو بوو ماوەیەکێ درێژ کارتێکرنێن وانا د قادا هونەر و ئەدبیاتان ب مینن، ب گۆتنەک دی دێ خەما وانا ئەو بیت خالەکا نوی لسەرێ رێزێ دابنێن و دیرۆکەکا نوی تۆماربکەن.

پەراوێز:

١- لە جەستەی گەڵایەکدا دەمرم شیعر. ئاوێزان نوری چاپخانەی کارو ٢٠١٣ ل ٤٣

٢. ئاوێزان نوری/ لە جەستەی گەڵایەکدا دەمرم

٣. تشكيل الصوره المراوغه فى شعر محمود درويش/ د. نوال بن صالح، جامعه محمد خصير، بسكرة/ الجزائر، مجلة أبوليوس، مجلد ٠٦ سنة ٢٠١٩ ێ ١٤٦

٤- لە جەستەی گەڵایەکدا دەمرم شیعر. ئاوێزان نوری چاپخانەی کارو ٢٠١٣ ل٢٧

٥- هەمان ژێدەر ل ١٤١

٦- بروغسن: على العقل الرنساني ان ينتقل من الغلو فى الغرور الى الغلو فى التواضع/ الشرق الاوسط ١٢ يناير٢٠١٧محسن المحمدى، كاتب مغربى

٧- هەمان ژێدەر

٨- لە جەستەی گەڵایەکدا دەمرم شیعر. ئاوێزان نوری چاپخانەی کارو ٢٠١٣ ل٨٧

٩- هەمان ژێدەر ل ٧٥

١٠- د. ابراهيم حجاج دبێژیت :وەرگرێ حەواندی (القارئ الچمنی) یان دێ کارین چەمکێ خۆینەر یان (وەرگرێ ڤەشارتی) ژێرا دانێین، یێک ژ وان تێگەهایە ئەوێن تیرۆڤانێ ئەلمانی (ڤولڤگانگ ئایزەر)ێ خۆدانێ تیۆرا ئەستاتیکا وەرگڕتنێ دارێژیت، مەبەست ژ وی وەرگڕی ئەوە: ئەو خۆینەرە ئەوێ نڤیسەر چاخێ نڤیسینا خوە دنڤیسیت ل پێش چاڤێن خوە دا دنێت یان ئەوە ئەوێ د خەیالا وی دا دەما نڤیسینێ، دبیت ئەو خۆینەر نڤیسینا وی نەخۆینیت لێ نڤیسەر پێشبینی دکەت ڤەخۆینیت و خۆیندن و نێرینا وی ب گرنگ وەردگریت. YOU Tubeالفن و الابداع.

١١- موت المؤلف و افاق التأويل/ موسى ربابعة، علامات في النقد الأدبي، النادي الثقافي بجده، ج ٥٨ ديسمبر ٢٠٠٥

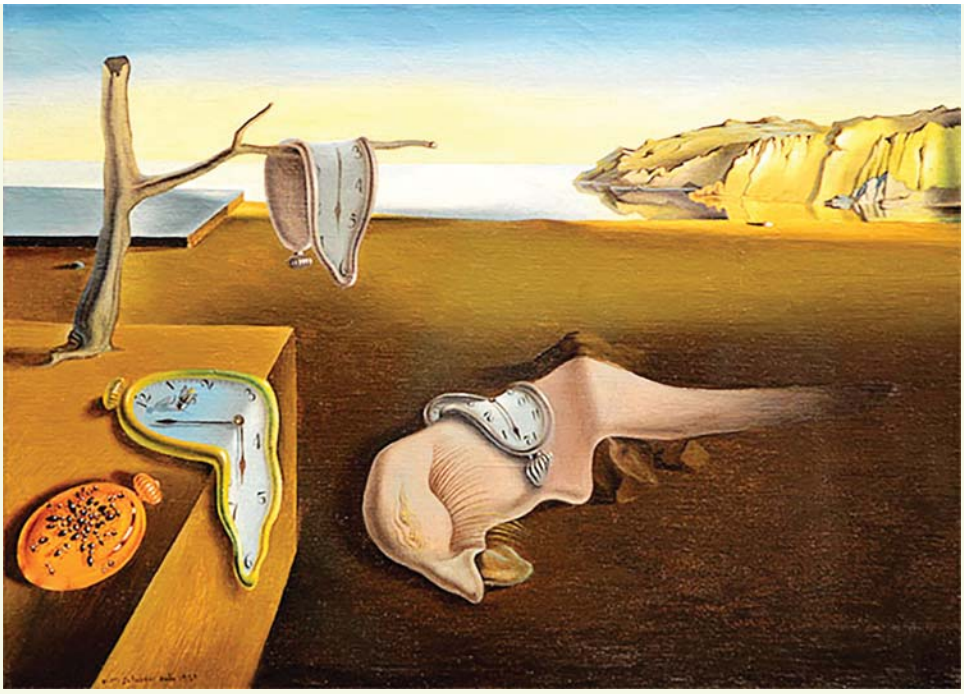

کەڤالێ هونەرمەند/ سلڤادۆر دالی

سوریالیزم، سەرهەلدان و وەرار

سەعد مەلا میکائیل

مرۆڤ دخوازەیا خوەدە هەرتم ژبۆ گهۆڕین و هێلانا تشتێن بەری خوە، هەولا بزاڤا نوگەرتییێ دایە، بزاڤا پێشخستنا ژیان و ئارمانجێن خوە کرنە، ب ڤی ئاوایی هزرا نووخازییێ چەکەرە کریە و بوویە هزرەک بنگەهین لجەم مرۆڤان. تۆرەیا تەڤ مللەتان قۆناغ ب قۆناغ بەر ب گهۆڕین و نووکرنێ ڤە پێنگاڤ هاڤێتنە، بوویە ئەگەرێ نووکرن و گهۆرینێن بەردەوام، هەلبەت ئەڤەژی دگەل دەم و کاودانێن تێن هەبوون وێ وەرە گهۆڕین. تۆرەیا کوردی ژی وەکە تۆرەیا تەڤایا مللەتێن جیهانێ ب وان قۆناغێن نووگەر دەرباز بوویە و دگەل کاودان و بوویەرێن کەتینە هۆلێ، ڕەوشا خوە نووکریە.

سوریالیزم وەکە ڕێبازەکە ئەدەبی- هونەری، پشتی شەڕێ یەکی جیهانی و ب تەمامی دناڤ بزاڤا دادایزم ژدایک بوو، ئەو تشتێ کو سوریالییەتێ ژ تەڤ ڕێباز و بزاڤێن دی جودا دکەت ئەوە، کو سوریالیزم د بیاڤێن ژیان و ئەدەب و هونەر و دەروونناسیێ ڕەنگڤەدایە و کار ل سەر هاتییە کرن. هەروەسا باندۆرا خوە ل سەر بیاڤێن جڤاک و ئوول و باوەڕی و سیاسەت و شەڕ و یاخیبوون و شۆڕەشێ هەبوویە.

بەری کو ئەم سوریالیزمێ ناس بکەین، گەرەکە بزانین سوریالیزم بزاڤەکە ژ بزاڤێن نوخازییێ، لە دێ ل دەستپێکێ دانەنیاسینەکێ بۆ نوخازیەتێ بکەین، و پاشی ئەم تێن سەر بزاڤا سوریالیزمێ.

نووخازی شۆرەشەکە بەردەواما نوویاتییێ یە بسەر تشتێ کەڤن. (مۆدێرنیزم دگەوهەرێ خوە دە دژایەتیەکە بەردەوام، نویکرن بۆ هەردەم نویکرنێ یە)[1]. بۆ دەستنیشانکرنا پێناسەیەکی ژبۆ نووخازییێ چەندین بیروبۆچونێن جودا جودا هاتیە دیارکرن. هەلبەت ئەڤەژی بۆ وێ چەندێ دزڤریت کو نووخازی بسەر تەڤایا ئالییێن بیروبۆچونێت جڤاکی و فەلسەفی، ئەدەبی، مرۆڤایەتی ... هتد، دا هاتیە چەسپاندن کو شارەزاییێن هەر یەک ژ وان بواران لدووف تێهزرینا خوە نووخازی پێناسە کریە. "ڕۆلان بارت" ڕەخنەگرەکێ فەرەنسییە، سەخمەراتی نووخازییێ دبێژیت نووخازی لافاوەکە ئەشکەرایە، هەژیانا شارستانیەتێ یە بشێوەیەکە توند، دەربەیەکا ڕەوشەنبیریا گشتگیرە... هەروەسا نووخازی هەلویستەکێ گشتی و گشتگیرە و دژی ڕەوشەنبیری و زارڤەکرنا کەڤنە. نووخازی داخوازا دووبارە پێداچونێ بۆ گەلەک تشتا دکەن بۆ ئازادبوونێ ژ بنەماییێن کەڤن. نووخازی شۆرەشەکە ل سەر هەرتشتێ کەڤن د ناڤ جڤاکی دە[2]، لڤێرە بۆمە دیار دبیت کو نووخازی ئارەزویەک مەزن هەیە ژبۆ نیشاندانا هزرێن نوو. هەروەسا "چایلد پیتەر" بڤی ڕەنگی بەحسێ نووخازییێ دکە (مۆدێرنیزمێ پەیوەندی ب یەک ژ ڤان دوو تشتا ڤە هەیە: یان پەیوەنی ب دەمی ڤە هەیە، یانژی پەیوەندی ب ژانرێن ئەدەبی- هونەری ڤە هەیە)[3] هەروسا هەلبەستڤانێ سوری "ئەدۆنیس" کو یەکە ژ دیارترین نووخازێن عەرەب وەسا دبینە کو ژ لاییێ دیرۆکیڤە ژ دایکبوونا نووخازییێ ژ ئەنجامێ کارلێککرن و پێکدانا دوو هەلویستێن ئەقلی بویە دەربارەی پێگەهاندن و گهۆڕین و کاودانێن نوو ... دیسان وسا دبینە کو ناچێبیت مرۆڤەکی عەرەب داهێنانەکی بکە ئەگەر بنگەهێ کەڤن و زارڤەکرنا هزرا کەڤن نەهەرفینن و خوە ژ وێ بنگەها ئوولی یا زارڤەکرنێ دەرباز نەکەن[4].

هەروەسا دکتۆر ئیدریس عەبدوللا دبێژە نووخازی (ڕێبازێکی ئەدەبی ڕۆژئاڤاییە، لەسەر بیرو و تێروانینی بە سود وەرگرتن لە مارکسیزم و وجودیزم و فرۆیدیزم و داروینیزم، پالپشتی لە ڕێبازە ئەدەبیەکان کردوە، بەتایبەت ڕێبازەکانی وەکو دادایزم و سوریالیزم و سیمبولیزم)[5]. نووخازی د فەلسەفەیا ئەوروپی دە ب ئاوایەکی گشتی (بریتیە لەوەی کە مرۆڤ و کۆمەل یان داهێنان، واتە تێکستی ئەدەبی و کاری هونەر حیساب بۆ ئێستای بونی خۆیان بکەن و پرسیار لە بارەی هاوچەرخ بوونی خۆیان بکەن)[6]. نووخازی د ئەدەبیاتێ دە ب گشتی و نەخاسمە د هەلبەستان دە ل دووف چەندین تێفوکرین و بۆچونێن جودا جودا هاتیە دەربرین. د هونەرێ ئەدەبی دە وەسا پێناسا نووخازییێ هاتیە کرن (د نڤیسینەکە نوو و خواندنەکە نوو د هۆزانەکە نووخاز دە جودا ژ سەردەمێن بەری خوە، کو تێدا وێنەیێن کەڤن تێنە شکاندن و ل جهێ وێ وێنەیێن نوو دهێنە درست کرن)[7] بابەتێن

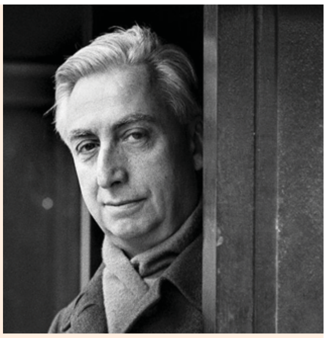
ڕۆلان بارت

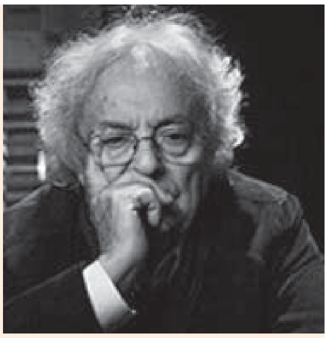
ئەدۆنیس

هەلبەستێن هەلبەستڤانێن نووخاز بەروڤاژی هەلبەستێن کەڤن د بازنەیێ "شانازی، مەدح، ستایش، ئایین، دلداری..." نەئەسورایەوە بەلکو لو بازنەی "مرۆڤ، هەستی مرۆڤایەتی، شارستانیەت و پێشکەوتن، یەکێتی، ئاوارەیی، وەرەس بوون و یاخی بوون، دەربرینی ئێش و ئازار، هەلرشتنی هەگبەی تورەیی، مەسەلەی بون و نەبون، ژیان و مردن..."(٨)بوون . تەڤی وان مژارێن د سەرێ مرۆڤێن نها دە هەی ب خوەڤە دگرە کو بوینە جهێ قەرەبالغی و هاڤیبوون و یاخی بوون د سەرێ مرۆڤی دە.

کورتیەک ل دۆر دیرۆکا ئەدەبێ نووخاز:

ژبۆ دەستنیشانکرنا چاخ و دەمێن نووخازیێ پر دیتنێن جودا هەنە و گەنگەشە ل دۆر بابەتێن نووخازیێ و دیرۆکا وێ هاتییە کرن، ئایا (نووخازی- "مۆدێرنیزم" ب چاخ و دەمەکێ دیارکری ئان ب ستایل و ژانرەکێ تایبەت بهێتە دانان، یان ژی ب تێکەلەیەکێ ژ ڤان زاراڤان. لێ د هەر بارەکێ دا بیت نووخازی "MODERN" پەیڤەکە ژ زاراڤێ "modo" هاتیە وەرگرتن کو ب رامانا "هەنووکو – نها" دهێت)(٩)، نووخازی وەک دیاردە باندۆرەکە یەکجار زۆر لسەر شێوازێ ژیان وپرانییا بوارێن دن یێن ژیانێ هەبوویە، ڤەکۆلەر د وێ باوەرێ دانە کو نووخازی ژ ئەنجامێ کۆمبوونا هند بزاڤێن ئەدەبی و هزری یێن بەری نووخازیێ پەیدا بوینە هەروەسا هند ژ (مێژوو نووسان لەو باوەرە دان کە مۆدێرنیتە لەگەل رێنیسانسدا هاتۆتە کایەوە بەهۆی پێشکەوتنی ئابوری و بەرێوبەریەتی ئەقلانیانە)(١٠)هەروەسا زانایێن ل پشتی وی هاتن بانگا عەقلانیەتێ کر کو ئیدی چیڤانۆک و ئەفسانە و شیعر نەیێن پەژراندن، ل هەمبەر ڤێ ژی سلۆگانا فکرا خوە بکاربینە.

"ئالان تۆرین" دبێژە (بیرۆکەی مۆدێرنە بەسەر هزری مرۆڤایەتی دا زال نەبوە تەنها پێش دروست بونی کۆمەلگای پیشەسازی نەبێت... بەناوبانگترین فکری مۆدێرنیتە لە "هورکهایمەر" و هاورێکانی یەوە لە قوتابخانەی فرانکفۆرت، تا دەگاتە "میشێل فۆکۆ" کەوتنە رەخنەگرتنێکی توندی مۆدێرن. ئەمەش دواجار بەگۆشەگیربوونی تەواوی رۆشەنبیران لە کۆمەلگا کۆتایی هات و وەک سوکایەتی بە کۆمەلگای "جەماوەر" ناودێریان دەکرد)(١١).

هەرجەندە د بیاڤێ جڤاکناسی و فەلسەفی ... هتد هزر و بیرێن نووخازیێ هەر ژ کەڤندا هەبونە (لێ ل سەدێ هەژدێ و هێرڤە ب شێوەیەکە بەرچاڤ، پشتی دەرکەتنا جارناما مافێ مرۆڤی و هەڤوەلاتیا ل سالا ١٧٨٩ێ ز" ل فەرەنسا کارتێکرنەکا مەزن ل سەر بەرفرەهـ کرنا چارچۆڤێ نووخازیێ گێرا، گرنگترین خال ژ ڤێ جارنامێ کو کارتێکرن ل سەر هزرا نووخازیێ هەبوو ئەوژی د ماددێ "١٠" دایە کو دبێژت "نابێ هیچ کەس لە پێناو بیر و باوەرەکەیدا" تەنانەت "بیرووباوەری ئایینیش" بێت بترسێت)(١٢)، پشتی وێ چاخی ئەم دکارن ب دەستپێکا نووخازیەتێ د ئەدەبیاتێدا بدەین ناسکرن. هەروەسا "مارشال برمن" نووخازیێ ب سەر سێ قۆناغان پارڤەکرنە:

یەك:١٥٠٠-١٨٠٠گاڤا مرۆڤ بزاڤا ب دەستخستنا پەیڤێن ژیانا مۆدێرن ددا.

دوو:١٨٠٠ چاخا دەربەیێن ئەمریکا و فەرەنسا، هەتا گهۆرینێن مەزن و بەربلاڤ ل ئەوروپا.

سێ:١٩٠٠ چاخا کو جیهان تەڤ بەر ب تازەکرنێ و وەرار و بزاڤان ڤە چوو(١٣). نووخازیێ نە تەنێ باندۆر ل سەر هونەری هەبوویە، بەلکو ل سەر شێوازێ

هورکهایمەر

میشێل فۆکۆ

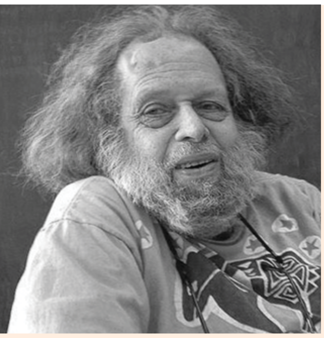

مارشال برمن

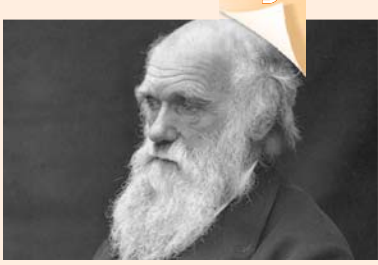

چارلس داروین

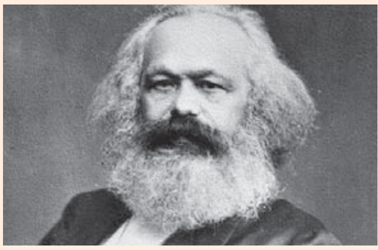

کارل مارکس

گهۆرین و وەرارا شارستانیەتێ و کەلتورێ مرۆڤایەتیێ ژێ هەیە گەلەک ژوان گهۆرینێن جڤاکی و رەوشەنبیرییێن روادی، د کۆکا خوە ژبۆ سێ بیرمەندێن مەزن ل دوماهیا سەدێ نۆزدێ د زڤرن ئەوژی "چارلس داروین ١٨٨٢-١٩٠٨"، "کارل مارکس١٨١٨-١٨٨٣"، "سیگمۆن فرۆید١٨٥٦-١٩٣٩" ئەڤەژی ژ سەدەما هندێ کو نڤیسینێن وان پالنەرەک بوون بۆ خەلکی هەتا پرس بکەن ژ گەلەک لایەنێن جڤاکی، ئایینی و ئابوری. وێرای هەردوو جەنگێن یەکێ"١٩١٤-١٩١٨" و دووێ "١٩٣٩-١٩٤٥" ێ، ئانکو نوخازیێ کارێ بیر و هزرێن مرۆڤی ب گهۆرینە، بەرێ بوارێن میژوویێ بگهۆرین[١٤]، هوسا ئەم دکارن نوخازیێ بۆ سێ قۆناغێن سەرەکی دابەش بکەین:

قۆناغا یەکێ: پێش نوخازیێ "نوخازیا کەڤن modernism palaeo, pre modernism کو ئەو بزاڤێن بەرێ نیڤا دوێ ژ سەدێ نۆزدێ بخوە ڤە دگریت.

قۆناغا دووێ: بزاڤا نوخازیێ "modernism" ژ سالێن سەدێ نۆزدێ دەست پێ دکەت هەتا پشتی شەرێ جیهانیێ دووێ.

قۆناغا سێێ: پشتی نوخازیێ "modernism post" پشتی شەرێ دووێ جیهانی ١٩٤٥ و پشتی دەرکەفتنا چەندین بەرهەمێن رەخنەگران ژ نوخازیێ سەرهەلدا[١٥]، هەروەسا باندۆرا شۆرەشا فەرەنسا ل سالا١٧٨٩دا، تێ زانین ڤێ شۆرەشێ دەستهەلاتا کەنیسێ و هاوپەیمانا دەرەبەگی ب تەمامی ژ هۆلێ راکر، ب ڤێ گاڤێ چاخەکا نوو دەستپێکر لسەربنگەهێ مرۆڤایەتیێ و فەلسەفا لیبرالی، دڤێ دەمێ دە سەرمایەداری و بیرۆقراتییەت هاتن ئاڤاکرن کو ژ رەحمێ سەرمایەدارییێ عەقلانیەتا ئابوری دەرکەت، دیسان ژ رەحمێ بیرۆقراتییەتێ عەقلانییەتا سیاسی "دیمۆکراتیەت" دەرکەت[١٦] و وەکە سیستەمەکە رێکخستی جهێ خوە گرت و کەتە د کایەیێن ژیانا جڤاکی. (مۆدێرنیزم وەکو مۆدێلەک نوو ژ ئافراندنا هونەرێ دەرباسی سەدسالا بیستێ دبیت، بخوە مۆدێرنیزم ناڤەکێ گشتی ژ ئاراستەیێن ئەدەبی یێن جۆر ب جۆر... ئەڤ هزرە لسەر بنگەهێ پێشکەفتنا زانستی د قۆناغێ دە دهێتە ئاڤاکرن و نزیکبوونەک نوو ژ دەزگەهێن دیاردەیێن زانستی، کلتوری، ئەدەبی چێ دبیت ل گۆر وێ ژێ پێدڤی بوو کەڤن رابە ژ بەرکو نە ل گۆر سەردەمی بوو)[١٧].

لێ د نها دە و ل سەر تەڤ بیاڤێن ژیانێ وەک خوەیا جانا "نوخازیێ- modernism" بەر ب پیرێ ڤە دچە، و داوێ چالاکیا نوخازیەتێ ل سالێن شێستان بوو، ئەڤ رێبازە بەر ب تێرمەکێ دن یێ نوو ب ناڤێ "هونەرێ پشتی پێشەنگیێ Post–modernism" ڤە چوو. بۆچوون رەهابونا دەرکەتنا ئەڤێ تێرمێ نوو گرۆڤەکە بۆ هەرەسئینانا یاخیبوونا سوریالی و چوون بەر ب پشتی نوخازیێ[١٨] و پۆست مۆدێرنیزم و پشتی پۆست مۆدێرنیزمێ ژێ.

• **تێگەهـ و زاراڤ و پێناسەیا سوریالیزمێ:**

سوریالیزم تەڤگەرەکە ناسکرییە د قادا ئەدەبی هونەرێ دە، کارێ وان ئەو بوو کو ژ زەمانێ باو دەرکەڤن و ب ئاوایەکێ هونەرێ تشتێ نەبەرئەقل ب تشتێ بەرئاقل بدەن قبوولکرن((مەعقولیەت بدەن بەشتی نامەعقول))[١٩]

sursur ب رامانا "ل سەر، ل ژۆر، ل پشت، ل سەردا" تێ Realizim ب رامانا "ژیوار، کەتوار، واقع، دورهێل" تێ، ب هەڤرا دبە "سوریالیزم -Surrealizm"[٢٠]. هەروەسا "Super Realizm" هاتیە ب ناڤکرن[٢١] ب هەڤرا ب رامانا "سەرواقعی، ل سەردای دورهێلی، ل ژۆر ژیواری" ((زێدە ژ راستییێ، ئالییێ دیێ راستی و واقعیەتێ))[٢٢] دهێت.

ئەڤ زاراڤ بۆ جارا یەکەمین ژ لایێ "ئەپۆلۆنێر" ڤە هات بکار ئانین (لە شانۆگەری "مەمکەکانی

بەیاتریس" لە سالی ١٩٠٣ دەستپێکرد تا سالی ١٩١٧ تەواوبوو، لەوەشەوە زاراوەی سوریالیزمی لە پێشەکیەکەیدا بەکار هێناوە))(٢٣) ئەپۆلۆنێر زاراڤێ (سوریالیزم surryalizm) باشتر دبینە ژ زاراڤێ (سورناتورالیزم surnaturalizm)، ئەڤەژی پشتی ڤێ یەکێ تێ کو د نامەیەکا خوە دە سەخمەراتی بناڤکرنا شانۆگەریا خوە بۆ هەڤالێ خوە "پۆل دیرمی Derme.P" دشینە و تێدا زاراڤێ "سەر واقعی surryalizm" ب باشتر و گونجیای تر دبینە ژ زاراڤێ "سەرخوەزایی Sur Naturalizm"(٢٤)، مەرەما ئەپۆلۆنێر ژ داهینانا پەیڤا سوریالیزم نە ژبۆ دروستکرنا بزاڤەکە ئەدەبی هونەری بوویە، چونکی بەری سەرهەلدانا سوریالیزمێ وەغەرا داویێ کرییە. لێ (ئەندری بریتون) ئەڤ زاراڤ مینا دەربرینا وەفا و عەجباندن و رێزگرتن و ڤیانا ئەپۆلۆنێر پەیڤا سوریالیزم بۆ بزاڤا خوە یا ئەدەبی هونەری د یەکەم بەیاناما خوە دە تەڤگەرا خوەی بناڤێ سوریالیزم دا ناسکرن ((یەکەمین بەیانامەی سوریالیزم لە سالی ١٩٢٤، و دووهەمیش لەسالی ١٩٣٠، و سالی ١٩٤٢بە سێهەمین مانیفێست دەژمێردرێت، تێدا خۆیان وەک بزووتنەوەیەک بۆ ئازادکردنی تاک تەرخانکردبوو))(٢٥). بریتۆن سەخمەراتی پێناسا سوریالیزمێ دبێژە (ئامرازەکێ دەروونیێ خودیيە ب رێکا وێ دەربرینێ دکەتە ئارمانج، چ گۆتن بیت یان نڤیسین یان ب هەر رێکەکەکا دی هەبیت بۆ دەربرینێ ژ راستییا تێهزرینێ کو عەقل و هزر ل ژێر هیچ سانسۆران نەبن و ل دەرڤەی گرنگییدانا جوانی و رەوشتی بن، لێ فەلسەفا وێ هاتییە بنیاتنان ل سەر باوەری ب وی ژیوارێ سەرکەفتیێ جۆربجۆرێ هزری... و ب شیانا خەونێن مەزن و سەرەدەریا زێهنیەتا مەبەستدار. کو کاردکەت ژبۆ دوماهی ئینانا تەڤ بنەمایێن دەروونیێن دی، هەروەسا دیتنا چارەسەریێ ژبۆ ئاریشەیێن سەرەکیێن ژیانێ)(٢٦).

سوریالیزم سەردای واقعی یە، واقع ژی ژبۆی وی تشتی تێ گۆتن کو هەبیت، ڤێجا ئەو هەبوون د جیهانا ماددی "مەتریالی" یان هەستی یان ئاگەهی "هشیاری" دە بیت، یان د هەستێن جیهانا دەرڤە یان جیهانا دەروونێ مرۆڤی دە بیت و هەست پێ بکەت، سوریالیان دەست ژ واقعی و لۆژیکی بەرنەدابوون و رەفزا وان ژی نەدکرن، لێ وان باوەری پێ نەبوو هەروەسا پشت ژی پێنەدبەست و خوە ژ واقعیستان Realizman نەدهژمارت(٢٧). سوریالیزم بریتییە ژ وێ خالا باوەرپێکری، کو د زێهنیدا هەیە، تێدا مرن و ژیان، راستی و خەیاڵ، بووری و داهاتی، د سوریالیەتێ دە واتا خوە ژ دەست ددەن و چالاکییا سوریالیزمێ هیڤییێ ب رێکخستن و دیارکرنا وان لایەنان ددەت، کەواتە دبە بێژن، سوریالیزم بریتییە ژ هەرفاندنا دیوارەکی کو د ناڤبەرا دیناتی و عەقلی بوویە لەمپەر(٢٨). سوریالیزم د ناڤبەرا سالێن١٩٢٢-١٩٤٠ سەرهەلدا و وەرار کریە، ژ ئەگەرێن هند کاودانێن نوو یێن " جڤاکی، سیاسی، زانستی، تەکنەلۆژی، فەلسەفی" و د بن باندۆرا وان کاودانان دە ل پاریسێ ل سەر دەستێ هند نڤیسکار و هونەرمەندان ژ دایک بوو، ئەڤ گەشەکرنە ژی تنێ د سینۆرێت فەرەنسادە نەما و پەرەسەند و ل وەلاتێن دن مینا بزاڤەکە ئەدەبی هونەری هەرە گرنگ و خوەدی باندۆر ل سەر ئەدەب و هونەرێ جیهانی بەلاڤ بوو.

ئەپۆلۆنێر

ئەندری بریتۆن

• دیرۆکا سوریالیزمێ

دگەل ب داوی هاتنا سەدسالیا نۆزدێ، زانا و رەوشەنبیر د وێ باوەرێ دە بوون، کو جیهان ب دەستپێکەکا ترسناک و نە ئاسای رە دەرباز دبە، ژ ئەنجامێ پێشکەتنا تەکنەلۆژیایێ و زانست و سەرهەلدانا بیاڤێن نوو. لەورا زانا و رەوشەنبیران ل وی سەردەمی خوە ل هەمبەر گەلەک سوپرایز و کاودانێن ژ نشکەکیڤە پەیدابن ددیت.

ئەو گۆرین و کاودانێن د جەنگێ یەکێ جیهانێ دە رویدان و سەرهەلدانا شۆرشا ئۆکتۆبەرێ ل روسیا

ماركيز دووساد

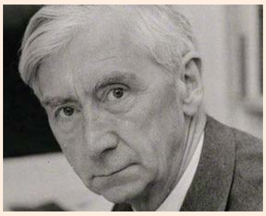
هربرت ريد

بۆدلێر

رامبۆ

لۆتريامون

فەرهاد پيربال

گۆرینێن بنگەهین ژ جیهانێ رە چێکرن[٢٩]، هەروەسا سەرهەلدانا جەنگێ یەکێ جیهانێ رەوشەنبیرو هونەرمەند روو ب روویێ حالەتێن تێکچونا بارێ دەرونی و هزری کرن، هەتا رادەیەکێ کو وان خوە ددیت ل هەمبەر رێکەکێ گرتی ژلاییێ مرۆڤایەتییێ ڤە[٣٠]، پاشی ل دووف چارەسەریا دەرونێ مرۆڤی دگەریان وهند بزاڤ دوان چاخان سەرهەلدان، ئەوبزاڤ ل دەستپێکێ د گشت و تەڤ ئالی یێن گرێدای ژیانێ بـوون،[٣١] لێ هند ژوان وسا هزر دکر کو قوتابخانە و پێلێن هونەری دگەل ئەوکاودانێن ل دەردۆرێ وان رویدای ناگونجن، ناچێیت هەلبەستڤان دەربارەی وەرزێ پشکفتنا گولێ و فرندەیێن جوان بنڤیست و دهەمان دەم دە کەسەکێ نێزی وی هاتییە کوشتن ژئەنجامێ سیاسەتا دەولەتان ژبۆ دەسکەفتێن ماددی نەتەوەیی شەردکرن.

رەوشەنبیران وەسا هزر دکر کو فەرە هونەر بەر ب ئاراستەکا نوو بچیت و ژلاسایکرنا قوتابخانەو تەڤگەرێن بەری خوە دەرکەڤیت، نەخاسمە کو ژمارەیێ هەرەزێدە ژ نڤیسکارێن تەڤگەرێن نوو مینا دادایزم و وسوریالیزم گەنج بوون، پرانیا وان پشکداریا جەنگی کربوون و مرنا هەڤالێت خوە ب چاڤێن خوە دیت بـوون سەدەمێ کوشتنا وان ژی تەنێ شەر بوو[٣٢]. هۆسا (دنیڤا پێشین ژ سەدسالیا "بیستێ٢٠" دە، رەوتەکە ئەدەبی یا نوو پەیدابوو کو ژێرە دگۆتن سوریالیزم[٣٣]) کو بانگەشیا فەلسەفە و سیاسەت شێوەیەک ژ ژیانکرنا نوو دکرن.

د چەرخا بیستێ و بەر ب ژۆر بزاڤا سوریالی د جیهانێ دە بەربلاڤ بوو، و ب ئاوایەکە مەزن باندۆر کرە سەر هونەرێن هەلبەست و تۆبۆگرافیا وێ، و وێنە، و کەڤال، و تابلۆ، موزیک، هەتا نیگارکێش و کەڤالێن سوریالی تایبەت ب خوە ئافراندن، کەتنە د مەیدانا ژیانێ دە، ئانکو بزاڤا سوریالیزم ل دەستپێکێ دبیاڤێن ئینسانی دە کار کرییە پاشی چوویە دبیاڤێن "ئەدەب، و هزر، و سیاسەت، و جڤاک، و هونەر" وەکە شۆرشەکە هزری دژ ب ئۆول و تیتالێن کەڤنێن جڤاکی سەرهەلدایە[٣٤] مینا بزاڤەکە شۆرشگێری خوەیا بوون، گەلەک ژ هونەرمەندێن ئازاد بەرێ خوەداییێ و هەر زوو ئەڤ بزاڤ بەربلاڤ بوو، سوریالیزم دووبارە پێداچوونە ب مەبەستا هونەرمەندی و ئامرازەکە ژبۆ وەکهەڤیێ دڤی ئالی دە سوریالیزم مینا بزاڤەکە شۆرەشگێری د دیرۆکا هونەری دە تێ زانین[٣٥].

هەلبەت ئەڤ بزاڤ ژی ژ ڤالاتییێ نەهات هەبوون و هند نڤیسکارو تیورێن دن بەری وان هەبوون کو باندۆر ل سەر ئەندامێن بزاڤێ کر و کەتنە بن باندۆرا وان. ئەگەر ئەم دەست ژ چاخێن ناڤین و فەیلەسوفێ فەرەنسی "مارکیز دووساد" بەردەین، گەرەکە ل دووف رەه و ریشالێن سوریالیزمێ ل رۆمانسیزمێ بنێرین. هەروەکی فەیلەسوفێ فەرەنسی "هربرت رید" رۆمانسیەتێ ب دەستپێکا سروشتییا سوریالیەتێ دبینە. چونکی رۆمانسیەت، ژ ژیواری دەردکەڤیت و جیهانەکا خەیالی دروست دکەت[٣٦] هەروەسا (بۆدلێر بەخوێ شرۆڤەی یەکێتی سروشتی دەکرد کەچۆن لەسروشت دا بۆن و رەنگەکان یەکانگیر و ئاویتە دەبن، وبۆ هەلاتن لە سنور و سنورداریەکانی جیهان مەبەستی ئەفیون وحەشیشەی لە زوهد تەقوای عەبوسانە پێ باشتربوو)[٣٧]، هەلبەستێن "بۆدلێر" ی باندۆر ل "رامبۆ"ی کر بوو، رامبۆ ژی ب پێشەنگێ نووخازا تێ زانین[٣٨] و بزاڤا سوریالی ژی یەک ژوان تەڤگەرێن نووخاز بوویە کو کەتییە بن باندۆرا وی، و ب یەک ژ رێبەرێن سوریالی تێ زانین نەخاسمە (گۆتنا "رامبۆ"ی سەخمەراتی گهۆرینێن ژیانێ، و گۆتنا "لۆتریامون" پێدڤیە هۆزان هەمیان

ژ ناڤبەن، هەمی مرۆڤان)[٣٩]، دیسان (لۆتریامون یەکێک بووە لە موژدەرانی سوریالیزم، ئەم یاخیبونە ی دەتوانێ بمانخاتە دونیاي سەرسامیەوە)[٤٠] و گەلەک باندۆر ل سوریالیستان کر بوو.

هەروەسا رەهـ و ریشالێن سوریالیزمێ ژبۆ هند تیورێن فەلسەفی دزڤرن، مینا بیروباوەرێن فەیلەسوفێ ئەلمانی "هیگل" کو لسەر هەرفاندنا بنگەهێن جڤاکی یێن کەڤن سەکنییە[٤١]، هەروەسا ب گرانی کەتنە بن باندۆرا تیورا سیگمۆند فرۆید ئەو تیورا جوداهی دناڤبەرا "ئاگاهی و نە ئاگاهی، هەست و نەست" د دەروونێ مرۆڤی دە کری، سوریالیست نەئاگاهییێ ژ خوە رە دکن ژێدەر و ئیلهاما خوەی داهێنانێ[٤٢]، ئانکو سوریالیستان خوە د گەهاندە بارێ نەئاگەهی ژبۆ گەهشتن ب ئافراندنێ. (بەم شێوەیە سوریالیستەکان رێبازەکەی خۆیان بەبیرە فەلسەفیەکانی فرۆید و مارکیز دوساد و تەنانەت هیگل و تروتسکی پشت ئەستور کردبوو، بەهرەشیان لە بۆدلێر و رامبۆ و لۆتریامۆن و ئەلفرید ژارێ و ئەپۆلۆنێر ... هەروەسا فەلسەفەی دژە عەقلی برگسۆن وەرگرتبو)[٤٣].

دماوێ جەنگێ یەکێ جیهانێ دە، ئەپۆلۆنێر گۆڤارەک ب ناڤێ "Sic" وەشاند و تێدا پرسگرێکێن هونەری و کەتواری ب شێوەکە گشتی وەشاندن، هەروەسا ناڤبرێ "فلیپ سۆپۆ و بریتون" ب هەڤدوو دا ناسکرن[٤٤] هەروەکی فلیپ دبێژە (سوریالیزم ئەو رۆژە لەدایک بوو کە گیوم ئەپۆلۆنێر لەسالی ١٩١٧ لەقاوەخانەیەک دا من و ئەندری بریتونی بەیەک ناساندن و وتی "ئێوە پێویستە ببنە برادەر" راستیەکەش هەروایە، دووسال دوای ئەم یەکتر ناسینەو لەسالی ١٩١٩ دیوانە شیعرێکی هاوبەشیان بە ناو نیشانی "هەوارە موگناتیسیەکان" بلاوکردەوە، پاشان هەردووکیان. لە هەمان کاتدا لەگەل ئیلوار و ئەراگون، گۆڤاری لیتراتۆریان بلاوکردەوە)[٤٥] ئەڤ بەرهەمێ هەڤپشک دناڤبەرا وان دە بو گرنگترین بنەمایێ نڤیسینێن سوریالی و وەکە بنگەهـ و رێکەکی بوو ژبۆ نڤیسکارێن دن یێن سوریالی کو ئەو ژی بەرهەمێن خوە ب هەڤبەشی ڤەهینن، ئەڤ بنەما د پرانیا بەرهەمێن سوریالیا ئەدەبیاتا نەتەوێن دن رەنگڤەدایە، د ئەدەبیاتا کوردی ژی بۆ جارا یەکەمین لجەم "ئەحمەد مەلا، و فەرهاد پیربال" بەرهەمەکێ شیعری ب هەڤبەشی ل پاریسێ هاتییە ڤەهاندن.

سەرهەلدان و وەرارا سوریالیزمێ پشتی ڤێ یەکێ تێ کو (دادایزم مەیدانی ئەدەبی چۆلکرد، کۆنە کارگێری و بەرێوبەرانی دادایزم لەسالی ١٩٢١ لەدەوری ئەندریە بریتون کۆم بوون بەیارمەتی لەگەل ئەراگوان، پۆل ئیلوار، فلیپ سۆپۆ، بیرد سنوس بنجامین پیرە و هەندێ شاعیر و نوسەری دیکە کەوتنە کەشفکردنی دنیای پشتەوەی هەست و ئەوەبوو قوتابخانەی سوریالیزم بەشێوەیەکی فەرمی لەسالی ١٩٢٢ دامەزرا)[٤٦]. د سالێت١٩٢٢-١٩٢٤ ڤەکۆلینا هونەرمەند و ئەندامێن ل دەردۆرێ "بریتون" ێ کۆم بووین ل سەر مژارێن" خوەزایی، نەئاگاهی، نەهشیاری، خەون... "بەردەوام کر و دکۆوارا وان یا ب ناڤێ "ئەدەبیات" دهات وەشاندن. دسالا ١٩٢٤ چالاکیا گروپا سوریالیزم مەزن بوو و باندۆرا خوە زێدەتر ب قاسی تەمەنێ خوە هەبوو وانا بەردەوام خەبات دکر، ژبۆ خەبتین و دۆماندنا گروپا خوە. (دەزگەهەک ب ناڤێ "ناڤەندا ڤەکۆلینێن سوریالی" د شەقامێ "عزونیل"ێ "پاریس"ێ ڤەکرن، ل دەستپێکا کانونا یەکێ سالا ١٩٢٤ بوون خوەدی کۆوارا خوەی ب ناڤێ "کۆوارا شۆرشا سوریالی")[٤٧]، هەروەسا پەرتوکا ئەراگوان یاخەونان ب ناڤێ ("پێلێن بەردەوامێن خەونان

هیگل

تروتسکی

ئەلفرید ژارێ

فلیپ سۆپۆ

گیوم ئەپۆلۆنێر

پۆل ئیلوار

- موجه متتالیه من احلام" ل سالا ١٩٢٤ وەشاندنبوو ب کورتاسی قالا چالاکیێن دەستکاری سوریالیەتیێ هەتا دیرۆکا دەرکەتنا وان کربوو... هەروەسا دسالێن١٩٢٢-١٩٢٤ کۆوارا "ئەدەب" دوەشاندن، زمانحالێ تایبەت یا تەڤگەرێ بوو)[٤٨] و هزرێن خوە تێدا د وەشاند.

ئەدەبیاتا فەرەنسی د ناڤبەرا هەردوو شەرێن جیهانێ بوو مەیدانا تەوژما "لاوعی – نەئاگەهیێ"، ئەو تەوژما مینا کارڤەدانا ریالیستی وەرارکر و درێژە کێشا و بزاڤا سوریالیزم لێ هات هەبوون. ئەڤ حالێ تەوژما نەئاگەهیێ نە تەنێ هەلبەستڤانێن گەنج پێ گرتبوو، بەلکو سەرتاپای هونەرمەند و نڤیسکار ب خورت و پیران گرتبوو، ئەڤ یەک ژی رێکا بانگەشەیا سوریالیستان خوەشکربوو کو ببێژن سوریالیزم بزاڤەکە خوەزاییە و نە لادان و یاخیبونەکە سنێلانەیە[٤٩]. سوریالیست ئارمانج و کارێ وان ل دژی تەڤ یاسا و رێسایێن کو دزانین رێگرە ل هەمبەری هزر و تێفوکرین و ئازادیا مووژیا هزرێن مرۆڤی سەلهەلدا... سوریالیان هەبوونا هیچ جۆرە پەیام و بەرنامە و ئارمانج ب فەر نەددیت و ل دژی یاسا و رێسایانن، و هیچ جۆرە سانسۆرەکی قەبوول ناکەن[٥٠]. ئازادیا خەون و نەئاگەهیێ ل سەر هەر تشتی دبینن.

ئەندری بریتون ل سالا ١٩٢٤ ێ یەکەمین مانیفێستا سوریالی کو ژ"پێنج" لاپەران پتر بوو بەلاڤکر، هەر ئەو سال بوو دیرۆکا سالا پەیدا بوونا سوریالیزمێ. دوێ مانیفێستیێ دە ئەندری بریتون وەسا پێناسە سوریالیزمێ کریە)پێویستە یارمەتی ئۆتۆماتیزمی دەروونی بدرێت، بۆ گەیشتن بە دەربڕین، تاکو بە بێ بایەخدان بە تیروانینە ئستاتیکی و رەوشتەکان واتای راستەقینەی بگەیەنێ بێ چاودێری عەقل و بیرێک دابرێژی[٥١])، هەر د وێ بەیاننامێ دە تەکەز لسەر مرۆڤ و ئەو کۆسپێن د کەڤنە ژیانا وی دە ئاخفتییە، هەولدا بسەلمینیت کو دڤێت مرۆڤ ئازادبن هەر وەکی زارۆک ئازادن د ئەندێشە و دیناتی و هزرکرنێ دە[٥٢]، هەروسا (رەخنەی توند گیراوە لەهەندێ رۆمانوسی کە دیمەن و پاژوگرتە و یەکەکانی ژیان و جیهان وەک خۆی فۆتۆ کۆپی دەکەن، ئەوەندە فۆتۆکارانە ژیان دەگوازنەوە ناو رۆمانەکانیان کە خوێنەر هیچ لایەنێکی ڤەشارتی تێدا ببینیت و مینا ریپۆرتاژێکی نوچەیی خوێندۆتەوە ... بۆ گالتەو تەوس ئاماژە بۆ رۆمانی "تاوان و سزای دەستویڤسکی دەکات)[٥٣]، هەروەسا بریتونی خوەست ژئالیگرێن خوە کو خوە ژ لوژیکێ و مووژی دوربکەن، دیسان تێدا گرنگیەکا مەزن ب تیورا فرۆیدی دایە، پشتی بەیانناما ئێکی بریتون پەرتوکا "ترۆتسکی" خواند سەبارەت ب لینین وشۆرشا وان، لایەنگریا خوە ژبۆ پارتا کۆمونیست راگەهاند، هەردڤێ سەروبەندێ دە (ل سالا ١٩٢٧ ، ئەراگۆن ، بریتۆن، ئیلوار بوون کۆمۆنست و هەمی شیانێن خوە د مەزاختن ژبۆ پشگیریا شۆرشا گەلان و ئەڤ یەکژی دژایتا وان بۆ جەنگێن (ڤێتنام و مەراکیش و شۆرەشا جەزائر و بزاڤێن خورتان ل ئەمریکا و ئەوروپا)[٥٤] لپەی خوە ئانی. دسوریالیەتێ دە پشتی قۆناغا نەئاگاهی ونڤیسینا ئۆتۆماتیکی پرنسیپەکە نوو پەیدا دبوو ئەو ژی (پرەنسیپێ مارکسی بوو دگۆهرینا جیهانێ دە، پرەنسیپێ رانبۆ دگۆرینا ژیانێ دە)[٥٥] بوو.

ل١٥ ێ کانونا دووێ سالا١٩٢٩ ب خامەیا ئەندری بریتون مانیفێستا دووێ یا سوریالیزمێ د کۆوارا شۆرشا سوریالی هات وەشاندن[٥٦]، هەردوێ بەیانێ دە ناڤێ کۆوارا شۆرشا سوریالی گوهارت بۆ "سوریالیزم د خزمەتا شۆرشێ دە"، تێدا (جەخت لە وێران کردن و رووخاندنی هەموو ئەوبەهایانە دەکاتەوە، کە دژی خێزان وئاین و نیشمان بوون، لەومانیفێستەدا بریتۆن زۆر ئەندامی لەبزوتنەوەکەی دەرکرد وەک (جیرارJaerar، و ئارتۆ Arteo، و کاریف Kareef، و لمپۆر Limpor)[٥٧]، سوریالیزمێ ب گرانی هەولا ئازراندنا (ڤەیرانا ویژدانی ددا ب دوو روانگێن "ژیری و ئاکاری"، ژ روانگا ژیری کار دکەت بۆ گەهشتنا وی حالەتێ کو مرۆڤ چ جوداهیا دناڤبەرا "مرن و ژیان، و راستی و ئاشۆپ، و بووری و داهاتی، و سەرڤەو ناڤدا، و بەرز و نزم" دە نەکەت. هەروەسا ژلایێ ئاکاری ڤە بانگەوازا شۆرشەکە بنگەهین و یاخیبوونەکە تەواو خرابکاری دکر)[٥٨].

ل پشتی سالێن سیهان ئەندرێ بریتۆن دەست ژ پارتا کۆمۆنست ڤەکێشا و گەهشت ڤێ یەکێ کو نابە تەڤگەرا وان تێکەل ب کۆمۆنست و ئالیان ببە. هەروەکی (هیگل پێی وایە تاکەکەس ئاوێتەی هیچ قەوارەیەکی سیاسی نابێ)[٥٩] و بریتۆن ێ راگەهاند (ئەمێ هەمی

هەول و بزاڤێن خوە دێ مەزێخین ژ پێخەمەت سەرکەتنا تەڤ شۆرەشان)[٦٠]. هەروەسا ل سالا ١٩٤١ ب سەدەما سەرهەلدانا جەنگێ دووێ یێ جیهانی و داگیرکرنا فەرەنسا ژ بال نازیان ڤە، "ئەندرێ بریتون" مشەختی ئەمریکا بوو ل نیویورکێ ئاکنجی بوو، و هند هەڤالێن وی ژی مینا ئیلوار وسۆپۆ بریارا مانا خوە ل پاریسێ دان[٦١]، ب سەدەما جەنگێ ئەندامێن سوریالی ژهەڤدوو قوت بوون. لێ بریتون ی زالگەهەک نوو بۆ سۆریالیزمێ ئاڤاکر و نیۆیۆرک بوو جهێ نوو یێ چالاکیێن وان، ب شێوەیەکە کارتێکەر دەست ب بەرهنگاریا هزرا خوە کر ژبۆ کێشانا سەرنجا هونەرمەندێن ئەمریکی ب هزر و ئایدۆلۆژی و تێفکرینا خوە [٦٢].

لێ جڤاکا ئەمریکی ئامادەنەبوو بکەڤیتە بن کارتێکرنا سوریالیەتێ ئەڤ یەک ژی ژبۆ وێ چەندێ دزڤریت کو (جڤاکا ئەمریکی جڤاکەک گرتی بوون ب فەرهەنگا ئەدەبی و ئەمریکا خودان پارێزبەندیەکا سروشتی بوون و ب ساناهی چەمکێن نوو قەبوول نەکرن) [٦٣]. سەرەرای ڤێ یەکێ هند ژ هونەرمەندێن ئەمریکی کەتنە بن باندۆرا بزاڤا سوریالی، بریتۆن د گەل هەریەک ژ ("دووشامپ، و ماکس ئانستد دا کۆڤاری سوریالی "VVV" "سێ ئەستێرە" یان دامەزراند... هەروەسا بریتۆن لە نیویۆرک پێشنگای سوریالیزمی ناساند) [٦٤] هۆسا بریتونی وەرارا سوریالیزمێ ل ورژی دۆماند. (ل سالا ١٩٤٢ پێشەکیا مانیفێستا سێیێ یا سوریالیزمی ژ لایێ بریتۆن ڤە هات بەلاڤکرن و تێدا دیارکر کو سوریالیزم هاتیە دۆرپێچکرن ژ خەلەت تێگەهشتنا وێ کو ژ راستیا خوە دەرکەت ل سەر هندەک ژ مرۆڤێن نە ژ وێ)[٦٥] ل سالا ١٩٤٦ و پێشتی شەر ب داوی هات، بریتون ڤەگەریا پاریسێ، لێ نەکاری ژبۆ سەپاندنا هەژموونا خوەی مینا بەرێ فەرز بکە [٦٦]، سەرەرای هندێ بریتونی دەست ب بزاڤ و چالاکیێن خوە کر، تەڤگەر سەر ژنوو زندی کرڤە، ب ریکا نڤیسینێن رۆژنامەڤانی و چاپکرنا هند مژاران ل سەر سوریالیزمێ ب شێوازەک نووتر، پێشانگەها دووێ یاسوریالی ڤەکر و لڤین و ڤەژینەک ختە ڤادا ئەدەبێ سوریالی.

هەتا سالا ١٩٦٦ ئەندرێ بریتون وەغەرا داوییێ کر.

وەرارا سوریالیزمێ دگەل مرنا وی سەکنی، لێ ئەڤ بزاڤ و هزر تا نهۆ ژی مایە و جهێ خوە دڤادا ئەدەبی دە کریە، ژبۆ هەر ڤەکۆلینەکا لسەر ڤوتابخانەیێن نوو وەرە کرن، گەرەکە پشکا سەرەکە و هەرە مەزن ژبۆ سوریالیزمێ بێ دیارکرن. چونکی ب شێوەیەکە بەرچاڤ دپرانیا ئەدەبیاتێن مللەتێن زندی رەنگڤە دایە.

- **سوریالیزم و سیگمۆند فرۆید**

سوریالیەت ب رێکا تیورا فرۆید ب دەروناسیێ ڤە تێ گرێدان، باندۆر ل سەر رێبەرێن سوریالیستان کریە، بزاڤ هند جاران مینا بزاڤەکا ئەدەبی- دەروناسی تێ ناسکرن.

فرۆید ب دەرفەتدیت یەکەم سەرنەکەکەفتنا هێزا پەیوەندیدار ب زڤرۆکەکا گروڤیێ ب سەلمینت، لدۆر ب جی هێشتنا شونوارێن خراب ل سەر دەرونێ مرۆڤی و خواندنا خوەی دەرونی لسەر وان شینوار و

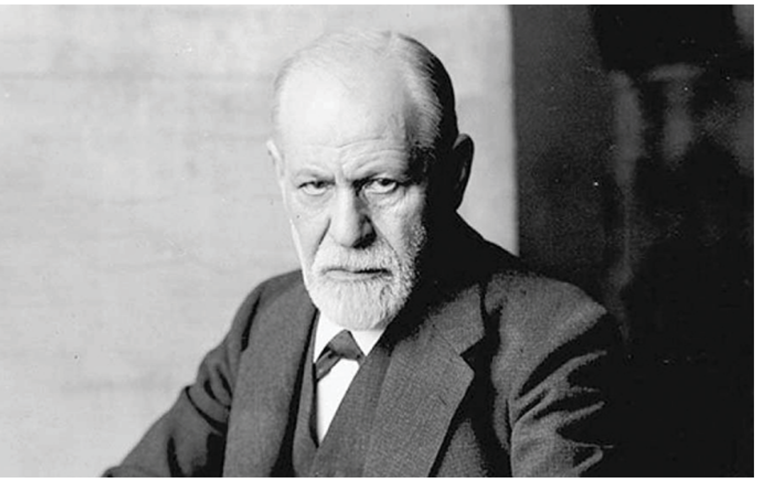

سیگمۆند فرۆید

گرێ یێن دەرونی بکەت، خویایە (فرۆید یەکێکە لەو هونەرمەندانەی سەر بەخانەی "دەرونشیکاری"یە، توانی هەر سێ ئاستێ " ئاگا، نا ئاگا، پێش ئاگا" دیاری بکات، سەرەرای ئەمەش توانی کردەی تیۆریزەکردنی "سێکس" و دابەشکردنی ئەنێگزەکانی " ژیان/ مردن" دیاری بکات)[٦٧]. ناڤبری د ڤەکۆلینا خوە دە ئاماژە ب پێدڤیاتیا خەون و غەریزان دایە و د پەرتووکا خوەی ب ناڤێ "شرۆڤەکرنێن خەونان" کو ل سالا ١٩٠١ نڤیسی، باندۆرا خوە ل سەر سوریالیان هەبوو[٦٨]. نەخاسمە ئەڤ

باندۆر ل سەر ڕێبەرێ وان بگرانی دەرکەتیە، ژ بەر کو "ئەندری بریتۆن" خواندنا خوەی نۆژداری د بیاڤێ نەخوەشیا دەرونی دە قەدادنیە، و د ماوێ جەنگێ یەکێ جیهانی دە نووژدارێ سەربازی بوویە، جارەسەریا وان سەربازان ب ئەگەرێ شەر رووبروویێ نەخوەشیا دەرونی و ڤەجنقینێ دبون. هەلبەت بریتۆن ئەڤ چارەکرنا وان ب ڕێکا تەحلیلاتێن فرۆید یا شرۆڤەکرنا دەرونی ل سەر وان تاقی دکرن[٦٩]، هەروەسا ئەڤ باندۆر ل سەر "سلڤادۆر دالی" ژی خوەیا دبە، دەمێ کو ل سالا١٩٢١ ژبۆ خواندنا خوە گەشتا مەدریدێ دکە، و ل ور ب نڤیسێن فرۆید ئاشنا دبە و ڤەکۆلینێن وی کو پەیوەندی ب نەئاگەهیێ هەنە دخوینە گەلەک پێ داخباردبیت، و ئەڤ یەک دبیتە ژێدەرێ یەکێ بۆ کار و هونەرێ وی[٧٠]. ڤەکۆلین و سەربۆرێن فرۆید ی وێنەیەکێ راست و روون یێ مرۆڤی نیشان ددەت. ئەڤەژی بو ئەگەرێ هندێ باندۆر ل هزر و بیرێن سوریالی و هەڤچەرخیێ بکەت، ئەڤە پالنەرەک بوو کو هەلبەستێن سوریالی ل دووف راستیێ بگەڕن ل جیهانا نەئاگەهیێ، هەستکرن ب جهێن بەرزە د جیهانا مروڤی دە، تۆمارکرنا ڤان ئالیێن نەدیار ب ڕێکا بەرهەمێن ئەدەبی[٧١].

هەروەسا فرۆید گەلەک گرنگی ب خەون و خەیالان دایە، کو دوو ئالیێن گرنگ یێن ژیانا مروڤینە، ب ڕێکا خەونێ هەرتشتێ کو د دل و دەرونێ مروڤی دە مابت ب ڕێکا وان رەگەزان تێن ڤالاکرن و دەربرین[٧٢]. برێکا خەون و خەیالان مروڤ هەستێن خوە ژ حەز و ئارەزوێن خوە یێن نەگۆتی رە دەردبریت، لەورا سوریالیان گەلەک ب گرانی ل سەر مژارێن خەون و نە ئاگەهیێ سەکنین، چونکی د خەونان دە وان خوە ب ئازادیەکا رها ددیت، ئەو جیهانا ژ ژیواری نەدگەهشتنێ وان ژ خەونێ رە بۆ خوە دئافراند. "ئەریک فرۆم" دەمێ کو دست ب ڤەکۆلین و شرۆڤەکرنا تیورا فرۆید ی کر گەهشت وێ باوەرێ کو دخەونێ دە ئازادیەکا زێدە هەیە، خەبات و خەبتین و وەستیانا دنیا ژیواری د خەونێ دە تونەیە، هەر ئەڤ ژی بو ئەگەرێ سەرەکی کو سوریالیست ب تیورا دەروناسی داخبار ببن، چونکی ئەو ئازادیا وان د خوەست ل ور ب دەست دکەفت[٧٣]. فرۆید د ڤەکۆلینێن خوە دە گرنگی ب مەسەلا "ئەو ID"، ئەز EGO، "ئەزێ بلند EGO PERSU" دایە. کو ئەڤ حالەتێ کەساتیێن دەرونێ لجەم هەر ئینسانەکی هەبوونا وان هەیە.

- ئەو **ID**: ئانکو حالەتی نەئاگەهیێ، ئەڤ دەستەواژەکە دەربرینێ ژ کۆمەکا حەزێن کۆم بوی د دەرونێ مرۆڤی دە دکەن، و بزاڤێ دکەت ب سەر دەرونی زالبیت و ئەو پەستانێن ل سەر دەرونێ مرۆڤی هەیی نزم بکەت ب ڕێکا دەربرینا وان حەزێن کۆمبویی، هەلبەت ئەڤ هەستێ نەئاگەهیێ هەر دگەل ژ دایکبوونا مرۆڤی وەکو پێکهاتەیەکە سەرەکی لجەم مرۆڤی هەیە[٧٤]. واتە کەساتیا ئەو-ID ڕەتکردنەوەی واقع و کۆمەل و سیستەمی سروشتی و بەرەلاکردنی حەز و ئارەزوەکان... واتە بارە دەرونیەکانی خراپ لە مرۆڤ دا وەک " شلەژان، و خەمۆکی، و هێستریا، و دلەراوکێ، و وەسواس، و شێتی، و مەزناتی" هەموی لای ئەو-ID ئاراستە دەکرێ و تاکەکەس بەرەو سەرشێتی دەبات،

کەڤالێ هونەرمەند/ سلڤادۆر دالی

تێکستە عەبەسیەکان و سیمبولیستەکان و هەموو بابەتە نەجوانەکان "ناشرینەکان" لەوێ ئاراستە دەکرێن)[٧٥] و پتر کەس د حالەتێ نەئاگەهی و سەربەستیا دەرونیدایە، ئانکو (دەما هۆزانڤان هۆزانەکێ ڤەدهینیت هێزا "ئەو" ل سەر کەساتیا وی زال دبیت. لەورا هەردەم دگەل دەروبەران د ململانێ دا یە، بزاڤ دکەت یێ پێگیر نەبیت ب یاسا و داب و نەریتێن جڤاکی ئانکو ل دەمێ نڤیسینێ، کەساتیا وی د قالبێ "ئەز" دا دەرباز دبیتە د قالبێ "ئەو" دا [٧٦] و پاشی دەست ب ڤەهاندنا خەونا خوەی نەئاگەهی دکە.

- **ئەز EGO**: واتا گونجین دگەل ژیوارێ ئیرۆ و قەبولکرنا ئەو تشتێ د ژیوارێ دە هەیی[٧٧] کەساتیا ئەز EGO کەساتیەکا تایبەتە ژبۆ مرۆڤەکی دیارکری، حالەتێ ئەز EGO دگەل قۆناغا ژیانا مرۆڤی دەرباز دبیت، دەمێ ئەم ب شێوەیەکی لۆژیکی هزر دکەین و د حالەتێ هشیاریێ و ئاگەهیێ و هەستپێکرنێ ب دەردۆرێن خوە، حالەتێ ئەز EGO کۆنترۆلا دەرونێ مرۆڤی دکەت ژ هەر رەفتارەکی جهێ سنور بەزاندنێ بیت، هەلبەت ئەڤی کاری ب رێکێن جۆر ب جۆر ئەنجام ددەت (واتە EGO فەرمان بەتاک دەکات بە چ شێوەیەک بجولێتەوە)[٧٨].

- **ئەزێ بلند EGO PERSU**: ئەزێ بلند ئەو کەساتیا مرۆڤی یە کو ب "ویژدان" تێ ناسکرن، ئانکو ئەو دەنگێ نزمە کو د دەرونێ مرۆڤی هەقی و نەهەقیێ ژ هەڤدوو جوودا دکەت[٧٩]. ئەگەر ئەم ل سوریالیزم و هونەرێ بنێرین ب شێوەیەکە ئاشکەرا ئەڤ مژارا دەرونی باندۆر بسەر سوریالیان هەیە و رەنگڤەدایە. ئەگەر ئەم ل بەرهەم و هونەر و کەڤالێن سوریالی بنێرین د بە ل گۆر خواندنا کەسەکێ ئاسایی ئەو بەرهەم و هونەر یێن کەسەکی بن کو ژ لایێ دەرونی ڤە نەساخ بن، لێ ئەو حەز و ئارەزوێن خوە د کەساتیا ID ئازاد دکەن ژ پێخەمەت خوە ژ سەردای واقعی دە ببینن کو تنێ ئەو خودێ وێ جیهانێ بن، کەواتە گهۆرینەکە مەزن ژ وێ بێهیڤی و بێ باوەریا وان تێ هەبون و د وێرانکاریێ ئاڤاکرنێ دروست بکەن[٨٠]. پەیوەندیا فرۆید ب سوریالیزمێ ڤە وەکی مە دایە خویاکرن هەر ل دەستپێکێ رێبەرێن سوریالی کەتبونە بن باندۆرا فرۆید و هزرێن وی. ل سالا ١٩٢١ بریتۆن و فرۆید د هەڤدیتنەکی دە ب گرانی ل سەر مژارێن دەرونی و خەون و میتۆدا وی جڤیان، هەر د وی دەمی دە بریتۆن دخوازە فرۆید بکێشیتە د ناڤ بزاڤا خوە و مینا یەک ژ ئەندامێن سوریالی، لێ هەولێن وی بێ ئەنجام بوون، چونکی فرۆید وەسا هزر دکر هەقیقەتا جانی پشکەکە ژ هەبونێ و چێنابیت دگەل مەتریال ئا واقعی وەرە شێواندن.

فرۆید رازینە بوو ئیمزا خوە ل سەر مانەفێستا راگەهاندنا سوریالیزمێ بکە، یان ببیتە سوریالیست و چالاکیێن خوە ل وور ب دۆمینت، لێ هەردەم د وێ باوەرێ دە بویە شاعیر و هونەرمەندێن سوریالی نێزیکترین کەسن کو تەحلیلاتێن دەرونی ب شێوەیەکە کوور و ب باندۆر د ئافراندنێن وان دە رەنگڤەددەن و تێدگەهن، فرۆید سەخمەراتی هەلبەستڤان و رۆمان نڤیسان دبێژە (هۆزانڤان و رۆماننڤیس خۆشتڤیترین هەڤپەیمانێت مەنە و پێدڤیە ب باشترین رێزگرتن ئەم رێزێ ل شیانێن وان بگرین، چونکە ئەو د ناڤبەرا ئەرد و ئەسمانا دا تشتا دزانن کو ئەم نەشیاینە خەونا پێڤە ببینین، ئەو د زانینا دەرونیدا شەهرەزاییێت مەنە، ئەم خەلکێ ئاسایی نە، چونکە ئەو ژ هندەک کانیان دهێن کو تا نها زانست نەگەهشتییێ)[٨١] ئەو ژ مە باشتر حالەت و پێتڤیاتیا دەرونی دزانن.

• خاسیەت و ئەدگارێن بەرهەمێن سوریالی

هەر کۆمەکا خوە بدە ناسکرن وەکە بزاڤ یان تەڤگەر د هەر ئالیەکی ژیانێ دە بیت، ل سەر هند ئەدگار و تایبەتمەندیان خوە ددەن ناسکرن ئەوژی برێکا مانیفێستا خوەی ئیعلانکری، کو تێدا هند خال و بنەمایان خویا دکن ژبۆ خوە و ئالیگرێن خوە، دکەن بنگەهەکە دەستوری و پێ تێن ناسکرن لدۆر کۆم دبن.

سوریالیزم یەکە ژ وان بزاڤا کو د مانیفێستا خوە هند ئەدگار خویاکرنە و ل دۆر کۆم بونە، ئانکو باشترە کو ئەم بێژن ب وان ئەگەران تێن ناسکرن، خویایە کو سوریالیزم یەکە ژ بزاڤێن هەرە جیاواز و ناوازە یێن سەدسالیا بیستێ سەرهەلدای، وانا جیهانا واقع و راستی رەتدکر و ل دووف جیهانەکا ئاشۆپی دگەریان، دخوەستن خەون و خەریزە و حەزێن خوە ل سەر لۆژیک

و ئەقلی و رێکوپێکی بێت ژیانێ دانن، هەولا پەیڤینا راستیا دەرونێ مرۆڤان ددەن ب نەئاگەهی وەک خوە. ب باوەریا سوریالیان ئەگەر هونەرمەند ب مەنتقی و ب ئاوایەکی ئەقلانی بەرهەمێ خوە ڤەهاندبیت، ئەو بەرهەم نابە بەرهەمەکی رەسەن و ئۆرژینال، هەروەکی "سلڤادۆر دالی" دبێژە (کەمال خوازی ئەوان، لە کەشفکردنی رێک و پێک و بەردەوامی ئەوەی غەیرە ئەقلانیە)[٨٢] ئەندری بریتۆن سەخمەراتی هونەرێ خوە و دۆستێن

سلڤادۆر دالی

سوریالی ڤێ تایبەتمەندییێ خوەیا دکە کو (قوولترین هەستێن مرۆڤ کاتێ بە تەواوی تەجەلی و وەهمی رێنوێنی هەمووشتێک بکات و دەستهەلات لە دەستی بەلگە و ئینسان دەربجێت)[٨٣]. ئەم لڤێرە هەول ددەین گرگترین ئەدگار و تایبەتمەندیێن سوریالیزمێ خوەیا بکەین:

١- گرنگی نەدان ب بیروباوەر و ئوولان هەروەها گرنگی نەدان ب پیڤانێن ئەخلاقی یێن کو د ناڤ جڤاکی دە هەیین[٨٤]، هەروسا بێ باوەربون ب یاسایێن جڤاکی و رەوشتی (و بێ بها هژمارتنا ڤان یاسایان. بێ باوەربوون ب ژیانا سەردەم و ڤێ جیهانێ هەژەل و داشۆرین ب ژیانا مرۆڤی و هەرتشتێ د جیهانێ دە هەیین و دژایەتی کرن دگەل هەرسیستەمەکێ رێکخستی هەتا مال و دین ژی)[٨٥].

٢- ب توندی دژایەتیا مەنتقی دکر نەخاسمە ل سەر راستیا مژارا هەلبەستێ، بشێوەیەکێ گرنگی ددا تشتێن ڤالا و بێ تام و پووچ[٨٦]، هەروسا ئەو ل دووف جیهانەکا خەیالی د گەریان (کە سەر لەنوێ بنیاتی بنێنەوە بەرامانێکی تر. لەم رەوشە توانیان باس لە زۆر شت بکەن و پەیوەندی نێوان شتەکان دەربرن، کە دوور و نزیک پەیوەندیان پێکەوە نیە. یان بەدەستەواژەیەکی تر دەتوانین بلێین مەسەلەی "مستەحیل" یان رەتدەکردەوە)[٨٧].

٣- دەربرین ژ خواست و ئارەزوویێن مرۆڤی دریکا خوە یا راستەقینە دە، و دوور ژ هەرچاڤدێریەکا ئەقلی بێ کو هیچ تشتەک بۆ پیڤەرێن رەوشتی و جوانکاری وەرە دانان و باوەریەکا رەها "مطلق" ب دەستهەلاتا وان[٨٨].

٤- هەلبەست لـجەم وان خوە رزگارکرن بوو ژ نەرەحەتییێ و ئالۆزبونا هەستان (گرنگترین تشت هەلوێست وەرگرتنە لە سەر ماهیەتی شیعر و شاعیر لای سوریالیەکان... بریتون کە سەرکردەی ئەم رێبازە بوو پێی وابوو شیعر پەیوەستە بە ناخی مرۆڤەوە کە پێویست ناکات بە وشەو زاراوە و رەنگ دەربرێت، بەلکو شیعر هەلوێستە بەهۆیەوە وەک بارێکی دەرونی و فکری تەمەشای شتەکان دەکەین)[٨٩].

٥- د بیاڤێ زمان و شیعرێ دە د ناڤ بەرهەمێن خوە یێن ئەدەبی زمێن تێکدشکاندن و تەقلهەڤ کربوون، سەخمەراتی ئافراندنێن نـاوازە بینن هۆلێ. هەروەسا شۆرەش ل سەر زمانێ کەڤن وەرە کرن ژبۆ سەر ژ نوو ئافراندنا زمانەکێ نوو ل گۆر جیهانا خەونێن وان بگونجیت.

٦- دەربرین و وەسفکرنا تشتێ ل سەر بنچینە و بنیاتێ شەپۆلا "سیمبولیزم-جەڤەنگخوازی" ب شێوەیێ هێما و جەڤەنگی ب ئاوایەکی نەراستەوخۆ[٩٠].

٧- لجەم سوریالیستان پێدڤیە ژیوار وەرە پارچەکرن و ژ ناڤبرن و بێت هەلوەشاندن، پاشی بزاڤێ بکەن ژ نوو ڤە ژیوارەک دن ئاڤا بکەن. و تێدا ئەو تشتێ کو دڤێ ژیوارێ نەگەهشتنێ، ژ ژیوارا خوەی ئافراندی خەونێن خوە تێدا بجهـ بینن.

٨- بایەخ نەدان بە شتی لۆجیکی، چونکە لۆجیک و بەهای کۆمەلایەتی دەبن بە هۆی بەند کردنی ئەو راستیا نە کە لەناخی دەروون و ویژدان دا دەیانەوێ خۆیان دەربرن... نووسەر لەکاتی بەرهەم هێنانی کارە هونەرەکانی دا دەبێ خۆی بدات بەدەم لێشاوی سروش و ئیلهامەوە[٩١].

لیستا ژێدەران:

• پەرتووك ب زمانێ كوردی:

١- ئەبو عوبەید عەبدوللا زیاب، هۆزانا نویخازی ل دەڤەرا بەهدینان، چا: وەزارەتا پەروەردێ، چ ١، هەولێر ٢٠٠٥.

٢- د.ئیدریس عەبدوللا، ئەدەبی مۆدێرنیزمی ئەوروپی، ک- ٢٣ ئەدەبی هزری رەخنەیی، شوباتی ٢٠١١.

٣- ئەنوەر محەمەد تاهر، شكاندنا بازنەیان' گوتارێن روخنەیی'، چاپخانا هاوار ، دهۆک، ٢٠٠٢.

٤- عەلی ئەسغەر قەرەباغی، برگە و بنەماكانی پۆست مۆدێرنیزم، و: عەلی ئازەرینا، چ١.

٥- ئالان تۆرین، جارەنوسەكانی مۆدێرنە- كۆمەلێک تێكستی وەرگێراو، و: محەمەد حسەین، چا: چوارچرا، چ ١، ٢٠٠٧.

٦- هیڤی بەرواری، رێبازێن ئەدەبی، چا: هاوار، چ١، دهۆک.

٧- د.محەمەد لەتیف عەبدەلرەحیم' باڤێ نازێ'، دیرۆكا ئەدەبا بیانی یا سەدسالیا '١٩-٢٠' ێ ، چا: پارێزگەها دهۆكێ، چ ١، دهۆک-٢٠١٣.

٨- حەكیم مەلا سالح، زمان و بیركردنەوەی شیعری، چا: رۆشنبیری، هەولێر-٢٠١٦.

٩- ئەحمەد محمود عەبدوللا، سوریالیزم لە شیعری كوردیدادوای (راپەرین)، نامەی ماستەر، زانكۆی كۆیە، ٢٠٠٨.

١٠- هـ. و. جەستن، یەكەمین سەرچاوەی هونەری مۆدێرن، و:بۆ عەرەبی د.سەید ئەبولقاسم جەزائیری، و: بۆ كوردی سەیوان سەعیدیان، چا: وەزارەتی پەروەردە، چ١ ، هەولێر ٢٠٠٦.

١١- رەزا سەید حسێنی، قوتابخا ئەدەبیەكان، و: حەمە كەریم عارف، چ١، چا: وەزارەتی پەروەردە، ٢٠٠٦.

١٢- ئەمین عبدالقادر، تێیكست دناڤبەرا گوتارێن رەخنەیی و رێبازێن ئەدەبیدا، چا:هاوار، چ١، دهۆک.

١٣- فەرهاد پیربال، رێبازە ئەدەبیەكان، ئەندێشە بۆ چاپ و بلاوكردنەوە، چا: شڤان، چ- سێیەم، ٢٠٠٩.

١٤- یاسین عومەر، كیمیاگەرانی ووشە'لێكۆلینەوە'، چا: یاد، چ١، لە چاپكراوەكانی پرۆژەی كتێبی یانەی قەلەم، ٢٠٠٧.

١٥- لەتیف هەلمەت، لە دادایزمەوە تا سوریالیزم، چا، لەریا، چ. ١، سلێمانی-٢٠١٠.

١٦- د. مەهدی مەحفوز، رێبازەكانی هزری سیاسی لە سەردەمی مۆدێرندا، و: شوان ئەحمەد، چا: كارۆ، چ ١ -٢٠١٣.

١٧- ستار پیرداودی، خوێندنەوەی میتافۆر" كرانەوەیەک بەروی چەند رایەلەیەكی رەخنەیی"، چ ٢، چا: خانی، دهۆک- ٢٠١٠.

١٨- ئەحمەد یاسین، سێكس د هۆزانا نووخازا كوردیدا، چا: هاوار، چ١، دهۆک-٢٠١٠، ژ وەشانێن مەتین.

١٩- سیروس پرهام ، ریالیزم ، ریالیزم و دژە ریالیزم لە ئەدەبیاتدا، و: حەمە كەریم عارف، چا: وەزارەتا پەروەردە، هەولێر- ٢٠٠٤.

• پەرتووك ب زمانێن بیانی:

٢٠- Peter CHilids, Modernism, First Edition, The new critical idiom box, London, 2000.

21- J. A. Cuddun, Literary Terms and Literary Thory, First Edition, Penguinv Box. London, 1984.

22- Robert N. Pasotti, Sigmund Freuds The interpretation of Dreams, Simon SHster, New York, 1977.

٢٣- جمال میرصادقی- میمنت میرصادقی، واژەنامە هنر داستان نویسی- فرهنگ تفصیلی اصطلاح های ادبیات، نشر مهناز، چاپ دوم، ١٣٨٧ هـ .

٢٤- دكتر امیر علی نجومیان، درآمدی برادبیات مدرنیست، منبع هفتەنامە فصل نو، ١٣٨٥ هـ.

٢٥- عبدالعزیز العتیق، في النقد الادبی، دار النهضة العربیة، ط: ٢، بیروت-١٩٧٣.

٢٦- زهرە قراگوزلو، سورئالیزم، نگاهی بەآن سوی واقعیت، ١٣٩١ هـ.

٢٧- دندى محمد اسماعیل، السریالیة و الشعر العربي الحدیث، مجلة المعرفة، مجلة الثقافیة في الجمهوریة

السورية، دمشق-١٩٩٧، عدد ٤٠٩.

٢٨- أندرية بريتۆن، بيانات السريالية، ت: صلاح برمدا، دمشق، ١٩٨٧.

٢٩- عبدالرزاق الاصفر، المذاهب الادبية لدي الغرب'دراسة'، أتحاد كتاب العرب، دمشق ١٩٩٩.

٣٠- ديفدهوبكنز، الدادائيه والسرياليه"مقدمه قسيرا جدا"، ت : احمد محمد الرويب، مؤسسه هنداوي لتعليم والسقافه مصر، ط١ ، قاهره ٢٠١٦.

٣١- د. مصطفى سويف، الاسس النفسيه للابداع الفني في الشعر الخاصة، دارالمعارف، منشورات جماعة علم النفس التكامل، ط: رابع – ١٩٦٩.

٣٢- د. نبيل راغب، المزهب الادبية من الكلاسيكية الى العبثية، مكتب الثقافه، هيئه المصريه عامه للكتاب، ١٩٨٣.

٣٣- موريس نادو، تاريخ السريالية، ت: نتيجة الحلاق، منشورات وزارة الثقافة - سوريا، دمشق.

٣٤- ادوار لوس سميث، الحركات الفنيه منذ عام ١٩٤٥، مكتب فنون التشكيليه، شارقه، سلسله رقم ١.

- **گۆوارێن ئەکادیمی:**

٣٥- سرود میرخان، سێبەری مار، ک- وێران، ژمارە ٢، بهارا ١٩٩٥، هەولێر.

٣٦- شەمال ئاکرەیی، نووخازی پرۆژەیەکێ بجهـ نەهاتی، ک- بیاڤ، ژمارە ٣٨، حوزەیرانی ٢٠١٠.

٣٧- ئادز دوین، سوریالیزم کە روانگەی سایکۆلۆژیەوە، و: ئامانج عوسمان حەمەد، ک- وەرگێران، دیسەمبەری١٩٩٧، ژمارە٢، وەزارەتی رۆشنبیری حکومەتی هەرێمی کوردستان بەلاوی دەکاتەوە.

٣٨- ستار عەلی، سەریالیزم د ناڤبرا یاخیبوون و داهێنانێ دا، ک- پەیڤ، ژمارە٩.

٣٩- معتەسم سالەیی، سوریالیزم، ک- رۆشنبیری نوێ، ژمارە١١١، بەغدا-١٩٨٨.

٤٠- فاطمة عمران راجي (د)، أثر نظرية فرويد على السريالية"سلفادور دالي"نموبجا، مجله كليه التربيه ، جامعه بابل ، عدد ١٦، ٢٠١٤.

٤١- محمد اسماعيل دندی، السريالية و شعر العربی الحديث، مجله المعرفه، عدد ٤٠٩، سنة ١٩٩٧، وەزارة الثقافة في الجمهورية العربية السورية.

- **ژێدەرێن ئەنتەرنێتێ**

٤٢- بنێرە "دهام حسين، الحداثة نشاة و مظامين، 'مقالة" د مالپەرا http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=154904 2-2017.

43- http://arthamadan.ir/PrintListItem.aspx?id=39480.

٤٤- بنێرە " الحركة السريالية، كيف تفهم الحركه السريالية في الفن" د مالپەرا. https://www.ts3a.com/%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%B1%D9%8A%D8%A7%D9%84%D9%8A%D8%A9/ ٢٠١٧/١/١٢.

٤٥- بنێرە "السرياليه اعدادات الندوه العالميه لشباب الاسلامی" د مالپەرا http://www.saaid.net/feraq/mthahb/113.htm 15/11/2016.

٤٦- بنێرە "فارس سلامة العطار، المذاهب الادبية العالمية رؤية نقديه تاريخية" د مالپەرا https://www.diwanalarab.com/spip.php?article23359, 10/11/2016.

پەراوێز:

١- ئەبو عوبەید عەبدوللا زیاب، هۆزانا نویخازی ل دەڤەرا بەهدینان، چا: وەزارەتا پەروەردێ، چ ١، هەولێر ٢٠٠٥، ل ١٠.

٢- بنێرە "دهام حسين، الحداثة نشاة و مظامين، 'مقالة" د مالپەرا http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=١٥٤٩٠٤ ٢-٢٠١٧.

3- Peter CHilids, Modernism, First Edition, The new critical idiom box, London, 2000, p.67.

٤- بنێرە "دهام حسين، الحداثة نشاة و مظامين، 'مقالة" د مالپەرا http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=154904 2-2017.

٥- د.ئیدریس عەبدوللا، ئەدەبی مۆدێرنیزمی ئەوروپی، ک- ٢٣ ئەدەبی هزری رەخنەیی، شوباتی٢٠١١، ژ

١، ل٩.
٦- سرود میرخان، سێبەری مار، ک- وێران، ژمارە ٢، بهارا ١٩٩٥، هەولێر، ل ٢.
٧- ئەنوەر محەمەد تاهر، شکاندنا بازنەیان' گوتارێن روخنەیی'، چاپخانا هاوار ، دهۆک، ٢٠٠٢، ل ٨.
٨- ئەبو عوبەید عەبدوللا زیـاب، هەمان ژێدەر، ل ١٣،١٤.
9- Peter CHilids, Modernism, First Edition, The new critical idiom box, London, 2000. P.67.
١٠- عەلی ئەسغەر قەرەباغی، برگە و بنەماکانی پۆست مۆدێرنیزم، و: عەلی ئازەرینا، چ١، ل ٦.
١١- ئالان تۆرین، چارەنوسەکانی مۆدێرنە-کۆمەڵێک تێکستی وەرگێراو، و: محەمەد حسەین، چا: چوارچرا، چ ١، ٢٠٠٧، ل١٠.
١٢- ئەبو عوبەید عەبدوللا زیاب، هەمان ژێدەر، ل ٢٠.
١٣- دکتر امیر علی نجومیان، درآمدی برادبیات مدرنیست، منبع هفتەنامە فصل نو، ١٣٨٥ هـ ، ل ٣.
14- Robert N. Pasotti, Sigmund Freuds The interpretation of Dreams, Simon SHster, New York, 1977, p.51.
١٥- ئەبو عوبەید عەبدوللا زیـاب، هەمان ژێدەر، ل٢١.
١٦- هیڤی بـەرواری، رێبازێن ئەدەبی، چا: هاوار، چ١، دهۆک، ل ٢٦٤-٢٦٣.
١٧- د.محەمەد لەتیف عەبدەلرەحیم' باقی نازی'، دیروکا ئەدەبا بیانی یا سەدسالیا '١٩-٢٠' ی ، چا: پارێزگەها دهۆکێ، چ ١، دهۆک-٢٠١٣، ل ١٧٥.
١٨- شەماڵ ئاکرەیی، نووخازی پرۆژەیەکێ بجهـ نەهاتی، ک- بیاڤ، ژمارە ٣٨، حوزەیرانی ٢٠١٠، ل ١٥٩.
١٩- حەکیم مەلا ساڵح، زمان و بیرکردنەوەی شیعری، چا: رۆشنبیری، هەولێر-٢٠١٦، ل ١٠ .
٢٠- عبدالعزیز العتیق، في النقد الادبی، دار النهضة العربیة، ط: ٢، بیروت-١٩٧٣، ص ٢٥٤.
21- J. A. Cuddun, Literary Terms and Literary Thory, First Edition, Pengu-inv Box. London, 1984, p.591.
٢٢- زهرە قراگوزلو، سورئالیزم، نگاهی بەآن سوی واقعیت، ١٣٩١ هـ، ل٤٠.
http://arthamadan.ir/PrintListItem.aspx?id=39480.
٢٣- ئەحمەد محمود عەبدوللا، سوریالیزم لە شیعری کوردیدادوای (ڕاپەرین)، نامەی ماستەر، زانکۆی کۆیە، ٢٠٠٨، ل ٤.
٢٤- دندی محمد اسماعیل، السریالیة و الشعر العربي الحدیث، مجلة المعرفة، مجلة الثقافیة في الجمهوریة السوریة، دمشق-١٩٩٧، عدد ٤٠٩، ص ٧٩.
٢٥- هـ . و . جەستن، یەکەمین سەرچاوەی هونەری مۆدێرن، و:بۆ عەرەبی د.سەید ئەبولقاسم جەزائیری، و: بۆ کوردی سەیوان سەعیدیان، چا: وەزارەتی پەروەردە، چ١ ، هەولێر ٢٠٠٦، ل ٥٤.
٢٦- أندریة بریتۆن، بیانات السریالیة، ت: صلاح برمدا، دمشق، ١٩٨٧، ص ٤١.
٢٧- عـبدالـرزاق الاصـفر، الـمذاهب الادبیـة لـدي الغرب'دراسة'، أتحاد كتاب العرب، دمشق ١٩٩٩، ص ١٧١
٢٨- جمال میرصادقی- میمنت میرصادقی، واژەنامە هنر داستان نویسی- فرهنگ تفصیلی اصطلاح های ادبیات، نشر مهناز، چاپ دوم، ١٣٨٧ هـ ، ص ١٦٩.
٢٩- دیفدهوبكنز، الدادائیه والسریالیه"مقدمه قسیرا جدا"، ت : احمد محمد الرویب، مؤسسه هنداوي لتعلیم والسقافه مصر، ط١ ، قاهره ٢٠١٦، ص ١٥.
٣٠- بنێرە " الحركة السریالیة، كیف تفهم الحركه السریالیة فی الفن" د ماڵپەڕا:
https://www.ts3a.com/%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%B1%D9%8A%D8%A7%D9%84%D9%8A%D8%A9/ ٢٠١٧/١/١٢ .
٣١- بنێرە " نبذه السریالیه" د ماڵپەڕا http://www.mkani.com/vb/showthread.php?t=448 ٢٠١٧/١/٢٠.
٣٢- بنێرە " الحركة السریالیة، كیف تفهم الحركه السریالیة فی الفن" د ماڵپەڕا. https://www.ts3a.com/%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%B1%D9%8A%D8%A7%D9%84%D9%8A%D8%A9/%D8%A7%D9%84%D9%8A%D8%A9 ٢٠١٧/١/١٢ .
٣٣- محمد لطیف عبدالكریم (باقی نازی)، هەمان ژێدەر، ل ١٨.
٣٤- بنێرە "السریالیه اعدادات الندوه العالمیه لشباب الاسلامی" د ماڵپەڕا http://www.saaid.net/feraq/mthahb/113.htm . 15/11/2016
٣٤- د. مصطفی سویف، الاسس النفسیه للابداع الفني في الشعر الخاصة ، دارالمعارف ، منشورات جماعة علم النفس التكامل، ط: رابع - ١٩٦٩، ص ٧.
٣٥- د. نبیل راغب، المزهب الادبیة من الكلاسیكیة الی العبثیة، مكتب الثقافه، هیئه المصریه عامه للكتاب، ١٩٨٣، ص٢٣١.
٣٦- ڕەزا سەید حسێنی، قوتابخا ئەدەبیەکان، و: حەمە کەریم عـارف، چ١، چا: وەزارەتـی پـەروەردە، ٢٠٠٦،

ل٢١٦.
٣٧- عبدالزاق الاصفر ، هەمان ژێدەر، ص١٧٣.
٣٨- ئەمین عبدالقادر، تێکست دناڤبەرا گوتارێن رەخنەیی و رێبازێن ئەدەبیدا، چا:هاوار، چ١، دهۆک، ل ٢٣٢.
٣٩- رەزا سەید حسێنی، هەمان ژێدەر، ٢١٧.
٤٠- د.نبیل راغب ، هەمان ژێدەر ، ص٢٣٣
٤١- بنێرە "فارس سلامة العطار، المذاهب الادبية العالمية رؤية نقديه تاريخية" د مالپەرا https://www.diwanalarab.com/spip., .php?article23359 10/11/2016
٤٢- فەرهاد پیربال، رێبازە ئەدەبیەکان، ئەندێشە بۆ چاپ و بلاوکردنەوە، چا: شڤان، چ- سێیەم، ٢٠٠٩، ل ٢٢٨.
٤٣- عبدالرزاق الاصفر، هەمان ژێدەر، ص ١٧٢.
٤٤- فەرهاد پیربال ، هەمان ژێدەر، ل ٢٣٢.
٤٥- رەزا سەید حسێنی، هەمان ژێدەر، ل ٢٠.
٤٦- موريس نادو، تاريخ السريالية، ت: نتيجة الحلاق، منشورات وزارة الثقافة - سوريا، دمشق، ص ٦٧.
٤٧- هەمان ژێدەر، هەمان لاپەر.
٤٨- یاسین عومەر، کیمیاگەرانی وشە'لێکۆلینەوە'، چا: یاد، چ١، لە چاپکراوەکانی پرۆژەی کتێبی یانەی قەلەم، ٢٠٠٧، ل ٨٠ -٨١.
٤٩- زهرە ڤراگەزلو، همین منبع، ل٤٠.
٥٠- ئەحمد مەحمود عەبدوللا، هەمان ژێدەر، ل ١٨.
٥١- ئەمین عبدالقادر، هەمان ژێدەر، ل ٢٣٣.
٥٢- لەتیف هەلمەت، لە دادایزمەوە تا سوریالیزم، چا. لەریا، چ. ١، سلێمانی-٢٠١٠، ل ٢٠.
٥٣- عبدالرزاق الاصفر، هەمان ژێدەر، ص ١٧٥.
٥٤- ئەمین عبدالقادر ، هەمان ژێدەر، ل ٢٣٦ .
٥٥- لەتیف هەلمت ، هەمان ژێدەر، ل ٤٧.
٥٦- ئەحمەد محمود عەبدولا هەمان ژێدەر، ل ١٨.
٥٧- ئەمین عبدالقادر، هەمان ژێدەر، ل ٢٣٨.
٥٨- د. مەهدی مەحفوز، رێبازەکانی هزری سیاسی لە سەردەمی مۆدێرندا، و: شوان ئەحمەد، چا: کارۆ، چ ١ -٢٠١٣، ل ٣٠٠.
٥٩- عبدالرزاق الاصفر ، هەمان ژێدەر، ص ١٤٠.
٦٠- دیڤد هوبکنز ، هەمان ژێدەر، ص ٣٤.
٦١- ادوار لوس سميث، الحركات الفنيه منذ عام ١٩٤٥، مكتب فنون التشكيليه، شارقه، سلسله رقم ١٧ ، ص ٤١.
٦٢- د.نبیل راغب هەمان ژێدەر، ص٢٣٥.
٦٣- لەتیف هەلمەت، هەمان ژێدەر، ل ٦٢-٦٣.
٦٤- ئەمین عبدالقادر، هەمان ژێدەر، ل ٢٤٢.
٦٥- دیفدهوبکنز، هەمان ژێدەر، ص ٣٦.
٦٦- ستار پیرداودی، خوێندنەوەی میتافۆر" کرانەوەیەک بەروی چەند رایەلەیەکی رەخنەیی"، چ ٢، چا: خانی، دهۆک- ٢٠١٠، ل ٥٧.
٦٧- فاطمة عمران راجي (د)، أثر نظرية فرويد على السريالية"سلفادور دالي"نموبجا، مجله كليه التربيه ، جامعه بابل ، عدد ١٦، ٢٠١٤، ص ١١١.
٦٨- محمد اسماعيل دندي، السريالية و شعر العربي الحديث، مجله المعرفه، عدد ٤٠٩، سنة ١٩٩٧، وەزارة الثقافة في الجمهورية العربية السورية، ص ٨٤.
٦٩- أزهار كاضم كريم الشريفي، هەمان ژێدەر، ص ٢٥٧.
٧٠-حبیب بهرور، هەمان ژێدەر، ص ٢١١.
٧١-حەمە مەنتک، هەمان ژێدەر، ل ٢٢.
٧٢- هەمان ژێدەر، ل ٢٢-٢٣.
٧٣- د.فاطمە عمران راجی، هەمان ژێدەر، ص ١١١.
٧٤- ئادز دوین، سوریالیزم کە روانگەی سایکۆلۆژیەوە، و: ئامانج عوسمان حەمەد، ک- وەرگێران، دیسەمبەری١٩٩٧، ژمارە٢، وەزارەتی رۆشنبیری حکومەتی هەرێمی کوردستان بەلاوی دەکاتەوە، ل ٤٠.
٧٥- ئەحمەد یاسین، سێکس د هۆزانا نووخازا کوردیدا، چا: هاوار، چ١، دهۆک-٢٠١٠، ژ وەشانێن مەتین، ل ٣٧.
٧٦- ئادز دوین، هەمان ژێدەر، ل٤٠.
٧٧- حەمە مەنتک، هەمان ژێدەر، ل ٢٣.
٧٨- د.فاطمة عمران راجی، هەمان ژێدەر، ص ١١٢.
٧٩- حەمە مەنتک، هەمان ژێدەر، ل ٢٣.
٨٠- ئەحمەد یاسین، هەمان ژێدەر، ل ٣٦.
٨١- سیروس پرهام ، ریالیزم و دژە ریالیزم لە ئەدەبیاتدا، و: حەمە کەریم عارف، چا: وەزارەتا پەروەردە، هەولێر- ٢٠٠٤، ل ١٢٣.
٨٢- هەمان ژێدەر، هەمان لاپەر.
٨٣- هیڤی بەرواری، هەمان ژێدەر، ل ٢٣٤.
٨٤- ئەبو عوبەید عبیدللا زیاب، هەمان ژێدەر، ل ٣٥.
٨٥- هیڤی بەرواری، هەمان ژێدەر، ل ٢٣٥
٨٦- هیمداد حسێن، هەمان ژێدەر، ل ٢٥٨.
٨٨- ستار عەلی، سەریالیزم د ناڤبەرا یاخیبوون و داهێنانێ دا، ک- پەیڤ، ژلارە٩، ل ٢٤.
٨٩- ئەحمەد مەحمود عەبدوللا، هەمان ژێدەر، ل ٣٦.
٩٠- معتەسم سالەیی، سوریالیزم، ک- رۆشنبیری نوێ، ژمارە١١١، بەغدا-١٩٨٨، ل ٢٥.
٩١- حەمە کەریم هەورامی، هەمان ژێدەر، ل ٢٦٦.

هەولنامەی کتێب

وەرگێڕان..

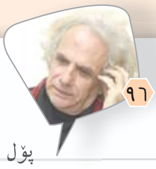
٩٦
پۆل شائۆل: خوە دووبارەکرن پووچترە ژ دووبارەکرنا ئەوێن دی../ و: ئەمین بۆتانی

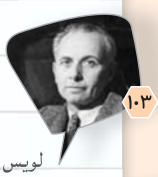
١٠٣
لویس ئەراگون: هۆزان ژ گرانترین کانزایانە کو بوویە ئەگەرێ ژ دایکبوونا مرۆڤاتییێ/ و: سەفین زێباری

١٠٨
نزار قەبانی: هزرکرنا هۆزانڤانی بۆ وی تشتێ کو د دەروونێ ویدا رووددەت، بۆ هۆزانڤانی کارەکێ دژوارە./ و: سەعد عاسف

١١٢
محمد الماغوط/ پائیزا ماسکان/ و: موئەیەد تەیب

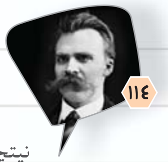
١١٤
نیتچە/ بێ نیشتیمان/ و: ئەحمەد جاسم

١١٦
چەند نموونە ژ کورتە هەلبەستێن ئەڤینداری د ناڤ هەلبەستێن سویدی دا/ و: سەدیق سالح

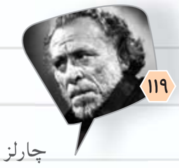
١١٩
چارلز بۆکۆفسکی: تە دڤێت ببیە نڤێسەر..؟/ و: پۆیێتیکا

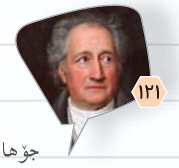
١٢١
جۆهانن وۆلفگانگ ڤۆن: هیجرەت/ و: د. عەبدوللا ئنجەکان

هەلبەستڤانێ لوبنانی پۆل شائۆل:

خوە دووبارەكرن پووچترە ژ دووبارەكرنا ئەوێن دی..

وەرگێڕان/ ئەمین بۆتانی

پۆل شائۆل هەر دگەل دیاربوون و ناسینا وی وەک هەلبەستڤان ل دەستپێکا سالێن هەفتێیان ل سەت سالییا دەربازبووی، وەها هاتە ناسکرن کو هەر گاڤ وی ئارێشە ڤەنواینە و بوویە سەدەمێ ئازراندنا بگر و بکێش و گەنگەشێ دپاناڤا تۆرەیی و شعری دا، ئەوی نەخوەستییە بچیتە بن کەفشێ کەسانێن دی و خوە بسەر چ ئالییانڤە نەهەژمارتییە؛ و لاڤلاڤ و خوە شرینکرن و پشی پشی بۆ رەخنێ و رەخنەڤان و خوەندەڤانان نەکریە، ئەو هندی بێژی لڤۆک و نەهەندریا و نەحەجمتییە و خوە رادەستی پیڤەرێن حازرکی ناکەت و مەندەهۆشی و داخباری ل جەم وی بێ بوهانە و فلسەکێ سۆتی نائینن، لەوا ئەزموونا وی وەکە پێشدەستی و ئنسیاتیڤ و پێشنیارێن نوو دهێنە دیتن بۆ چامێن هەلبەستکی یێن هەڤدەم و ب دەستنیشانکری و تایبەت بۆ فۆرم و شێوازا نڤیسینێ ب خوە ژی.

پۆل ب ڤێ یەكێ هاتە تۆمەتباركرن كو وی قەسیدا كەڤنا عەدەتی ژ ریهورێشالڤە هەلوەشاندییە، و هەروەسا زمان ژی خەراب كریە و ب سەرێكدا ئینایە خوارێ، بەلێ رژدە ل سەر تێكوپێكدانا - خود - و زاتی، ئانكو دەربازكرنا بەردەواما خود-ی و ئەزموونكرنا وی ب ئاوایەكی بەردەوام ژپێخەمەتی گەڕهانێ ل دویڤ نهێنی و نخاڤتییان، یان ژی ب ئارمانجا هەستكرن و ڤەدیتنا وێ ئازادییا سنوور و ئاستەنگێن رەخنێ نكارن وێ چەمبەر بكەن؛ ژبەر كو رەخنە رەهایە و هەلبەست ژی رێژەیی نسبی یە، لەوا ب دیتنا وی؛ ئەڤ هەردوو ئالی یە هەڤناگرن و گەلەك ژهەڤدوو دوور و جودانە.

هەڤپەیڤین دگەل هەلبەستڤان پۆل شائۆل گەلەك پرسیاران بخوەڤە دگریت و نیشان و ئاماژەیێن زۆر ژی هلاویستی و دالەقاندی دهێلن؛ ب وێ هیڤییێ ل دەرفەتێن دی بهێنە خویا كرن، چونكی هەڤپەیڤین و دایەلۆگ حەز و ڤیانەكا یەقینێ نیە بقاسی كو ئالیكارە بۆ بەرچاڤكرنا پرسیارێن نوو.

ئەز خوە پێشكێش ناكەم؛ نە پێرفۆرمانسە بۆ داناساندنا خوە، ژبەركو خوەندەڤانێن من؛ من پێناسە دكەن و كار و بەرهەمێن من ناڤونیشانێن منن، ژبەركو ئەڤە بێتری سی سالانە ئەز هەلبەستێ دڤەهینم، و یێ من ڤەدخوینیت دكارە باش و خراب

ل دۆر من ب ئاخڤیت.. ئەڤ یەك گەلەك ئاسایی و نۆرمالە؛ ژبەرکو مرۆڤ ب خوە مینا پێشنیارەکێ یە بۆ جیهانێ، نڤیسین ژی پێشنیارا مرۆڤی یە بۆ ئەوێن دی کو دکارن رەت بکەن یان ب پەژرینن و پەسند بکەن، ئەوێ گرێدای منەژی خەلکەکێ هەی ژهەلبەستێن من حەز ناکەن.. و هەندەك بێهەمپا هەلبەستێن من دئەڤینن و حەژێ دکەن.

دبنەتاردا هەلبەستڤان ل جیهانا سێ یێ وەکە سەرکردە و حزبا نیە هەتا وەکو خەلك و جەماوەر ل دۆر کۆم ببن و هەول بدە کۆدەنگییێ بۆ خوە بدەستڤە بینیت، هەلبەست و چامە و کەڤال، یان هەر ژانر و جۆر و تەشەیەکێ هونەری خەلکی دابەش دکەت و مەرەمژێ نە کۆدەنگییە، لەوا هەر هەلبەستڤان و هونەرمەندەك بزاڤا کۆدەنگیێ و جەماندنا جەماوەری بکەت، من گومان ژ شاعربوون و ئافراندنا وی یە.

کو تو جیهانێ دابەش بکەی؛ ئانکو تو تشتەکی نوو پێشکێش بکەی کو خەلك ل سەر وی تشتی جودا بن و دیتنێن جودا ب ئازرینی، هن خەلك هەنە نکارنە ریسك و هاتوبات و سەرچلی و مغامەرێ، و هن ژی ب رێزداریڤە لڤێ ئەزموونا مە یا نوو دنێڕن، وەك نموونە هن کەس پرسیار دکەن: ئەو چما پۆل شائۆل بەردەوام خوە هەلدوەشینیت؟ وەك خویایە هەر نڤیسەرەك ژ یێ دی جودایە. ئەڤ پرسیارە گەلەك من سڕ دکەت، من رادگریت و من دتەزینیت، لێ دهەمان دەمدا وەلمن دکەت ئەز پێگیر بم کو هەر ئەزموونەکا نوو ل جەم هەلبەستڤانی پێدڤیە رێکێ بۆ پێکئینان و ئافراندنا ئەزموونەکە نوو خوەش بکەت، ژبەرکو ئارێشە و تەنگاسییا هەلبەستا عەرەبی ئەوە کو هەندەك هەلبەستڤان فۆرم و شێوازەکا نوویا نڤیسینێ لدارخستن، و پاشی وان بدرێژاهیا تەمەنێ خوە؛ بزاری خوە ڤەکرن و خوە دووبارەکرن، کو لدوماهییێ ئەزموونا وان مینا گۆمکەکێ لێهات و ئەو ژی تووشی هشسڤکی و بێتامی و دووبارەبوون و مرنێ هاتن.

دگەل من بیرا خوە بینە؛ کو تەڤ ئەزموونێن هەلبەستڤانان یێن بەراهییێ هەرگاڤ چێتر و بێتر بوویە ژ ئەزموونێن وان یێن دوماهییێ، چونکی وان دەست ژنووڤەکرن و ئەزموونکرنێ هەلگرت، چونکی وان هەستێ رەخنەڤانییێ بسەر خود-ێ خوە دا ژدەستدان، چونکی وان دناڤ خوەدا و دهندورێ خوەدا مەگرتی و فەرەزییەتا پێغەمبەرتییێ جۆشدا... لەوا هەر تشتەك ئەو بنڤیسن وەکە بت و هەلامەت و سەنەمەکێ پیرۆز لێهات، بێگومان هەر ئەڤەیە مرنا هەلبەستڤانی، ژبەرکو هەر هەلبەستڤانەك ئەگەر هەر رۆژ خوە نەهەلوەشینیت... هەلبەت هەلوەشاندن ب رامانا وێ یا ئەرێنی و پۆزەتیڤ، ب رامانا هەلوەشینکاری یا درست، ب وێ رامانێ کو بێژیتە خوە: ئەڤ ئەزموونا من بدوماهی هات و لسەر من پێدڤیە ئەزموونەکە نوو ئاڤا و لدارخەم.. هەکە وێ نەکەت ئەو هەلبەستڤان وەك کەسەکێ مری بیت وەهایە.

هەر بڤێ ژی بزانە کو کاروانێ هەلبەستڤانێن مری رۆژ بۆ رۆژێ قەلەبالغ تر دبیت، چونکی لسەر مێدەك و سفرەیا فێستیڤالێن شعری دچەرن، ئەو فێستیڤالێن وەختە ب تەمامی شعرێ ژی پیس بکەن، نها هژمارا هەلبەستڤانێن فێستیڤالا ژتامێ دەرکەتیە، هەما وەکی بێژی حورمەت و رێزمەندییا هەلبەستێ ل وان فێستیڤالاندایە نەکو دناڤ پەرتووکان.

من چل سالان رەتکر بچمە سەر ستەیجێ و هەلبەستێ ڤەخوینم، هەندەك ژهەڤالێن من ب گلی و گازندڤە گۆتنە من کو ئەڤ یەك دێ کاریگەری و باندۆرێ ئێختە سەر ناڤودەنگ و پێرفۆرمانس و حزوورا منا میدیایی، بەلێ من گۆتە وان: بۆ من باشترە راگەهاندن و میدیاییێ بدۆڕینم نەك شعرێ، لەوا لدوماهییێ من هەردوو قەزەنج کرن، راستە پشتی چل سالان من پشکداری دسەمینارەکا هەلبەستێ دا کر ل پاریسێ و ئێکا دی ژی ل لەندەنێ، بەلێ دناڤ خوەدا ئەز حەز ژفێستیڤالێن شعری ناکەم.. حەز و گێولێ من وەهایە.. ئەز وەها ژی خوە ددەمە ناساندن، یێن دی ژی دکارن بۆچوونێن جودا هەبن.

ئەڤە ئەزموونەکە سالا ١٩٧٧ێ ب دوماهی هات، بەلێ ئەزموونەکە باندۆرا وێ ب سەر هەلبەستا عەرەبیدا هەبوو، بەری هینگێ شعرا عەرەبی شعرەکە گوهنێلی، رۆمانتیکی، سوریالی، دوور و درێژا بێز و زڤێر و بێزارکەر بوو...هتد. ئەڤە بوو من چامە و قەسیدەیێن چڕوپڕ؛ تێر و تیر ئافراندن، چامێن کورتڤەبڕ و تژی گرۆڤ و نیشان و هێما، من بیاڤێ سپی یێ کاغەدێ ژی کرە پشکەك ژسینۆگرافیایێ وەکە هونەرێ شانۆییێ،

من ئەو کرە پشکەکە تڤاڤکەرێ پەیڤێ، تێر و تژی ژهێما و ئاماژەیان، کو ئەڤە ئەزموونا من یا هەری گران و ئاسێ بوو ل هەردوو دیوانێن من بناڤێ (دێمەك دکەڤیت و ناگەهیت) و (بایێ ڤالا)، پشترە ژی چامێن دوو هەڤۆکی رستەیی و سێ هەڤۆکی من ڤەهاندن، بەلێ ئەڤ ئەزموونا شعری گەلەك سەخت و دژوار بوو، چونکی فۆرم ب تەنێ بەس نیە.. پارڤەبوونا رووبەر و بیاڤێ سپی د ناڤبەرا هەڤۆك و رستەیان و پەیڤێن قەسیدێدا ب تەنێ تێهەلناهێت و بەس نیە، لێ یاری یا زمانی ل ڤێرە گرنگە،کو یاریەکا سەخت و هوورە د هەمان دەمدا، چونکی چامە و قەسیدا درێژ دبیت تەحەملا لاوازیێ بکەت مینا رووباری، لێ بەلێ چامێن ئێك هەڤۆکی و دوو هەڤۆکی مینا پەلاتینکان نازکن و ب بایەکێ سڤك دکەڤن، ب تەنێ دانانا پەیڤەکا زڤر ل جهەکێ نەهەژی؛ دێ هەمی ریتم و بنواشان ئالۆز کەت.

دگەل ڤێ ژی، ئەز دبێژم ئەزموونا هان ب دوای هات، پشتی دیوانا بایێ ڤالا پێدڤی بوو وێ ئەزموونێ بەرفرەه بکەم، پێدڤی بوو ژ پەرتاندنا هیم و بنەتارا زهنیەت و مێنتالیتە و زمانڤانی و لۆجیکا هەلبەستێ دەربازی ئەزموونەکە نووتر و تام جودا ببم؛ بەرەڤ ئەزموونەکە هەڤدژی ئەزموونا منا بەرێ کو ل هەردوو دیوانێن مندا (مرنەك بۆ بیرئانینێ) و (رووپەلێن یێ بەرزەبووی) هاتیە بجهکرن.د ڤێدا ژی من ترس ژ دووبارەبوونێ هەبوو، لەوا من بەرێ خوە دا زمانێ کەلەپووری، ئەز وەکی یێن دی نەهاتم بەرەکی کەڤنار بینم و بێخمە د ناڤ دیوارەکا نوودا، نە نە، من هەڤۆك و رستە هەلبژاردن، من هەمان چامە هەلبژارد و مە کار ل سەر کر (وەك مەهەکا درێژا عەشقێ) کو پەرتووکا هەری مەترسیدارە من نڤیسییە و خەلکێ ب تەڤایی و خانەدان و محافزکار و کۆنزێرڤاتیڤا ژی حەژێ کرن، ژبەرکو د ڤێ پەرتووکێدا ڤەگەریان هەبوو بۆ زمانی و ئێدیەم و زاراڤەیێن کەلەپووری، ئەز لڤێ دیوانا خوە (وەك مەهەکا درێژا عەشقێ) بەر ب پەرتووکا (نەمانا رەوشان) چووم مینا دەق و تێکستەکێ ڤەکری، و من هەندەك توخم و پێکهاتێن شانۆیی ژی وەکە هێڤێن تێکهەل کر و گێڤراند، ئەزموونەکی وەها پڕ سخنەت و قورس و گران و کاڤلکارە، بەلێ ئەز هەر گاڤ ل دویڤ نووکرنێدا گەڕیایمە؛ لەوا ئەڤە دوو سالە من چ نەنڤیسییە.

هەلبەست هونەرەکێ گران و ئالۆزە، هونەرێ چامە و قەسیدێن بلند و سپەهی، و ئەز هێژ لسەر وێ بۆچوونێمە هەتاوەکو شونوارێن هەلبەستەکا خوەیا بەرێ رەشڤەکەم؛ ئەز نەچارم پڕدەمە شانۆیێ.. ئانکو کاری لسەر زمانی بکەم، مژوولی هزر و سیاسەتێ بم، ژبۆی کو ژباندۆرا ئەزموونەکێ ڤالا ببم، دخوازم ل دویڤ ئەزموونەکە نوودا بگەڕهم، ئەزموونەك ژ ژیان و ئێش و ئازاران.. ژعەشق و مرنێ، ژخوەندنا شعر و ئەدەبیاتێ، تو هەرگاڤ پێدڤی نووکرنا کەرەستە و ئالاڤێن خوەی، لسەر تە پێدڤیە وان هەلگری و کۆنترۆلێ بێخی سەر وان، بەلێ هەلبەستڤانەك بهێت و چ ئالاڤەك ڤێ نەبیت بۆ کریارا جۆرڤەهینی و رەنگڤەهینیێ؛ بێگومان ئەو کەس هەلبەستڤانەکە کەفتیە د ناڤ تەلها خود - ێ خوەڤە، ژنموونەیا گەلەك ژ وان هەلبەستڤانێن ئەز و تو ژی وان ناس دکەین و نەپێدڤی ئینانا چ ناڤایە.

باوەریا تە بهێت، ئەز نها حەز ژ پەیڤا هەرفاندن و ژبەرێکبرنا زمانی ناکەم، ئەڤە دروشمێ سوریالی و دادائیزمان بوو کو گۆڤارا شعرێ و خودانێن نووخوازییێ و ئەدۆنیسی وانا پەیڕەو کر... کو ب دیتنا ئەو یەك وەهم و ساوێرییە، لەوا ل شوونا وێ من پێشنیارا تێکوپێکدانا خود و زات ێ کر، یا راست هەلبەست فەنەکی و جامبازی و حیلەبازییە، بەرێ ژی هاتیە گۆتن کو هەلبەستا هەری جوان هەلبەستا ژهەمیا دەرەوینترە، لێ نە ب رامانا وێ یا ئەتیکی ئەخلاقی؛ بەلێ ب رامانا وێ ئاشۆپی، ب واتایا هەڤنێزیکییا مژارێ ب ئاوایەکێ نەڕاستەڕاست، ل دۆر کەلەپووری ژی؛ من نەخوەستییە؛ نە کەلەپووری خەرا بکەم و ب پەرتینم و نە ساخ و زندی بکەم، لێ ئەوا پێدڤیە بهێتە کرن گەرەکە قدقدانکا زمانی بهێتە ڤەکرن و کولم و قورنجیك لێ بهێتە دان، ژبەرکو شعر ب خوە ئازراندن و قورنجیکا زمانییە بۆ کەلەپوور و سەردەمێ کەلەپووری، هەلبەت قورنجیك و زختە و ئازراندن ب رامانا ئەزموونگەری، ئەز ژی د ئەزموونکرنێ دا دژیم.

نها ل (نەمانا رەوشان) من شانۆ تێکهەلی هەلبەستێ کریە، و وەك تو ژی دزانی؛ پویتەپێدانا من ب شانۆیێ

هەڤهێل و هەڤتەریبە دگەل شعر و هزر و زمانی... هتد. ل دوماهییێ ژی ئەگەر ئەز بخوازم قەسیدەیەکا شعری ژپێخەمەت هەندێ ڤەهینم کو ب تەنێ ئەڤینا خوە دەرێخم و عەشقا خوە بۆ گوهنێلی و سێکسێ خویا بکەم یان ژی خوە دمژارێن سیاسی وەردەم، ئەڤە ئەز دشێم وانا بکەم د رێکا گوتارەکێدا (نێ ئەز رۆژنامەڤانم دێ!) یان ژی دکارم د ڤەکۆلینەکێدا ئەنجام بدەم یان د......، بەلێ هەلبەست دەما تو وێ دڤەهینی؛ پێدڤیە تشتەکێ نوو بێخیتە سەر ئەوا تە هەیە، یان ژی سەر بەرهەمێ ئافراندییێ ئەوێن دی. دووبارەکرنا ئەوێن دی تشتەکێ پووچە و لڤێ ژی پووچ تر دووبارەکرنا خود -ی ب خوەیە.

من نموونەیەکا پێشوەخت نیە، نموونا من لبەر دەستێ منە، لەوا تو دبینی کو هەمی تیۆرێن هەلبەستێ پووچ و بێ واتانە، تو جارا ئێکێ قەسیدەیەکێ ڤەدهینی و پشترە تیۆریزەڤانییێ بۆ شعرێ دکەی، یان تو ڤەدخوینی هەتاکو بزانی تە چەوا شعر ڤەهاندییە، هەموو سنوورێن شعرێ ل پشتی تێکستێ دهێن نە بەری تێکستێ، چونکی تێکست دکەڤیتە جی و پێگەهێ نەداوی و نەداویبوونێ.

هەموو تیۆرێن هەلبەستێ هاتن و چوون و هەلبەست هەر ما، کەس نکارە هەلبەستێ بدەستێ خوەڤە بگریت و ب هەلینیت، هەموو قوتابخانێن شعری قوتابخانێن هەلکەفتانن، ل چاغ و سەردەمێن دیرۆکی پەیدا دبن و دچن، بەلێ دەق و تێکست زندی دمینە، ئەو قوتابخانە وەك راستە و مەستەرەیێنە؛ ئەتمۆسفەر و ڤالاهییێ پێ دپیڤین، رەخنە هەر تم رەهایە و شعر ژی رێژەییە، لەوا چ جارا ناگەهنە ئێك.

هەلبەستڤانێن پێشەنگ نەمان و دووماهییا وان هات، مینا هەلبەست و هزرێ بدوای هاتن، هەموو بیروبۆچوونێن وان ل دۆر نووخوازییێ هەر ل بنەتاردا لاواز و بێچارە بوو، ژبەرکو بۆچوونێن وان گرێدای تێکستێ نەبوو، لێ بەلێ گرێدای هەندەك زانیاریان بوون دەرهەقێ رەخنەیا رۆژئاڤاییی، یان رەخنەیا کەڤن و کلاسیك، یان رەخنەیا کەلەپووری، بۆ نموونە ئەوان ل دەمێ ل دۆر پرووس و پەخشانە شعرێ تشت دنڤیساندن؛ مە ل ڤێرە جارێ پەخشانە شعر هەر نەبوو، ئەوان پشتا خوە ب سۆزان بێرنارێ گەرم کربوو کو بەرهەمێن وێ ل دۆر پەخشانە شعرا فەرەنسی بوو ئانکو هەلبەستا پەخشانکی، سۆزان بێرنارێ تشت ژ بۆدلێری وەردگرت و هەتا سالا ١٩٦٠ێ ڤەکۆلین لسەر تەڤ تێکستێن فەرەنسیێن وێ قۆناغێ کرن و یاسا و رێسا ژی بۆ بەرهەڤکرن.

لێ ئەم هاتینە سەر حازرییێ و کارئەنجام و گڤاشکارێن سۆزان بێرنارێ ل دۆر تێکستێن هەلبەستێن فەرەنسی مە برن و بسەر شعرا عەرەبی پراکتیك و پەیادە کرن، هەلبەت بەری کو مە دەق و تێکستێن خوەمالی

یێن خوە هەبن دڤێ بیاڤێدا. هژمارەك تێز و تیۆریزە بۆ مە زێدە بوون ل دۆر پەخشانە شعرا عەرەبی کو دبنەتاردا مە نەبوو.

من ئێکەمین ڤەکۆلینا خوەیا ئەکادیمی ل دۆر پەخشانە شعرێ وەك تێزەك زانکۆیی ل سالا ١٩٧١ێ پێشکێش کر کو مچارەکا نوو و پێشەنگ بوو د بیاڤێ خوەدا، بینە پێش چاڤێن خوە زانینگەها بەیرووتێ وی دەمی چەند پێشکەڤتی و گرنگ بوویە ل وارێ ئەکادیمی ڤە هەتاوەکو نامەیەکێ وەرگیت ل دۆر هەلبەستا پەخشانکی؛ لدەمێ کو زانینگەهێن عەرەبی هەر دان پێ دانەدنا.

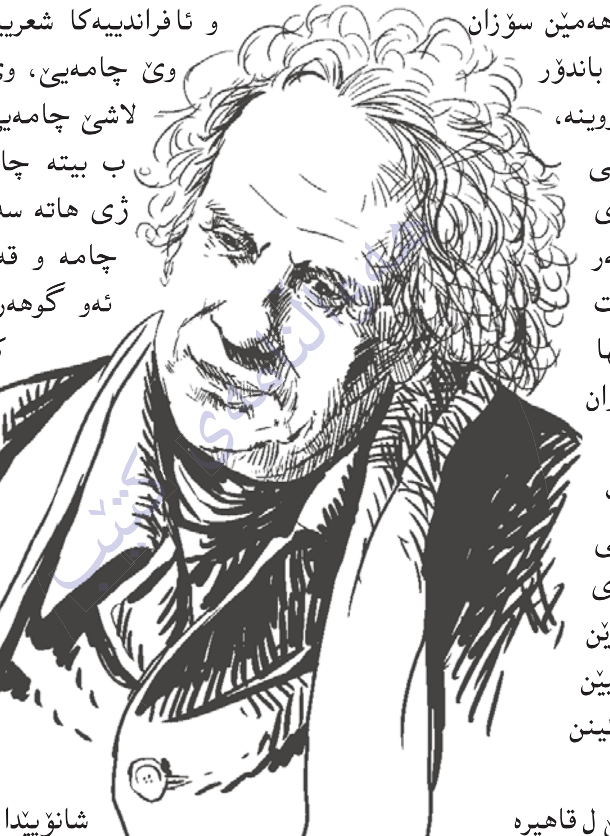

گرنگ ئەوە نها بەرهەمێن سۆزان بێرنارێ ل فەرەنسا چ باندۆر نەماینە و ئکسپایەر بووینە، ژبەرکو هەلبەستا فەرەنسی (و تو دزانی ئەز شەهرەزای شعرا فەرەنسی مە) هەر ژ سالێن شێستا ل سەت سالییا بهوری و نها ژی دگەلدا و تەڤی وان رێسایێن سۆزان بێرنارێ بەرهەڤ کرین؛ نها نە ب کێری هەلبەستا فەرەنسی و نە یا عەرەبی ژی دهێن، بەلێ رەخنەگرێن مە هێشتا ل تیۆریزەڤانیێن خوەیێن شعریدا ب کاردئینن و پەیادە دکەن.

ل کۆنگرەیا هەلبەستێ ل قاهیرە ل دۆر هەلبەستا پەخشانکی من نڤیسی و رەخنەژی گرت و من بەرسڤا سۆزان بێرنارێ دا دەرهەقی هەلبەستا فەرەنسی و عەرەبی، بەلێ هەلبەستڤان و رەخنەڤانێن مە ناڤەخوینن و هایا وان ل پێشهات و تشتێن نوو نیە.. پڕانیا وان ل سەر ناڤودەنگی و شکۆمەندییا خوەیا بەرێ نکرۆسك هاتییە وان و د خەودا چووینە، ئەو بۆ خوە ل جەم پۆل ڤالێری و ئاندرێ بریتۆنرازاینە، راستە ئەو بەرێ مەزن و ئافرینەر بوون، لێ ب داویهاتن و نەمان.

قەسیدا شعری و شانۆ؛ دوو هونەرن ناگەهنە ئێك، گرێدایینا وان ب هەڤڕە نیە، هەر هونەرەك ژ وان بونیاد و جەستەیێ تایبەت ب خوە هەیە، و هەر ئێك ژ وان ئالاڤ و کەرەستە و پێڕەو و میتۆدێن خوە ژی هەیە، ل دەمێ کو ئەم قەسیدەیەکێ دنڤیسین پێدڤیە بزانین کو ئەم کەلەخ و جەستەیەکێ بهەڤڕە گرێ ددەین و نابە ئەم ناڤەکی دی دانینە سەر، ژبەرکو ئەم چامەیەکی شعری دڤەهینین نە راپۆرەکە سیاسی ئان ژی گوتارەکێ دنڤیسین، چونکی هونەرێ گوتاربێژییێ و هونەرێ گۆتارنڤیسینێ ژی هەنە، بەلێ چامە و قەسیدە دهێتە هەلکۆلین و نکراندن و ئافراندییەکا شعرییە، و ل دەمێ شانۆ دچیتە ناڤ وێ چامەیێ، وی دەمی پێدڤییە بۆ سەر کەلەخ و لاشێ چامەیێ بهێتە گوهەرتن هەتاوەکو ب کارە ب بیتە چامەیەکا شعری. و هەکە ڤەگێڕان ژی هاتە سەر، گەرەکە ئەو ڤەگێڕان بۆ زمانێ چامە و قەسیدەیێ بهێتە گوهەرتن، و هەکە ئەو گوهەرتن چێ نەبوو، وی چاغی دیارە کو کێماسییەك د کۆك و بنەتارا خود - ێ نڤیسینێدا هەیە.

هەمان تشت بۆ شانۆیێ ژی گونجیایە بهێتە گۆتن، ژبەرکو شانۆیێ بونیادەکە خوەسەر هەیە و جودایە ژ رۆمان و رەنگ و سینەمایێ، تو دکاری هەلبەست و ستران و سینەمایێ بێخیە ناڤ شانۆییێدا، لێ ب وی مەرجی کو ژانرێن هان ببنە توخم و پێکهاتێن شانۆیی، و هەکە ئەو مینا لاش و کەلەخێن خوەسەر مان و تێکهەل نەبوون، هنگی بێگومان ئارێشا نەبهوژتن و ژبەرێکهەلوەشیانێ دبونیادێ دا هەیە.

دەما تۆلستۆی (جەنگ و ئاشتی) نڤیسی، بیست رووپەلێن رند و بەدەوێن هەلبەستێ وی دانا دگەلدا، بەلێ ئەو هەلبەست نە د خزمەتا خوەدانە وەك هەلبەست، بەلکو د خزمەتا بونیادا رۆمانێدانە، لەوا زەحمەتە ئێك ژمە بکارە هەردوو هونەران بهەڤڕە بنڤیسیت، ئەو کارەکە

چ جاران هێسان نینە. من ژی د ڤێ رەوشەنبیرییا خوەیا زەنگین و بەرفرەهدا ل دۆر شانۆیێ، تەڤی وێ ئەزموونا خوەیا نڤیسینێ و روئیا و دیتنا من بۆ نمایشان؛ تشتەك ل جەم من پەیدا بوویە ب کارم سینۆرێن ناڤبەرا هەردوو هونەران بناسم و وانا ژهەڤدوو جودا بکەم، و ئەگەر تێکهەلبوون و تێکتشقلین؛ پێدڤیە ئێك ژوان د ناڤ ئەوا دیدا ب بهوژیت، وەکی چەوا ل هەردوو بەرهەمێن مندا (نەمانا رەوشان) و شانۆیا (زۆرخانە) دا دهێتە دیتن، کو ل سالا ١٩٩٠ێ ژبال خانم نیزال ئەشقەر ڤە هاتە نمایش کرن و ل وێرێ مە هەلبەست وەکە هێڤێن و جان دبونیاد و بنەتارا شانۆیێ دا ب کارئینایە.

نها ل فرەنسا ئەزموونێن نوو هەنە بۆ هەلوەشاندنا قەسیدێن شعری ب رێکا شانۆیێ، و ئەو د رێکا فۆرمێ دهێتە سازکرن، ئەم ژی گەرەکە گوهداری ئەوێ دی بین چاغێ کو ئەزموونکارییێ دکەت، ئەگەر ئەو کەس عەرەب یان ژی بیانی بیت، نها شانۆ دەستێ خوە بۆ دەرڤەی تێکستێ و ئەکتەری درێژ دکە، شانۆ دخوازە ل دەرڤەی خود - ێ شانۆییێ بخوەڤە ژی ل دویڤ چارەسەرییێ بگەرهیت، هەلبەت ئەڤ یەك بەروڤاژی تیۆرێن پرۆتۆڤسکی و ئارتۆیە، ژبەرکو شانۆ نها بەرتەنگ ترە ژوێ هەندێ ب کارە ڤان هەموو گهورینان بخوەڤە بگرە، ئەڤ یەك بخوەژی پرسەکە پڕ مەترسیدارە.

ئەز وەها دبینم کو گەرەکە شانۆ هەموو تەخمین مینا سینۆگرافی و کریۆگرافی و جلوبەرگ و ماکیاژ و میوزیکێ وەها لێ بکە کو دگەل بونیادا خوەیا خوەسەر تێکهەل و بهوژتی بکە؛ کو جودایە دگەل بونیادا قەسیدەیا شعری و رۆمان و سینەماییێ، و هەڤدەم چاڤدێرییا وان ئەزموونێن تێکستێ ژی بهێتە کرن کو سینۆرێن دناڤبەرا وان ژانر و تەشەیێن دەربڕینێ دتەقینن و کاڤل و وێران دکەن.

ئەز رەخنەڤانەکی هەندی بێژی خرابم، یا باش ئەوە ئەوێن دی من رەخنە بکەن، و چ ژوێ خوەشتر نینە رەخنە ئاراستەی تە بهێتە کرن، لێ گەلەك و گەلەك بێتام و تامسارییە هەندەك کەس بخوازن پەسنا تە بکەن وەك لاڤلاڤی و خوە شرینکرن، هەکە ئەوێن دی ب مەبەستا خوە شرینکرنێ ل سەر من بنڤیسن ئەز هەستێ ب سڤکییا خوە دکەم، هەچکو ئەو زلەیەکێ ل روویێ من بدەن، کەسێن وەها ژی هەنە دەرەوا ل من دکەن، دخوازن بەرتیلان بدەن من و بڤێ یەکێ ئازادی یا من دئێشینن.

ل دۆر قوتابخانەیێن رەخنەیی ژی، وەها دبینم هەر هەموو چوون و وەندا بوون، ریالیزم و بونیادگەری دەمێ وان نەما، سوریالیزم وەك قوتابخانەیێن دی بەری خوە ئەوژی نەما، ئەز ل دژی هەموو قوتابخانەیێن رەخنەییمە، لێ رەخنەیا راستینە دۆخ و رەوشەکی هەڤدیتنێ یە دناڤبەرا رەخنەڤان و تێکستێ، دیدارا ناڤبەرا دوو خەیال و ئاشۆپێن بێ سینۆر و بێی هزرا پێشوەختە، وهەر ئەڤەیە رادەستبوونا بزانابوون و هایدار و خوەگر دئێك دەمدا.

چما لسەر من پێدڤیە ئەز ستوخار و چەماندییێ رێساییێن ترادسیۆنێن جڤاکێ بم هەتاکو ل گۆر دلێ خوەدییێ وان رێسایان بم، ژبەرکو ئەرك و کارێ من د هەلبەستێدا شکاندنا وان رێساییێن مەندەهۆشی و ئەجباندن و داخباربوونێ یە کو ئێکە ژ نەساخییێن جڤاکێ و دەربڕینێ ژ راوەستیان و نەلڤین و دۆگمابوونا قۆناخەکە وێ جڤاکێ دکە، کارێ من شکێناندنا توخمێن وێ شەیدابوون و داخبارییێ یە، بلا ل بەراهییێ ژ پەڕتاندن و شکاندنا رێساییێن خوەشەیدایی و حەز ژخوە کرنێ دەست پێ بکەم، ژبەرکو دەما هەلبەستڤان گەلەك حەز ژخوە بکە مینا (ئەدۆنیس)ی، وی چاغی دیارە کو چیرۆکا وی بدوماهی هات... باوەریا وە بهێت ئەز ڤێ ئاخافتنێ وەك رەخنە دبێژم، ئەدۆنیس یان نەزار قەببانی بەری بمریت، و هەر ئێك ژ وان هەلبەستڤانێن حەز ژخوەکەر و نێرگزی کەسێن دەردەدار و نەساخن.

هەلبەستڤان لێ هاتیە خوەستن کو هەر گاڤ ب کارە خوە پرت و پار بکە و خود و زاتێ خوە ژی بهەرێڤە و هەلوەشینە، وەکی چەوا من دسەمینارەکا خوەیا بەرێ دا ژی گۆت کو هەر ئەزموونەکا هەلبەستڤانی پێکهاتیە ژ پەڕتاندنا ئەزموونەکا دی یا بەری وی، کو من (نەمانا رەوشان) نڤیسی، وی دەمی من کردارا شکاندن و پەڕتاندن و هوورکرنێ پراکتیزە کر نە ئاڤێتنا ئەزموونا (بابێ ڤالا) وەك ژناڤبرنەکا دەمکی، یان ئیشکەنجەدانەکێ، ئەڤەژی جۆرەکە ژ ماسۆچیزم و خوە ئازاردانێ، بڤێ چەندێ ژی چامەیا شعری دبیتە جۆرەك ژ پڕدان و سادیزمێ دژبەری زمانی، بەلێ د هەمان دەمدا ئەو ماسۆچیزمە

دەرهەقی خود و زاتی ب خوە ژی.

پڕدان و ئێریشکرنا سەر زمانی؛ دەستدرێژکرنە بۆ سەر شانۆیێ دەمێ خوە گرێدای رێسا و هیم و بنەتارێن حازرکی بکەم و بخوازم ل روویێ ئۆلی و مەزهەبی و ئایدیۆلۆژی ڤە وان پراکتیك و پەیادە بکەم، ئان دچارچۆڤێ هەر قوتابخانەیەکا ناڤداردا وان بێخمە گەڕ، هەموو رەخنەڤانێن سەتسالییا بیستێ کەسانێن ئایدیۆلۆژست بوون، وهەندەك ژ وان ئایدیۆلۆژست و حەز ژخوەکەربوون، هەر هەلبەستڤانەك بوو ب ئایدیۆلۆژستەکی خوەسەر، ئەو ب رێڤە دچە و ب پلاستیکێ هاتیە داپۆشین، دلێ وی پلاستیکە، مەژیێ وی پلاستیکە، هەستێن وی پلاستیکن، گەرەکە هەلبەستڤانێن مە نەچنە نێڤ فێستیڤالێن شعری و ب وان وەرگێڕنا ژی سەرگەرم و لسەر خوە نەچن کو د رێکا هەڤناسی و هەڤبەندیێن کەسی ڤە دهێنە کرن... ئەو یەك ناڤودەنگی و شکۆمەندییەکە پووچ و بەتالە و هەلبەستڤانان چێ ناکە، لێ وانا خەرا دکە و تێکوپێك ددە.

ئەز دەما دنڤیسم، هزرا خوە ل چ توخمەکی ناکەم ل دەرڤەی هەلبەست و شانۆیێ، ژبەرکو شانۆیا بازرگانی چاڤێ سەیر و سەمەرەکێ نیشان ددە، ئەو باش دزانە کو بڤێ چەندێ دکارە چەپك و دەستقوتانێن گەرم و داهات و دراڤەکێ باش ژی پەیدا بکە، لێ ئەز سەرەدەرییێ دگەل نەفەر و مەعمیلان ناکەم، خوەندەڤان ب دیتنا من نە کەسەکێ مەعمیل و نەفەرە و ل دەمێ نڤیسینا هەلبەستێدا؛ ب چ ئاوایی ئەز ستوخار و ملکەچی وی نابم، و هەروەها ئەز هزرا خوە ل چ لێڤەگەڕێن رەخنەیی و هەڤبەندیێن دگەل جەماوەریدا ناکەم. پەرتووك ل جەم من مینا زارۆیەکی بیژی یە... لاواز و نەرم و شلکە، دەما پەرتووك ژ نڤیسەری جودا دبیت مینا وی لاوازێ شلکە، تو دکاری وی پاڤێژی یان ژی ب پەرچقینی، تفێ لێ بکەی یان وی ب شەوتینی، تو د کاری وی ب ئەڤینی و دگەلدا ب رازیی و بکەیە سهوان ژی، ئەڤە چارەنڤیسا مەزن و بێ هەمپایا پەرتووکێ، کو ب بیتە بیژی و دوور ژ هەڤسار و کۆنترۆلا هەلبەستڤانی، هەلبەستڤان ل جەم مە هەتاکو ل ژیانێ دانە پەرتووکێن خوەیێن خراب هەلدگرن، و دەما دمرن و کۆچ دکەن هەموو نڤیسینێن وان دکەڤن و پرت و بەلاڤ دبن.

لەوا پێدڤیە پەرتووك خوەسەر و دوور بە ژ کەساتییا هەلبەستڤانی و سەنگ و پێگەهێ وی یێ جڤاکی و سیاسی و ئۆل و مەزهەبی و دەستهلاتداری و هەتا دراڤی ژی، ژبەر ڤێ چەندێ دبێژمە تە دراڤی، ژبەر ئەگەر و بناسەکی سادە، چونکی تەختەکا هەلبەستڤانێن زەنگین و دەولەمەند ل وەلاتێن کەنداڤی و دەرڤەی کەنداڤی بۆ مە پەیدا بووینە؛ هەزاران دۆلاران وەك بەرتیل و شرینی ددەنە هەلبەستڤانێن مەزن کو لسەر وان بنڤیسن و ب بەژن و بالا وان بێژن.

بەری نها دەستهلاتێ بەرتیل ددا هەلبەستڤانان، بەلێ نها هەلبەستڤان ب خوە بووینە نێچیرڤانێن دیاری و خەلاتان و زەنگینێن هەلبەستێ و ل دۆر نووخوازییێ ژی دئاخڤن، ئەڤە چ نووخوازیەکە؟ ئەڤە چ هەلبەستەکە؟! ئەز چەوا هەلبەستێ بۆ پاشڤەرۆیی و پاشکەتن و توندوتیژی و کوشتن و دەمارگیری و دۆگمابوون و دۆگماتیزمێ بنڤیسم؟ و د هەمان دەمدا بەرتیلان وەرگرم بۆ پەسن و مەدحەیی یێن هەلبەستا پاشکەفتی و هزرا رزی و کەڤنار؟.. بێژە من چەوا؟.

هەڤبەندی و دۆمداری و بەردەوامی د رێکا سەرنەچەماندنێ تێ بدەستخستن، لەوا ل سەر تە پێدڤییە کو دگەل خوە بەردەوام بی هەتاکو ب کاری دگەل یێن دی ژی بەردەوام بی، بەردەوامی و هەڤبەندییا هونەری و ستاتیکی و جوانبینی و جوانڤانی پرسەکا رێژەیی نسبی یە،... ئەز ب خوە ژی وەك بۆچوون؛ هونەرێن نڤیسینێ جودا ژهەڤدوو دبینم، ئەز گوتارێن رۆژنامەڤانی ل دۆر پرسێن هزر و سیاسەت و جڤاکێ دنڤیسم کو گوتارێن ب جەسارەت و راستەڕاستن.. هەروەها ل خوەنیشاندانان ژی گۆتاران پێشکێش دکەم، ئەڤە تشتەکە و نڤیسینا هەلبەستێ تشتەکێ دی یە. بەلێ چ جارا بۆ من نیە چامە و قەسیدەیەکا شعری یا گوتارکی ڤەهینم و بێژم ئەڤە دکارە بێتر هەڤبەندییان دگەل خەلکێ دامەزرینە و ئاڤا بکە، چونکی مە هونەرێ گوتاربێژیێ هەیە و هونەرێ نڤیسینا گوتارێ ژی هەیە... لەوا دبێژم قەسیدە تشتەکێ دی یە.

....

ژێدەر: انور بدر (لبنان)، القدس العربی ٢٠٠٤/١٢/١٦.

هەواڵنامەی کتێب

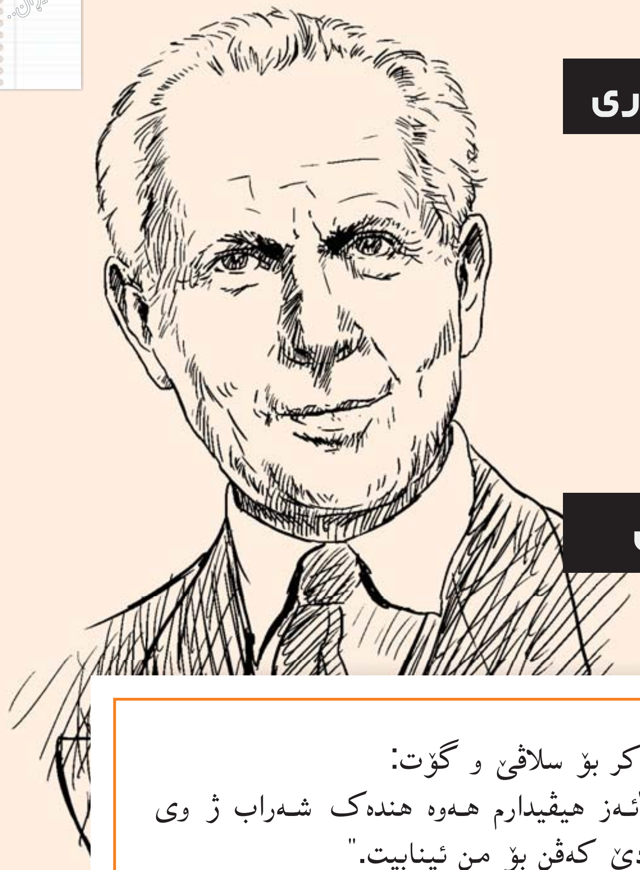

نڤیسین و دانوستاندکار: ئەسعەد جبوری

دانوستاندنەك دگەل هۆزانڤانێ فەرەنسی لویس ئەراگون

وەرگێران ژ عەرەبی: سەفین زێباری

پشتی کو ئەم گەهشتینە جهێ دەستنیشانکری بۆ دانوستاندنا خوە، هەر ئێکسەر مە دیت عەورەکێ خوە د پەنجەرەیا ژۆرا روونشتنامە وەرکر و ل سەر وێ کورسیا ڤالا ئەوا ب رەخ مەڤە روونشت.

هاتنە خوارا وی عەوری ئەو تشتێن ل سەر وێ مێزەیێ کو پێکهاتبوون ژ گولاس، شووشە، شوکولات، کەفچک و سێنیک و کێرک ژ جهێ خوە نەلڤین، ژبلی شووشەیێن شەرابێ پیچەک لەرزین و پاشی ئێکسەر ئارامبوون.

مەندەهوشی و سەرسورمانی و چاڤەرێبوون، هەروەکی فلمەکێ سینەمایی بێی راوەستیان کەڤتییە بەرچاڤان. چەند چرکەیەک دەربازبوون و ئەو عەورێ سور هێدی هێدی بەلاڤبوو دا کو دیمەنێ هۆزانڤانێ فەرەنسی لویس ئاراگونی نیشا مە بدەت.

ب ئەڤێ چەندێ ژی نەئارامییا مە نەما ژبەر کو ئەم گەلەک مەندەهۆش بووین ب دیتنا وان دیمەنێن خەیالی و سەیر و تێکهەلبوویی دگەل سەحرێ، ئەو دیمەنێن خەیالی یێن هاتینە ئاڤاکرن ل سەر هۆزانەکا پێکهاتی ژ رامان و مێژوویێ.

ئاراگونی کرە کەنی و دەستێ خوە بۆ مە درێژکر بۆ سلاڤێ و گۆت:

"ئەز هیڤیدارم هەوە هندەک شەراب ژ وی عەردێ کەڤن بۆ من ئینابیت."

بەری ئەو گۆه ژ بەرسڤا مە ببیت، هونەرمەندا مسری جویس مەنسور کو قەمیسەکێ شین یێ بێ قوپچک لبەربوو بەرەڤ مەڤە هات، پێکەکێ شامپانیایێ د دەستی دا بوو، روونشت و گۆت: "پەیامەک گەهشتە من و گۆتییە من کو گەلەک یا فەرە ئەز ل ڤێرەبم، ئەڤ گەنگەشە نابیت بهێتە ژ دەستدان." ل وی دەمی مە بخێرهاتنا وێ کر و بەری دانوستاندن رووبدەت مە پرسیارەک ئاراستەی لویس ئاراگونی کر:

پ/ ئەرێ راستە کو هۆزانڤان دگەل دروست بوونا ئەردی پەیدابوویە بەرێز ئاراگون؟

ب/ بەلێ درست لوژیک هوسایە، هۆزان ژ گرانترین کانزایانە کو بوویە ئەگەرێ ژ دایکبوونا مرۆڤاتییێ.

پ/ یان کو چەوا بەری ژ دایکبوونا مرۆڤان؟ ب بۆچوونا تە کێ ل سەر وی عەردی هۆزان دنڤیسین؟

ب/ ب ملیۆنان بوونەوەرێن زیندی بەری مرۆڤان

ل عەردی ئاکنجی بووینە و هۆزان نڤیسینە ل وی دەمی، وان گەلەک گیانێن هۆنەری بەرهەمئینانە، کو هەر زوو بووینە ئەگەرێ چێکرنا هۆزانڤانان ب رووخسارێن خوە یێن رۆمانسی و ڤالا ژ نەخۆشی و ئێشان و دراماتیکا ب ژان.

پ/ عەردی چ پێدڤی ب هۆزانێ هەیە؟

ب/ چونکی هۆزان وەکی گۆرگێ کەهی یە بەری شەڤێ، خەلەکەیا برۆسکێ یا دەستپێکییە ئەوا کو لەزکری دا کو زمانێ هەڤبەش د ناڤبەرا ئاڤێ و ئاخێدا دروستبکەت.

پ/ ئەڤ وێنەیێ فانتازی نەیێ قەناعەت پێکریە رێزدار ئاراگون؟

ب/ گەلەک یا پێدڤی نینە هۆزان یا قەناعەتپێکری بیت، ل دووڤ وێ چەندێ کو بزاڤێ دکەت حالەتەکێ جێگیر دروستبکەت بۆ وی لۆژیکێ ل سەر کەتواری هەی. ب هەرحال هۆزانڤان شەیتانەکێ تەجریبیە، ئەو خودانێ نەرینەکێ یە کو رادبیت ب ئاڤاکرنا هندەک جوانییێن نوو، یان کو ئەرکێ وی نەیێ گرێدایە ب لۆژیکی ب تنێ، بەلکی بەردەوامیدانە ب نەپێگیریکرن ب رێسایێن جێگیر، ژبەرکو پرۆژەیێن جەربانەدی تایبەتمەندییا خودانێن دیاردەیێن سەحری یێن ڤەکریە.

پ/ ل دەستپێکێ هۆزان یا مێ بوو. ئەرێ تۆژی دگەل هزرەکا هوسای رێزدار ئاراگون؟

ب/ بەلێ ئەز ژی یێ دگەل ئەڤێ هزرا جەهنەمی، ئەز یێ ل وێ باوەرییێ کو هۆزان ب مێیاتی یا ژ دایک بووی ژ پەراسیا ژنەکا سەحرکەر. پاشی دیگەر بوویە و کریە نێر ئەو ژی ب گڤاشتن و بندەستکرن و کارێن ڤالا یێن گرێدایی ب وی هزرا کو بۆ پاراستنا شەرەفا ژنێ هاتینە دانان. ئەڤ چەندە د کەڤندا هاتییە کرن، ل دەمێ کو هۆزان هاتییە قەدەغەکرن بچیتە د ژۆرێن نڤستنێدا و بەژدارییێ د هوورگرییێن ئەڤینییێ و پرۆسەیا سێکسی و دەرێخستنا نیازێن کوور و ڤەشارتیدا بکەت.

پ/ و تو ل سەر کیژ عەردی ژ دایکبوویی رێزدار ئاراگون؟

ب/ ئەز یێ ل سەر هێلا ناڤەراست ژ دایکبوویم.

پ/ ئەو هێل ل کیڤەیە؟ ل فەرەنسا؟

ب/ د ئاشێ هۆزانا سریالیدا.

پ/ پەیوەندییا ئاشی ب هۆزانا فەرەنسیڤە چیە؟

ب/ ئەز هوسا تەخمین دکەم کو سوریالی ژبلی کو نە قوتابخانە و نەژی بزاڤەکا هونەری و ئەدەبیە، بەلکو پەتایەکە بەربوویە هۆزانێ، یان ژی شوفەلەکە بۆ پاکژکرنا سەردێرێن هۆزانێ ژ بەرمایکان و ژەهرێ ب لۆژیکێ رەڤینێ. ب تنێ سوریالییێ شیانێن راکرنا هێلا ناڤەراست ژ جهێ وێ یێ نەدرست ل سەر نەخشەیێ جیهانی راکەت و ببەتە سەر جادەیێ، یان نڤینان یان ژی سەر کراسێ ئێلیزایێ ئەوێ ب زێرێ شەهوەتان هاتییە نەخشاندن.

پ/ ئەرێ ژ راستا تو گەلەك یێ دلخوەشی چونکی تو د ناڤ دلوڤانیا سار و تاری یا ئەوروۆپادا دەرکەڤتی و هاتییە سەر هێلا خوە یا سرۆشتی ئەوا هەڤسەنگ و تە دەست ب یارییێن خوە یێن سەحری کری ل سەر وێ هێلا ناڤەراست؟

ب/ چ هەبوون بۆ کارەکێ سەحری د ڤەهاندنا هۆزانێدا نینە ل دەرڤەی جیهانا وان گیانێن بەرچاڤ یێن گرێدایی وان زمانێن دڤێن ل جهێن تژی عەور و غوبار و تژی ژ چەک و داخوازکەرێن هۆزانێ بمینن.

پ/ ئەرێ تو ژ وان کەسانی ئەوێن دژی ئاژاوەیێ د ناڤ هۆزانێدا؟

ب/ ئەز باوەرناکەم ئەو چەندە یا درست بیت. چونکی ئاژاوەیا مەژیان حبرەکێ ئەسلی یە کو نڤیسین تامێ ژێ وەردگریت.

پ/ ئەڤینی، جهێ ئەڤینییێ ل دەڤ ئاراگونی ل کیڤەیە؟ د وێ دولاڤا هەوای دایە ئەوا دگەل بای دفریت یان ژی ل سەر هێلێن ئاسنی؟

ب/ یا باشتر بۆ من هەلبژرادنا دوویێ یە، چونکی ئەز لاشەیەکم کەڤتیمە بن شەمەندەفرەکێ ناڤێ وێ ئێلیزایە.

پ/ بۆچی تە ئەڤ هەستێ شکەستی هەیە بەرامبەر ئێلیزایێ؟

ب/ ئەڤە شکەستن نینە بەلکو ئاماژەیەکە د ناڤبەرا دوو شەهوەتاندا د وی ئامانێ ئاشنانەبوویی ب ئەڤینییێ.

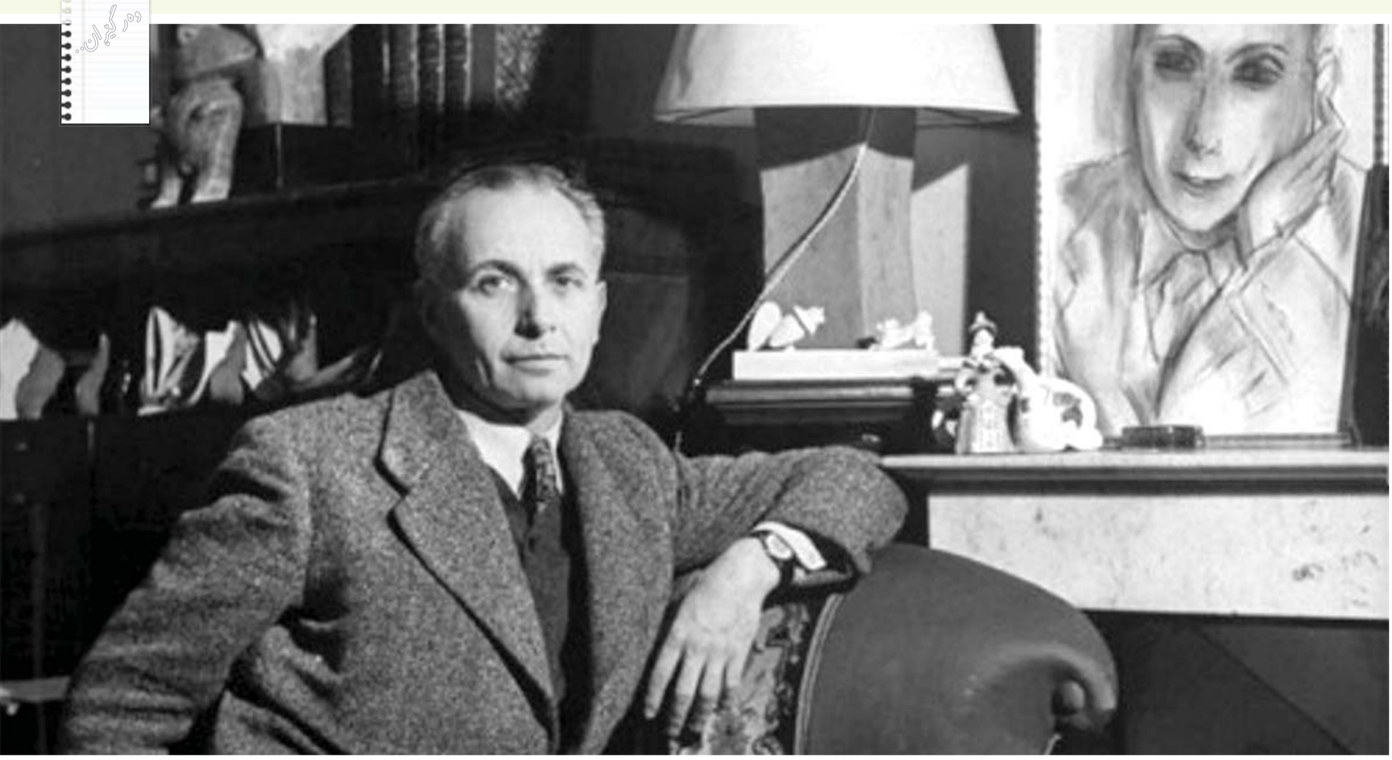

پ/ ئەرێ ما نە زێدەروویيە كار ب كاميرێن وێنەگرتنا هەستان بهێتەكرن؟

ب/ ئەز و ئيليزا وەكی فيلمەكێ سينەمايی بووين كو بۆ حەسرەتەكێ دهێنە سۆتن و ب مەلەڤانيان ل سەر بانێ دەريايێ دفرن. لێ د هەموو حالەتاندا ئەو كاسێتا سينەماتيكی دەليڤەيێ ددەتە تەماشەڤانی كو ب هووری بوويەرێن قوناغەكا مێژوويا مرۆڤی يا تژی ئەڤينی ببينيت.

پ/ كيژ ژڤان پتر كاريگەرييێ ل سەر ئەقلێ هۆزانڤانی دكەت، ئەڤينی يان هۆزان؟

ب/ بێگومان ئەڤينی.

پ/ ئەرێ ژبەر هندێ يە چونكی وەكی ئەفيۆنێ يە؟ رێزدار لويس ئاراگۆن

ب/ ئەو عەشقا ئەز ل سەر ئەردی دگەل ژيايم گەلەک يا تايبەت بوو، وەكی پێلەكا تێكوەربوويی، وەكی وێ ئاخا هەموو جۆرێن گولان تێدا شين دبن.

پ/ ئەرێ ژبەرهندێ بوو چونكی ئەو ئەڤينييە هاتبوو هەژمارتن ب ئەڤينيەكا ب بەرژەوەندی، وەكی كو هندەك ڤێ گۆتگۆتكێ دبێژن؟

ب/ ئيليزا نە ب تنێ ژنەک بوو، بەلكو د ناڤ مەژيێ وێدا مێژوويەكا تژی ژ بەرخودان و تژی ژ بابەتێن مەزن دەربارەی ئازادی و جوانييێ، ئەو نڤيسەرەكا ب رەچەلەک رووسی بوو يا نێزيكە ژ خێزانا هۆزانڤانێ مەزن مايكۆڤسكی، ئەو يەكەم ژنە كو خەلاتێ "گۆنكۆر" يێ ئەدەبی يێ بلند بدەستڤە ئينای ل سالا ١٩٤٥ ل فەرەنسا، ئەگەر زەلالتر بێژم، ئيليزا سێ چارێكێن هۆزانێ بەرهەمئينانينە.

پ/ كيژ ژئەڤان پتر ژ يێ دی ب خورتی خوە تێكەهلی يا ديتر كريە: كۆمۆنيزمێ يان ئەڤينييێ؟

ب/ ئێكەمجار كۆمۆنيزمێ.

پ/ ئەرێ ئەڤ چەندە دهێتە پراكتيكرن ل سەر سەرپێهاتييا هەوەيا رۆمانتيك دگەل خوەشتڤيا تە يا ئەمريكی (نانسی كۆنار)؟

ب/ ئەز باوەرناكەم، هەرچەندە گەلەک جاران تۆزا ئايدۆلۆجيايێ گەلەک جاران كاريگەرييێ ل سەر لێدانێن دلی دكەت ل سەر نڤينان و ددەمێن خواستەكێن شەهوەتێدا دگەل لاشەيان، ئەڤ چەندە ژی ب شێوەيەكێ ژ شێوەيان روودايە.

پ/ مەبەستا تە ديدارا تە ب سودفە بوو دگەل ئيليزايێ ل كافێيا (باخچەيێ ليلەكان) ل پاريسێ؟

ب/ بەلێ راستە، هەر زوو ئەز كەڤتمە داڤێن وێ ژنێ ئەوا روونشتی د وێ كافێيا بەرنياسدا كو يا روونشتی بوو دگەل كومەكا هۆزانڤان، فيلوسوف و نڤيسكاران.

پ/ ئەرێ دێ يا دروست بيت ئەگەر بێژين ئاراگۆنی عەرەب ب رێكا ئەندەلوس و گرانادا يێن ئاشكرا كرين؟

ب/ بەلێ راستە و ب رێکا وێ تومارا مێژوویی یا مەزن ئەز شیام د ناڤ وێ ئاخا تێکهەلدا ب سوزداری و ئەڤینی و کلتۆری، ل وێ دەریا دیناتییێ بگەرییێم ئەوا من ژ ئیلیزایێ وەرگرتی.

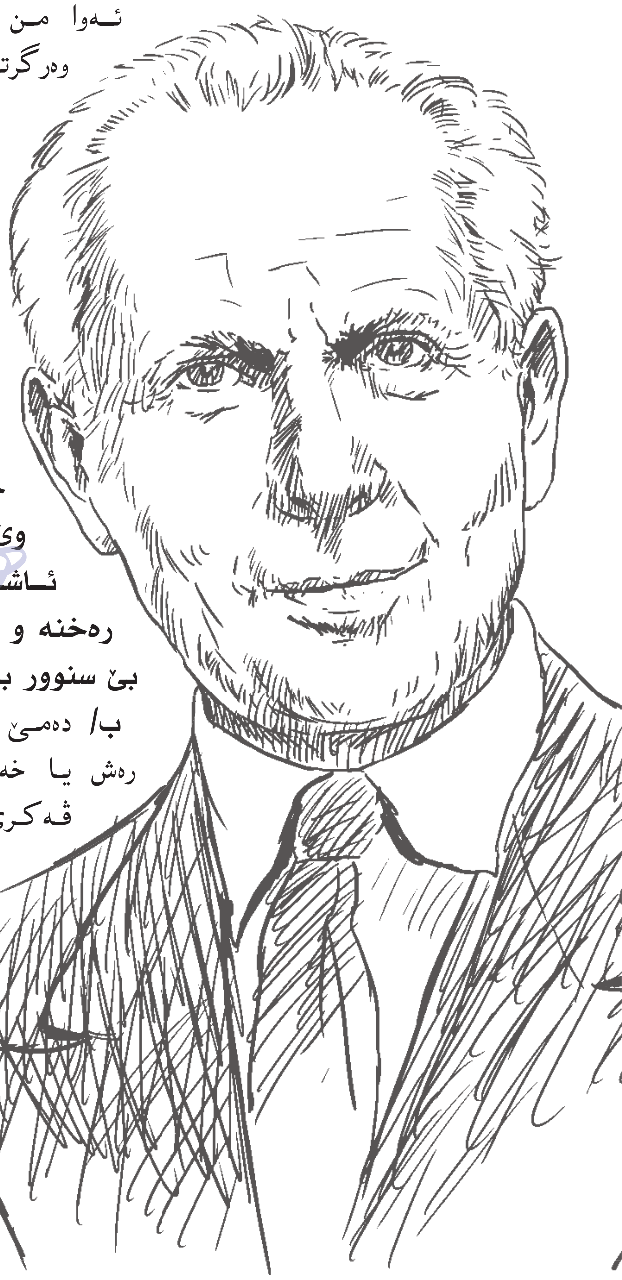

پ/ ئەرێ توئیلیزایێ وەکی کەڤالەکا هونەری یا جوان ددانی، ئەوا کو تە ب حەزژێکرنا وێ ب ئاشکراکرن، رەخنە و رێزگرتنەکا بێ سنوور بوراندی؟

ب/ دەمێ مە سندوقا رەش یا خەیالێن مەزن ڤەکری، مە شیا چاڤخشاندنەکێ ل سەر هەموو وان بوونەوەراندا بکەین ئەوێن کۆبیزم و دادائی و سوریالی هەتا کو یێن ریالیزمیا سوسیالیستی. من سەرکێشیا گۆرگان دکر بۆ داگیرکرنا موزەخانەیێن جیهانێ، ئەو چەندە ژی بۆ سەرێخستنا مەزییێ ڤەشارتی یێ هونەری بوو و ڤەگەراندنا وی بۆ هەبوونێ.

پ/ ئەرێ ریالیزما سوسیالیستی تو پالدایە د ناڤ ئێکەتیا سۆڤیەتێدا و پەسندانا ستالینی ل دەستپێکا سالێن سیها ل چەرخێ بیستێ. هەرچەندە کو تە چاڤێن خوە گرتبوون ژ گرتنا رەوشەنبیر و رەخنەگران و هەروەسا کۆشتنا گەلەك ژ وان و فرێکرنا وان بۆ سەربازگەهێن سیبیریا ژ لایێ ویڤە؟

ب/ دەبابەیان چ کاریگەری نەبوو د راوەستاندنا ستالینیدا بۆ وان کارێن وی ل رووسیا دکرن ل وی دەمی، پا ئەز دا چەوا بمە ئەو نوشدارێ دشێت مەژییێ ستالینی د کلوخکێ وی یێ ئاسنی بینتە دەرێ، د ناڤ وێ قەسابخانەیا کو دگۆتنێ ئێکەتییا سۆڤیەتی!

پ/ ئەڤ چەندە بۆ وێ ڤەدگەریت کو تە زارۆکینیەکا خەمناك بێ دایك و باب بسەربریە؟

پ/ نەخێر، وێ قوناغێ بۆ من چ گرنگی نەبوویە، ئەز بۆ دەمێ چەندین سالان د ناڤ خوەشتڤییێن دایکا خوە دا بووم، بێی کو ئەز د ناڤ قوناغێن ترسا ناڤخوەییا خوەدا دەربازبم.

پ/ ئەو چ پالدەر بوون کو ئاراگون پالدایی یێ جێگیر بیت پشتی وی دەمی، هۆزان، ژن یان ژ هێلما مارکسیەتێ؟

ب/ ئەگەر تو هەرسێیان د ئامانەکێدا کۆمبکەی، دێ گەهییە ئەنجامەکێ، هۆزان هێلمەکا مێیاتییە هەروەکی چەوا مارکسیەت هێلمەکا ل سەر ئێکە. لێ هەرسێ هێلم ڤەدگەرن بۆ هزرا هەڤژینی و زارۆکبوونێ.

پ/ باشە چەوا؟ ئەرێ دێ شێی ڤێ تیۆریا سەیر بۆ مە هێشتا روونبکەی؟

ب/ ئەز دێ تشتەکێ گرنگ بێژم، کا چەوا چ هۆزانێن زەلال نینن د ناڤ هەموو زمانێن جیهانێدا، هوسا ژی چ ژنێن زەلال و زەلالکری د ناڤ هێلمێن ژەهراویدا نینن، هەروەسان مارکسیەتا لینینی ژی وەکی وان نەیا ڤالایە ژ پرۆلیتاریا خراپکار. ژبەر هندێ هەرسێ پێدڤی گوهۆرینێنە ژ وان شکەڤتێن بەرێ یێن کەڤن، هەروەسا ب پەیمانان بهێنە نوو کرن، دشێن بنەماییێن خوەشیان پێشبێخن ل سەر گڤاشتنێن ئایدۆلۆجیان ئەوێن ب چێکرنا هزرێن پیرۆز هاتینە راسپاردن.

پ/ بۆچی پێدڤییە ئەڤ چەندە چێببیت ب

بۆچوونا تە؟

ب/ چونكی لڤینێن ئایدۆلۆجیان د جیهانێدا وەكی لڤینا تبلانە ل دەمێ كریارا دەستپەرێدا. پشتی كو دەولەمەندكرنا ئاسۆیی بۆ دروستكرنا بایۆلۆجی هاتییە راگرتن.

پ/ رەخنەگر فیلیپ فۆرست دبێژیت: ئیلیزایێ بانگەوازا ئاراگۆنی نەكریە بۆ ناڤ كۆمۆنیزمێ وەكی گەلەك ژ دوست و دوژمنێن وی دبێژن. بەلكو تەنانەت ئیلیزایێ نەرەحەتیا خوە ژ بەلشەفیان و ستالینیان دیار كربوو، ژبەر ڤێ چەندێ ئەو ئێكەم كەس بوو داخواز ژ فەرەنسیان كری سولجنستینی بنیاسن، د سەر هندێ ژیدا وێ حەزژێكرنا خوە بۆ گوركی و مایاكوفسكی نەڤەشارتبوو، ئەرێ ئەڤ چەندە راستە؟

ب/ دبیت راست بیت، چونكی ئەز ب رێكەكا تایبەت دگەل ماركسیەتێ دژیام، من وەسا بزاڤ دگەل كرن هەروەكی تیۆرییەكا ئالۆزە، ب هەمان شێوەیێ كو وەكی تابلۆیەكێ یە هەموو رەنگ و ئالاڤان وەردگریت، بێی كو ب تنێ رەنگێ سوور یان مەنجەل و چەكوچا وەربگریت.

پ/ چەوا؟

ب/ دەمێ كو ئەز رابوویم ب تێكهەلكرنا دادائی و سوریالییێ دگەل كۆمۆنیزمێ بۆ دروستكرنا پلنگەكێ كەهی كو لبەر دەرگەهێ دارستانا هەستان بۆ چاڤدێرییا خواستەكێن هەموو وان لاشەیێن د بەر وێ خوەدیكا ئاسووییدا دەربازدبن بۆ رێگریا ئاسیبوون و تارییاتییێ.

پ/ ئەرێ چ هۆزان نڤیسیبوون بەری بمریت؟

ب/ بەلێ هۆزانەكا بێ دێم بوو وەكی كو گەهشتییە گوهێن من د ناڤ وێ پاسا نەفەر ژ بنێ وێ دولا ساردا دبرن بۆ مۆزەخانا فیردەوس یا تایبەت ب شاهژنان.

پ/ تو بەحسێ كیژ موزەخانەیێ دكەی؟

ب/ ئەز بەحسێ مۆزەخانەیا تایبەت ب جوانییێ دكەم، ئەو جهێ كو ژنێن گەلەك جوان و تژی سەحر و فتنە و سەرنجراكێش كو ل سەر تەختان دروونشتینە ل پشت جامەیەكی دەمێ كو ب چاڤێن خوە تەماشەیی وان زەلامێن د بەر واندا دەرباز دبن دكەن، ئاگری بەرددەنە دلێن وان.

پ/ ئەرێ تو دگەل ئیلیزایێ چوویە وێ مۆزەخانەیێ، یان ژی تو ب تنێ چووی؟

ب/ تو بەحسێ كیژ ئیلیزایێ دكەی!! ئێدی بیردانكامن ئەڤ ناڤە تێدا نەمایە، ئەز چ بهایان نادەمە ڤالاهییێ، پشتی كو ئەز ژ هەموو پێكهاتەیێن خوە یێن بەرێ هاتیمە ڤالاكرن.

پ/ نەیا گرنگە، هەروەكی ئەوێن بوری تێگەهەكە ژ ئاخێ و ئێدی یێ تایبەتە ب تنێ ب خەلكێ عەردیڤە، لێ ئەرێ تو دشێی بێژیە مە ئەو بزاڤێن هۆزانێ ئەوێن ل ڤێرە هەین تو وان دنیاسی؟

ب/ ل ڤێرە چ تشت نینن ژبلی وان بەرزەخێن بەرەڤ گەردوونێ هۆزانێ دچن ل دەرڤەی ئەسمانێ چوارێ، یا گۆتییە من كو ئەز دێ دگەل گیانەوەرێ (زنكۆ) چم دا من ببەتە وێرێ، لێ هەتا كو گیانێ من ژ لاشەیێ من دهێتە جوداكرن هنگی.

پ/ مەبەستا تە ئەوە دێ لاشەیێ خوە ل جهەكی بجە هێلی و ب گیانێ خوە دگەل وی گیانەوەرێ ئەسمانی چی؟

ب/ بەلێ، چونكی دەم د ناڤ وی گەردوونێ هۆزانێدا ب تنێ یێ ل سەر گیانان و دوور ژ گۆشتێ بوونەوەران ئەوێن كو دچن بۆ راهێنانان ل سەر زمانێن نهێنی دكەن و خانەیێن خوە یێن میتافیزیكی رێكدئێخن ب ئالاڤێن هۆزانێ و كودێن ئەندازیاری یێن ئەلكترۆنی.

پ/ مەبەستا تە ئەوە كو تو چ هۆزانان نانڤیسی هەتا كو پێداچوون و نوو بوون دگیانێ تەدا دهێتەكرن؟

ب/ بەلێ ل ئەسمانان هوسایە، چونكی هۆزان پشتبەستنێ ل سەر دیالێكتیكا ئەشقا بنیاتگەری دكەت د دەمێ ڤێرەدا.

پ/ ئەرێ تە دیدار دگەل ئەندرێ بریتۆنی كریە و هەوە هزركر كریە سوریالیا ئەسمانی ل جهێ مانەڤا خوە یا نوو دا ئاڤابكەن؟

ب/ نەخێر چ جاران. چونكی ل ئەسمانی هەموو تشت سوریالینە.

نزار قەبانی

هۆزان چییە؟

پشکا ئێکێ

وەرگێران ژ عەرەبی و
هەڤبەرکرن: سەعد عاسف

ئەگەر دەرزییەکێ ب دەستێ خۆ دا بگرین و ل ژێر پیستێ هەر هەڤنشتیمانیەکێ عەرەبی راکەین، ڤوریکەکا جادوویی ژێ دەرکەڤیت.

ئەڤ ماکا رەوان، نە نەفتە... و نە خزم و کەسێت نەفتێ یە، ئەڤ رەنگێ کەسکێ بریسقەدارێ زێرین یێ کو ژ نەمانێ دوورە، هۆزانە.

گەنجینەیا ژیارا مە ژی هۆزانە، نەک نەفت.

ئەو گەنجینەیە یا کو ل کێمییێ نادەت، نا دارمییێت، رێکخراوا "ئۆپێک" حوکمی ل سەر ناکەت، دەولەتێن زلهێز ژی شیانێن عەمبارکرن و ڤەشارتنا وێ نینە، ژبەرکو ژێدەرێ وێ کووراتییا روح و گیانێ مرۆڤییە، واتە ئەو جهێ دەستێ کەسێ ناگەهیتێ.

گەلێ عەرەب یێ مەحکومە ب هۆزانێ، هەروەکو هولەندی مەحکومن ب دەریای، ئۆستڕالیا ب گەنمی، کوبا ب شەکرا قامیشی، سیلان ب چایێ، ئەفریقیا ب پلنگ و زەرافا، فەرەنسا ب شەرابێ و ئیسپانییا ب چاڤێن رەش.

هەمی زارۆکێن عەرەب کو ژدایك دبن هۆزانڤانن، هەتا راگەهاندنەکا دی......

هەمی زارۆکێن عەرەب پرۆژەیێ وێ چەندێ دا درێژن کو ببنە هۆزانڤان، هەتا وی دەمێ کاودانێن جڤاکی و ژیارێ ئەوان نەچاردکەن کو ئەوا دخوینا واندا هەیە، بدەنە ئالییەکی، ژبۆی کو ب خورتی ببنە نۆژدار، ئەندازیار، مالکڕ و مالفرۆش.

گەلێ عەرەب تاکە گەلەکە کو دچنە شەڤێن هۆزانخاندنێ، هەر ب وی پایە بلندییێ دچن کو ل شەهیانان یان هەڤرکییا تەپا پێ یان کەرنەڤالەکا دیلانێ و گۆڤەندەکا نەتەوەییدا پشکدارییێ دکەن.

ئەگەر فلۆرانس خوە ب میکلانێڤە مەزنبکەت،

ئەگەر وێنیز ب شووشەیا رەنگاورەنگێڤە،

ئەگەر قودس ب هژمارەیا زۆرا پێغەمبەر و زەلامێن ئایینییێن پیرۆزڤە، خوە مەزن و دفن بلند دکەت، ئەگە دیمەشق نازدارییێ ب گولێن خوە یێن سۆر بکەت، ئەگەر "بەسرا" ب هندێ یا سەربلندە کو ئەردێ ملیۆن دارێن خورمایێ یە،

خوە کۆمارا موریتانیایا عەرەبی ب هندی خۆ

مەزن دکەت کو ئەردێ ملیۆن هۆزانڤانایە.

ملیۆن هۆزانڤان" گەلۆ ما تشتێ وەسا دبیت؟

د خەیالا عەرەباندا هەمی تشت رووددەن...

دەمێ عەرەب ژ هندێ د پشت راستن کو دەرئەنجامێن هۆزانێ، ژ دەرئەنجامێن پەمبی، گەنم و قووماشی زێدەترە، بۆچی ئەم وێ خەیالێ ژ وان ئالۆز بکەین؟

ئەز نە ژبەرخۆڤە و حەزا نەتەوەیی وەدبێژم، ژبەرکو دزانم کو هۆزان خالا ب هێزا عەرەبایە و د هەمان دەمدا ژی خالا لاوازا وانە. هەروەسا دانپێدانێ دکەم کو هۆزان هەر ب وی رادەی مەزنی و کەرامەتا عەرەبا یا گەشکری. ژلایەکی دی ژی ڤە ئەو دفن بلندکرینە، ئەو بێن چکلاندی و پالەکا پێڤەنای هەتاکو نەچار بن گەلەك بریارێن "دونکیشوت"ی بدەن کو د وان بریار و هەلویستاندا گەلەك کێم هزرا نەرما نەراستی یا هەی.

ئەوا من دڤێت لڤێرە تۆماربکەم ئەوە کو هۆزان بوویە قەید و گرێیەکا سەرەکی د ژیانا عەرەباندا.

کوژییەك بوویە ژ کوژییێن دەولەتی. ژ روویێ گرنگییێ ڤە ژ دام و دەزگەهێن پاراستنێ و کاروبارێن دەرڤە و پرۆپاگندە و راگەهاندنێ کێمتر نەبوویە.

د کۆچکا حاکماندا هۆزان هەبوویە.

هۆزان د مزگەفت و ل روینشتنێن زانستی دا هەبوویە.

هۆزان د ناڤ قەهوەخانە و تاخێن کەڤنین تژی قەرەبالغدا بوویە.

هۆزان د وەزارەتخانانددا، دەمەکی وەکی راوێژکار و رۆژنامەنڤیس و وەختەکی ژی راوێژکارێ نیزامی و ل سەردەمەکی ژی دا وەکی بالیۆزی گەرۆکێ ب دەستهەلاتێ بوویە.

کی د ناڤ مەدا هەیە نەزانیت کو هۆزێن عەرەبی د سەرهلدانا هۆزانڤانانددا جەژن دگێرا؟

هەروەکی ئەڤرۆ کو بۆ دیارکرنا پاپی یان ل وەختێ تاج کرنە سەری بۆ قەرالی یان ل دیارکرنا شاهجوانێن جیهانێدا جەژنێ دگێرن.

هۆزان د هەمی قۆناغێن ژیانا مەدا یا هەی، ل دەمی خۆشی و شادییێدا، هۆزانێ ل جهێ گولەباغ و مێخەکان پێشکێش دکەین.

د جەژنێن ژ دایکبووناندا هۆزانێ ل جهێ شیرینی و حەلاوێ پێشکێش دکەین

د شەهیاناندا هۆزانێ دکەینە بازنك و سەردەستێن بویکێ پێ دخەملینین.

ل دەمی ژدایکبوونا زارۆکان هۆزانێ دکەینە گەردەنبەند و ب ملێ زارۆکیڤە دکەین.

ل تەکیە و مزگەفتاندا دکەینە عوود و بۆ رازیکرنا خودێ دژەنین.

د خۆنیشاندانانندا" هۆزان بۆمبەیە و بۆ ژناڤبرنا دەور و دورێن حاکمی د پەقینین.

ل دەمێ حەزلێکرنێدا دکەینە بازنەیەکا زوموروود و ل گەها گراڤییێ دکەین.

د بەرامبەر ئەوێ دەستهلاتا هۆزانێدا کو هزار سالە و بگرە پترژی یا ڤەکێشای، ئەمژی ب رەزامەندیڤە قەبیل دکەین و سوپاسدار ژی بووینە، چ ب دەستێ مرۆڤیڤە نامینیت، ئەگەر ب پرسیت، گەلۆ ئەرێ ئەڤ زالبوون و دەستهەلاتدارییا جوانا هۆزانێ، ژیانا مە یا دەولەمەند کری؟

خەملاندیە، یان ئەوژی وەکی هەمی داگیرکرنەکا سوننەتی، رۆژا مە یا دزی و ل جهێ وێ بازنەکا شووشەیی یا رەنگاورەنگ یا دایە مە داکو ل دەمی بهێنڤەدانی یارییێ پێ بکەین؟

ب گۆتنەکا دی:

تۆ بێژی هۆزانێ پتر ژ یا پێدڤی، ژییێ مە یێ ب هەروە بری؟

گەلۆ ئەرێ عەرەبان د کویلەتییا هۆزانێدا زێدەگاڤی کریە هەتا وی رادەی کو هۆزان د ژیانا واندا بوویە خودایەکێ دەستکرد وەکی هەمی خودایێن دەستکردێن دی؟

ئەرێ ئەو چۆرێ هۆزانا نەژیرانە یا کو ب سەرمەدا گرتی، بوویە ئەگەرێ لەش ساخی یا مە یان بوویە پەژیك و نەخۆشی بۆ ساخی و سلامەتییا مە؟

د ڤێ رۆژگارێدا کو وەلاتێن عەرەبی د گۆپیتکا هەرفتن و ژناڤچوونێدانە، تۆ بێژی هۆزان هەتا کیڤە و هەتا چ رادەیەك بەرپرسێ ئەڤێ ژناڤچوون و هەرفتنێ بیت؟

دیارە هۆزان وەکی هۆزان، نەشێت ب تنێ بارێ شاش و خوار و ڤیچ یێ سەردەمێ عەرەبی ب ستۆیێ خوەڤە بگریت.

هۆزان ب تنێ نەشیت بەرپرسێ پێنج چەرخێن بەربەلاڤی و ناکۆکی و ژێکڤەبوونا نەتەوەیی و فەرهەنگی بیت.

هۆزان بۆ مرۆڤی رۆخسارەکێ دییە؟

ئەگەر هۆزانا مە یا هۆسا بیت ب نەچاری ئەمژی دێ د هۆسا بین!

ئەگەر هۆزانا عەرەبی د قۆناغەکێدا ڤەمریا .... تێکشکەست... یان خوە کوشت... مرۆڤێ عەرەب ژی هەر د ئەوێ قۆناغێدا، دێ ڤەمرییێت، دێ تێك شکێت و دێ خوە کوژیت!

هەر وەختێ مرۆڤێ عەرەب مەزن ببیت، هۆزانا مەزن یا نڤیسی، وەختی کو داکەڤتی و لاواز بووی، هۆزانا لاواز یا نڤیسی. ئەڤەژی پیڤەرەکێ راستە. ئەڤ پیڤانە ب تنێ بۆ هۆزانا عەرەبی نینە. بەلکی پەیوەندی ب هۆزانێڤە هەیە ل هەر جهـ و هەر دەمەکیدا.....

تاما تری د بنیاتێ دروستبوونێدا یێ شرینە. هەر ترشییەکێ تێدا بیت، یا وی مرۆڤییە کو چاندی! ترشی ل د تاما وێدا نینە.

ئەز خۆ ناکەمە وەکیلی هۆزانێ......و

هۆزان چییە؟

هۆزان خودانێ سەرۆسیمایەکێ فۆتۆگرافییێ ناسیار نینە. نە تەمەنێ وی دیارە، و نە ڕهورێشالێن وێ یێ ناسیارە، کەس نزانیت ژ کیڤە هاتییە و ب کیژ پاسپۆرتێ سەفەرێ دکەت.

دانعەمر دبێژن: هۆزان د شکەڤتەکا گۆپیتکا چیای دا را هاتە خوارێ و ل جادەیێن باژێری، نان، کتێب و گۆڤار کرین و پاشی خوە ڤەشارت و بەرزە بوو.

ئاکنجییێن لێڤین دەریای دبێژن: ئەو ژ کویراتییا دەریایی دەرکەڤت، ب درێژاهییا ڕۆژێ دگەل زارۆکان، پێل و ماسییێن ڕەنگ زێرین یاری کر و پاشی د کویراتییا دەریای دا ڤەگەرییاڤە مالا خوە.

زارۆکێن باژێری دبێژن: هۆزان ژ دارستانی هات، ل گەل وان کرە کەنی، قەفتین گولان، هەیڤ، پەلاتینگ، گەنمەشامی و کۆلێرەیێن تژی هنگڤین دانە وان و پاشی داعیرا.

ئافرەتێن باژێری دبێژن: ئەو وەکی چیچکێن بهارێ هاتە نك وان، ب دمکان ل سەر لێڤێن وان دان، خوە ب کەزییێن وانڤە هەلاویست، یاری ب بازنە و ب ڤیان و هەست و دلسۆزییێن وان کر، پەڕێن خوە ل سەر جهێن وان یێن خەوێ ب جهـ هێلا و پاشان ڤڕەك ژ بالێن خوە دا و فری.

مامۆستایێن قوتابخانان دبێژن: هۆزانێ سەرێ سپێدەهییەکێ خو کرە د ناڤ ژوورا وانە گۆتنێ، دگەل قوتابیان ب زمانەکی د ئاخفت کو پێشتر فێری وی زمانی نەبوون، و لسەر تەختەداری ژی هندەك پیت نڤیسین کو پێشتر وان ئەو پیت نەدیتبوو، پاشی ئەوا گۆتییە وان لێ تێگەهشتن. پاشی دانانە سەر ملێن خوە و بۆ خونیشاندنان و کەڤنە د ناڤا جادەیاندا و هەوار دکرن، هۆزان ببیتە وەزیرا فەرهەنگێ.

ل دۆر هۆزانێ و د ئەرشیف وتۆمارێن پۆلیساندا کو مەنزل و جهێ وی ل کیڤەیە؟ ئۆلا وێ وی چییە، خودانێ کیژ ئایدیۆلۆژیایێ یە و سەر ب کیژان وەلاتیڤەیە، هەتا نوکە زانیارییەکا بهێز نەبوویە.

تو بێژی هـۆزان هەڤنیشتیمانیەکا ئاسیایی یان ئەفریقی بیت؟ ئەورۆپییە یان ژی ئەمریکی؟ گەلۆ ڕەنگێ پیستێ وێ یێ سپییە و چاڤێن وێ شینن؟ یان ڕەش پیستە و پرچ ئالۆز و خەلەکە؟

یان زەرپیستە و چاڤێن وێ دوو هێماییێن پرسیارێنە؟

تو بێژی ژ ئاکنجییا هندێ یان سێند، ئیسکیمۆ، یان یا گزیرتا عەرەبی بیت؟

کریستیانە یان مووسایی، موسلمانە یان بوودایی یان ئاگرپەرست؟

راستـڕێـیە یـان مـارکسیست، ئانارشیستە یـان نیهیلیست؟

لایەنگرا بورژوازی یە یان پرۆلیتاریا، پێشکەڤتنخازە یان کەڤنە پەرست، شاهخوازە یان کۆمارخواز، یێ ب ژنە یان بێ ژن، بێتاوانە یان دادگەهکریە؟ هەمی ئەو وینێن د ئەرشیفێ پۆلیسان دا، سەروسیماییێن وان هەتا رادەکێ وەکی ئێکن و ژ ئێك نزیکن و ب پێنووسێ ڕەش یێن هاتینە کێشان کو یێن زەلامەکێ ناڤچاف گرێ، پرچ ئالۆزە کو گەلەك جگاران دکێشیت، کۆپەکێ قەهوێ ڤەدخۆت و پێنج کۆپێن بیرەیێن خوەمالی د ڕۆژەکێدا ب سەردا دکەت.

ب ڕۆژێ چاکیتەکێ چەرمی دکەتە بەرخوە و ب شەڤێ ژی خەمێن خوە ب خوەدا دکەت.

هۆزان چییە؟

هۆزان خۆدانا تیۆران نینە.

هەر هەلبەستڤانەکێ تیۆرا خوە یا هەی.

ئەو تورەڤانێن بزاڤکرین تیۆرەکێ بۆ هۆزانێ دانن، زیان ب هۆزانین وان گەهشتینە و خێر ژ تیۆرێ ژی نەدیتییە.

وان ڕۆژ یا فرۆشتی و خوە ب گلۆپێن پێنجی واتیڤە یا مژوول کری. وان دەریا یا فرۆشتی و خۆ ب تەماشەکرنا کۆمەکا ماسییان ل مالدا یا رازی کری.

تیۆر دانان د هۆزانێدا کارێ من نینە.
ئەوا بۆ من گرنگ، هۆزانە.
کەواتە، هۆزان ئەزم، هوینن.

هۆزان سەوکەکا گەرما دێر و رستایە و کو دێ پێکڤە خۆین. هۆزان جل و بەرگەکێ دەگمەنە و پێکهاتەیا وێ ژ هەست و کاریگەری و کارتێکرنێیە و ئەم پێکڤە دکەینە بەرخوە.

د ڤی بیاڤیدا چاڤەرێی من نەبن کۆپییەکێ بۆ هەوە بنڤیسم و داخاز و حەزێن هەوە بجھ بینم.

ژبەرکو ئەڤە یا ب ساناهی نینە، خولی و تۆزا خوە د ئامانەکێدا کۆمڤە بکەم و وەکی بوودایەکێ بێژم: "ژ روویێ بیولۆژیکی و کیمیایی و ئاناتۆمییێڤە ئەڤە ئەزم".

خولییا هۆزانڤانی هوسا ب ساناهی ناهێتە کۆمڤەکرن.

من چل سالێن تەمەنی خوە یێن ب رێ کرین، د وی تەمەنیدا من "زەواج" دگەل هۆزانی کریە و ئەوژی دگەل من یا زەوجی.

بیست کۆمەلەیێن هۆزانێ ژمن دەرکەڤتینە کو دل و مێشکێ من ب تەمامی ب خۆڤە یێن مژویل کرین.

بۆمن ناگونجیت ژیانا خوە ب خورتی بێخمە د ناڤ "کەپسۆلەکێ"دا و نڤیسەر و لاپەرەیێن فەرهەنگی من دابعیرن.

هەروەسا بۆ من چێنابیت کو ب هزاران ژانان تێکەل بکەم و پێکڤە بکەمە ژنەك و بێژمە هەوە: ئەڤە خۆشتڤییا منە.

ئەڤە زۆرداریيە ژ خۆشتڤییا من و هەروەسا ژمن ژی.

هۆزان چییە؟

هۆزان نڤیسین چەند یا ب ساناهییە و بەحسکرنا وێ ژی چەند یا ب زەحمەتە.

هۆزان دیلان، داخویانی و بەحسکرنا هۆزانێ زانستێ چاڤدێریکرنا پێنگاڤیە.

ب ئاشکەرایی دبێژم من پێخۆشە شەهیانێ بکەم و من نەڤێت هزر د لڤینێن پێنگاڤێن خوەدا بکەمەڤە، چونکی هەردەمێ من هزر کر کو ئەزچ دکەم، رێکوپێکیا پێنگاڤێن من دێ تێک چن و نامینن.

هۆزان دیلانە ب پەیڤێ.

داوات و دیلانە ب هەمی پشکێن دەروونیڤە، ب هەمی لڤینێن دیار و نەدیارڤە، ب هەمی تەخێن بەرچاڤ و ڤەشارتیڤە، ب هەمی هیڤییێن هاتی و نەهاتیڤە، ب هەمی هەست و ئاگەهدارییێن ژیری و نەژیریڤە، ئەوێن کو پەخشانێ دنڤیسن، ب چیرۆکنڤیس و شانونامەنڤیس و داستاننڤیسانڤە چ ئاریشە بۆ نڤیسینێ نینە.

ئەو ب شێوەیەکێ سرۆشتی ب رێکێڤە دچن، ب سەر رێیەکا بەری یا تایبەتدا دچن، بۆ ئەوێن هاتنوچوونێ دکەن، دهێن و دچن و پیاسان دکەن.

بەلێ داوات و دیلانا هۆزانڤانان یا ب ترس و بزدێنەرە، د ڤێرێدا سەماکار ژ لەشێ خوە دویر دکەڤیت و ژ وێ ئاهەنگ و دیلانێ لا ددەت، هەتا ئەو بخوە ببیتە ئاهەنگ.

ئەز دیلانێ دکەم بەلێ نزانم چەوا؟

هۆزانێ دنڤیسم، وەکی ماسییێ کو نەزانیت چەوا مەلەڤانییان دکەت.

وەکی کێڤریشکێ کو نەزانیت چەوا ب رەڤیت، وەکی مەمکی کو نەزانیت چەوا دژایەتییا قانوونێن کێشا ئەردی دکەت، پەرێن گۆهێن من دپەڤن، ئێک دوویەک ل بالێن من ددەن، پەرێن من گرژ دبن، خۆهێ ددەم، نوقم دبم، پرت و مرت دبم، هۆزان هەروەکی تیرێن ئاگری ژ لەشێن من دەردکەڤن، هەر وەکی گوللەی کو ژ خانەیا دەمانچێ دەردکەڤیت.

هۆزانڤان ب شێوەیەکێ نەخواستی د ناڤ هۆزانا خوە دایە، ئەو د هۆزانا خوەدا یێ ئاسێ و زیندانییە، هەر وەکی ماسی کو چەوا د ئاڤێ دا یێ ئاسێ بووی، نەدشێت خوە تێدا پاڤێژیتە دەر و نە دشێت لێ رزگاربیت.

هەتا وی دەمێ کو هۆزان وەکو خەنجەرەکا برۆنزی یا سور د لەشێ هۆزانڤانی چوویە خارێ، بۆ وی هند یا دژوارە ب رادەیێ راستەقینەیێ برینا وی، هەروەسا سنوورێ راستەقینەیێ خەنجەری بزانیت، ژبەرکو خەنجەر و گۆشتێ وی یێن بووینە ئێک.

هزرکرنا هۆزانڤانی بۆ وی تشتێ کو د دەروونێ ویدا روودەت، بۆ هۆزانڤانی کارەکێ دژوارە.

خۆدیک ژی هەر ئەو ئاریشە یا هەی کو بڤێت سەحکەتە خوە و گول ژی ئەگەر بزاڤێ بکەت کو بێهنا خۆ هەلمژیت.

....

ژێدەر: ما هو الشعر، نزار القباني، بەیروت، ١٩٨١ شیعر چییە؟ وەرگێران بۆ کوردی "سۆرانی": حەسەن ئەیوب زادە

پائیزا ماسکان[1]

هەواڵنامەی کتێب

هەلبەست: محمد الماغوط[2]

وەرگێران: موئەیەد تەیب

گەلی رێبواران
جەهدەیان ژ کچێن پاکیزە و
ژنێن ب عەبا وپێچە ڤالا بکەن!
ئەز دێ رویس ژ مالا خۆ دەرکەڤم و
ڤەگەرمە دارستانێ
ئەستەمە.. ئەستەم

ئەز خۆ نەبینم
رویبارەک ل ناڤ بیابانێ
یان گەمیەک ل ناڤ دەریایێ
یان مەیموینکەک ل ناڤ دارستانێ
کەرکێن فێقی دچنیت و
د سەرێ رێبواران وەردکەت
ب کەنی و چەپەلە ڤە
ژ تایەکی خۆ دهاڤێتە تایەکێ دی
من نەناسنامەیەک د بەریکا خۆ دا هەیە
نەژڤانەک د بیردانکا خۆ دا
ئەز نە ل چایخانەیەکێ روینشتیمە
نە ل سەر شۆستەیەکی چەوریمە

(١) **ماسك:** رويپۆشک، دەمامک، قناع.
(٢) **محمد الماغوط:** (١٩٣٤ - ٢٠٠٦) هەلبەستڤان و نڤیسکارەکێ سووری یێ ناڤدارە. ئێک ژ پێشەنگێن هەلبەستا پەخشانا عەرەبی یە. مرۆڤەکێ یاخی بوو و سەرا نڤیسین و هەلوێستێن خۆ راستی گەلەک دەردەسەریان بوویە.
ژێدەر: أعمال محمد الماغوط، ژ وەشانێن دار المدى للثقافة والنشر، چاپا ئێکێ، ١٩٩٨، رووپەلێ ١٦٥.
(٣) پارسەك: خازخازۆک.
(٤) **شۆستە:** لێڤا جەهدێ، رەسیف.

ئەز زارۆکم
ب زۆری خۆ ژێک دکێشمە دەر
دا ددانێن خۆ یێن شیری
د دەرزێن دیواران را ڤەشێرم
ئەز پیرەمێرم
پشتا من خویل بوویە
رێبوار ب دەستێ من دگرن
ئەز شازادەیەکم
ئەڤە شیرێ من
ب تەنشتا من ڤە شۆر بوویە و
هەسپێ من ل سەر گران دشهیت
ئەز پارسەکەکم(٣)
ل سەر شۆستەیان(٤) **ددانێن خۆ دهسیم و**
ژ جەهدەیەکێ بۆ جەهدەیەکا دی
ب دویڤ رێبواران دکەڤم
ئەز قارەمانم.. کا گەلێ من؟
ئەز خائینم.. کا سێدارا من؟
ئەز پێلاڤم.. کا رێکا من؟

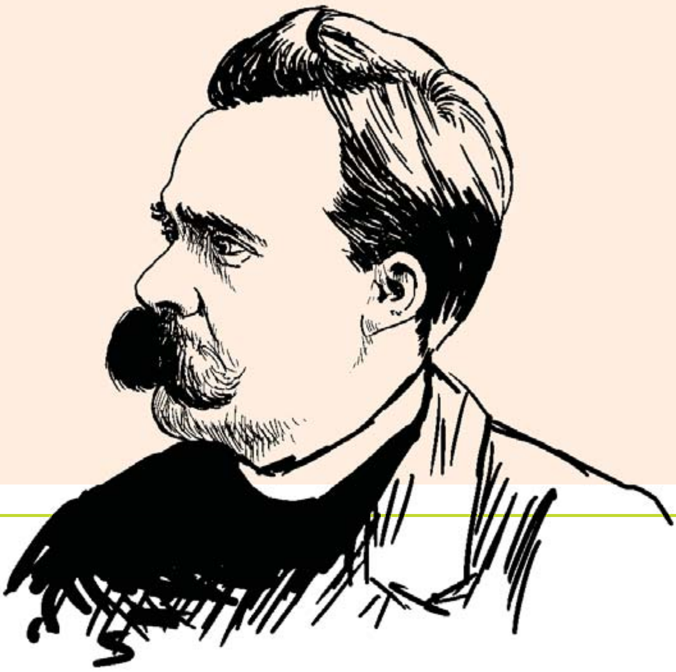

بێ نیشتیمان

هەلبەست: نیتچە

وەرگێڕان: ئەحمەد جاسم

هەسپێن بلەز ئەز راکرم
بێ دو دلی و ترِس
بەرەڤ دوراتییێن ڤەکری برم
یێ ئەز دیتیم ئەز نیاسیم
یێ ئەز نیاسیم بناڤکرم
بەرێزێ بێ نشتیمان
ئەڤجا یێ وێرەک بە، وەرە هەمبەری من
من شەرمزار نەکە
ئەی ستێرا برسقی، ئەی بەختێ من

هەواڵنامەی کتێب

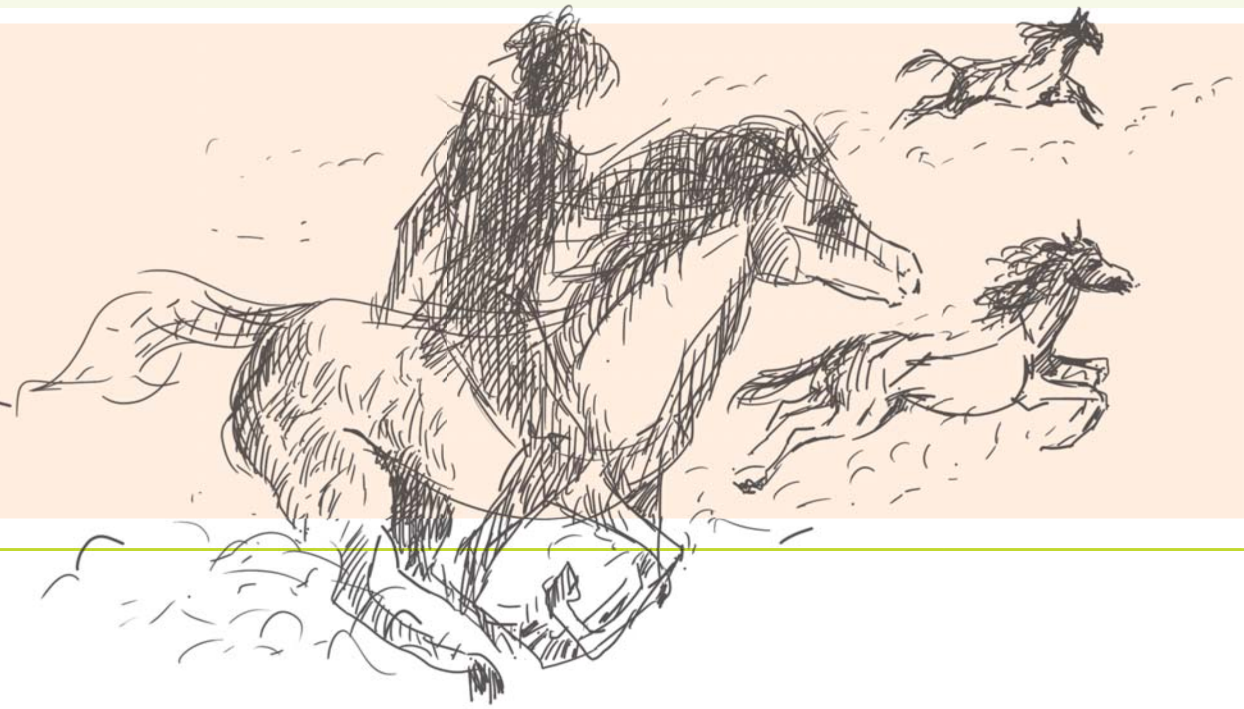

دا پشتی ڤێ
کەس وێرەکیێ نەدەتە خوە پسیار بکەت
نیشتیمانێ من ل کیڤەیە؟
چ جار ناهێم گرێدان
نە ب جهان
نە ب دەمژمێرێن بازدای
وەکی ئەلهوی ئازادم
ئەڤجا وێرەک بە، وەرە هەمبەری من
من شەرمزارنەکە
ئەی ئەیارا ماقیل، ئەی بەختێ من

ئەرێ نەمان ل سەر من حەقە؟
ئەرێ ل سەر من پێدڤییە مرنا توند قەبول بکەم؟
ئەڤە یە یاکو ب زەحمەت پێ قایل بم
ئەرێ ل سەر من پێدڤیە بچمە د گۆڕی دا؟
ڤەخارنێ ب ئێکجاری بەتاڵ کەم؟
یی وێرەک بە،ل هەمبەری من بە
من شەرمزار نەکە
ئەێ خەونا من یا رەنگە و رەنگ، ئەی بەختێ من!

چەند نموونە ژ کورتە هەلبەستێن ئەڤینداری د ناڤ هەلبەستێن سویدی دا
١–٢

وەرگێران ژ سویدی: سەدیق سالح

ژ بۆ ئەڤینداریێ من

هەلبەست:

سیڤ ئاندرسسون

١

ئەو مینا بلندترین قازانج بوو
د تیروپشکەکا بێ بەرامبەردا
دەمێ ژڤان من لگەل تە و
ئەز و تو د بووینە "ئەم"

ژ ڤان هەمی مرۆڤان
تۆ ئەوی، ئەوێ من د ڤێتن
تە هیڤی و شادمانی دانە من
تۆ بووی هێڤێنێ تەندرۆستیا من

بەلێ، ژ بۆ ئاستێ ئەڤینا من، بۆ تە
چ پەیڤ و گۆتن تێرا ناکەن
دەمێ ئەڤیندای و ئەڤینداری تەنە
ل ڤێ جیهانا مە بهاترینە

تۆ هەر تشتەکی ژ بۆ من
داخوازا من ژ بۆ تە…
ژ بۆ وێ ئەڤینا د ناخێ مندا
تە بەرسڤەک ژێ را هەیە!!

هەلبەست:

ئێریك بلۆمبێرگ
Erik Blomberg

٢

ژ رووناهیا روونیا سپێدەیا چاڤێن تە
دلێ من ژ خەو هشیار دبی،
هەرتشتەک رووناهیە

سترانێن ئەڤینداریێ ژ دەنگێ لێڤێن تە
دلخۆشیا من هەوار دکەت،
هەمی تشت سترانێن تە

د هێلینکا بالاندەیێن دەستێن تەیێن نەرم دا
دلگرانیا من د نڤیتن،
هەمی تشت ئارامە.

هەوالنامەی کتێب

هەلبەست:

ئینگێمار لێکیوس

٣

هەست ب نێزیک بوونا تە دکەم
ل سپێدەیا مینا گولێن کیڤی
ب عەقلەکێ لاواز
ل هەمی کەلێن زیندەوەران
ل دووڤ تە دگەڕێم
ئەم ب هەڤڕا دژین
ل بن وێنەیێن پاشناڤێ ڕەش دا
ل جهەکێ بەس یەک هەیە
نازکیا بێ هەمپا،
ئەو ئاسایشا بەس کوور هەست پێ دکەن

ئەز گۆهداریا دەنگێ دلێ تە دکەم
مینا کانیکا ل بن ئەردی
ئەز ژ گرێکێن هەستێین تە حەز دکەم
پەرستگەهێن بێ داوی بوونێ نە.

کوریشک و چرچایا مە د نەپەنی نە
مینا پەرتۆکا پیرۆژ مۆر و مۆم کرینە
دیمێن مە نەینکەکا تاری و گەورە
ئەو کەسەک دییە، کو تێرا
ئەم حەش ئێک و دوو دکەین
کەسێ کو بێتە دیدارا مە
ژێک دوررررررر
ل بیابانەکێ فیداکار دا
مینا باخچەکێ نەنیاس
چاڤەری بیت!

هەلبەست:

بۆ ستێرلیند

Bo Setterlind

٤

مینا فرینا چیچکا دهێتن
و ئەم تێدگەهین
کو مە چ بژاردەیێن دی نینن
پێویستە ئەم وەرگرین
وەک وەرگرتنا فرشتەکی
کو ژ نیشکەکێڤە
د ناڤ ڕۆندکێن چاڤێن مە دا
دنیشتەڤە
د ڤێت ئەم وێ وەرگرین
وەکی مرۆڤ گۆتنەکێ وەر دگریت
و باوەر دکەت ب وێ باوەریا
وەکی زارۆکان هەی
ئەڤێن ئا هۆسایە
مە دخواست ئەم هەلبژێرین
لێ تشتەکێ تونە بوو!

چەند نموونە ژ کورتە هەلبەستێن ئەڤینداری د ناڤ هەلبەستێن سویدی دا

هەلبەست:

مێرتا تیککانێن

Märta Tikkanen

٥

گولێن خوە ب پارێزە
مێزا خوە پاقژ بکە
د بەرا
گولێن خوە ب پارێزە
هندەک کێمتر دەروا بکە
دبەرا
گولێن خوە بپارێزە
گوهـ بدێ چ دبێژم
دبەرا
کێمتر ژ من حەز بکە
لێ پتر باوەر ب من بکە
گولێن خوە بپارێزە!

هەلبەست:

ئیدث سوو دیرگرەن

Edith Södergran

٦

تۆ ل دووڤ گولەکێ دگەریای
تە فێقیەک پەیدا کر
تۆ ل سەرۆکانیەکێ دگەریای
تە دەریایەک پەیدا کر
تۆ ل دووڤ ژنەکێ دگەریای
تە روحەک پەیدا کر
تۆ بێ هێڤی مای؟

هەواڵنامەی کتێب

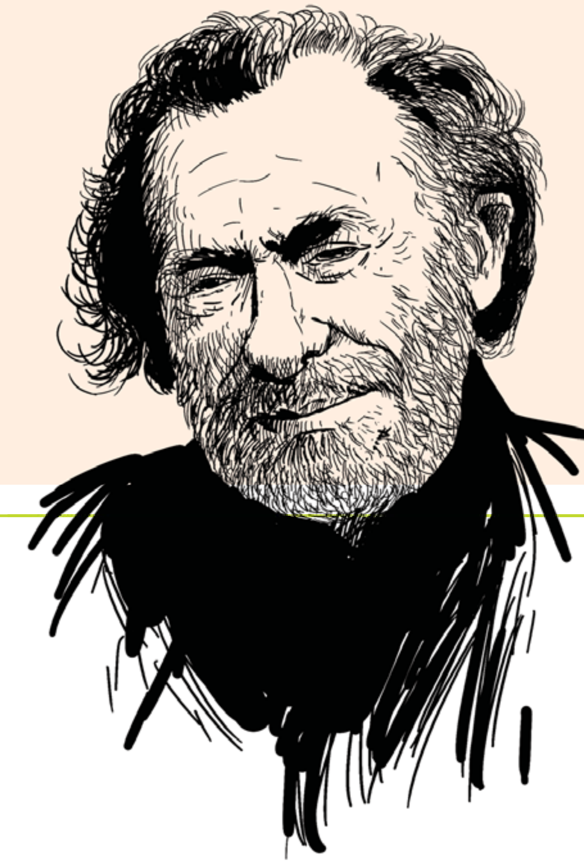

تە دڤێت ببیە نڤێسەر..؟[١]

هەلبەست: چارلز بۆکۆفسکی[٢]

وەرگێڕان: پۆییێتیکا

سەرەرای هەر تشتەکی
ئەگەر پەقینەک
د ناخێن تەدا نەهێتە دەر، نە نڤێسە..
ئەگەر بێ حەمدا خوە ژ دل و مەژی و
ژ دەڤ و هناڤێن تەدا دەرنەکەڤیت، نە نڤێسە.
ئەگەر ب دەمژمێران
چاڤێن تە ل سەر شاشەیێن کۆمپیۆتەرێ بن
یان ژی ل سەر کیبۆردێ
ل دووڤ پەیڤان بگەری، نە نڤێسە.

ئەگەر ژبۆ دراڤی
یان ژی ناڤودەنگیێ دنڤیسی، نە نڤێسە.
ئەگەر دێ نڤێسی
چونکی تو پێدڤی ب ژنێی، نەنڤێسە.
ئەگەر پێدڤی بوو
ل جهەکی ب روونی و
جارەکادن پێداچوونێ بۆ بکەی، نە نڤێسە.
ئەگەر ژ بۆ تە گرانە
هزرێ د نڤیسینێدا بکەی، نە نڤێسە.
ئەگەر تە بزاڤکرن
بۆ کەسەکا دن بنڤیسی،
نڤێسینی ژبیر بکە.
ئەگەر پێدڤی بوو چاڤەرێ بی
هەتاکو ب دەنگڤەدانێ ژ هناڤێن تەدا بهێتە دەر
هەدارێ بکێشە و چاڤەرێ بە.
ئەگەر چو جاران نە دەرکەڤت،
ل دووڤ کارەکێ دن بگەرە.

ئەگەر پێدڤیبوو دەستپێکێ
بۆ هەڤژینا خوە یان ژێ هەڤالەکێ خوە
یان دایک و باب یان ژێ ب رەهایی
بۆ هەر کەسەکی بخوینی،
گروڤەیە تو هێشتا نە یێ بەرهەڤی.
وەکی گەلەک ژ نڤێسەران نەبە.
وەکی هزاران ژ خەلکی نەبە
ئەوێن خوە ناڤکرین ب نڤێسەر.
گێل و بێزارکەر و دفن بلند نەبە
رێکێ نەدە نەرجسیيا تە، تە وێران بکەت
پەرتوکخانێن دنیایێ ژ بەر کەسێن وەکی تە
هەتا نڤستنێ باوەشکێ ددەن
بەرکا خوە دووری وان بکە
نە، نە نڤێسە،
ب تەنێ وی دەمی نەبیت
کو وەکی مووشەک
ژ گیانێ تە دەردکەڤیت
ب تەنێ وی دەمی نەبیت
کو راوەستیانا تە، تە بەرەف دینبوونێ
یان بەرەف خوەکوشتنێ
یان کوشتناتە ببەت.
نە.. نەنڤیسە
ب تنێ وی دەمی نەبیت
کو رۆژا ناخێن تە
هناڤێن تە دسۆژیت.
نە.. نە ڤێسنە
وی دەمی، دەم یێ ل بارە
ئەگەر تو یا سەرپشک بی
نڤێسین بخوە
خوە ئیلقا بکەت و
پێنگاڤ پێنگاڤ
ژ رووداان بەردەوام بیت هەتا دمریت
یان ن ناخێن تەدا بمریت
چو رێکێن دی نینن و
چو جاران ژێ نابن..

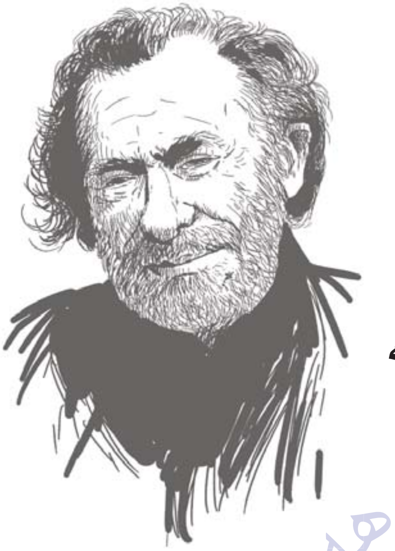

هەواڵنامەی کتێب

1_ So You Want To Be A Writer by Charles Bukowski, https://allpoetry.com/so_you_want_to_be_a_writer

٢- هێنری چارلز بوکۆڤسکی Henry Charles Bukowski هۆزانڤان، چیرۆکنڤیس و ڕۆماننڤیسێ ئەمریکییێ ب ڕەگەز ئەڵمانییە.

ل ١٦-٠٨-١٩٢٠ ل باژێرێ ئاندرناخ ل وڵاتێ ئەڵمانیا ژ خێزانا هێنری کارل بوکۆڤسکی ژ دایك بوویە. دایکاوی، کاترینا فیت ئەڵمانییەکا رەسەن و بابێ وی ژی سەربازەکێ ئەمریکیە کو پشتی شەڕێ جیهانییێ ئێکێ ب هەڤدوو ئاشنابوون . بوکۆڤسکی ڕژدبوو ل سەر هندێ کو ئەو زارۆکەکێ نەشەرعیە لێ ئارسیڤستی ئاندرناخ وی پشت ڕاست دکەت کو دایك و بابێ وی هەیڤەکێ بەری ژدایکبوونا وی شەهیانا خوە کرینە.

بوکۆڤسکی ژییێ وی سێ ساڵ بوو کو خێزانا وی مشەختی ئەمریکا بوون. ئەو ل لۆس ئەنجلسێ مەزن بوو و بۆ دەمێ پێنجی سالان هەر ل وێرێ ژیا. بوکۆڤسکی د ژییێ ٢٤ ساڵییێدا ئێکەمین چیرۆکا خوە بلاڤکر و د ژییێ ٣٥ ساڵییێدا دەست ب نڤیسینا هۆزانێ کر.

بوکۆڤسکی ل ٠٩-٠٣-١٩٩٤ ل " سان پیدرۆ" یا کالیفۆرنیا د ژییێ ٧٣ ساڵییێدا ، چەند هەیڤەکێ پشتی تمامکرنا دووماهی ڕۆمانا وی ب ناڤێ "بازاری" ب ئەگەرێ نەخۆشییا پەنجەشێرا خوینێ کۆچا داوییێ کر.

بوکۆڤسکی خودانێ زێدەتر ژ هزار پارچەیێن هۆزانێ و سەدان چیرۆك و شەش ڕۆمانانە

ڕۆمانێن وی: فەرمانگەها پۆستە ١٩٧١، هزار پیشە ١٩٧٥، ژنان ١٩٧٨، ساندویچێ ژامبۆن ب نانێ جەهی ١٩٨٢، هۆلیۆد ١٩٨٩، بازاری ١٩٩٤

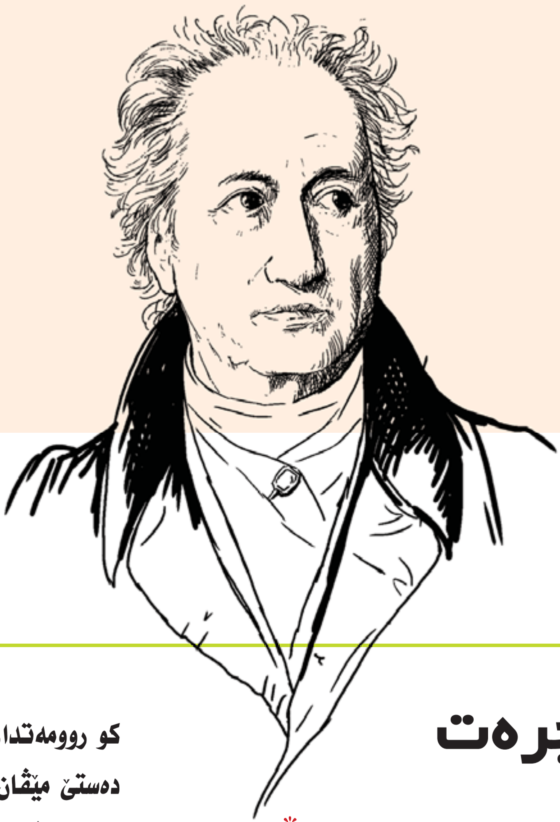

هیجرەت

هەلبەست: جۆهانن وۆلفگانگ ڤۆن گۆتە *

وەرگێران ژ ئەلمانی: د. عەبدوللا ئنجەکان

ددەرزن باکور و باشوور و رۆژهلات،
دهەژن ئیمپاراتۆر، هلدشن سەلتەنات؛
هیجرەت بکە تو بەر ب رۆژئاڤایا پاک؛
دا کو بێهنا ئەشیرتیێ تو هلین،
هەم ب ستران و ئەڤین و نۆشین،
بکە جوان تە، کانیا خزر، ئاڤا حەیات.

ل وێرێ، ل وارێ پاکی و عەدالەتێ
دخوازم تێکەڤم ل پەی شۆپێ
دەستپێکا کووراهیا ئینسانییەتێ
کو هێژ هلدگرن ژ خودێ
ئەمر و نەهیان ب زارێ جەماعەتێ
و سەری نائێشینن تو جارێ ب تەفەرواتێ.

کو رووممەتدار بوون ل ورا پیر و کال
دەستێ مێڤان ناخن ئاڤا گەرم و سار،
دخوازم شا ببم ب ئەقلێ چاردەهسال
باوەری دوور و کوور، ئاقل ب سینۆر،
ژ ڤێ یە کو موهیم بوو ل ور گۆتن،
ژ بەر کو ژ دەڤ هاتبوو ئاڤێتن.

دخوازم تێکەڤم ناڤ شڤانان،
شا ببم ب دەشت و زۆزانان،
گاڤا رێوی مە دگەل کاروانان،
دفرۆشم جاو و قەهوە و ئەمبەران،
دخوازم ببۆرم شڤەرێیان
کو ژ چۆلان بەر بی باژاران...

بەرژێر و بەرژۆر د ناڤ کەڤر و زناران
پاقژ دکم دل ژ کۆڤانان
ژ تە دبێژم، ئەی حافز، ستران
گاڤا دسترێ سەروانێ کاروان
ل سەر پشتا هێشترێ ب دل و جان
دا کو بترسین رێبران و شیبار کە ستێران.

دخوازم ل هەمام و مەیخانەیان
تە یاد بکم، حافزێ پیرۆز،
گاڤا رادکە یار وێ خێلیا سەرچاڤان
دهەژینە زولفێن ئەمبەری و کەزییان
بەلێ، پسەپسا ئەڤینییا شاعران
هۆرییان ژی دەردخە ژ رێیان.

زنهار ژێ را چاڤنەبارییێ نەکن!
یان ژی ئەڤێ ژێ را زێدە نەبینن!
بزانبن، کو گۆتنێن هەلبەستڤان
ل دەرگاهێ جەننەتێ دخن
هەردەم ب ئاوازەک نەرم و نارین
دا کو بژین ب ژیانەک جاویدان.

* جۆهان وۆلفگانگ ڤۆن گۆتە (١٧٤٩-١٨٣٢) ناڤەکی پڕ-رەنگییێ ژ دیرۆکا ئالمانانە.

گۆتە د مالباتەکە ئاریستۆکرات دە ل باژارێ فرانکفورتێ تێ دنیێ. د زارۆکتییا خوە دە ئەو ژ مامۆستەیێن تایبەت د هێلێن جهێ-جهێ دە پەروەردەیەکە باش دگرە. مەراقا وییا ژ بۆ زمان و هونەرێ تا دگهێژە ڤان دەمێن هان. شیرا وییا پێشین ژی هەر ژ ڤان سالانە. وەکو ستیگان زوەیگ ژی دبێژە، ئەو د هەشت سالییا خوە دە دەست ب نڤیسکارییێ دکە و هەتانی چەند سێتان بەرییا مرنا خوە وەک شاعر و نڤیسکار دنڤیسە.

هەرچڤاس ئەو وەک شاعرەکی وەرە ناس کرن ژی، وی د تەڤاهییا جۆرەیێن ئەدەبییاتێ و گەلەک هێلێن ژ ئەدەبییاتێ دوور دە ژی بەرهەم دانە ژ بلی رۆمان، ئۆتۆبیۆگرافی، شانۆ، لێکۆلینێن ل سەر ئەدەبییات و تەبیعەتێ ب دەهان بەرهەمێن وی هەنە،یێن کو د کانۆنا ئەدەبییاتا ئالمانی ویا جیهانێ دە جییەکی بەرز گرتنە.

گۆتە ل سەر داخوازا باڤێ خوە د ناڤبەرا ١٧٦٥-١٧٦٨ان دە ل باژارێ لەپزگێ، کو وێ دەمێ وەک ناڤەندا رەوشەنبری دهاتە دیتن، بەشا هقووقێ دخوینە. پشتی ناڤبەرا دو سالان ئەو ل ستراببورگێ خوەندنا خوەیا ڤێ بەشێ دقەدینە. د ناڤبەرێ دە دەرسێن کیمیا، رەسم، نوژداری و یێن ژ هێلێن دن ژی دگرە. د ١٧٧١ی دە ئەو ڤەدگەرە فرانکفورتێ و ل ور دەست ب پارێزەرییێ (ئاڤوکات) دکە. هەر د ڤێ دەورێ دە ژ کۆڤارێن ئەدەبی رە نڤیسێن ل سەر تیۆرییا ئەدەبییاتێ دنڤیسە، کو ژ بۆ دەورا ستورم و درانگ دبن بنگەه. د سالا ١٧٧٤ان دە پشتی هن ئەڤینداریێن خوە ئەو رۆمانا ئێشێن "وێرتەرێ جوان" دنڤیسە، کو نە تەنێ ل ئالمانیایێ هەروها ل ئەورووپایێ دبە پڕفرۆشترین. پشتی هن بەرهەم و بوویەرێن دن ئەو د ١٧٧٥ان دە دچە باژارێ وەمارێ. ل ڤر د کارێن دەولەتییێن جهێ-جهێ دە (سەرۆکێ کۆمیسیۆنا ئاڤاکرنا رێیان، یان ژی کۆمیسیۆنا شەر) دخەبتە. ژ بەر کارێ کۆمیسیۆنا کۆمرێ مەراقا ل سەر کەڤر و دەولەمەندییێن بن ئەردێ ب وی رە چێدبە و ئەو ل سەر ڤان مژاران لێکۆلینان دکە. هەتانی سالا ١٧٨٦ هەم دنڤیسە و هەم ژی کارێن دن د بەر رە دکە. د ناڤبەرا سالێن ١٧٨٦ و ١٧٨٨ان دە ئەو دچە ئیتالیایێ دگەرە. پشتی ڤەگەرا خوە گۆتە ژ کارێن دن دەست بەر ددە و دبە بەرپرسێ سازییێن چاندی و پەروەردەییێ (زانکۆیا جەنایێ، شانۆ، پرتوکخانا و دبستانا رەسمیێ).

دۆستی و هەڤالتییا وییا ب فرەدریك سچیلڵەر ڤە د ڤان سالان دە دەستپێ دکە و هەتانی مرنا سچیلڵەر (١٨٠٥) دکودینە.

ئەو هەر د وێ دەمێ دە رۆمانا خوە ویلهێلم مایستر دقەدینە. گۆتە د شیرێ دە فۆرمێن جهێ-جهێ بکار تینە و گەلەک بسەرکەتییە. د ١٨٠٦ان دە ئەو فاوست دقەدینە. سالێن پشتی ڤێ ژی ب نڤیسینا گەلەک بەرهەمان دەرباس دبن. گۆتە ئۆتۆبیۆگرافییا خوە، کتێبێن د بن ناڤێ گەرا ئیتالیایێ و گەلەک بەرهەمێن دن دنڤیسە.

بەرهەما وییا سالێن کالتییێ (١٨١٩) دیوانا رۆژهلات و رۆژئاڤایە، کو د بن تەسیرا حافز دە دەرتێ هۆلێ.

د ٢٢یێ ئادارا ١٨٣٢یان دە د ٨٢ سالییا خوە دە ئەو ل وەمارێ وەفات دکە.

تەسبیتا ستیڤن زوەیگ، کو دبێژە "ئالمان ب هینبوونا نڤیسێ را گۆتە ناس دکن"، هێ ژی راستە، لەورا د تەڤاهییا قادێن پەروەردەیێ دە مرۆڤ راستی ناڤ و بەرهەمێن وی تێ.

دیدار

دیدارا پۆیێتیکایێ دگەل هەلبەستڤان د. عارف حیتۆ

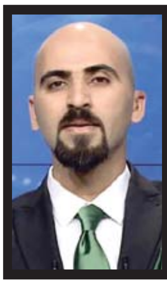

دیدار: کارزان فەقێ

د. عارف حیتۆ:

ئەو مللەتێن حەز ژ شعرێ دکەن کەسانێن خوەسەرن و حەز ژ هلێڤرتنا نەپەنی یێن ناخێ ڤەشارتی دکەن

جارێ ل دەستپێکێ ئەز پیرۆزباهییا هەوە یێن هێژا دکەم کو هوون شیاین ل ڤی سەردەمێ قەیرانا کۆڤار و رۆژنامەیان، کۆڤارەکا تایبەتمەندا وەکو کۆڤارا پۆییتیکا دەربێخن و وێ کەلێنا د ڤی بیاڤیدا هەیی پڕ بکەن.

*** ب گشتی بیاڤێ وەشانێن ئەدەبی و کۆڤار و رۆژنامە، ل ڤێ دەڤەرێ چەوا دبینن؟**

ئەو ب خوە هەبوونا کۆڤار و رۆژنامەیان مینا هەبوونا نان و خوێیا لەشییە ژبۆ دۆماندنا گیانێ خواندنێ، لێ ژبەرکو زمانێ کوردی ب دوو دیالێکتێن فەرمی دهێتە خواندن و خواندەڤانێن دیالێکتا دەڤەرا مە د کێمن، ئەڤجا ب شێوەیەکێ گشتی خواندەڤانێن بەرهەمان ژی دێ د کێم بن، ئەڤە ژی کار دکەتە سەر وێ چەندێ کو چ کۆڤار و بەرهەمێن چاپکری (خۆ ئەگەر باش و ئافرەندەیی بن ژی) بهایێ چاپکرنێ ژی ژ فرۆشتنا وان نەهێت. لەوا فەرە دەستەلاتا دەولەتێ پاڵپشتییا ڤان بزاڤان بکەت مینا هەموو وەلاتێن گرنگیێ ب کەلتۆر و رەوشەنبیرییا خوە ددەن، لێ ژ ئەنجامێ قەیرانا دارایی یا حکومەتا هەرێما کوردستانێ و مشەبوون و تەڤلیهەڤبوونا سازی یێن فەر و نەفەر، پرانییا سازی یێن چاپ و بەلاڤکرنێ بەر ب لاوازبوونێڤە چوون و وەشانێن ئەدەبی و کۆڤار و رۆژنامە ژی کەفتنە د قەیرانەکا کەلتۆری- جڤاکیدا. ئەڤجا ل ڤی سەردەمی، دەڤەرا مە ژ هەردەمەکێ دی پتر پێدڤی ب دەرکەفتنا کۆڤار و رۆژنامەیێن ویژەیی و هزری و هونەرییە.

*** ئەڤێ پێنگاڤێ و دەرخستنا کۆڤارەکا ئەدەبی یا تایبەت ب هەلبەستێ چەوا دبینن؟**

دەرئێخستنا کۆڤارەکا تایبەت ب هەلبەستێڤە، پێنگاڤەکا هەرە مەزن و کاریگەرە ژبۆ دوکیۆمێنتکرنا پرۆسەیا جوانی و ستاتیکایێ د دەقێن ویژەیی یێن کوردیدا، چونکو هەلبەست (سەرەرای بێهن تەنگییا وێ د بن سوشیال میدیایێ و شۆرەشا تەکنەلۆژیاییدا) دێ هەر مینیت خاتوونا هەموو هونەران و هەژێتییا وێ، دێ هەر سەرکاروانێ هونەر و جوانیێ بیت. ئەڤ پێکۆلا هوون دکەن، ئەگەر شعرێ نەڤەگەڕینتەڤە سەر رەوشا وێ یا جاران ژی، هەوڵدانەکە ژبۆدوکیۆمێنتکرنا سەرەوەرییا شعرێ دناڤ بیاڤێن دی یێن هونەریدا. بێگومان دێ کۆمەکا گەنجێن هیڤیدار و شعردۆستێن رەسەن ڤەگەڕینتەڤە سەر سککەیێ جوانییا هونەری. ئەز پیرۆزباهیێ ل وە و ل دەڤەرێ دکەم کو کۆڤارەکا ب ڤی تەرزی بێخنە دناڤ قادا ئەدەبیاتا کوردیدا و گرنگیێ ب شعرێ و شاعران بدەت.

*** ئەم دێ پتر ل سەر وی بیاڤی راوەستین؟ ب گشتی دیتنا عارف حیتۆی ل دۆر هەلبەستێ چییە؟**

شعر وەکو جوانترین هونەرێ کەتا بژاردیا بێ رکابەر، هەردەم جهێ بگر و ڤەکێشێن بەردەوامە. هەر ل دەستپێکا خوەجهێ یا مرۆڤی و دگەل ئێکەمین هزرێن ئەفسانەیی و لاهوتی، شعرێ جهێ خوە گرتییە و کراسەکێ پیرۆزیێ کرییە بەر، جار ئەفسانە و داستانێن قەهرەمانیێ پێ هاتینە بەلاڤکرن و جار ژی هێڤێنێ تەرتیلێن ئایینی و نزا یێن کەسێن چاک بوویە. ئەڤجا ب درێژاهی یا دیرۆکێ، لێکۆلینێن بەردەوام ل سەر پێناسە و جوانی یا شعرێ، ل سەر هونەرێ پایەبەرزێ وێ، وەزیفەیا وێ و کاریگەری یا وێ ل سەر وەرگری هاتینە کرن و هێشتا د بەردەوامن. هەر پێناسەیەکا د هەر جە و سەردەمەکیدا بهێتە کرن یان هاتبیتە دانان، کەلواشێ شعرێ پڕ ناکەت و دێ هەر یا کێم بیت. هەر هەستەکا مرۆڤ بکەت و بکاریت ب شێوەیەکێ رێکخستی داڕێژیت و رەهەندەکێ مرۆڤایەتیێ یان جوانیێ ب خۆڤە بگریت، هەستەکا شاعرانەیە. لەوا ئەم دکارین بێژین کو شعر: ئازراندنا هەستێن نازکە و لێگەریانەکا بەردەوامە ل پرسیارێن ئازراندی و بێ بەرسڤ. مەلەڤانیکرنە دنەدیارییێدا و خوە داوەشاندنەکا ژ نشکاڤەیە، ژ ئاسمانەکێ فرە و بلند بەر ب جاددە یێن مشتی مرۆڤ و کەتوارەکێ ژیان تێدا دبیتە تورینەکا نازک و جوان. شعر؛ ئەیۆنێن

گەرمن ل دۆر تەوەرێ مرۆڤی دزڤرن و هەر چی رازا ڤەشارتی هەیە ب رویسی دادنیتە سەر روویێ کاغەزەکا سپی یا هێشتا کچین. پێشمەرگەکە ژگوللەیێن خوە یێن نە تەقاندی... گول و بەیبوون و نێرگزان دکەتە رستك و ل ستوویێ بەردلکان را دلەییزینیت. پێشبینی یێن عاشقەکێ شەیدا و سەوداسەرە، ژگولێن ناڤ باخچەیان شمشیرێن تیژ و درێژ چێ دکەت و ماهینێن کەحێل ژبۆ ئاشتیێ دبەزینیت. شعر؛ دلدەرێژکرنەکا دەروونییە و هەست و نەست و لڤینێن حێنجێن مرۆڤی پێ ئارام دبن. یان پەیامەکا خودایی یە و جوانترین خەلاتێن خوداڤەندانە

شعر وەکو جوانترین هونەرێ کەتا بژارەیا بێ رکابەر، هەردەم جهێ بگر و ڤەکێشێن بەردەوامە

ژبۆ جوانکرنا ژیانێ و خۆشیا مرۆڤی. شعر؛ کۆمەکا دەربرینێن هەڤدژ و هەڤواتا و موفارەقەیێن جوانە کو دبیتە خۆدیکا ژیانا سروشتی یا مرۆڤی، مفایەکێ ئەپستمی و خۆشیەکا دەروونی ددەتە وەرگری. شعر نە سکەیێ ترێنێیە کو ب رێڤەچوونەکا لەشکەری یا هەڤسەنگ و هەڤدەنگ و هەڤرەنگ بگەهتە رێژگەهێ. ئوو نە بەرنامە و ناڤەرۆکا حزبەکا ئیدیولۆژیستە کو بابەتەکێ بارکەت و ژ هەمی لایانڤە گوێفکا ببەتێ. شعر؛ شعرە و چ دی نە ...!

*** تە گۆت شعر، شعرە و نابیتە چ، ئەرێ شعر نابیتە فەلسەفە، نابیتە گۆتار و پەیام؟**

بێگومان، شعر ئاوێزەکێ دەربراندنێ یە، گەلەك جاران ژی من ئاماژە ب هندێ کریە کو شعر جوانترین ژانرێ ئەدەبییە و هەتا نوکە ژی گەلەك دبێژن شعر خاتینا هەمی ژانرێن وێژەیی یە، ڤێجا ل گۆرەی وەزیفا شعری و ل گۆرەی تێگەهێ شاعرێ وێ چەندێ دیار دکەت، شاعر دشێت شعرەکا فەلسەفی چێکەت یان شعرەکا تەسەوفی چێکەت، وەکی خانیێ مەزن شعرا وی فەلسەفە تێدا هەیە و تەسەوف ژی تێدا هەیە. هەروەسا دشێت ببیتە "خیتاب" ژی، بۆ نموونە د ئێڤارییا ٥١ سالییا دامەزراندنا ئێکەتییا نڤێسەراندا هندەك شعر هاتنە خاندن کو ب شێوازێ "خیتاب"ێ بوون. د راستیدا د سەردەمەکیدا شعر وەکو خیتاب دهاتە بکارئینان، ئەگەر تەماشەی ئەدەبێ کەڤنێ عەرەبی بکەین، ل دەف وان وەزیفا شعرێ هشیارکرن و خیتاب بوو، پتریا شێخ و خەلیفەیێن عەرەب شعر بۆ مەرەمێن خوەیێن سیاسی بکاردئینان. هەروەسا وان د شەراندا ژی مفا ژ شعرێ وەردگرت.

*** د ئەدەبێ کوردیدا ژی شعرێ ئەڤ رۆلە دیتییە؟**

بەلێ، د شۆرەشا ئیلۆنێ و بەرێ شۆرەشا ئیلۆنێ شعرێ رۆلێ خیتابێ و هشیارکرنێ دیتییە، د وێ سەردەمیدا وەزیفا شعرێ پتریا جاران خیتابەکا ئاراستەکری بوو، ئەڤ رێبازێن نوییێن ئەدەبی یێن کو دەرکەڤتین و بزاڤکرین شعرێ و پەیامێ ژ ئێك دوور بکەن، بۆ هندێ بوو داکو نووکرن

هەبیت و شعر هەمی نەبیتە یاریکرن ب پەیڤان و دووبارەکرنا هەمان تشتی، هەتا سەرهلدانێ ژی و هەتا دامەزراندنا گروپێ نووکرنا هەروەهەر ژی ئەگەر شعرێ ناڤەرۆکەکا ب هێز نەبایە، یان خودان پەیامەکا ئاراستەکری نەبایە، گەلەك هەڤالان دگۆت ئەڤە نە شعرە، دبێژن دەما شعرێن "قەدریجان"ێ گەهشتنە "ئۆسمان سەبری"، "ئۆسمان سەبری" گۆت، "ئەڤ کلامە پر خوەشك و جوانە، لێ خوەزی شعربا" لێ تێکستێن قەدریجانی شعرن و ب ئێك ژ وان شاعرێن پێشەنگ دهێتە هژمارتن کو شعرا سەربەست نڤیسی. شعر دشێت ببیتە هەمی تشت، هەتا شعر دشێت ببیتە رۆمان، داستانێن کەڤن رۆمانن و هەمی ب شعرێ هاتینە نڤیسین.

*** ئێك ژ نڤیسەرێن کورد یێن باکورێ کوردستانێ، "مەم و زین"ا ئەحمەدێ خانی ب رۆمانەکێ پێناسە دکەت کو ب شێوازێ شعرێ هاتییە نڤیسین، تو چەند ل گەل ڤێ چەندێی؟**

بەلێ راستە. داستانا "مەم و زین"ا خانی، رۆمانەکە ب شعرێ هاتییە نڤیسین، و گەلەك رۆمانێن وەسا هاتینە نڤیسین. نڤیسینا رۆمانێ ب شعرێ هۆستایەتییەکا زێدە دڤێت، خانی د وی بیاڤیدا سەرکەڤتی بوویە.

*** ئەم دخوازن پێچەکێ بەحسێ خوە بکەی، کارێ تەیێ نوکە چییە؟ هەروەسا د بیاڤێ نڤێسینێدا تو کار ل سەر چ دکەی؟**

ژ لایێ ئیداریڤە، کارێ من یێ نۆکە رێڤەبەرێ گشتیمە ل وەزارەتا کار و کاروبارێن کۆمەلایەتی، لێ د هەمان دەمدا دویفچوونا نڤیسین و بەرهەمێن وێژەڤانێن دڤەرێ دکەم، هەروەسا رۆژانە بۆ چەندین دەمژمێران بابەتێن هەمەجۆرێن وێژەیی و فەلسەفی و دیرۆکی دخوینم، خواندن حەزەکا دێرینا منە و هێشتا ژێ بێزار نەبوویمە. دبیاڤێ نڤیسینێدا؛ ئەز یێ ژ بەرهەڤکرنا چاپا دووێ یا راستڤەکری ژ کتێبا شیزۆ فرینیا یێ تەڤاف بوویم، پێداچوونێ ب بەرهەمێن نەچاپکری یێن هندەک نڤیسەرێن دەڤەرێدا دکەم، هەروەسا د دەمێن ڤالادا کورتیلە شعر و هایکۆیێن خوە خرڤە دکەم وەکو بەرهەڤییەک بۆ چاپکرنا دیوانا سالا ٢٠٢٣ێ کو دێ ژ کۆمەکا کورتیلە شعر و هایکۆیان پێک هێت. ئەو د بەرنامەیدایە کو ل ڤێ پاییزێ دەست ب بەرگێ پێنجێ یێ کتێبا (رۆمان خۆدیکا ژیانێیە) بکەم.

*** قۆناغێن ژیانا تە یا نڤیسینێ، چەوا دەستپێکر، د چەند قۆناغاندا دەربازبووی هەتا گەهشتییە ئەڤرۆ؟**

هێشتا ل قۆناغا سەرەتاییێ من حەز ژ شعر و چیرۆکان دکر و ئەو بەرهەمێن ل رۆژنامە و کۆڤارێن ل وی سەردەمی بەلاڤ دبوون، من ڤەدگوهاستنە سەر دەفتەرکەکا خوە یا خواندنگەهێ و ب بەردەوامی دخواندن. ل دەستپێکا سالێن هەشتێیان من دەست ب نڤیسینێ کرییە، من بەرهەمێن خوە ل ئاهەنگ و بەلاڤۆکێن سەر دیوارێن قوتابخانا مەمێ ئالان بەلاڤ دکرن، ئێکەمین بەرهەمێ ب فەرمی هاتییە بەلاڤکرن؛ چیرۆکەکا فولکلۆری بوو ل سالا ١٩٨٧ ل رۆژناما هاوکاری هاتییە بەلاڤکرن.

ژیانا من یا وێژەیی د سێ قۆناغاندا بۆرییە؛ قۆناغا چاڤلێکرنێ کو من ب میناکێ شاعرێن بەری خوە

> **شعر جوانترین ژانرێ ئەدەبییە و هەتا نوکە ژی گەلەک دبێژن شعر خاتینا هەمی ژانرێن وێژەیی یە**

نڤیسییە وەکو موئەیەد تەییب و عبدالرحمن مزۆری (هەرچەندە کو قەدری جان و سەبری بۆتانی و جەگەرخوین و هندەک کلاسیکێن کورد جهێ سەرنج و خواندنا من یا بەردەوام بوون، لێ ژبۆ نڤیسینێ من پتر حەز ژ شێوازێ هەردوو سەیدایێن هێژا موئەیەد و عبدالرحمن دکر). قۆناغا ل خوەگەرپانێ کو من بەرهەمێن هەموو نڤیسەران ب کوردی و عەرەبی دخواندن (هەر ژ فەرموودە یێن ئەبو هورەیرەی بگرە و هەتا دگەهتە کتێبێن مارکس و لینین)، زێدەباری ڤێ خواندنا بەردەوام ژی، هەموو بەرهەمێن چاپکری یێن کوردی (ب سۆرانی و بەهدینی) دخواندن، ب نەمازەیی شعر و چیرۆکێن دڤەرا مە. قۆناغا دانان و خوەدیتنێ کو من شعر کرە ئارمانجا خوە و گرۆپێ (نووکرن هەروەهەر) وەرچەرخانەک بوو د ژیانا من یا وێژەییدا کو بەر ب روخسارەکێ جودایێ

نڤیسینێڤە بچم. د ڤان هەرسێ دانانگەهێن ژیانا من یا ویژەییدا، سەرەرای کۆمەکا ئەڤرازی و نشێڤیبیان، ئەز شیام بەرەڤ تێگەهێ مرۆڤانتییێڤە بچم (بێی ژ دەستدانا دۆزا گەل و جڤاکێ خوە) و رێبازا خوە یا شعرییا تایبەت ب خۆڤە دانێم. ئەز دزانم کو هەوادارێن ڤی جۆرێ شعرا ئەز پێ دنڤیسم نەگەلەکن، لێ ئەز ل وێ باوەرێمە کو هەبوونا شێوازێن جودا یێن نڤیسینا شعرێ یان هەر بەرهەمەکێ دی یێ ویژەیی، کریارا وەرارا ئەدەبیاتێ پێ کامڵان دبیت. نۆکە ژی ئەز د پرۆسەیەکا بەردەواما مفا وەرگرتنێدامە، هەتا مرۆڤ فرینا فرندەیێن بەری خوە و دگەل خوە شرۆڤە نەکەت و تێ نەگەهیت، نەشێت بەر ب ئاسۆیێن نەدیار و نەدیتیڤە بفریت.

*** تە گۆت گرووپێ نووکرنا هەروهەر وەرچەرخانەك د ژیانا تە یا ویژەیی دروستکریە، ئەرێ بۆ بیاڤێ ئەدەبییێ دڤەرێ تە هەمان بۆچوون هەیە کو گرووپێ نووکرنا هەروهەر وەرچەرخانەك د ئەبیاتا دڤەرێدا دروستکربیت؟**

ئەز دێ تشتەکی بێژم و ئەڤە بۆچوونا من یا تایبەتە، وێ دەمێ گەلەك هەڤرکی هەبوون و گەلەك هەڤال هەبوون کو ل دژی گرووپێ نووکرنا هەروهەر بوون، لێ ل گۆرەی باوەریا من و ل گۆرەی خاندنێن من، نە ب تنێ شعر، بەلکو هەتا شێوەکارێن دڤەرێ ژی بەرەف سەمتەکا دی یا پێشڤەچوونێ چوون، چێدبیت هندەك بێژن ئەڤە وەرارا سرۆشتییا هەر ژانرەکا ئەدەبییە، ئەو ژی راستە، لێ ئەو گرووپە لەزاتییەك پەیداکر و ئەگەر ئەو گرووپە نەبایە، چێدبیت خەلکی بۆ دەمێ ١٠ سالێن دی ژی هەر ب شێوازێ سالێن هەشتێیان نڤیسیبا، پشتی وێ دەمێ سالێن دوو هزارێ، چێدبیت ئەو ژی ١٠ بۆ ٢٠ سالێن دی ڤیابا هەتا گەهشتبا قۆناغەکا دی، ئەو گۆتن ژی دروستە کو دبێژن، ئەو گهۆڕین وەرارا سروشتییا هەر قۆناغەکا ئەدەبییە، لێ هەبوونا گرووپێ نووکرنا هەروهەر لەزاتییەك د ئەوێ پێشکەڤتنێدا دروستکر، سالێن نۆتان مە چارپێنج رۆمانەك هەبوون هەتا سالا ٢٠١٠ مە ١٨ رۆمان هەبوون، ژ "نافع ئاکرەیی" بگرە دگەهیتە رۆمانێن "ئەنوەر محەمەد تاهری" و "حەسەن سلێڤانەیی"، پشتی هنگی سالا ٢٠١٤ ببوونە ٣٤ رۆمان، لێ نوکە ناهێنە هژمارتنێ. ئەگەر ئەم سەحکینە وان رۆمانێن دەستپێکی وەکی یێن "نافع ئاکرەیی" و هەروەسا رۆمانێن خانم "کەوسەر شەوکەت"ێ یان هندەك رۆمانێن دی، دێ بینین جوداهییەکا گەلەك مەزن یا د ناڤبەرا واندا د بیاڤێ شێوازێ دەربرینێ و بیاڤێن دی، بەشەکێ ڤێ پێشکەڤتنێ ڤەدگەریتەڤە بۆ وێ بزاڤا نووکرنا هەروهەر کو شلقەکا پەیداکری. گەلەك هەڤال وەسا دبینن کو گرووپێ نووکرنا هەروهەر شکەستن ئینایە، یان ئەو وەسا هزر دکەن بۆچی گرووپ نەما، گرووپ نە وەکی حزبەکا سیاسییە کو دڤێت هەتا هەتا بمینیت، بەلکو گرووپ تنێ بۆ لڤاندن و بزڤاندنا مەژییێ شێوازێ تێروانینا مرۆڤی یە دگەل هاڤێتنا بەرەکی بۆ ناڤ گۆمەکا راوەستیای یا ئاڤێ کو ب شلقیتن. پشتی هینگێ هەر پێلەك دێ بخۆ چێتن.

هەتا مرۆڤ فرینا فرندەیێن بەری خوە و دگەل خوە شرۆڤە نەکەت و تێ نەگەهیت، نەشێت بەر ب ئاسۆیێن نەدیار و نەدیتیڤە بفریت

*** کۆمەکا گەنجێن هەلبەستڤان ل دهۆکێ هەنە کو تو د ئاخفتنێن خوەدا گەلەك پەسنا شیان و تێکستێن وان یێن ئەدەبی دکەی، هەتا وێ رادەی د شعرەکا خۆدا تە ناڤێ گەلەك ژ وان هۆزانڤانێن گەنج ئینایە، تو دبینی ئەڤ نفشە پشتی هەوە دێ بنە ناڤەکێ دیار؟**

هەلبەت ئەو ناڤێن من د شعرا خوەدا ئینایین هەتا نوکە کەس ژ وان ژ نڤیسینا شعرێ نەڤەقەتیایە، من ئەو شعر بۆ "ئەحمەد عەبدوللا زەرۆ" پێشکێشکربوو، وەکو ئێکەمین سەرنڤیسەرێ گۆڤارا پەیڤ، پاشی من ناڤێ وان گەنجان ئینا، ئەز هونەرێ د شعرێن واندا دبینم، ئەز وێ خێتابێ د شعرێن واندا نابینم کو هزربکەن شاعر کەسەکێ "فوق المجتمع"ە و وەکی مەلایەکی یێ ل سەر مینبەرێ و وەعزا دخینیت، چونکی پرانییا وان شعرێن دبێژنێ شعرا پێگیر د وێ ئاراستەیدا دچوون، چونکی گرنگیدان ب

ناڤەرۆکا شعرێ دڤێت ل سەر کیستێ وێنەیێ شعرێ و روخسارا شعرێ و ئیستاتیکا شعرێ نەبیتن، ئەگەر شاعر بشێت هەڤسەنگییەکێ دروست بکەتن، وی دەمی شعرەکا جوان و سەرنجراکێش بیتن.

*** دەمێ ئەم هەلبەستێن تە دخوینن" بیاڤێ دی یێ کارێ تە ب رەنگەکێ بەرچاڤ تێدا دبینن؟**

سایکۆسۆشیالێ چ کارتێکرن ل سەر هەلبەستێن تە هەبوویە؟

"من سۆزەك دابوو یارا خوە
کو ڤێ هەیڤێ ئەگەر مووچێ خوە وەرگرم
شووشەك گولاڤێ بۆ بکرم ب دیاری
لێ هەیڤ هات و مووچە نەهات"

رۆلێ هەلبەستڤانی د رەوشێن نە ل باردا چییە؟

مرۆڤ کورێ سەردەمێ خوەیە، بەرهەم و خۆدیکا

گروپێ نووکرنا هەروهەر لەزاتییەک پەیداکر و ئەگەر ئەو گروپە نەبایە، چێدبیت خەلکی بۆ دەمێ ١٠ سالێن دی ژی هەر ب شێوازێ سالێن هەشتێیان نڤیسیبا

جڤاکێ خوەیە. شاعر ژی خۆدیکا پاشخان و سەربۆرا خوە یا ئەپستمییە. هەر شاعرەکێ وەرگری، ب شێوەیەکێ راستەوخۆ یان نەراستەوخۆ هندەک بەرژەنگێن پاشخانا وی ب شعرێڤە دهێنە دیتن. بێگومان تایبەتمەندی و بسپۆرییا من دبیاڤێ چارەسەرکارییا دەروونی و سایکوسۆشیالێدا کاریگەرییەکا نەکێم کرییە سەر ناڤەرۆکا بابەتێن شعرا من، نە شعرێ ب تنێ بەلکو کاریگەری کرییە سەر نڤیسینێن من یێن رەخنەیی و جڤاکی ژی. ئەز ڤێ چەندێ ب نۆرمال دبینم! خۆ دەمێ شعرێن هەڤالان ژی دخوینم، ب چاڤ و دیتنەکا سایکوسۆشیالی لێ دنێرم.

رۆلێ شاعری د هەموو رەوشێن ل بار و نە ل باردا ئازراندنا پرسیار و بەرسڤانە، یان ژی بشافتنا هەستێن هەلچوویە و رویسکرنا دلێن مشت پرسیار و ئەیۆنێن گەرمێن هەست و خەیالێنە. چ جاران (خۆ دەمێ هێژ گەنج و د قۆناغا خوە یا ئێکێدا ژی) من خوە نەکرییە ماموستا و پرزانێ شیرەتکارێ جڤاکی، چونکو ئەرکێ شاعری پشکدارکرنا وەرگرییە د بابەتەکێ دیارکری و ئازراندیدا، نە ئاراستەکرنا وییە! ل دەڤ من شاعر نە پێشەنگ و شیرەتکارە، لێ هەستپێکەرە، پێشبینکەرە، ئازرێنەرێ بابەتانە. ئەو ئازرێنەرێ بابەتان ژی هەڤالێ جڤاکییە، نە رێنیشاندەرە! هەردەمێ شاعر خوە بکەتە رێنیشاندەر دێ ل سەر حسێبا ژدەستدانا جوانی و میناکێن شعرێ بیت.

*** ئەم خەما جڤاکی ب رەنگەکێ بەرچاڤ د هۆزانێن تەدا دبینن، ب تایبەت د قۆناغێن قەیرانێ و شەرێ دژی داعشێدا، ئەڤە یەکە ژبۆ بیاڤێ خواندنێن تە یێن جڤاکی ڤەدگەریت" یان ژی گرنگە هەر هۆزانڤانەك نیزیکی جڤاکێ خوە بیت؟**

هەروەکو مە گۆتی کو شاعر خۆدیکا پاشخان و سەربۆرێن خوە یێن ئەفیۆناوییە، پاشخانا هەر مرۆڤەکی ژی ژ جڤاک و پەروەردەیا وی یا زارۆکینییێ پەیدا دبیت، ئەڤجا مرۆڤی بڤێت یان نەڤێت دێ دناڤ جغزا جڤاکێ خوەدا وەک مەدارێ ل دۆر خوە و ل دۆر دەردۆرا خوە زڤریت. خەما جڤاکی خەمەکا رۆژانەیا هەر مرۆڤەکێ بەرپرسیارە، ئەگەر خەلکێ هەچکوهەیی خەمێن خوە ب داعوێرن و بڤەشێرن، شاعر هەستێن خوە ب رویسی دادنتە سەر مێزێ و دکەتە متایێ دانوستاندنێ. شاعر ژی مرۆڤە، ل بوهارێ باقوفکێن وی ڤەدبن و ل پاییزێ بەلگێن وی دکەڤنە سەر ئاخێ، ل دەمێ دلخۆشیێ سترانان بۆ دلێ دنیایێ دبێت، ل نەخۆشیێ ژی وەکو هەر بەهیڤانەکی دکەتە گری. هەلبەت خواندنێن من یێن دەروونجڤاکی پشتەڤان و هاریکارەکێ مەزنن ژبۆ دەربرینێن من، لێ ئەو شاعرێ هەست ب جڤاک و دەردۆرا خوە نەکەت، ما چ دنڤیسیت و بۆ کێ دنڤیسیت؟! ل ڤێرە دبیت پرسا راستەوخۆیی یا شاعری یان هونەر ژبۆ هونەرێ و هونەر ژبۆ مللەتی- وەرگری بکەڤیتە قادێ! لێ جاردی دبێژم شعر خاتوونا هەموو هونەرانە و ژبۆ کەتا بژارە دهێتە نڤیسین، شاعرێ نووخواز ژی وەکو شاعرێ میللی دەربرینێ ژ کارڤەدانێن خوە یێن دناڤ

جڤاکیدا دکەت، لێ هەر ئێک ب شێوازەکێ! گرنگە شاعر د جڤاکێ خوە بگەهیت و بزانیت دێ چەوا پرسان ئازرینیت. لێ نەمەرجە هەموو پرسێن ئازراندی بابەتێن چاڤەرێکری بن و هەموو خەلک بکارن سەرەدەرییەکا پۆزەتیڤانە دگەل بکەن.

*** گەلەك میتۆدێن رەخنەیی" ناڤەرۆکا هۆزانێ رەت دکەن و دبێژن پەیام د هۆزانێدا گرنگ نینە"**

> **ل دەف من شاعر نە پێشەنگ و شیرەتکارە، لێ هەستپێکەرە، پێشبینکەرە، ئازرێنەرێ بابەتانە**

سەرەرای کو تو ئێك ژ وان هۆزانڤانێن نوخوازی، لێ ئەم ناڤەرۆکەکا دەولەمەند د هۆزانێن تەدا دبینین؟ بۆچی ناڤەرۆك ل دەف تە گرنگە؟

هەر دەقەکێ ویژەیی پەیامەکە ژبۆ ئازراندنا بابەتەکێ دیارکری، ناڤەرۆک پێ درپسیت و روخسار سیبەرێ لێ دکەت. ناڤەرۆک و روخسار هەڤتەمامکەرێن ئێکن، دبیت گولێن پلاستیکی جوانتر بن ژ یێن سروشتی، لێ بێهنا ویێە بهادار و جوانتر لێ دکەت. دبیت گەلەک جلکێن جوان و سەرنجراکێش هەبن، لێ هەتا نەچنە بەر مرۆڤەکێ ب گیان، چ بهایێ خوە نینە. شعرا بێ ناڤەرۆک ژی مینا جلکەکێ هەلگرتییێ ناڤ کەنتۆرێیە، مرۆڤ جارەکێ چاڤێن خوە ب جوانیا وێ کلددەت و دشیاندا نینە دگەل هەست و هەلچوونێن مرۆڤیدا بژیت. دەمێ دبێژن پەیامێ گرنگیا خوە نەمایە، ب هزرا من، مەرەم پێ ئەو پەیاما ئاراستەکری و شیرەتکرنێ یان خوینگەرمکرنێیە. ئەز ژی دگەل نەمانا گرنگیا ڤان جۆرە پەیامانم، لێ هەموو رامان و ڤەرێژێن پەیڤ و هەڤۆکێن هەر دەقەکێ ویژەیی دکەڤنە دناڤ قالبێ ناڤەرۆکێدا. ئەو ناڤەرۆکا هەر شعرەکێ ژی دەربرینێ ژ دیتن و بۆچوون و هەستێن خوەییێ شاعری دکەت د رەوش و جهدەمەکێ دیارکریدا.

*** ل گەل گرنگیدان ب ناڤەرۆکێ، ما تە روخسار پشتگوهخستییە؟**

ئەز دبێژم ئەگەر هوون پێداچوونەکا بلەز دناڤ بەرهەمێن من یێن شعریدا بکەن، دێ بۆ هنگۆ خویا بیت کو من گرنگییەکا مەزن ب روخسارێ شعرێ دایە و هەردەم من یێ هەولدای کو چ جاران ناڤەرۆکێ ل سەر حسێبا روخساری بەرچاڤ نەکەم. شعر خۆشییە و مفا، ئەڤە ژی ژ هەڤسەنگی و هارمۆنیکییا دناڤبەرا روخسار و ناڤەرۆکێدا پەیدا دبیت. ناڤەرۆک مفایەکێ ئەپستمی بۆ وەرگری پێشکێش دکەت، روخسار ژی خۆشییەکێ ددەتێ، لێ مشە جاران ئەو خۆشییە ژ میناکێن هزری و ڤەرێژێن رامانێ ژی پەیدا دبیت، لەوا خۆشیا شعرێ ب هەبوونا ناڤەرۆکەکا جوان دارێشتی هەڤسەنگ دبیت. ئوو هەکو ئەم دبێژین کو شعر تنێ خۆشی و لەززەتە، مەرەم پێ ئەو نینە کو یا بێ ناڤەرۆک بیت، لێ ژبەر هندێیە کو خۆشی ب تەنا خوە، مفایەکێ دەروونی و رەحەتییەکا گیانی ددەتە کەسێ وەرگر.

*** گرنگیا هەلبەستێ بۆ ژیانێ چییە؟**

گرنگیا شعرێ بۆ ژیانێ مینا گرنگیا مەزیقێ و بەرێخۆدانا کەڤاڵەکێ شێوەکارییە، خۆشییەکێ ددەتە مرۆڤی و ئازراندنەکێ دئێختە دپرۆسەیا تەصەورکرنێ و تێهزرینێدا. هەر شعرەکا نەبیتە سەدەمێ لڤاندنا مەژێ وەرگری، وەکو وێ چەندێیە کو مرۆڤ د جاما ترێنێ یان ترومبێلێ را سەح دکەتە حەودکەکا گولێن جوان و بلەز ژێ دبۆریت. شعر خوارنا گیانییە و دەرمانێ برینانە و خۆدیکا خوەدیتنێیە، ما کی ژ مە هەیە حەز

> **گرنگە شاعر د جڤاکێ خوە بگەهیت و بزانیت دێ چەوا پرسان ئازرینیت**

نەکەت خوە ب چاڤێن خوە ببینیت؟ ئەڤ هەیەجانا ددەمێ گوهداریکرنا شعرێدا مرۆڤی دگریت، جۆرەکێ خوەدیتنێیە یان هەست ب خوەکرنێیە.

*** مللەتێن کو خواندەڤانێ هەلبەستێنە، چ تایبەتمەندییەك ل دەف هەیە؟**

چونکو هەر ژ دەستپێکا ژیانێ و هەستپێکرنا مرۆڤی ب سروشتێ دەردۆرا خوە، کراسەکێ پیرۆزیێ کرییە

بەر شعرێ و پەیڤ و میناکێن شعری ژ بۆ نزا و تەرتیلێن پەرسگەهان بکارئینانینە، لەوا ب شێوەیەکێ عەفەری شعر یا بوویە پشکەک ژ پێکهاتەیێ جوانییا هزرکرنێ و مەزیقەیا ئاخفتنێ دکەسایەتییا هەر مرۆڤەکیدا. ل گورەی ڤێ دەستپێکێ خواندنا شعرێ مرۆڤی ژ خوداڤەندێ چاکیێ نێزیک دکەت و ژ تویڤلێن ژیارێ دوور دکەت. ئەوێن حەز ژ شعرێ دکەن کەسانێن خوەسەرن و حەز ژ هلێڤرتنا نەپەنی یێن ناخێ ڤەشارتی دکەن، ئەڤە ژی بێی هەبوونا ئازادییا کەسۆکی و نەهەستکرنا ب خوەکێمدیتنێ، دێ یا لەنگ بیت. شعر مرۆڤی بەر ئاسمانێن دوور و رێکێن نەدیتی و نەدیارڤە دبەت، ئەو مللەتێن حەز ژ شعرێ دکەن مەژی ڤەکری و گەڕیدەیێن بەردەوامێن ژیانێنە. دبیت کەسەک ببێژیت کو داهێنانێن زانستی ب مەژی دهێنە کرن و شعر بابەتەکێ پوختێ دلینییە، لێ دبێژمە وان کو کەساتییا جڤاکییا مرۆڤی سێگۆشەیەکە ژ هزر و دلینی و رەفتارێ، کەسایەتییا هەڤسەنگ و بەرهەمهێنەر ب هەڤگونجانا هەرسێ گۆشەیێن هەڤ قەبارەیێن ڤێ سێگۆشێ کاملان دبیت.

ل ڤێرە ژی، پسپۆرییا من دبیاڤێ سایکوسۆشیالییێدا کارکرییە سەر بەرسڤا من. پرانییا پرۆسەیێن ژیانانـدنێ ب شێوەیەکێ راستەوخۆ یان نەراستەوخۆ پێکڤەگرێداییینە.

*** جڤاکناس عارف حیتۆ، هۆزانڤان عارف حیتۆ، ڤەکۆلەر عارف حیتۆ؟ کیش ژ وان؟**

هندی کوورتر ب ناڤ بابەتاندا بچمە خوار، پتر تێ دئینمە دەر کو هێشتا شاگردم و گەلەک پێزانین ژ من دکێمن. من هەردەم یێ هەوڵدای کو د ڤان هەرسێ بیاڤاندا بەرهەمەکێ هەژی خواندنێ پێشکێشی خوانده‌ڤان و وەڵاتێ خوە بکەم، لێ هێشتا قوتابیمە و یێ دقۆناغا لێگەریانێ و ب سەرهەلبوونێدا. د بابەتێن جڤاکی و ڤەکۆلینێن زانستی و وێژەییدا ئەز یێ بەرانبەر دبینم، لێ د هەلبەستێدا ئەز خوە دبینم. ئەڤجا حەز دکەم ئەو کەسە بم یێ خوە دبینم.

*** پیڤەرێ هەلبەستا سەرکەڤتی چییە؟**

شعر ب میناکێن شعری و جوانییا دەربڕینێ و ڤەڕێژا پەیڤ و رامانان دبیتە شعر، شعرا سەرکەفتی ئەوە یا هزرا وەرگری دبزڤینیت و خەیال و هەستا وی دئازرینیت. ئەوە یا شاپەڕێن وەرگران ڤەدکەت و بەر ب توخیبێن نەدیتی و نەگۆتیڤە دفڕینیت.

*** دشێین بێژین، هەبوونا خوانده‌ڤانەکێ زۆر، پیڤەرێ هەلبەستا سەرکەڤتییە؟**

هەلبەت وەرگر یان خوانده‌ڤان چوکلەکێ گرنگە ژ هەرسێ چوکلێن (شاعر، شعر- دەق، وەرگر)، ئەڤجا هەبوونا خوانده‌ڤانەکێ زۆر بۆ ستایلەکێ هەلبەستێ جهێ پویتەدانێ و ل سەر راوەستانێیە، لێ نە مەرجە هەر شاعر یان شعرەکا گوهدار یان خوانده‌ڤانەکێ زۆر هەبیت، نیشانا سەرکەفتنا وێ شعرێیە، چونکو ئەم ل ڤێرە یێ بەحسی شعرێ دکەین، نەبەحسی شیعاران دکەین! مرۆڤ ب سروشتێ خوە (هەروەکو عەلی وەردی دبێژیت) حەز ژ هزر و دەربرینێن ب ساناهی دکەت کو مەژێ خوە پێڤە نەوەستینیت، ئەڤجا نۆرماڵە کو ڤەهینۆکەکا دیارکری هەستێن جەماهیرەکێ دیارکری بئارینیت و سەرەدەرییەکا گەرم دگەل بکەت (نەدوورە ئەز ژی ئێک ژ وی جەماهیری بم)، لێ شعر وەکو هونەرەکێ هەژی و پایەبەرز بۆ جەماوەرەکێ دیارکری و کەتا بژارە (نە جەماهیری!) دهێتە ڤیسین.

* **هەلبەستا خراب کیشکە؟**

هەروەکو دبێژن چ ژنکێن کرێت نینن، بەلکو ژنکێن جوان و یێن جوانتر هەنە. ئەز ژی دبێژم چ شعرێن خراب نینن. بەلکو شعرێن خۆش و یێن خۆشتر هەنە.

* **هەلبەستا نەمر کیشکە؟**

هەر شعرەکا ساخلەتێن کوورێن مرۆڤایەتیێ دناڤدا هەبن، دەربڕینێ ژ سەردەمێن جوداجودا یێن سروشتیێ هەڤرکی یێن مرۆڤان و مرۆڤایەتیێ بکەت و دگەل سنسلەکا درێژا ڕڤێشتان بمینیت ناڤێ نەمریێ وەردگریت. دەمێ ئەم دبێژین شعرا جزیری نەمرە ژبەر هندێیە کو ب درێژاهییا ڤان هەموو چەرخێن بۆری هەر زێندی مایە و رڤێشتێن هەر سەردەمەکی ل گورەی تێگەه و رەوشا هەر سەردەمەکی سەرەدەری دگەل هاتییە کرن و دهێتە کرن.

* **ئەڤرۆ گازندە هەنە و هەلبەستڤان دهێتە گونەهبارکرن کو وەرگر یێ ژ خوە دوور کری، یان ژی دیوارەك دناڤبەرا وەرگر و هەلبەستڤانیدا هەیە؟ تو دگەل ڤێ یەکێی؟**

چ جاران شاعری نەڤێت و نەشێت دیوارەکی دناڤبەرا شعرا خوە و وەرگریدا دروست بکەت، هەر شعرەکا ژ دەڤێ یان قەلەمێ شاعری بکەڤتە سەر کاغەزێ ژبۆ هندێیە کو بهێتە خواندن. لێ شعر نە وەکو ئاهێن خوارنێیە کو هەموو کەس و هەموو مالان پێدڤی پێ هەبیت. شعر هونەرەکێ تایبەتە و خواندڤانەکێ تایبەت هەیە. نە هەر شعرەکا بهێتە نڤیسین ژبۆ هەموو خەلکییە و نەهەموو خواندڤانێن شعرێ دشێن سەرەدەریێ دگەل هەموو ستایلێن شعرێ بکەن. لێ هەبوونا ستایل و خواندڤانێن هەمەجۆر پرۆسەیەکا سروشتی یا وەرارا شعرێیە.

* **نەبوونا خواندڤانی، سویچێن کێنە، وەرگرێ چالاك نینە، یان هۆزانڤان دووری کاودانێن وەرگری دنڤیسیت؟**

سویچێن تەکنەلۆژیایێ و ب ساناهیکرنا ژیانا رۆژانیە، دەمێ هەر دەقەکێ هەژی و پێزانینەکا مفادار ب شێوەیەکێ کورت و پوختکری ب رێکێن فێسبووك و تیکتۆکێ و کەنالێن دی یێن سوشیال میدیایێ بهێنە پێشکێشکرن، ما دێ بۆچی خواندڤان خوە زەحمەت دەت و ل بابەتان گەریێت. هەروەسا رەوشا هەنۆکەیی یا پرانییا وەلاتان سەرەدەریێ دگەل بهیستنێ و پەیامێن ب ساناهی دکەت. لێ د سەر ڤێ چەندێ را ژی، ئەو هزرا کەڤنا دبێژیت کو شاعر دەربڕینێ ژ حەز و پێدڤی یێن جەماهیری ناکەت و تنێ بۆ جەماوەرەکێ دیارکری دنڤیسیت، سەدەمەکێ دی یێ نەبوونا گەلەنپەرییا خواندڤانییە کو دشیاندا نینە بهێتە پشتگوه هاڤێتن، چونکو دەمێ ئەم بەحسی خواندڤانان دکەین هزرا مە دکەڤتە سەر جەماهیرێ وەرگر، نە جمهۆرێ تایبەت.

* **ستایلێ تو پێ دنڤیسی پتر ل سەر نووخوازان دهێتە هژمارتن، ب دیتنا تە، هەلبەستا نوخواز دڤێت چەوا بیت؟**

هەتا ئەم بشێین ساخلەتێن هەلبەستا نووخوازا دەڤەرەکێ یان جڤاکەکی بدانین، فەرە هەڤبەری بەرهەمێن بۆری یێن هەمان دەڤەر بکەین. هەلبەستا هەڤچەرخا سالێن حەفتییان و دەستپێکا هەشتییان ژ دەقەکێ ئێکگرتی، هەڤۆکێن کورت و برگەیێن هەڤسەنگ،

> **چ شعرێن خراب نینن. بەلکو شعرێن خۆش و یێن خۆشتر هەنە**

هندەک جەڤەنگێن دەستنیشانکری و وێنەیێن شعری یێن چوینگ (سنسلەکرنا کۆمەکا وێنەیێن شعری کو هەمی پێکڤە دخزمەتا وێنەیێ دوماهییدا بن- چوینگ) پێک دهات... لێ شعرا پشتی ڤێ قۆناغێ پرانییا ڤان ساخلەتان بەزاندینە و بیاڤەکێ دی یێ بەرفرەهتر ل بەر خواندڤانی ڤەکرییە؛ دەقەکێ نەئێکگرتی- لێ پێکڤەگرێدایی، هەڤۆکێن درێژ و مەزیقیا دناڤ خوییێ هەڤۆکاندا، جەڤەنگێن دووجان ب پارادۆکسان و ژێکڤەکێشانا رامان و ڤەرێژا پەیڤان، وێنەیێن خوەسەر و دوماهی یێن ڤەکری....هتد. نووخوازی نە قالبەکێ دانایە و هەر شاعرەکێ ژ وی چوارچۆڤی دەرکەفت دێ ژ نووخوازیێ ڤاڕێ بیت، هەر هەولدانەکا هلوەشێنگەری و بونیادگەریێ- نووژەنکرنێ، دێ چیتە دناڤ بیاڤێ نووخوازییێدا، پشتی دەق دهێنە بەلاڤکرن، ئەڤجا لێکۆلەر دشێڤن و ساخلەتێن جوداکاریێ ل سەر دادنن، ئەو ئەگەر دناڤبەرا دوو ڕڤێشتاندا ساخلەتێن جوداکاریێ زۆر ببن

(چ ب شێوەیێ ستوونکی بیت یان ئاسۆیی)، ناڤێ رێباز یان ستایلەکێ نوو ل سەر دهێتە دانان و ئەڤ هەمموو رێبازێن هەیی ب ڤی تەرزی هاتینە وجودێ.

*** نوخوازێن کورد شیاینە، تشتەکی نوویێ کوردی دروست بکەن کو چو چاڤلێکرنا بیانی نەبیت و نووخوازییەکا کوردی بیت؟**

هەمی جڤاک مفای ژ هەڤ دبینن و کارلێککرنێ و کارتێکرنێ ل هەڤ دکەن. کریارا گوهۆرین و نووکرنێ ژی پرۆسەیەکا تەراکومی و پێکڤەگرێدایە، هەر رێبازەکا نوو بازدانە ل سەر رێبازەکا بەری خوە و تەڤاکەرا وێیە. نووخوازێن کورد ژی، مینا هەمموو نووخوازێن دنیایێ پێکولا بازدانەکێ کرییە ل سەر رێبازێن ویژەیا کوردی (نەیا بیانی)، بێگومان مفا ژ بزاڤێن جیهانی و وەلاتێن دەردۆر دیتییە، لێ د بنگەه و تێگەهێن خوەدا نووخوازییەکا کوردی بوویە و ژبۆ جڤاکێ کوردی هاتییە پێشکێشکرن.

وەکو کوردەک خەونان دبینم و رۆندکان ژبۆ دەردەسەری یێن کوردان و کوردینیێ دبارینم

*** ئەوا ژلایێ گرووپێن کوردی، ب تایبەت نوکرنا هەروهەرڤە هاتییە کرن،داهێنانەك بوویە ل ڤێ دەڤەرێ، یان چاڤلێکرنا داهێنانێن نوخوازێن بیانی بوویە؟**

گرۆپا نووکرن هەروهەر، ل سەر خواندنەکا رەخنەیی و هەڵسەنگاندنا بەرهەمێن بەری خوە هاتبوو ئاڤاکرن، ئانکو داهێنانەکا نوو بوو د بیاڤێ شعرێ و پاشی د پرانییا بیاڤێن دی یێن ویژەییدا هاتییە کرن. لێ هەروەکو د پرسیارا پێشییێدا هاتییە بەرسڤدان، مفا ژ ئەزموونێن جیهانێ و وەلاتێن دەردۆر ژی دیتییە. دەقێ ویژەیی نە وەکو متایەکێ دی یێ هشکە یان قالبێ چێکرنا بلۆکایە کو ب چاڤلێکرنێ وەکو خوە بهێتە ڤەگوهاستن، بەلکو کریارەکا گیاندارە ب پاشخان و ژیوارکییا هەنوکەیی و پێشبینی یێن پاشەرۆژێڤە گرێدایە.

*** هوین نوکە خوە د چ قۆناغا هەلبەستێدا دبینن؟**

ئەز نۆکە یێ د قۆناغا ڤێدانا پرتێن حەزێن هەلاویستیدا، هێشتا گەلەک شعر ماینە دتویرکێ مندا و دبیت نەگەهم هەموویان بێخمە سەر کاغەزێ. ئەوا من پێچێبوویی من یا کری و یێ پشتراستم کو رڤێشتی بهێت دێ بازدانێن مەزنتر ل سەر شعرا دڤەرێ کەن و دێ دەقێن جوانتر نڤیسن.

*** حەزێن تە و خەونا کوردان.. ئێکن؟**

"تەڤ حەزێن من
ئەوێن کورکبوویی.. زەکاتە ژبۆ خەونا کوردان"

ئەز ژی کوردم و ئێکم ژ جڤاکێ کوردەواری، وەکو کوردەک خەونان دبینم و رۆندکان ژبۆ دەردەسەری یێن کوردان و کوردینیێ دبارینم. دبیت حەز و خەونێن کەسێن تاک د هەمان جڤاکدا تا رادەکی ژ هەڤجودا بن، لێ خەونا مەزنا هەمموو جڤاکێن دنیایێ خوەسەری و خۆشگوزەرانی و ژیانەکا بێ ئارێشەیە، هەمموو تاکێن جڤاکێ ب هەمموو تەخ و ئاستڤە د ڤێ خەونا گەلەنپەریدا هەڤپشکن.

*** گرنگە هۆزانڤان ل گەل خەونا مللەتێ خوە بیت؟**

خەونا مرۆڤایەتییێ کوورتر و بەرهۆزترە ژبۆ شاعری، لێ چونکو مللەتێ شاعری ژی پشکەکە ژ وێ مرۆڤایەتییێ، دگەل دژیت و یێ داخبارە و کارتێکرنێ ل سەر دکەت، ئەڤجا یا گرنگە کو دگەل خەونا مللەتێ خوە بیت. لێ ئەڤ بەرسڤە وێ چەندێ ناگەهینیت کو یێ بەحسی پێگیری و نەپێگیرییا شاعری دکەم. فەرە شاعر یێ ئازاد بیت و ئەڤ ئاسمانێ بەرفرەه جێ هەڤبین و فرینێن وی بیت. هەر جهەکێ بۆ دفریت و لێ دادەدت، دێ مۆرکا جڤاک و دەردۆرا وی پێڤە نیشان بیت.

*** ب دیتناتە هۆزانڤانێن کورد شیاینە دگەل خەما مللەتێ خۆ بن؟**

چونکو هەتا نهۆ ژی پرانییا شاعر و ویژەڤانێن کورد یێن د قۆناغا شۆرەشگێری و پێگیرییێدا، ئەڤجا هەمموو هەوڵ و پێکۆڵ ژبۆ هندێنە کو دگەل خەما مللەتێ خوە بن. گەلەک ژێ ل ئاستێ پێدڤی بووینە و هندەک ژی

هەواڵنامەی کتێب

هێشتا یێن ل قوناغێن هەوڵدانێ. ل دەستپێکێ نڤیسەر ل سەر ئاستێ دەڤەرۆکییێ و وەڵاتی، پاشی هەرێمێ، ئوو پاشی دنیاییێ دهێتە نیاسین. ئەڤجا هەر شاعر یان رەوشەنبیرەکێ بڤێت بەرەف جیهانیبوونێڤە بچیت، فەرە خاڵا تفتانا (إنطلاق) وی ژ جڤاکێ وی یێ ئێکێ دەست پێ بکەت. ب ڤێ چەندێ ژی، نەچارە دگەل خەما مللەتێ خوە بیت.

*** جوانترین هەلبەستا عارف حیتۆی کیشکە؟**

هەر هەلبەستەکا من بەلاڤکری، ل دەف من جوانییەک یا هەبووی لەوا یا هاتییە بەلاڤکرن. مشە جاران شاعر دبێژن کو هەر شعرەک مینا زارۆکەکێ وانە و حەز ژ هەموویان دکەن ل گورەی رەوش و بارودۆخێن سەرەدەریکرنێ. هەر شعرەکا من چیرۆکەکە و هەلوەستەیەکە کو د جهدەمەکێ دیارکریدا حەز ژێ دکەم.

*** چ هیڤییەك د دلێ حێتۆیدا مایە و تا نها ب جهـ نەهاتییە؟**

د بیاڤێ ژیانێ و مرۆڤایەتییێدا هیڤی گەلەکن و دبیت د بێ هژمار بن، لێ دبیاڤێ وێژەیدا هیڤییا من یا هەرە سەرەکی چێبوونا زمانەکێ ئێکگرتییە کو هەموو پارچێن کوردستانێ بکارن بەرهەمێن هەڤ بخوینن و ب زمانەکێ ئێکگرتی سەرەدەرییێ دگەل بەرهەمێن هەڤ بکەن.

*** هیڤییێن هەلبەستڤانان ژی، وەکی یێن مرۆڤێن دینە، یان ئەو کویرتر هزردکەن؟**

بێگومان شاعر کوورتر و دوورتر هزر دکەن، هەرچەندە هیڤی یێن وان گەلەک سادە و ساکارن، لێ پیچەکێ ب زەحمەتن. هیڤی یێن شاعران هەبوونا جوانییێ و خۆشییێ و پێکڤەژیان و هەڤ قەبوولکرنا مرۆڤانە، لێ ململانێیا ل سەر پایەدارییا جڤاکی و هەڤرکی یێن ژبۆ ب دەستڤەئینانا پارییێ نانی، نە جوانییێ دهێلیت جوان، نە چ تامێ د هێلیتە دخۆشییێدا، پێکڤەژیان و هەڤ قەبوولکرنێ ژی دکەتە میناکێ ماچیکرنا ستێران.

*** ئەڤ ناڤە ل دەفتە چ پێناسە هەنە:**

محسن قۆچان: سێگۆشەکە ژ گولێن زەر، ژنکێن تەڕ و دەولەتەک ئازاد و خوەسەر؛ هۆستاییێ وێنەیێن شعری یێن هەلچوونییە، د شعرێدا نازکە وەکو پەڕێ گولێ و وێرانکەرە وەک تۆفانێ.

موئەیەد تەیب: قوتابخانەیەکە ل دەستپێکا سالێن هەشتێیان و وێڤە، هەموو شاعرێن دەڤەرێ (ب گەنج و پیرڤە) یا لێ خواندی.

د. عەلی وەردی: ژ وان ژیرمەندانە یێن پشتی وەغەرا وی خەلک پێ دحەسیێن کو شەمالکەکا هەل بوو شەڤێن تاری رۆهن دکەت. ئەوی د زانی کا خەلکی چ دڤێت، لێ مخابن خەلکی نەدزانی کا وی چ دڤێت. ئەڤ رەوشە ب درێژاهییا دیرۆکێ هەر هەبوویە و دێ هەر هەبیت. ب دیتنا من عەلی وەردی نیشاندەرەکێ عیراقا نوویە دبیاڤێ لێکۆلینێن جڤاکی و سروشتێ مرۆڤیدا.

سەبری سلێڤانەیی: ئەڤە بیست سالن ل ئێڤارەکێ دگەرت کو فەلسەفێ تێکهەلکێشی رۆمانێ بکەت داکو خواندەڤان فەلسەفا ناخێ خوە بخوینیت و خوە ببینیت. لێ خواندەڤان چاڤ ل دەرن! سەبری ژی وەکو خەمجڤینێ سەرێ سێڕیانا، ب پارزینکێ پەیڤێن خوە یێن جوان و مەحفیرکێ خەیالا خوە یا بەردریای هەردەم ل سەر سەفەرێیە.

ئێکەتییا نڤێسەران: ئەو جهە ئەوێ نڤێسەرێن هەمەرەنگ و هەمەدەنگ یێن دهۆکێ ل دۆر خوە کۆمڤە دکەت.

*** سوپاس**

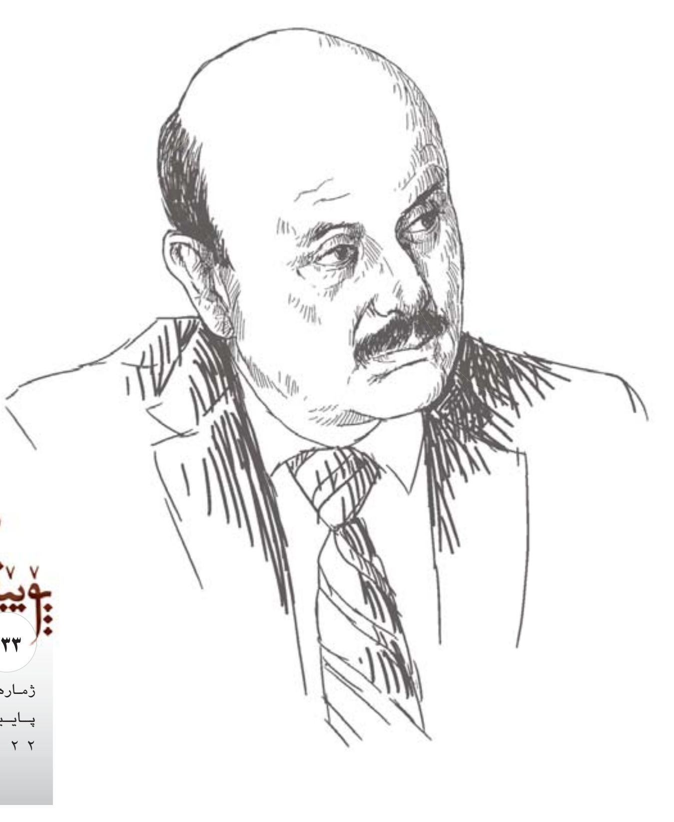

هەلبەست

١٣٥
قەدەر
دەیکا دالیایێ/ دهۆک

١٣٦
٢٤ هایکۆ ژ ناخ و خوەزایێ
شەمال ئاکرەیی/ ئاکرێ

١٣٧
ئەم و کەو
د. ئابدوڵلاه ئنجەکان/ ئەلمانیا

١٣٨
ئەم گۆڕا خوە ل کێدەر ب کۆلن؟
ساکار کامل/ دهۆک

١٤٠
د باوەشا خەندقینێ دا
خەلیل عەبدولغەفوور/ دهۆک

١٤١
"وەریانا دەمێ"
دلدار موحەمەد/ دهۆک

١٤٢
گولەك د سینگێ سەدەڤێ دا
دیار عەبدولعەزیز/ دهۆک

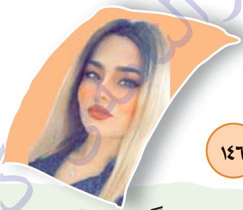

١٤٦
تێگەهێن ناوازە
هیوا فازل/ دهۆک

١٤٧
سەفەر
ڕزگار وەحید حسێن/دهۆک

١٤٨
دەیکامن
بێوار ئەکرەم/زاخۆ

١٥٠
خەون د خەونێدا
هێرش شاکر/ شێلادزێ

١٥٢
سۆزەکا پێتی
گولشەنگ/ دهۆک

١٥٢
خۆلییا بنێ کۆچکان
دلۆڤان هالۆ/ زاخۆ

قەدەر

دەیکا دالیایێ/دهۆک

دەمێ ئێڤاران
تیرۆشکێن رۆژێ هێدی هێدی خۆ دلیسینن و
دێمێ دەریای ماچی دکەن
تو دبییە سیتافکا بیرهاتنا و
من بەرەف بێدەرا خەونا دبەی
خەون دشیمن ناتەبتن
هەناسێت من ل بەر چراکێن خەما
دبنە مێهڤانێن قەدەرێ و
قەدەر ژی چ جارا سپی نابن و
هەمی دەما د بێ وەغەرن

***

شەڤ
تو ل بەر دەرازینکا مژیلانکێن من د خەوچووی
پەلاتینکا ب جوانیا رەنگێن خو
ژ خەرییاتە
ئەز دبوومە گول شلێرەکا ستوھ شکەستی و
هەمی چرکێن شەڤێ
دبمە نوژی ب سینگێ گولاڤە و
شەڤ دبیتە خەونەکا هەستی گران
ب هەژمارا ستێرا ب داوی ناهێت

***

قەدەر
ئەڤ جیهانا هندا مەزن و
بەرفرەھ و دەریای و هەمی پێل
ژیان تێدا داستانەکا خوکوشتنێ یە
کراسەکێ ژ رەنگێ شەڤێ لبەر بەژنا خو دکەت
زیکا زێمارێ د ڤەژێریت...
ئەزا ماندی دبمە ئێخسیرا قەدەرێ و
خوینەکا هشک ژ دلێ من دزێت

٢٤ هایکۆ ژ ناخ و خوەزایێ

شەمال ئاکرەیی/ ئاکرێ

١
دوهی یا من،
هەمی یا کەلەکەبووی
د پاییزێ دا.

٢
عەڤرێن تاری و رەش،
نکارن هەیڤ و رۆژێ
هەرتم ڤەشێرن.

٣
هەمی پەرەسیلک،
ل پاییزێ بار دکەن
هێلین دڤالانە.

٤
شەهلیل دسترن،
کوند هەڤرکییا وان دکەن
دەنگێن نەشاز زالّ دبن.

٥
بلوور دنالیت،
بلوورڤان شەهرەزایە؟
یان ئازارێن لەڤەنی نە؟!

٦
بەلک ژێ وەریان،
سیپیندارا حەوشا مە کز ما
عەڤرا سێبەر لێکر.

٧
دەم ئاڤابوونە،
شەڤێ پەرێن خۆ شۆرکرن
رۆژ چەند یا بلەز بوو!.

٨
نە د دەمێ خوە دا،
لسەر ڤی دلێ من نیشت
ئەڤ پەلاتینکە.

٩
ل شەڤەکا سار،
ب هەمبێزەکا گەرم
دو دل ب سەما چوون.

١٠
بەری وەغەرێ،
خەونێن ڤی کالەمێرێ
چوونە گۆرستانێ.

١١
مخابن زستان،
دلێن وەک بەفرێ سپی
دڤەرسینیت!.

١٢
کۆمەکا مێریا،
سیسرکا مری
دکەنە ڤویتێ زستانێ.

١٣
باخچەیەکێ تژی گول،
ئەز ژێ دوورم
چما باخچەیە؟!

١٤
خەم، مێهڤانا رند،
دەما ماڵئاڤاهیێ دکەی
دەرگەهـ تاق بهێلە.

١٥
ئەو خانیکێ مە،
ب خوینێ ئاڤاکری
هەلامەت کەتنێ!

١٦
کولیلک د وەرێن،
حەز ژ هاڤینێ ناکەن
لەو خوە دکوژن.

١٧
چما نها دهێی؟
نە من شیانا هەناسێ و..
نە تە بێهنا جارا.

١٨
ئەز ماسیێ گێژ ،
نێ ددەستێن تە دامە
شۆکان ڤەنەدە.

١٩
سەنتا دلێ خوە
بۆ هەر ئاراستەیەکێ بهاژووم
هەر بەرەڤ تە دهێت.

٢٠
شۆڤەکا زوها بووی،
ئەز بارانەکا نختە
لێ تو تەڕ نەبووی.

٢١
رۆژێن مە بەلگێ،
ب دارا ژیانێڤە
ئێک ئێکە د وەرێن.

٢٢
ل تاخێن کەڤن،
هەر دلۆپەکا بارانێ
بیرهاتنەکە.

٢٣
ل دارستانێ،
زستان ددانا دهوسیت
بەلک ژ ترسان دکەڤن.

٢٤
دیسان شەڤ زڤرێ،
گەلەک شەڤ دێ هێن و چن
ئەز هەر یێ ل بەندێ.

هەواڵنامەی کتێب

ئەم و کەو

د. ئابدوڵلاهـ ئنجەکان/ ئەلمانیا

فرررر
فرررر
فررر دا ژ هێلینێ

هشت چیڤک و هێک
ل زەمینێ
ب هێڤییا
گەرماهییا هاڤینێ
رەڤ ب رەڤ
پەڕ ب پەڕ
رەف ب رەف
دە برەڤ
رەف ب رەف
پەڕ ب پەڕ
ڕەڤ ب ڕەڤ

فرررر
فرررر
فررر دان ژ هێلینێ

ئاڤاکرن ل ئاسۆیان
ژ چقل و داران
هێلینان
ب هێڤییێ
خوە دان بەر تاڤا
دەرەوییێ

دەم دەرباس بوو
رەف خەلاس بوو
هاڤین ژی ئیدی
بەس بوو

فرررر
فرررر
فررر دا ژ هێلینێ

هشت چیڤک و هێک
ل زەمینێ
ب هێڤییا
گەرماهییا هاڤینێ

لێ
لێ سەرمەست بوو ژ کۆچەرییێ
ب باسکێن شکەستی
د هوندر دا
هەسرەتا
ل زەمینێ

پەڕ و باسک شخولاند
ل تەنێبوونا خوە حەیراند
هێلینێ ل چار ئالییان
ل بیرا خوە گەراند

فرررر
فرررر
فرررر دا ژ

تەنێبوونێ
ب
تابووتا
ئ
هـ
ب
هـ
د
ی
ب
وو
ن

ئەم گۆڕا خوە ل کێدەر ب کۆلن؟

ساکار کامل/ دهۆک

ئەزێ ژ حەرفێ ب رێکەڤم،
ئەوا پەرتووکەک ل خاچ دایی!
دێ ژ برینێ دەستپێبکەم
ئەوا هەزار بەدەن بن ئاخ کرین،
نا نا،
ئەزێ ژ ئاڤێ دەستپێبکەم،
ئەوا هەموو
هێلینێن ماسیان کرینە زێمار..
..
دوو بهۆست و نیڤان
وێدەی خەیالێ؛
مە گۆڕا خۆ کۆلا،
کفنەک ژ خوونا
برینێن کەڤن سۆر کر،
هەر هژدە گەزان
مە تخووبەک پێڤە درووت،
هەر گەزەک هندابوونەکە،
هەر گەزەک وێرانیەکە،
هەر گەزەک،
گەزەکێ ل دەرگۆشا
وان زارۆیان ددەت،
یێن ب تێهنا رۆژێ و
بێهنا بارانێ فرشکبووین،
هەر گەزەک،
گەزەکێ ل دەرگۆشا
وان زارۆیان ددەت،
یێن ب شیرێ فریشتەیان و
نوورا خوداوەندان فرشکبووین.
ئەم گۆڕا خوە ل کێدەر ب کۆلن؟
چەنگەکێ ئاخێ نەما مە نەخواری؟!
..
ئەزێ ژ حەرفێ دەستپێبکەم ..
دێ ژ برینێ دەستپێبکەم..
حەرفا مە
برینەکە تژییە؛
ژ ئاخێ
ژ داخێ
ژ هەیواخێ..
برینا مە
حەرفەکە هارە؛
ژ ئاخێ
ژ داخێ
ژ هەیواخێ..
..
ئەم ل ژیانێ دگەڕن
ل گرخولکێ
ئاخ و خوونێ گەڤزین.
ئەم ل ژیانێ دگەڕن
ئەو ژ مە بازددەت،
بازدانەک ب دووراتیا
قوبا فەلەکێ و
لێگەڕا میر مح..
بازدانەک ل سەر پرا سەراتێ؛
ل ڤی ئالی دۆژەه
ل ئالیێ دن ئاگر،
ل وی ئالی باری
نەبوون و تاری!.
..
ل وی خۆپانێ
ل داوی خالا نەهاتنێ،
دەستێن مە
کەسکەسۆران دچڤینن،
چاڤێن مە

ل گەردەنا
پەراڤا وێ ئاڤا سپی دچەرن.
پریسکێن بایێ ئێڤاریەکە دەرەنگ،
ل هناڤێن مە دبارن.
ل وێ خۆپانێ
ل داوی خالا نەهاتنێ،
ئەشقێ ژ مە ددزن!
ئەم گۆرا خوە ل کێدەر ب کۆلن؟
چەنگەکی ئاخێ نەما مە
نەخواری؟!
..
ئەز دێ
ژ حەرفێ دەستپێبکەم؛
ئەوا رووگەها وێ برینەک بت و
خەیالا وێ پێت!
ئەزێ ژ حەرفێ دەستپێبکەم
هەزاران هەلبەست سەرژێکربن،
ئەو هەلبەستێن رێزکری
ل سەر بەدەنا سۆمەر و
عەرشێ ئینانا..
..
رێیەک دچت
ب تەنا سەرێ خۆ دمەشت،
مەشیانەک
ب لەزا هەدبانێ؛
مە ئارەزوویا سەکنینێ دکر،

دەم د بوهوژی،
ئەم دەربازی
ئالێ دی یێ هەوارێ بووین،
هەوارەک پڕ ژ لەقیانێ
هەگبەیێ مە رژییا،
نە مە تاسەک
ژ ئاڤێ ڤەخوار؛
نە ژی
لەقەک ژ پرتا نانی!.
..
رێ د مەشیا
مە پرتکێن خەریبیێ لێکددان،
ئاڤاهییەک بێ هەشبوو!
د پەنجەرەیا ویدا
هیڤیێن مە دالقاندن،
ئەو کۆترێن
مە بۆ ئازادیێ ب خودانکرین
چەنگۆ بوون،
باسکێن وان
د تۆزێ دا بوونە هەڵم،
ئەم گۆرا خوە ل کێدەر ب کۆلن؟
چەنگەکی ئاخێ نەما مە نەخواری؟!
...
مە رێیەک هزرەتە
سیناهی لێ ڤەحەوییێت
خەونێن مە لێ مەخەل ببن،

هەناسەیەک
د بەختەوەرییێ دا ب پەنگت،
و د لەشێ کەوچەرینەکێدا
کلامەکێ ب گرنژینا
کێلیێن خوە ببێژین!
د عشقا خودایی یا خدر و لیاس دا،
قورمەک ژ هێوانێ ب نۆشین
هێوانەک ب سورا نەمرییێ..
..
د ڤێ مەشێدا،
وەهمەک
ژ شەهرستانیەتا بازێران و
کەندەک
ژ غوبارا دیرۆکێ رێهەڤالن،
رێیەک
ل سەمتا دەرێ عشتار،
رێیەک ل سەمتا
وان گۆرستانان درێژ دبت،
هەر کێلییەک
سترانەکە شین
ب گولیەکە گەنمی دبێژت،
هەر کێلییەک
شعرەکە سپی ب نانی دخێزت،
مستەک ئەردنیگارییێ
ل کێدەر بچنن؟.
چەنگەکی ئاخێ نەما مە نەخواری؟!

د باوەشا خەندقینی دا

خەلیل عەبدولغەفوور/ دهۆک

هەرە من ب هێلە و
هندی سنورێن دیتنێ هەین
دویرتر هەرە
ئەو دێم وارێ مە ب رۆندکا پاوانکری
بخوارنا زێماراڤە تێربی
هیڤی ژتەدکەم .. هەرە وئەڤ جارە من ب هێلە
راستە گەلەک ئێڤارێن بی وەغەر
من و تە پێن رازی کرین
دا ژبەر خاترا دیدارێن مە
رۆژێ زیکا ئاڤانەکەن
دگەل هەر نازکیەکێ
مە خەونەک درۆندکەکا خویا هشکدا د پەرست
دا شەڤێن د نیڤا شەڤا دا
هیڤیێن مە هاڤی نەکەن
لێ ئها ئەڤە
دیماهیا وێ ڤییێژیا ژیانی هات
ئەوا من و تە پێکڤە راهێلای
تو بوخاترا وێ دلینینا دسینگێ مە دا
خەندەکێن ڤیانی کولایین
هاری من بکە و دا رکمانیا خوە دگەل ڤێ ژیانێ
ژپرتێن مەژیێ خوە خالی کەین
بەسە داتو بەس دل سوتیا سیبەرا ناف سینگێ من بی
دڤی گێژۆکا ژیانێ دا
ئەز هند دشێم تە گوری خوەیی خوە کوژ بکەم
ئەز هند دشێم ل هیڤیا سباهیەکا سەماکەر
دلی خوە هەر
و هەر و هەر بخاپینم
ئەز هند دشێم ئەڤێ کەنیا ب دەست چێکری
ل سەر لێڤێن خوە ب خودان بکەم.
ل ژڤانگەهێن مە گول د چاڤێن خوە دوەراندن
ماچێن بهاری مە د دلێ خوە دا دچاندن
ئەڤە من پشت دا رێ و
دپێنگاڤێن خوەیێن خەندقی دا
جگارەکێ ل هیڤیا چونا تەدێ کێشم
ئەڤەدەم هات تام کەینە خەریبیەکا ژمە خەریب
هەناسەکا هناڤ سوتی بهلکێشین
ئها ئەڤە ئەو دەمی شەڤی هات
پالی خوە بدەمە هەیڤی و ستێرا دچاڤێن خەریبیێ دا
کومڤە بکەم
ئەرێ.. وەخت هات
هەلبەستەکا تژێ نێرگز
دگەل عەسمانی بنەخشینم
تو ژێ دناڤ دەستێن مندا
بەلاتینکەکادامایی
دفرێ ودا د دەی دفرێ ودا د دەی
گەلەک هێمن
یادگاریەکا وەستیایی
لاڤژێن بی مرادیی دمێژێ ژ دلی من
دێ..
چاڤێن خوە ڤەکە و هندی مژیلانکەکێ
سیناهیا مە باوەشکە
دێ زانی
یێ مە بگونەها ئێک پیروز کرنی بی نڤیژ دکەن
پیروزی ژێ
گەر ئەنیا روژێ و لەشی شەڤی
خوە لی گران و ڤ پشت ری کەن
مزگینیێن کەنیێ د هلاڤێژن و سەرژێ کەن
ئەڤجا تە مالی ئاڤا و
ئەز ژێ هیڤیێن خوە دێ داعیرم و
چاڤێن خوەژێ ل ئاوازا بارانێ فێرکەم.

هەوالنامەی کتێب

"وەریانا دەمی"

دلدار موحەمەد/ دهۆک

پەشیمانی ..
کەڤالەکێ پۆسیدەیە ب دیمێ ئێڤارکێ ڤە
ئێڤار
دیمەنەکێ ترسێ یە د چاڤێن سپێدەییێدا
د ناڤ خانەیێن لەشێ وێدا بوویە مشە خوور
هەر هیڤیەکا دەمێ بهێت هاتیە چاندن، دداعوویریتن
ماکی دزانیت، کێ دیمێ دەمی کریە چاڵ
و پیراتی د ناڤدا ب پیاسەیێن بازنەیی یێن
میلێن دەمژمێری دبیتە کەڤالێ ترسێ
و چەند چرکەیەک دبووریتن
پتر تایێ دکەتە لێڤێن خۆدیکێ
گەنجاتیێ دکەتە بەندەیا سپیاتیێ
سپیبوون
دەهبەیە د بیردانکا میاندا سباهی ڤەدلەرزینیت
سپیبوون
ئاگرەکە، بەربوویە دارستانا ب شتلێن گەنجاتیێ ئافراندی
پێلێن وێ سباهی دخۆن
مرنێ دکەنە دوستا هەر کێلیکەکێ
ژ دووستەک خاپینووکە
دگەل ئاوازا (هەڤال هەڤالۆشکێ) ب خەنجەرێن خۆ
بەژنێن دارێن دارستانا سباهی ل ئاخێ ددەت
ما، فرەکا گەشبینیێ نینە ڤی ئاگر ڤەمرینیت؟
ما، کەس نینە خۆلەکا ژ خۆکوژیێ تێربکەت
گەفا کەڤیاتیێ ژ سەری دووربکەت
بەری ئالایێن میرگەها مرنێ
ل هەمی کۆلانێتن گەنجینیێ ب هەژینین
و هەمی خەونان ب گەوریا گورستانەکا برسی دل بکەن
سترانەکێ، پرچا خۆ ڤەچرێ
مرنا رەنگێن سالێ پەیڤێن وێ د گەوریا وێدا ل سێدارێ دان
سپێدارە، سرۆدەکا ئەزەلیە، د گوهێن زارۆکینێدا
د گوهێن خەونێت تەردا د هێتە گۆتن
زنارەکێ کۆ ماسکان سەرێ وی نخوین کری
کرە ڤێرێ: ما کیش بلنداهی یە..
ئەلیف بێتکێن نزمبوونێ پێ نەهاتینە ژبەرکرن
ئەڤ ئاڤ رێ ژ بەژنا من، هاتین وەرگێران،
ژ بیردانکا گەنجاتیا من ل بیر نەمایە
هاها تەدیت، من دەست ژ زناریا خۆ بەردان
کرنۆش ژبۆ گربوونێ بر
هەر گرەکێ دووهی گرەکێ خۆسکەوی، ئەڤرۆ زنارە
زناریا خۆ دایی، یێ د برینا خۆدا هندا بوویی
وەرن سەحکن لەشێ من
کیش بهووستا وی برینەک پەشێمانیێ تێدا نینە
پەشێمانی...
ئاڤە، هەناسەیە، ژینە، کانیکەکە ژ هناڤێت وێ هەبوون دزێت
شڤێدی لسەرێ کۆلانا بیرهاتنان من شۆرەشا هیڤیان دیت
تژی چاڤێت وێ رۆندک بوون
ئاخینکا هەمی پەیڤێن وێ دوور پێچ کر بوون
گۆت هەر شتلەکا مە لدەمی چاندی گۆلێن پەشێمانیێ دان
هەمی هیڤی، هەمی خەون
دیکەڤتیێن ریبازا پەشێمانیێ نە و
مخابنی... زڤستانەکا بێ سەقەمە
هەمی ڤولاچێن بزاڤێ ژ بەستێ پر دکە

گولەك د سینگێ سەدەفێ دا

دیار عەبدولعەزیز/ دهۆک

ژ ئاسمانەکێ تێکدا شعر.. رۆناهی
ژ بارانەکا وەکی دەیکا من نازک، ئاڤەکا میهرەبان و
ژ بەریئترین گرنژینا هەژارەکی، ئاخەکا پر حەماسەت..
ژ بۆ شینبوونا تە، من د رحا خوە دا هەلگرتینە...
تو گولەکا ئەبەدی دناڤبەرا من و ژیانێ دا
وەک بەرزەبوونا پێلەکا هار ل ناڤ باوەشا کنارەکێ ب سەبر
دێ تە د ناڤ سینگێ کتێبەکێ را ئاسێ کەم و
ناڤەکێ د رەنگ و مۆزیکان هەلاندی.. د عشقێ وەراندی..
ژبۆ وێ کتێبا وەک لاندکەکا تژی ژیان و هەلاتن و شینوون هەلبژێرم
و ل ناڤ هەر کاغەزەکا وێ، دێ هندەکێ ژ تە ڤەشێرم..
ڤەشارتنەکا ئاسێتر ژ مەرجانێن ب تەمەنترین سەدەف.

ل هندەک لاپەران چاڤێن تە گرنژینا میترای دکەنە هەلاتن..
ل ئارامترین لاپەر، بهارەک رادبیتە ڤە بەژن و تێکوەربوونا پیلەکێن فیستانێ تە؛
سپێدەهیبێن رەنگینن.. وەک پەیاسەییێن ل کۆلانا تاوسان و فرینا ل ئاهەنگا پەلاتینکان
ئێڤارییێن غەمگینن.. وەک حاجیرەشکێن هەناسەیا وان ڤەگەر و دلێدانا وان غوربەت..
ل لاپەرەکێ وەستیایی، ترسەک ژێ دەردکەڤیت دەست و سپیترین هەلبەست د خوینا من دهەلینیت...

* * *

بەرزەبوونا تە.. نیشانا قیامەتەکێ یە
رۆژەکا جەمدی د گەورییا من را دهێلیتە ئاسێ!
ڤەمانا تە.. کارەساتا شیشەبوونا منە ل سەر دەمێ بەربارینێ
دۆرپێچکرنا مەملەکەتا بێدەنگییا منە ب سادیترین ئاگر و خەنجەر..
د ڤەگەریانێ دا.. ئاسمان ب هەمی ستێر و ئەور و بالندەیێن خوەڤە
دبیتە کەرنەڤالەکێ مەست، دبیتە ئۆرکێسترایەکا پر مزگین
رووپەل ب بشکۆرین ڤە ناڤێ خوە دکەتە پەیڤچن و ژ کەنییا ئاخێ دزێتن حبر
دەستەکێ من دکەڤیتە ل سەر کوورترین برین و د دەستێ دی دا قەلەم دبیتە نۆڤەمبەر..
شەڤ دکەنیت رۆناهییەکا تۆخ، زەمەن دلۆپ دلۆپ دکەڤیت سێڤ
سێڤ دبنە جەنگاوەرێن لەڤدانێ و ل گەل هەر لەڤەکێ
رژیانەک ڤەدگەریتەڤە ستێر!

دەنگێ پێیێن تە..
د هاتنێ دا؛ ئایەتێن هەدارێ بۆ پێغەمبەرێ باژێرێ بەندەمانێ دهینیت..
د پەیاسەیان دا؛ پێنگاڤێن ژ مەینەتان رەڤین، د باوەشا ئارامییێ دا دکەتە تلۆڤە
د چوونێ دا؛ دبیتە دەنگێ جەنگێ بەربەرییان بۆ سەر گولدانەکا تژی نازنازۆک
هەناسەیێن تە، وەرزێن کتێبێ نە و دێ بێژمە پاییزێ چ پەیڤان نەوەرهینیت...
پتر ژ پرچا تە، ڤالاهی شەرم ژ سپیاتییا خوە دکەن و ل رەنگەکێ شبەت دلی دگەرن
تەمەت بەژنا تە، پەیڤێن ل سەر رووپەلان ب هەبوونا خوە یا ژ واتەیێ تێر شانازن...
بەری تە بنڤیسم من باش دزانی
هەتا ببمە عاشق، دێ تێکدا بمە ئاگر و
خوە بەردەمە هەمی دووراتی و ڤالاهییان
بەربمە هەمی ستەم و نەدادی و بێئاگەهییان..
ژ خافلەتیڤە دەریایەکا بێمرووەت خوە ب سەر مە دادا
دەریا نەفرەتا ئاخەکا ترسنۆک بوو ب شێوەیەکێ میهرەبان..
گەر پێلێن وێ وەهم نەبان، دا چریسکەکا ب تەنێ ژێ ژ من ڤەمرینیت!
هەر دلشکەستنەک زڤرۆکەک بوو بەرەڤ نەدیارییێ
زڤرۆک ژ بێهیڤیبوونێ چێدبیت و ل راوەستیانێ دەردکەڤیت..
ب لەز نەچە، نەکو بایەک ژ بێبەختی دەرسۆکا تە بفرینیت و
پرچا تە بکەتە ئالایەکێ بێ وەلات، یان ژێ بۆ هەیەجانا دەفەکێ ببیتە
سێدارە

پاشی ئەو دارئالینکا مە ژ ئاڤرییا دەفژەنەکێ ئافراندی
دێ ب هێمنی د بەژنا کیژ دیوارێ ئەحمەق ئالینین؟

هەکە تو چووی سیناهییێ ژ چاڤێن باخچەکی وەربگرە
دا بزانی دەمێ شعر ب حبرێ محبەتێ دهێتە نڤیسین
چاوا حەرفێن وێ دبنە کولیلک و نوقتە ژی پەلاتینک و خالخالۆک..
بیرهاتنێن هەژارەکی د خوە بئالینە
دا بزانی بۆچی جەهنەم شەرمکرییا هەر پەیڤەکا ئاگر پێڤەیە
هەما هەر نەچە، دا هەروهەر بمینییە د بەر پرچا کتێبا من را..

تو چووی و بەری کتێب ببیتە دەرگەهـ هاتە گرتن!
ماچ و ژەهر، ئاتاف و گرنژین ژ دێمێ نیشتیمانی و
ە
ر
ی
ا
ن
و د حیکمەتا پەنجەرەیەکێ دا هاتنە مەیاندن
پەنجەرەیێ ژ قەستا پشتا خوە دا
گولستانا د بەر هەناسەیا من را شینبووی
هەمی هەناسەیێن من نەغەمێن تژی گول بوون
ل مەنفایەکێ بێدەنگ چرمسین..
من چەند دڤیا هەر چ نەبیت بەرەک ژی د من بهێتە وەرکرن
بەلکۆ بزڤریتەڤە پەیکەرەک ژ بەرائەتێ..
د گەل سلاڤا پاییزەکێ خوە دبژکینم و
پرتێن خوە د گەل بای ددەمە رەڤان..
بەلکۆ جارەکێ ئەورەک
ئولفەتا خوە ب ئارامترین وەتەرا خەیالا من

هەولنامەی کتێب

بکەتە بارانەکا خەریب بۆ ئاخەکا ئیمان ب چ ڤەگەریانا نەمای..
باران ب مەستی دباریت و
ئەز ب هژمارتنا دلۆپێن وێ ڤە دمینمە هشیار
هەر دلۆپەک چیرۆکەکێ بۆ ئاخێ دبێژیت و
کەس پێناحەسیێت چ ئاگرێ د سینگێ ئاخێ دا..
گەر باران رۆندکێن ئاسمانی بن..
پا پشتی چەند قەهر و ئێشانا ئەردی، کانی دپەقیت؟
رووبار، ل سەر چەند برینێن ئاخێ را دچیت و
دناڤ باوەشا دەریایێ دا دبیتە زێمار؟
گازی خودێ دکەم و دگەل دەنگێ خوە دچمە ئاسمانی
بێی بزانم من چ دڤێت ل دوعایێن هەلاویستی دهلنگڤم و
د فەرهنگا ڤەبیبلوونێ دا رامانا من دبیتە مەحال..
ل تە دگەریێم و ب سینگێ وەستیانێ ڤە دبمە خاچ
هەمی کەونی دبینم تو تێنەبی!
دزڤرمە ڤە دەست ڤالا و
دناڤبەرا لیڤێن ڤەمریانێ دا دبمە ماچ..

مینا زارۆیەکێ بەرزەبوویی
گومانێن من دبنە شەڤا ئاسمانەکێ هەکە ئاسمان و
هێژ نزانم پرسیارێن من دێ بنە رۆژا ئەردەکێ ب چ رەنگ؟
ل ئاسمانەکێ دلێ وی بچووکتر ژ پەرمیچکەکا بەفرێ و
ئەردەکێ تەمەت داڤەکا ڤەتیایی..
وێرانییە.. فرین ب سینگەگێ تژی پەل و پەرێن بەستیگرتی
بەرزەبوونە.. سەفەر ب چانتەیەکێ تژی رەنگ و حبر و میخەک
بۆ ئەفسانەیێن تاریستان و کۆرەبوونێ و خەنجەرێ..
ئەشکەنجەیە.. گۆتنا سترانەکا بوهاری
ب هەستەکێ هشک وهەناسەیەکا زوها..
مرنە.. وەریانا تە ژ ناڤ پەرچەما کتێبا من.

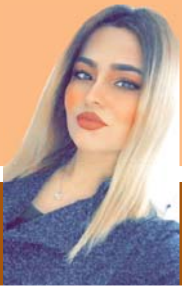

تێگەهێن ناوازە

هیوا فازل/ دهۆک

هەواڵنامەی کتێب

شاپەڕێن هیڤیەکا مەست
د دەرازینکا ئەلندەکا ڤەجنقی دا
ل شاهنشینا بەختی
نووکار دبیت
بڕیارێن زیق ،
د پەشن ...
د خوورن ...
د تلهەژەکا دامای دا
بێ ئومێدی باردکەت و
هێز کار دکەت
هەڤنیاسینا ژیانێ
دگەل پڕ تەمەنەکێ وێران دا
بەختبارن ...
ئاراستێن بێدەرا مانێ
خولیا بەرژەوەندیان ،
بافڕ دکەت

ڕاستیێ ژ دووروویاتیێ،
د ڤەقەتینیت و
نمایيشێن سەختە ،
ژ بەرزیێ ڕاستە عەرد دکەت
سەرزار کرنا ژیانێ
د تێگەهەکا نووخاز دا
پەیرەو دکەت
گەش ئەلندێن ئورڤیا و ماهدوختێ
د بیردانکا نەمریێ دا
زیندی دکەن
دەم غاریا نها
خرڤەکرنەکا ناوازەیە،
د نەهاتی دا و
لێدانێن ترپەیێن دلەکێ پڕڤین
بەلگەیێن دیدەڤانیێ نە
د هەناسا نەمریێ دا

سەفەر

ڕزگار وەحید حسێن/دهۆک

ڤێ ئێڤارێ مشتی بن پێن من لەزە
حەز دکم سۆرەتا "یوسف" بخۆینم
مینا "یعقوبی" ل بەندا تە بینم
وەکە "ئادەمی" هزار نامەیان بدەمە دەستێ بای
و بیرهاتنا یەک و یەک ب شەوتینم
دگەل تنێ بوونا خوە نەعلەتا ڤەگەڕێ ببارینم
ڤێ ئێڤارێ دیمەکێ دامایی
سەفەرەکا ڤەمایی
تو چەند تێنیا سەفەرێیی
و ئەز چەند خەریبێ ڤەگەڕێمە.
دێ کیڤە چێ؟!
وەرە دا ڤێ سەفەرێ بکەین د بەروویکا شەڤێ دا
و تەڤ موسافران بکەین دچاڤێ رۆژگارێدا
وەرە دا هەموو ستێرکان بسۆژین و
بکەین چرا دڕێیا هاتنێ دا
هەموو خەون ژ دەستێ من ڕژیان
گەر ب هێیی
دێ ئێڤاریەک پرتەقالی بوتە خەملینم
رووبارێن دلینیێ هەتا بن پێن تە ڕاکێشم
ژ ئەسمانێ عەشقا مە باران دباریت
و ژدلێ من تۆ
خوەزیا عەشق تاوان بایە
بەلکۆ زیندانا من دلێ تەبایە
خوەزیا هەموو سەفەر هێلان بانە
بەلکۆ چوونا تە ژێ ڤەگەڕیان بایە
دێ ڤەگەڕ...
ئاخ" چەند ئاوازەکا خەریبە
ئەڤ تنێ بوونا من
دەرێ دووریا تە
تەمەت مرنێ بژانە
تەمەت خەما کۆڤانە
ڤێ سەفەرێ..
ئەسمان ڕەش
ڕێیا مە ڕەش
قەدەرا مە ڕەش
هەرتشت ڕەش؟!
من بکە دنێڤ جانتا سەفەرا خوەدا
ئەی تنێ بوون ئەڤە ئەزم؟!
دنێڤ هەموو سەفەرێن تەدا
زوو ڤەگەر بلا شعرا من دگەل مرنێ وەغەر نەکەت.
لسەر ڕێیا هاتنەڤەیا تە
لسەر دەستێن من گۆلێن خەریبێ شین بوون
هەموو شەڤا خەونان ب هاتنەڤەیا تە دبینم
ماچەکا سار ژڤێ سەفەرێ
باوەشەکا گەرم ژڤێ وەغەرێ
بدە من...
ل بەندەمانا تە
هەر چریەک – سالەکە
هەر بۆهارەک – پاییزەکە
و هەر پاییزەک هێلان و وەغەرەکە
ئەی گۆل
تۆژێ هەر دچی مینا سالێن ژێ من
داویا ڤێ سەفەرێ گۆڕستانە؟!
مال ئاڤا هەتا رۆژا مەحشەرێ...!

دەیکامن

بێوار ئەکرەم/ زاخۆ

نەدزانی حەوایێ حەوایێ چیە
نە تیسانێ
نە حەفت بەرک نە بیکانێ
نەچینگ نە موریکانێ
نە لەقەدوو نە پێنجوکانێ
نەگەهەشت بو فێرببیتە یاریکانێ

دەیکامن
دەما کو ئەم لدور کومڤەدبوین
چ جارا
بەحسا زاروکینیاخوە بومە نەدکر
چونکی هێشتا ئەوزاروک
تژی ملێن وێ زاروک بون
تژی سینگێ وێ ژیان و
تژی دەستێن وێ تیروک بون

هاڤینەکێ پشتی شەڤێ
ل بنێ دارەکا کەزانێ
لدەمێ رەڤێ
ئەز بوم مێهڤانی ژیانێ و
پشتێ دەیکا هەژار و
وەلاتەکێ کەسێ نەڤێ
لەوا ناڤێ من کر بێوار
رەڤدا گورگا
گوندێ مە ئاگر بەردایێ و
پەزێ مە خار
بیستانێ مە هێلا بەیار
ئەم و گوندیێن خوە هەمی
بوین تەرکە زار

هەوالنامەی کتێب

ئەوێ دەیکا هەمی هیڤیێن وێ خاندن
مەزنترین قوتابخانا مالا مەبو
هەرو سپێدێ تژی دەستێن وێ دوعابون
ب سەر سەرێن مە وەردکرن
چانتەیێن مە تژی نان و پەرتوک دکرن
جان کار دکرن
هزارجارا ماچ دکرە مە
سەد جارا ئەم هەمبێز دکرن
شنی بو جهێ زانینێ ڤرێ دکرن
دەما ئەم ژ کولانا دزڤرین
گوهێن وێ
زێرەڤانێن دەڤێن مەبون
چاڤێن وێ
پێن جلێن مەبون
دەستێن وێ لسەر سەرێن مەبون
ئەم هەمی دبەحەشتا خوەدا دبرین لیسی
ئەوێ
جلو مەژیێن مە پێکڤە دشیشتن
ئەڤێ فریشتەیا خودێ
هندە ئەم دهار
چ جارا کەرب ژمە ڤەنەبون

پارزینکێ وێ
خزینەیا هەر روژێ بو
جار
حلیک و بەلگێن مێوا و ئیشیێن ترێ
جار
کەزان و گوهیشکێن زەر سەرڤە درێ
جار جار
مازێ گویزو باهیڤ جارژێ هرێ
ڤێ پارزینکێ
پشتا دەیکامن یاشکاندێ و
بەژنامە یا بلندکرێ

هوو دایکێ هوو ئەزگورێ
بەحەشتا دبن پیێن تەڤە
خزمەت کارێن تەنە حورێ
گەردەنامە ئازابکە
تە زەحمەتا ب مەڤە برێ
لمە ببورێ
هووو دایکێ
هزار جارا تە ئەزگورێ
مەجانیا تەیا خارێ
لمە ببورێ لمە ببورێ

خەون د خەونێدا

هێرش شاکر/ شێلادزێ

هەمی خەیالا من خەونەک ژێ ئاڤا دکر
و هەمی دەما
خەونێت من جوان تر بوون
ژ راستیێ....
لێ د شەڤا بووریدا..
د خەونێدا من خەونەک دیت
ئەز ل وەلاتەکێ بوم
ئەڤین لێ قەدەغە بوو...

هەر کەسێ ئەڤین کربا
ل سەر دەڤێ پیرهەڤیا
ترانەبوو....
ل کولانێت باژێری
ناڤێ دلدار ب هەمی
واتا خوڤە قەحبە بوو...

دەمێ رۆژ ب شەڤێ دهاتە فروتن
کولان تەنگ و تاری دبوون
سیتافک ژ ترسا چاڤێن برسی رەڤسین
گڤاشتنا دەستێ یارێ ژێ
پێتڤی ب واستە بوو....

باژێری خورش و ئەڤینا نەزوک
نڤێژا مرنا جوتبونێ دخوینن
ڤیژیێن بای و شەڤا میرات
تەنشتێن دارا ژڤانا ب چەنگێن
کچەکا ژار سورکرن...

سحارێ....
بەری شەڤ ژ کرینا رۆژێ پەشیمان ببیت
تیشکێن رۆژێ گیانێ کچا ژار
ماچی کەن
ل مەیخانێت رەوشەنبیرا
قەلەم بەروڤاژی
هاتە گرتن...
پیرەژنا ل سەرتەنیرا
هزار لاوک و حەیران
پێ گوتن
هندا دگوت هەی لێ ژارێ
هندا ژێ دگوت شەرەفامە
ئەرزان هاتە فروتن...

من.. نەدزانی ئەز گونەهکارم
یان گونەهـ ناڤێ منە
ئەڤیندارم..
یان یێ ستەور دلێ منە
وەک پیرەمێرەکێ خازخازۆک بووم
هەر جگارەک ژ دەستەکێ دخواست
لێ ئەو تویتنا ئەز کربامە
جگارکێش
خو د کیسکەکێدا نەبوو...

ژنیشکاڤە...
دل ژ تەوافا
خەیالەکێ ئاڤز بوو...
مینا عەورین ئێڤارا
ل هشکە لێڤان
مەلەبوو...
نە ئەو توتنا بەرێ و
نە کیسکێ سەعیدێ ئەسمەرێ
ڤێ جارێ جگارێ
ئەزکێشام و ب قورمەکێ
کرمە دویکێل و ل عەسمانێ ژورەکا
تارێ خرڤە کرم....
جار حەزێن من ژ عەڤرێن
وێ دیوکێلێ شەرم دکر

جار دیوکێلا وێ حەزا هار
گەرم دکر
جار ژێ من دگۆت
دێ چنگلێ ئەڤینێ گرم
و کەت کەت
ل کۆلانێت باژێری گەرینم
هەتا ل بەر نفرینێت گونەهکارا
تافیل بکەم....
پاشی دگوهێن چاڤێن زیقدا بێژم
ئەز ئەڤیندارم...
و د ئەڤینێدا دێ بەرزەبم..

ژ نو گازی کەم
وەرە ئەی دیوکێلا پەرستگەها ڤینێ
دلێ سل بووی ئاشکە
وەرە دا حەزا ب ماچا ب گهۆرین
عەشقا خۆ خەلات کەین
خەلاتێ عەشقا خۆ وەرگرین
وەرە دا فرەکێ ل باسکێ کادیە عەشقا تە بکەم
و ب تاوانا بێ هۆشیێ د زیندانا
عەشقا تەدا زیندانی ببم.

سۆزەکا پێتی

گولشەنگ/ دهۆک

ڤیان
دناڤ دەستێن تە دا یا تنگژی
و تەڤگەرا رۆندکێن من یا بێ وجە
ئەڤ دلێ بێ زاخ
ل بەر پەراڤێن هیڤییەکێ
چاما د ڤەلۆرینیت
زڤێریا تە... هەمی هەستێن سەلخاندین و
چ تەدارەک بۆ بیردانکێ نەهێلایە
ئاااااخ ... چەندا نەدار و بێ خودانم
چەندا بەهتی و بێ حالم
ئەڤە... ئێکەم ناما منە ئەز گازندا دکەم
ژبەرکو دانسالیا ژێ منە و
هێشتا ئەڤ گرنژینا پلوخ پشتەڕێ نەبوویە و
ل بەندەمانا هشیاربوونا خومارییا تە یە
خۆڤیانێ ژینامن...
ل بەلەکونا خەمۆکیامن
ل من بنەرە
خنێک تژی گەردەنا منن
و من هێزا ژێهەلیا نەمایە
نەشێم ل شوینێ رکێن تە ببەزم
من ... زێڤار زێڤار ب داوێ نەئینە
نە بارانم نەژی با
و نە کەڤرم نەژی چیا
ئاگرم، پەلم ب گوری و دۆیکێل

خۆلییا بنێ کۆچکان

دلۆڤان هالۆ / زاخۆ

کەسێ وەکی من
تو نازدار نە کری
و نە ڤیایی
ب سالان
ل شوینا خوینێ
تو د ناڤ
دەمارێن لەشێ من دا
د گەڕیایی
ئێدی ژ ڤێرێ پێڤە
تو د چاڤێن من دا
هەبوونەکا
زێدە و بێ بهایی
ژ مێژە
پایزە بەلگێن عەشقا تە
ژ دارا دلێ من وەریایی
من ئارمانجا عەشقێ
یا ژ ئاراستەیا دێمێ تە
وەرگێرایی
من گەلەک درەنگ زانی
تو کەسەکا نە ژ هەژی
و بێ سۆز و وەفایی
من تاجا شاهانە
یا عەشقا خۆ
یا ژ سەر سەرێ تە ڕاکری
و تو نوکە
خۆلییا بنێ کۆچکایی.

وەشانێن ئەدەبی

ناڤێ پەرتوکێ: هۆزان د رەوشێن نە لباردا
بابەت: ڤەکۆلین
نڤیسین: کارزان فەقێ
چاپا ئێکێ ۲۰۲۲
ژ وەشانێن دەزگەها سپیرێز بۆ چاپ و وەشانێ

کورتییەک: ئەڤ پەرتووکە د کوکا خوەدا، نامەکا ماستەرێ یە و تێدا «ڕووداںێن سیاسییێن باشوورێ کوردستانێ قوٚناغا ۲۰۱٤-۲۰۱۸ و ڕەنگڤەدانا وان د هۆزانا هەڤچەرخا دهۆکرا بەهدینانێدا» هاتییە شرۆڤەکرن. هەر سێ رووداںێ «شەرێ دژی داعشێ، ریفراندۆما سەرخوەبوونێ و رووداںێن شازدەی ئۆکتۆبەرێ» و دەرئەنجامێن وان، هەم ژ لایێ تیۆریڤە و هەم ژی رەنگڤەدانا وان دهۆزانێن دەڤەرێدا هاتییە باسکرن و شرۆڤەکرن.

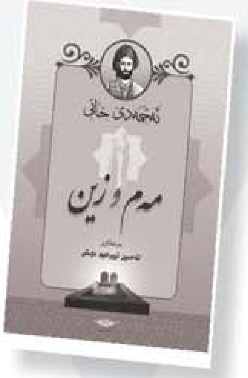

ناڤێ پەرتوکێ: مەم و زین
نڤیسین: ئەحمەدێ خانی
بەرهەڤکرن: تەحسین ئیبراهیم دۆسکی
چاپا ئێکێ ۲۰۲۲
ژ وەشانێن دەزگەها سپیرێز بۆ چاپ و وەشانێ

کورتییەک: ئەڤ پەرتووکە کەڤنترین دەستنڤیسا مەم و زینێ یە، کو ۲۵ سالان پشتی وەفاتا ئەحمەدێ خانی ژلایێ مەلا محەمەدێ کورێ مەلا سلێمانێ مکۆری هاتییە نڤیسین، هەروسا ئەڤ دەستنڤیسە ۲۳ سالان ژ یا عەزیزێ کورێ شیرباری مامزێدی کەڤنترە کو ٤٨ سالان پشتی وەفاتا خانی هاتبوو نڤیسین.

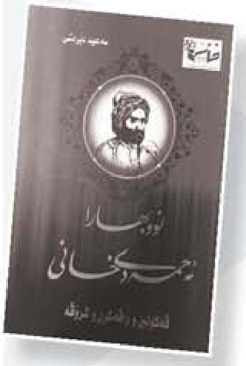

ناڤێ پەرتوکێ: نووبهارا ئەحمەدێ خانی، ڤەکۆلین و راڤەکرن و شرۆڤە
نڤیسین: سەعید دێرەشی
بابەت: ڤەکۆلین
چاپا ئێکێ ۲۰۲۲
ژ وەشانێن ناڤەندا خانی یا رەوشەنبیری و راگەهاندنێ

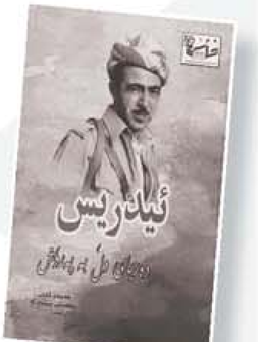

ناڤێ پەرتوکێ: ئیدریس، دەریای دل بە پەرۆش
نڤیسین: کۆمەکا هەلبەستڤانان
بابەت: هەلبەست
چاپا ئێکێ، ۲۰۲۲
ژ وەشانێن ناڤەندا خانی یا رەوشەنبیری و راگەهاندنێ

ناڤێ پەرتوکێ: وەرگوهێزکێن مژوی
نڤیسین: عارف حیتۆ
بابەت: هەلبەست
چاپا ئێکێ ۲۰۲۲

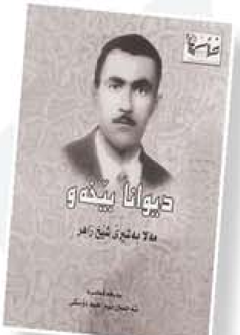

ناڤێ پەرتوکێ: دیوانا بێخەو
نڤیسین: مەلا بەشیرێ شێخ زاهر
بەرهەڤکرن: تەحسین ئیبراهیم دۆسکی
بابەت: هەلبەست
چاپا ئێکێ ۲۰۲۲
ژ وەشانێن ناڤەندا خانی یا رەوشەنبیری و راگەهاندنێ

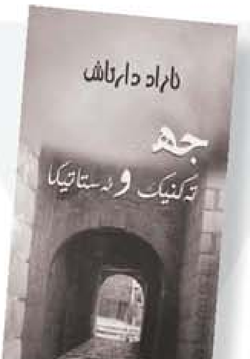

ناڤێ پەرتوکێ: جهـ.. تەکنیک و ئیستاتیکا
نڤیسین: ئازاد دارتاش
بابەت: ڤەکۆلینێن ئەدەبی
چاپا ئێکێ ۲۰۲۲

ناڤێ پەرتوکێ: ئەحمەدێ نالبەند، کۆمەکا ڤەکۆلین و گوتار و دیداران
نڤیسین: ئیسماعیل بادی
بابەت: ڤەکۆلین
چاپا ئێکێ، بەغدا ۲۰۲۲
ژ وەشانێن دار الثقافة و النشر الكردية